

Sahibi

Umr

an

Yayincılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Abdullah Yıldız

Yayın Danışmanı
Yusuf Kaplan

Yazı İşleri Müdürü
Veli Kahraman

Yayın Kurulu
Uğur Altun, Yusuf Kaplan,
Cevat Özkaya, Abdullah Yıldız

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar
Sedat Akyüz, Mustafa Aydın, Metin Çiğnıkçı,
Dilaver Demirağ, D. Mehmet Doğan, Akif Emre,
Tevfik Emin, Zeki Er, Nuri Güner, Mehmet Harmanacı,
Turan Kışlakçı, Atasoy Müftüoğlu, Ahmet H. Öz,
Mehmet Özay, Rasim Özdenören, Mustafa Tekin,
Kani Torun, Hasanali Yıldırım

İdare Merkezi
Kızıtaşı Cad. No: 56/1 Fatih-İstanbul
Tel: (0212) 532 51 76-631 13 85
Fax: 534 88 88

www.umran.org
umran@umran.org

Temsilcilikler
Ankara: (0312) 435 94 48 İzmit: (0542)
250 75 77 Trabzon: (0462) 321 95 44

Abone Şartları
Yıllık (12 sayı): 30.000.000 TL.
Yurtdışı Yıllık: 60 Euro - 50 \$
Umran Yayincılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Posta Çeki
No: 1605252
Hasan Ak
Türkiye İş Bankası Fatih Şb. Hesap
No: 1020 138 6804

Avrupa İçin Hesap No
Sedat Yıldız
Commerz Bank BLZ: 10040000
Konto No: 8082596
Fiyatı: 2.500.000 TL.

Dizgi, İçdüzen: Umr
Kapak Tasarım: Sezer Erdoğan
Uygulama: Umr
Film Çıkış: Saydam Grafik
Baskı: Yıldızlar Matbaacılık A.Ş.

Ayda bir yayımlanır.

İslâm Dünyasının Dinamizmini Harekete Geçirmek...

Ocak sayısından itibaren başlattığımız, dünyanın, İslâm dünyasının ve ülkemizin sorunlarını anlama ve anlamlandırma çabamızı sürdürüyoruz. Bu sayımızda İslâm dünyasının sorunlarını, zaafalarını ve imkanlarını *üst bir dil*'le çeşitli yönleriyle masaya yatırıyor ve tartışıyoruz.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı'nın tarihten çekilmesi, aynı zamanda İslâm'ın da küresel bir aktör olarak tarih sahnesinden çekilmesi olarak algılandı. Ancak, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İslâm dünyasında yaşanan gelişmeler, *İslâm'ın küresel bir güç ve aktör olarak yeniden tarih sahnesine çıkabileceğine ilişkin önemli işaretler ve ipuçları* sunuyor önümüze.

Tarihten çekildiğine hükmedilen İslâm'ın yeniden tarih sahnesine çıkma emareleri göstermesi, dünya sisteminin sahiplerinin, stratejilerinin önemli bir bölümünü İslâm dünyası üzerinde yoğunlaştırmalarına, projeksiyonlarını İslâm dünyasına çevirmelerine ve İslâm'ın yeniden tarih sahnesine çıkışını önleyecek *küresel bir savaş* başlatmalarına neden oldu.

Şimdi bütün Müslüman toplumların cevaplandırmaları gereken iki temel hayati soru/n var: Birincisi, *Müslüman toplumlar, post-modern küresel kuşatmayı nasıl kıracak ve püskürtecekler?* İkincisi de, *kendi iç oluşumlarını tamamlayarak zamana/tarihe aktif Özne'ler olarak nasıl müdahale edebilecekler?* Birinci sorunun halledilebilmesi, ikinci sorunun tüm boyutlarıyla algılanabilmesine, anlamlandırılabilmesine ve sonrasında ortaya konacak teorik ve pratik performansa bağlı.

İşte biz bu sayıda böyle bir performansın mütevazı bir örneğini ortaya koymaya ve İslâm dünyasının sorunlarını -dünyamızın sorunlarından koparmadan- belirlemeye, tanımlamaya ve bu bağlamda ortaya konulabilecek *teorik ve pratik performansa* ilişkin küçük bir katkıda bulunmaya çalıştık. İslâm dünyasının ve ülkemizin önemli düşünür, yazar ve devlet adamlarının/liderlerinin *sorunlarımıza, zaafılarımıza ve imkanlarımıza ilişkin gözlemlerini, eleştiri ve özeleştiri çabalarını, geleceğe dönük proje ve projeksiyonlarını* yansıtan ve zevkle, beğenerek, yararlanarak okuyacağınız kapsamlı bir özel sayı hazırladık. Burada İslâm dünyasının en önemli düşünürlerinden *Hasan Hanefi* ile 'bilge kral' ve düşünür *İzzetbegoviç*'le yaptığımız özel konuşmaların çokça konuşulacağını belirtmekle yetiniyoruz. Ayrıca Hanefi konuşması'nın gerçekleştirilmesindeki katkılarından ötürü *Hayri Kırbaçoğlu* Hoca ile *Mustafa Karaalioglu*'na ve Aliya konuşması için de *Akif Emre*'ye teşekkür ediyoruz.

Gündem sayfalarımızda bu ay, Türkiye ve dünya gündemine ilişkin yetkin analiz yazıları yer alıyor. Kültür-sanat sayfalarımızda ise *Hasan Ali Yıldırım*'ın 'fantazya' yazısı ile *Mehmet Harmanacı*'nın 'Ben-Hur' filminin senaryosundan kalkarak yaptığı *'Yeni Roma'* okumasına özellikle dikkatlerinizi çekmek isteriz.

Şubat sayımızın Ek'inde birinci bölümünü yayınladığımız CIA'nın 2015'e *Doğru Global Trendler* araştırmasının ikinci bölümünü de mutlaka okumalısınız.

*Umr*an yeni açılımlarla dünyanın, İslâm dünyasının ve ülkemizin sorunlarını üst bir dille tartışmayı sürdürecektir. Doldu ve yepyeni *Umr*an'larda buluşmak dileğiyle.

GÜNDEM

4

İKÖ-AB Toplantısı:
Uygarlık ve Uyum
CEVAT ÖZKAYA

7

Değişmekten Kaçınanlar,
Değişmeyi Değiştirme
Peşinde
D. MEHMET DOĞAN

11

Osmanlı Misyonu ve 28
Şubat'ın Zaafı ve İmkanları
YUSUF KAPLAN

17

Melek Yüreğlerin Bahar
Muştusu ve 'Satyagraha'
ABDULLAH YILDIZ

18

Deprem Toplumsal
Hafızamızı da Tetikliyor
AHMET H. ÖZ

19

11 Eylül, İslam Düşmanlığı
ve Hindistan
TURAN KIŞLAĞI

içindekiler

TEORİK GÖZLEMLER: ZAAFLAR VE İMKANLAR

23

Hasan Hanefi İle Röportaj
"Geleniği Yenilemek
Zorundayız"
Konuşan: Yusuf Kaplan

46

İslam, İnsanlık İçin
Potansiyel Bir İmkandır
MUSTAFA AYDIN

52

Bunalımın Adı: Öznesizlik
MUSTAFA TEKİN

58

Gelenekten Geleceğe Ya Da
İslam Dünyasının Sıkıntıları
DİLAVER DEMİRAĞ

62

Takke ve Kravat
ve Düşünsel Duruş
RASİM ÖZDENÖREN

İSLÂM, DÜNYA VE BATI

64

Avrupa ve İslâm Dünyası
HANS ZOMER

72

Akademi'ye ve Oryantalist
Çalışmalar'a 11 Eylül Çelmesi
ZEKİ ER

67

İslamcılar ve ABD Politikası
ME'MUN FENDİ

75

İslâm Dünyasının Dönüşümü
DA LE F. EICKELMANN

ÖZELEŞTİRİ VE PROJEKSİYON

79

**'Bilge Kral' Aliya İzzetbegoviç:
'Bosna Direnişi, İslâm
Dünyasının Dayanışma
Ruhunun ve Dinamizminin
Canlı Bir Örneğidir'**
Konuşan: Akif Emre

86

**İslâm Dünyasının Özgürlük
Mücadelesi**
HASAN TÜRABİ

91

**Taassub İle Düşünce Özgürlüğü
Arasında İslâm**
M. HÜSEYİN FADLALLAH

96

**İslâmî Hareketler:
Özeleştir ve Yeniden-Düşünme**
RÂŞİD EL-GANNUŞİ

YAZARLAR

Mustafa Aydın: Sosyal teorisyen

Ertuğrul Bayramoğlu: Eğitimci, tarih araştırmacısı.

Dilaver Demirağ: Ekoloji felsefesi, dinler medeniyetler, düşünce tarihi ile ilgileniyor.

D. Mehmet Doğan: Türkiye Yazarlar Birliği Kurucu Başkanı; RTUK üyesi, dilci, yazar

De La F. Eickelman: İsrail'de yayınlanan Meria dergisinin editörü. Akif Emre: Y.Şafak gazetesi dış politika yazarı, yayıncı, TV programcısı.

M. Hüseyin Fadlallah: Düşünür, Lübnan Hizbullah hareketinin manevi lideri.

Memun Fendi: Georgetown Ün., siyaset bilimci.

Raşid El-Gannuşî: Düşünür, Tunus el-Nahda hareketinin lideri. Halen İngiltere'de sürgünde.

Hasan Hanefi: Düşünür, Kahire Ün. Felsefe bölüm başkanı.

Mehmet Harmancı: Öykücü, İslam felsefesi üzerinde çalışıyor

Aliya İzzetbegoviç: 'Bilge Kral'

Yusuf Kaplan: İletişimci, yayıncı, yazar, çevirmen.

Turan Kışlakçı: Yeni Şafak gazetesi dış haberler servisinde çalışıyor.

Atasoy Müftüoğlu: Düşünce adamı, yazar.

Mehmet Özey: Marmara Ün. sosyoloji ve antropoloji masteri yapıyor.

Rasim Özdenören: Öykücü, düşünür

Cevat Özkaya: Siyaset yorumcusu, yayıncı

Mustafa Tekin: Sosyal bilimlerin İslamî imkanlarını araştırıyor

Kani Torun: Seyyah, Doctors Worldwide'ın yöneticisi.

Hasan Turabi: Düşünür, Sudan eski meclis başkanı, halen hapiste.

Hasanali Yıldırım: Öykücü, yazar; edebiyat, sinema, müzik eleştirmeni.

Abdullah Yıldız: Araştırmacı, yazar.

Hans Zomer: Avrupa-İslam dünyası ilişkileri üzerinde çalışıyor.

KÜLTÜR SANAT

EDEBİYAT

92

Düş Ülkesini Ziyaret
HASANALİ YILDIRIM

DENEME

Akif Umutlar İçin
ATASOY MÜFTÜOĞLU

FİLM

97

Ben-hur ve 'Yeni Roma'
MEHMET HARMANCI

TOPLANTI

101

**'Umutsuzluk Ortamında
Umut Olmak'**
NURİ GÜNER

KİTAP

102

**Çağdaş Arap İslam Düşüncesinde
Yeniden Yapılanma**
NURİ GÜNER

YANSIMALAR

104

Hz. Ömer'in Tavsiyeleri
ERTUĞRUL BAYRAMOĞLU

İZLENİM

**ABD'nin En İyi Büyük Elçisi:
Blair**
KANI TORUN

İKÖ-AB TOPLANTISI: UYGARLIK VE UYUM

CEVAT ÖZKAYA

Türkiye Şubat ayının ortalarında dikkat çekici bir toplantıya ev sahipliği yaptı. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Birliği (AB) yetkilileri Türkiye'nin inisiyatifi ve ev sahipliğiyle İstanbul'da iki gün bir araya geldiler. "*Uygarlık ve Uyum: Siyasal Boyut*" konu başlıklı forum, 11 Eylül sonrasında dünyanın içine itildiği gergin ortamda biri diğerini öteki olarak niteleyen iki ayrı dünyanın temsilcilerini bir araya getirmesi açısından oldukça önemliydi.

Toplantı tahmin edilenin üstünde yüksek bir katılımıla gerçekleşti. Her iki uluslararası kuruluşun gözlemci ve aday ülkeler dahil üye sayısı 88. Bu 88 ülkenin yaklaşık 70 kadarı bu toplantıya katıldı. Bakan düzeyinde katılım 51. Bu 51 Bakanın 44'ü dışişleri bakanı. Dışişleri bakanlarının 30'u İKÖ'den 14'ü AB ülkelerinden gelen bakanlardı. Oldukça üst düzey ve yoğun bir katılımıla gerçekleşen toplantı iki gün devam etti.

İKÖ-AB toplantısının yapılmasını gerekli kılan, 11 Eylül saldırılarının meydana getirdiği gerilim ve bunun çağrıştırdığı "*Medeniyetler Çatışması*" fikri oldu. Tür-

kiye'nin teşebbüs ve inisiyatifi ile gerçekleşen toplantının itici gücü, medeniyetler çatışmasını önlemeye dönük düşünce ve duyarlılık idi.

Özgün Bölgesel Aktör: Türkiye

Soğuk savaş döneminin, iki kutuplu dünyasında paylaşım çok keskin idi. Dünya ülkelerinin büyük bir çoğunluğu kutuplardan birinin yanında yer almak zorundaydı. Kutuplardan birine dahil olan ülke, kendi inisiyatifiyle bir politika oluşturmaktan ziyade, dahil olduğu kutbun politikalarının gereğini yerine getirmekle yükümlüydü. Farklı politikalar çok hoşgörü ile karşılanmazdı. 1956'da Macaristan'ın, 1968'de de Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgal edilmesi, kutup politikalarından sapmanın hiç de hoşgörü ile karşılanmadığının örnekleri olarak önümüzde durmaktadır.

Diğer kutbun temsilcisi ABD'nin de hoşgörü sınırı SSCB'den çok geniş değildi. Ancak, ABD'nin çizgiden çıkanları veya çıkmaya teşebbüs edenleri yola getirmek için daha rafine metodları vardı. ABD eksenindeki bir takım ülke-

lerdeki askeri darbelere bakıldığında, bunların Amerikan desteğiyle yapılan "hizaya getirme" operasyonları olduğu açıkça görülür. Bu operasyonlar işgalden daha maliyetsiz ve daha sonuç alıcı operasyonlardır.

Günümüz dünyasında ise, en azından şimdilik hatlar eskisi kadar keskin değil. Dünya politikası yine küresel aktörler tarafından belirlenmektedir. Ancak bölgesel aktörlerin de, inisiyatif alabildikleri sınırlı rekabet alanları ortaya çıkmıştır. Türkiye bu aktörlerden birisidir. Bu anlamda sıradan bir aktör de değildir. Gerek tarihsel misyonu itibarıyla, gerekse dünya coğrafyasındaki konumu itibarıyla özgün nitelikler taşıyan bir aktördür. Türkiye'deki yönetici elitin ise, bu özgünlüğün ne kadar farkında oldukları ve gereklerini ne derece yerine getirdikleri ise kuşkuludur.

Köprü Misyonu

Yönetici elit, Türkiye'yi coğrafi olarak Doğu ile Batı arasında, kültürel olarak da İslam Dünyası ile Batı Dünyası arasında köprü görevi gören bir ülke olarak tanımlamaktadır. Evet Türkiye'nin böyle bir konumu vardır ama bu, Türkiye'nin ne olması gerektiğini ve ne olduğunu tanımlayan bir konum değildir. Bu konum Türkiye'nin imkanlarına işaret eder, kimliğini tanımlamaz. Oysa Türkiye kendisine ait çerçevesi çizilmiş sahici bir kimliğe sahip olduğu zaman köprü konumu da bir imkan olarak orta-

ya çıkacaktır. Doğru, sahici bir kimlik sahibi olunamadığında ise; köprü misyonu, ülkeyi, üzerinden geçenlerin kullandıkları bir araç konumuna düşürür. Nitekim bugünkü durumda görebildiğimiz kadarıyla Türkiye, iki taraflı değil, tek taraflı geçişkenliği olan bir köprü rolü oynamaya taliptir. Yönetici

elit *"kendine giydirilen, empoze edilen modelleri İslam Dünyasına taşıyan bir köprü"* misyonuna hevesli gözükmektedir. Bu hamaliye olarak nitelenebilecek bir roldür; yavana da itibar kazandırmaz.

Türkiye, bu hamaliye görevine razı olmak yerine, sahip olduğu tarihi ve kültürel derinliğin farkında olmalıdır. Böyle bir Türkiye kendisiyle barışmaktan korkmayacağı gibi, hem İslam Dünyası'na, hem de Batı Dünyası'na artı katkılar sunabilen bir ülke konumuna gelebilecektir.

Diyalog: Birbirimize Değil Birbirimizle Konuşmak

İKO-AB toplantısını bağlamının dışına çıkarmadan değerlendirdiğimizde önemli bir toplantı olduğunu söyleyebiliriz. Uygun bir konjoktürde yapılmış bir toplantı olması, toplantıyı tertip edenlerin başarısı sayılmalıdır. Siyasilerin dışında, kültür adamlarının da çağrılmış olması, toplantının verimliliğini artırmıştır. Bu tür, resmiyetin ikinci plana itildiği, serbest tartışma ortamının imkanlar ölçüsünde sağlanabildiği toplantıların

diyalog ortamının gelişmesine katkıda bulunacağı aşikardır.

Nitekim ciddi bir devlet adamı olduğu kadar, yetkin bir entelektüel de olan Ürdün Prensi Hasan bin Tallal'ın sözleri de toplantının diyalogu sağlama açısından başarılı olduğunu vurgular niteliktedir: *"BM'de bir araya geliyoruz. Ama orada herkes hükümetinin resmi görüşünü okuyup oturuyor, ki bu diyalog sayılmaz. Oysa burada ilk kez birbirimize değil birbirimizle konuşuyoruz"*.

Yine Alman Dışişleri Bakanı Fischer'in diyaloga ilişkin söyledikleri Tallal'ın söylediklerini tamamlar mahiyettedir: *"Artık birbirimize ders vermeyi bırakıp, birbirimizden öğrenmenin zamanı geldiğini anlamalıyız. Diyalog birbirimize kıbar davranıp boş sözler etmek değildir. Diyalog kavga etmeden, demek istediklerini açıkça söyleyebilmektir"*.

Bu sözler, gerçekten hem diyalogun önemini vurgulaması açısından, hem de toplantının bu konudaki başarısını vurgulaması açısından önemlidir.

Ancak burada şunu da hatırlatmakta yarar var: Diyalog çift taraflı bir eylemdir. Tarafların her iki

sinin de söyleyeceği söz varsa diyalog devam eder. Batıların bu konuda İslam Dünyası'ndan daha hazırlıklı olduklarını söylemek mümkün. İslam Dünyası bu farklılığı bilip gerekli entelektüel ve siyasi hazırlığı yapmalıdır. Aksi takdirde diyalogu devam ettirmek mümkün olmaz.

Bir Dikkat

Bu tür toplantıların, amaç ve çerçevelerinin iyi çizilmesi ve bu amaç ve çerçeve içersinde yürütülmesi önemli bir husustur. Siyaset, arka planında bir düşünce ve kültür birikimini de beraberinde taşır. Bu açıdan baktığımızda Taha Akyol'un tabiriyle *"Kültür bir strateji meselesi olmuştur"*. Bu, kültürün bir siyasi amaç için seferber edilmesi anlamını da içerir.

Oryantalist kültürün sömürge siyasetini nasıl etkilediği, hatta nasıl belirlediği ilgililerin meçhulü değildir. Kendi kendilerini yönetme yetisine sahip olmayan doğuluların yönetilmesinin adeta bir görev olarak batıların sırtına yüklendiği anlayışıyla sömürgecilik meşrulaştırılmıştır.

Meseleyi fazla uzatmadan günümüze dönersek, küresel dünyanın can sıkıntısı haline gelen İslam Dünyası'nın terbiye edilmesi, uyumlu hale getirilmesi ile ilgili bir araç olarak İKO-AB toplantısı benzeri kültürel içerikleri de olan toplantıların kullanılması ihtimali akıldan uzak tutmamak gere-

kir.

“Konferansa katılanlardan Ünlü tarihçi Bernard Lewis’in son kitabının başlığı son derece aydınlatıcı; (What Went Wrong!) “Yanlış olan neydi?” Yanlışın İslam Dünyası’nda olduğundan kimse-nin kuşkusu yok; böyle bir kuşku duymak bile meşru değil, orası ma-lum da. İş şimdi bu yanlış düzelt-meye kalmış. İşte bu toplantılar, bu konferanslar bu tamir işine ba-kacaklar: Müslümanların neye inanmasının kabul edilir, nelerin kabul edilemez olduğuna karar ve-rip tebliğ edecekler. İşte İslam Dünyası’nda şiddete dayılı politi-kaların yükselmesine karşı bulunul-an tedbir bu”.¹

Doğrusu Nuray Mert’in kuşku-larına haklılık kazandıracak unsur-lar da eksik değildi konferans sü-re-cinde. Alman Dışişleri Bakanı Fischer’in yukarıda anlattığımız ifadelerin devamındaki sözleri bu bağlamda zikredilebilir. “Fischer ‘Eminim müslüman meslektaşları-mın kafasında da bize ilişkin soru-lar vardır’ diyerek kendi sorularını sıralamaya başladı. ‘Yasalarla şeri-at hukuku, örneğin kadınların eği-timi ve genel olarak kadın hakla-rıyla nasıl bağdaşacaktı?’ Avrupalı, sokaklarda hayvanların kurban edilmesini görmek istemiyordu. AB ülkelerinde cami açılabilir ama İKÖ ülkelerinde kilise açıla-mıyordu. İKÖ Filistin’deki her kö-tülük için İsrail’i suçlamaktan ne zaman vazgeçecek ve ne zaman in-tihar eylemlerini kınayacaktı?!”

Bu sorulardaki üst perdeden ta-vır, yani muhatabınızı çok dikkate almadan geliştirilen söylem doğru-su, toplantıların amacından kuşku duyanları haklı çıkaracak unsurlar

içermektedir. Ancak bu platform-lardan uzaklaşmanın soruna çözüm getirmeyeceği kanaatini taşıdığını söylemeliyim. Amacı ve karşılaş-mamız mümkün olan durumları da hesaba katıp, ona göre hazırlık ya-parak bu platformların devamına imkan vermeliyiz diye düşünüyö-rum.

Son Söz

Soğuk savaşın akabinde Türkiye bazı oluşumların fikir babası oldu, bazı oluşumlarda ciddi inisiyatifler üstlendi. İlk akla gelenler KEİB (Karadeniz Ekonomik İş Birliği), Türkî Ülkeler Toplantısı, D8 ve ECO’nun Afganistan’ı da içine alan bir genişliğe kavuşturulması konusunda alınan inisiyatif. Bu toplantıların hiç biri şu anda haya-tiyeti olan bir görünüm arz etme-mektedir. Oysa toplantılar ilk ya-pıldığında, hem katılımcılarda hem de dışta kalan ülkelerde heye-can, kaygı ve kuşklar uyandırmış-tı. Aynen Şubat’ta toplanan İKÖ-AB toplantısı gibi.

Türk dış politika yapıcılarının şu soruyu kendilerine sormaları ge-rekir: Her biri kendi çapında bir boşluğu doldurmaya aday ve katı-lanların oranı hesaba alındığında önemli olarak nitelenebilecek bu toplantılar neden akamete uğradı, neden kurumlaşamadı? Bu, ciddi-yetle cevaplanması gereken bir so-ru olarak ortada durmaktadır. Bu soru doğru cevaplanmaz, sorunlar düzgün ortaya konmaz ve gerekli çözümler üretilmezse İKÖ-AB’de uyandırıldığı heyecanla kalır ve akamete uğramış toplantılara bir ilave yapmaktan başka bir işe yara-maz.

Toplantının sürekli olabilmesi için, “Gerek küresel ve bölgesel barışı güçlendirici, gerekse küre-sel/bölgesel nitelikli yeni stratejik denge unsuru inisiyatiflerin kalıcı sonuçlar doğurabilmesi için, heye-canla başlatılmaları kadar sürekli-lik arz eden bir gelenek, kurumsal-laştırma oluşturmaları, kısa, orta, uzun vadeli dış politika hedefleriyle uyumlu kılınmaları, değişik ül-kelerin ve ülke gruplarının dış po-litika farklılıklarının rasyonel bir optimizasyonla ortak çıkar alanla-rına yönettirebilmeleri gerekmektedir”.²

Bu tesbitlere şunların da ilave edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu toplantılar ve projeler şahıs inisiyatiflerinin ötesinde devletin sahiplendiği projeler olursa hayati-yetlerini devam ettirebilirler. Me-sela İKÖ-AB toplantısı İsmail Cem’in D-8 toplantısı da Necmet-tin Erbakan’ın inisiyatifi olarak değerlendirilirse, toplantıların ömrü kişilerin iktidarları kadar olur.

Ayrıca toplantıyı tertip eden-lerin niyetlerinin sahici ve uzun vadeli hedefler içeriyor olması da önemlidir. Yani toplantıyı tertip eden ülke olarak Türkiye kendi ta-rihsel misyonunun, kültürel öz-günlüğünün ve bölgesel ağırlığının farkında olmalı. Bu ağırlığı takviye edecek adımlar atabilmeli ve azar-landığında eyleminden vazgeçen ve pişmanlık ifade eden bir konumdan uzak olmalıdır. ■

NOTLAR

- 1- Nuray Mert, Uyum Konferansı, *Radikal*, 14 Şubat 2002
- 2- Prof. Dr. Ahmet Davudoğlu, *Radikal*, 4 Mart 2002.

Son yıllarda bazı yayın organları, dindarların, daha doğrusu “din”in değişmesini haberleştirmeyi alışkanlık hâline getirdi.

Din veya dindarlar, değişiyor mu peki? Bu o kadar önemli değil. Onlar değişmesini istiyorlarsa, elbette değişmelidir! Basın tarihinde meşhur kıssadır, geçen yüzyılın ABD’sinde çok ünlü bir basın patronu, o zaman İspanyol sömürgesi olan Küba’ya muhabir gönderiyor. Maksudı ABD ile İspanya arasında savaş çıkarmak ve böylece kasasını doldurmak. Gazeteci telgraf çekiyor “burada savaşa yol açacak fevkalade bir durum yok” diye... Patron hemen cevaplıyor: “Sen haberi gönder, savaşı çıkarmak benden!”

ABD ile İspanya arasında basın patronunun kışkırtmasıyla gerçekten bir savaş çıkıyor!

***Din nasıl olsa yok olacak,
biz elimizi çabuk tutalım!***

Türkiye’de dinin konumu üzerinde hâlâ bir karara varılamadı. Elbette bu egemenler nezdindeki durumu yansıtıyor. Türkiye’nin hükümları Cumhuriyetin kuruluş yıllarında dinin bir müddet sonra tedavül den kalkacağına inanıyorlardı. Çünkü pozitivizm bunu öngörüyordu. Onlar da herkesi pozitivist-ideolojik eğitimden geçirerek dini yok edeceklerini, bir-iki nesil içinde hedefe ulaşacaklarını sanıyorlardı. Nasıl olsa ortadan kalkacak bir köhne kurumunu erken davranıp yok etmenin cazibesine kapıldıkları söylenebilir.

Din açıkça yasaklanmadı ama, ne olacağına devletin karar verdiği bir alan haline getirildi. Devlet

DEĞİŞMEKTEN KAÇINANLAR, DEĞİŞMEYENİ DEĞİŞTİRME PEŞİNDE

D. MEHMET DOĞAN

içinde etkisiz ve yetkisiz bir kurum, Diyanet Riyaseti dinin kontrolü ve etkisizleştirilmesi için basit bir âletten ibaretti. Din ortadan kalkıncaya kadar varlığına bir süre göz yumulacaktı. Bu yüzden dinî öğretim bir aralar tamamıyla yasaklandı. Dinî yayınlar men edildi. Dinî kurumlar veya dinî etki uyandıran kurumlar ortadan kaldırıldı. Dışa karşı gösterilen gerekçe basit ve etkileyiciydi: “Din yozlaştırılmıştı.” Hedeflenen de yozlaştırmaya hizmet eden kuruluşları ortadan kaldırmaktı.

Türkiye’de dinin birbirini tamamlayan iki kolu vardı, birisi medrese ve cami ile tanımlanan “tedrisî” (öğretimci) kolu, diğeri tasavvuf ve tekke ile kurumlaşan

“tâlimî” kolu. Medresede ve cami de din âdeta doğrudan, açıktan konuşuyordu, böylece öğretiliyordu. Tekkede ise tâlim, alıştırma esastı. Öğretimci din, öğretim yapamayacak şekilde bırakıldı. Tâlimci, alıştırırmacı dinî kurumlar (tekke ve zaviyeler) ise tamamıyla yasaklandı. Buna rağmen Türkiye’de ne tedrisî ve ne de tâlimî din ortadan kaldırılamadı. Hele tekkeler yarı açık veya tamamen kapalı görünüm altında varlığını sürdürdü. Bu yüzyılın başında, bir tekke şeyhi belirli tedrisattan geçerek ve Meclis-i Meşayih (şeyhler meclisi) tarafından sınava tâbi tutularak “post”a oturabiliyordu. Tekkeler birbirini kontrol ediyor-dengeliyordu, öğretimci din kurumu medrese ve me-

şihat (şeyhülislamlık) hepsini birden denetliyordu. Dinin sağlıklı kurumlaşması böylece, olağan şekilde sağlanıyordu. Dine müdahale bütün bu kurumların tabiatını bozdu. Cami işlev dışı kaldı. Medrese kapatıldı, fakat yeraltında var olmaya devam etti, öğretimi daha daraldı, bilgilendirme düzeyi düştü. (Mevcut Diyanet Reisi dahi böyle bir medresede tedrisattan geçmiştir). Tekke yer altında keyfine göre şeyhler, mürşidler üretti. Bir taraftan da ticarileşti, holding şeyhleri türetti! Kısacası, dini kurumlar üzerindeki devlet baskısı tamamıyla menfi sonuç verdi! Cumhuriyet dönemindeki dinî hayatın defoları için gerçek dini mes'ul tutmak mümkün değildir.

Devletin din karşısında "laiklik iyidir veya benim laikliğim iyidir"den başka dişe dokunur sözü yok. 1920'lerde inanılan "dinin tedavülünden düşeceği" fikri değerini kaybetti. Fakat seksen yıl sonra devletliler toplumda dinin yerini kabule yanaşmadıkları için hata üstüne hata yapıyorlar. Bu hataların birike birike nasıl bir menfi sona varacağı üzerinde ise hiç düşünmüyorlar.

Bölünme eksenli düşünce: Din apolitik olsun, etnisite politik!

Son durum Türkiye'nin yakın dönemi için ipuçları veriyor aslında. Türkiye son yirmi yıl içinde etniklik üzerinden yürütülen bir mücadeleye sahne oldu. Bu mücadeleye öyle ustalıklarla bir mecraya kanallizediliyor ki, sonuçlarını kestirmek zor değil. Etnik mücadele, şiddeti bırakırken uluslararası bir kabule de yaslanarak siyasallaşılıyor. Türkiye'nin bir bölümü, son mahalli seçimlerde de görüldüğü üzere, etnik bir renge boyanmaya müsait görünüyor. Bu bölgede, etnik rengi etkisizleştirecek, Türkiye bütünlüğünü herkese ilan edecek tek unsur var: *Din kardeşliği*.

Buna karşılık, uydurma bir "Türk etnisitesi" dayatması dinin birleştirici işlevini üstlenmek üzere icad edilmiştir. Uydurma "Türk etnisitesi" bu ülkede kardeşlik duygularını beslemez. Etniklik karşı etnikliği azdırır. Nitekim öyle olmuştur. Din etkisizleştirildikçe Türkiye'de karşı-etnisite alan kazanmıştır. Apo neden din düşmanıdır? Apoculukla neden Kürt dindarları da mücadele etmiştir? Bu soruların cevabını ilk mektep ço-

cukları bile kolaylıkla verebilirken "derin" merkezler neden dindarları tehlike olarak görüyorlar?

Türkiye'nin çanlarını etniklik üzerine kurulan politikalar çalıyor, çaldirıyor. Türkiye'nin sığ devleti karşı-etnik mücadeleyi bir dönem "irrasyonel"leştirmeyi ve marjinalleştirmeyi belki başardı. Teröre dayanan bir etnik mücadele en olağan kabulleri bile etkisizleştirebilirdi. Ne diyordu en tepedeki adamlar? "Tamam farklılıkları kabul edeceğiz ama, terör devam ettikçe onlara taviz verdiğimiz sanılır." PKK dağdayken Türkiye için bütüncül bir tehlike değildi. En nihayet marjinal bir hareketti. Şehre indiği, silahı bıraktığı, siyasallaştığı zaman gerçek tehlike başlayacaktı.

Şimdi, Marmara'da bir adada uluslararası taleple/destekle yaşamaya devam eden ve siyasetini ona göre oluşturan bir "siyasi mahkum" var. Bu mahkum, siyasallaşmaya yönelen hareketin doğal lideri olmaya devam edecek. Bir müddet sonra bu siyasal hareket, Marmara'da bir adada yatan siyasi mahkumun affı için uluslararası kampanyalar açacak. (Veya tersi olacak, asıl uluslararası merkezler bu kampanyayı başlatacaklar.) Zaten onu "bebek kaatili, otuz küsur bin kişinin ölümüne yol açan canı" olarak anmaktan devletin ali menfaatleri uğruna vazgeçildi. Demek ki, bu sıfatları taşımayan, uluslararası taleplerin merkezinde duran bir adamla yaşamaya devam edeceğiz ve zaman kötü imajları unutturacak. Batı yalnız bunu söylemiyor: İki dönem önce TC'ni kurduğunu iddia eden CHP listesinden milletvekili seçilen ve TBMM'yi kürtçe yeminle tanıştıran bir bayanın pe-

şine de düşüyor. Geleceğin siyasal kadrosunun kahraman örnek kadını da böylece ilan ediliyor.

Türkiye tam mânasıyla kapana sıkışmıştır. Güneydoğu'da bir tek milletvekili çıkaramayan iki parti, iktidara taşınırken, bu bölgeden en çok milletvekili çıkaran ve Türkiye dengelerini batıdan doğuya taşıyabilecek olan parti veya partiler güçsüz düşürülmüştür. İkisi kapatılmış, üçüncüsü kapatılmadan beter edilmiş. Sığ devletçiler, hamakat ehli kafalar, şimdi ne yapacaklar? Türkiye'nin on yıl sonrasını nasıl görüyorlar? Laiklik gereği rakıların yudumlarken bunları düşünüyorlar mı?

Türkiye'nin önünde tek alternatif vardır: Dinin üzerinden bütün baskıların kaldırılması. Din hürriyetinin tam ve kâmil mânada tanınması. "Din vicdan işidir", demekle din özgürlüğü sağlanmaz. Bugün dinin ne kadarının ve ne ölçüde öğrenilebileceğine dinle hiç alakası olmayanlar karar veriyor. Dinin emir ve yasaklarını bürokratik kafalar istedikleri gibi yo-

rumlayabiliyorlar. Bu da sonuç olarak dine karşı bir mücadele etkisi uyandırıyor. Türkiye'nin doğusundaki insanlar devletin dine karşı yaklaşımından haklı olarak dehşete düşüyorlar.

Sömürgecilerin Yapmak İstediklerinden de Ötesi...

"Onların herşeylerini berbat ettik. Felsefelerini, dinlerini berbat ettik. Şahsiyetlerinde büyük bir boşluk meydana getirdik. Artık anarşiye ve intihara hazır haldedirler. Ruhlarını kaybettiler."

Ünlü ve elbette "ehl-i insaf" bir şarkiyatçı, Lui Masinyon, böyle söylüyor, 1927'de. "Onlar" kim? Onlar doğulular, bilhassa da müsümanlar. Sömürgeci batı, en az iki asır doğuyu mükemmel şekilde sömürebilmek için bütün araçları kullandı. Bunun için "bilim" dahi oluşturdu. Oryantalizm/şarkiyatçılık veya doğubilimi işte budur. Doğubilimin işi, sömürgecilere doğu ile ilgili gerekli verileri hazırlamaktı. Bu veriler kullanılarak do-

ğunun, islam dünyasının manevi varlığı tahrip edildi, böylece sömürü çarkları daha iyi döndürüldü. Çünkü manevi yapı sarsılmadan insan toplumlarını tam manasıyla sömürgeleştirmek, esir etmek mümkün değildir.

Türkiye hiç bir zaman sömürge ülkesi olmadı. Yani sömürgeciler ülkemizi ele geçirip kendi yönetimlerini fiilen kuramadılar. Fakat, Türkiye'nin yukarıdaki tarife uymadığını kim söyleyebilir? Türkiye fiilen sömürge olmadı, fakat beyinler sömürgeleşti. Merhum düşünürümüz Erol Güngör'ün söyleyişiyle "sömürge münevverleri" Türkiye'nin maneviyatı üzerinde sorumsuzca oynadılar. İlmi çarpıttılar, fikri yamulttular ve değerler dünyasını berhava ettiler. Bunu bir taraftan eğitim cihazıyla, diğer taraftan iletişim araçlarını kullanarak yaptılar. Mertçe-açıkça din düşmanı olmadılar ve fakat açıkça din düşmanı olanlardan daha fazla tahribata yol açtılar. Türkiye'nin ilim hayatında önemli biri yeri olan Prof. Dr. Mehmet Aydın, "bugün Türki-

ye'de ciddi bir din problemi vardır" diyor. 20. yüzyıl sonrasına Türkiye dini neden problem olarak devrediyor? Yoksa bizim dinimiz mi problemlidir?

Elbette problem çözücü olan dinin problem haline getirilmesi-nin üzerinde ciddiyetle düşünmek lâzımdır. Türkiye'de dini problem haline getiren zihniyet, onun bilinmesini, öğretilmesini, yaşanmasını, sosyal hayatımızda müsbet bir rol oynamasını istemeyen pozitivist zihniyettir. Onlar tam bir irtica içinde, 19. yüzyılın pozitivizmine, materyalizmine ve siyantizmine akıllarını takmışlardır. Bu kafaya göre, din afyondur, ilerlemeye manidir ve fakat bilim karşısında gerileyip çökecek ve nihayet yok olacak geçici bir vakıdır.

Yeni Türkiye'nin zımmadları, bu yüzden millet varlığından dini tamamıyla ihraç etmeyi vazife ittihaz ettiler. Onların literatüründe "dindar insan" kavramı yoktur. En iyi dindar, dinle alakası en az olan veya dine aykırı şeyler yapandır. Mesela, "dindardır ama, içki de içer!" derler. Mesela "dindardır fakat, zina da yapar!" Dikkat edilirse, bu hükümlerde dindarlık değil, dinin öngördüğü değerlere bağlılık değil, bunların zıddı olan ahlâksızlık esas alınmakta ve o müsbet bulunmaktadır.

Türkiye'de örtülü (yani müte-settir) din düşmanlığı temeline dayandırılmış olan ideoloji, bütün sistemi dinin etkisini yok etmek üzerine kurmuştur. Onun sistem içine aldığı din kurumu (Diyanet İşleri) bile dini etkisizleştirmekle görevlidir. (Zaten resmi metinlerde onun "din"i değil, "laiklik"i yüceltmekle vazifeli olduğu tasrih edilmektedir.) Nitekim, bu kurum bilhassa son yıllarda sistemin ver-

diği vazifeyi hakkıyla yerine getirmişti. Mesela bu kurumun başkanı, İslam Peygamberine ve arkadaşlarına açıkça saldıran bir üniformalıya gereken cevabı vermek yerine susmayı tercih ederek dinin değil, sistemin emrine tâbi olduğunu isbat etmiştir.

Türkiye'de dine karşı son hareket de beş yıllık bir geçmişe mal oldu. Bazıları başlangıçta bunun "belli bir zihniyete sahip dindarlara karşı yapıldığı" zehabına kapılmışlardır. 28 Şubat'ın akabinde, bazı dini grupların önderleri, şeklen hedef alınan dini grubu karalayıcı konuşmalar yaparak kendilerini kenara çekmek istemişlerdir. Fakat, kendini kenara çekmek isteyenlerin de topun ağzında olduğu kısa zamanda görülmüştür. Hatta, kindar bir 28 Şubatçı, üç yıl sonra hem de Devlet televizyonundan, böyle bir cemaat önderine karşı "asıl tehlike o idi, onun hesabı görülmedi" diyebilmiştir.

Din karşıtı hareket dindarları, kendilerine göre zararlı gördükleri dini grupları değil, doğrudan dini hedef seçmiştir. Eğer bazılarına göre "zararlı" dini gruplar hedef seçilseydi, onların hukuka aykırı faaliyetleri adalet mekanizmasıyla cezalandırılır ve iş biterdi. Fakat böyle yapılmamış, dini öğretim veren resmi okullar ve Kur'an öğretimi hedef seçilmiştir. İşte bu yüzden, bazıları sömürgecilerin yapmak istediklerinden de ötesini yapmaya heveslenmişlerdir, diyoruz.

Türkiye'nin yakın tarihinde din ve vicdan özgürlüğünün aşırı ölçüde kısıtlanması, dini anlayışları deforme etmiş, yozlaştırmıştır. Bunun çözümü din hürriyetini daha fazla kısmak değildir. Kur'an öğretimini yok etmek değildir. Bunun doğru çözümü, din hürriyetini

kâmil mânada sağlamaktır. Deformasyona uğratılmış/tahrifata maruz bırakılmış din anlayışı yerine sağlıklı dini kavrayış ancak böyle sağlanabilir. Din toplumdaki düzenleyici mevkiini ancak o zaman alabilir.

Din vicdan işi olduğu kadar, sosyal bir hadisedir, kültürel bir fenomendir; kardeşliktir, yardımlaşmadır, dayanışmadır. "Dindar ol, fakat dinin emirlerine uyma; dindar ol ama istediğine yardım edemezsin; yardım edeceksen bana ver! Dindar ol, fakat dayanışmadan vazgeç, zekatını dahi benim belirlediğim kuruma ver! Dindar ol fakat bunu kimse bilmesin!" Bu zihniyet baştan sona sakat bir zihniyettir. Dürüst de değildir. Bu zihniyet dürüstlüğüne ancak dini hepten yasaklayarak isbat edebilir!.

Din korkusuyla tanzim edilen programların iptal edilme zamanı gelmiştir. Türkiye'de din hürriyeti tam olmadığı için düşünce hürriyeti, örgütlenme özgürlüğü ve hatta teşebbüs hürriyeti sağlanamıyor. Milletın kaynaşması, ortak aidiyeti kavraması ve etnisite tuzaklarını aşması engelleniyor.

Türkiye'nin "sığ devlet"i takip ettiği yanlış politikalarla kendi kuyusunu kazıyor. Bu ülkenin bin yıllık varoluş gerçeklerini, kimlik yapıcı unsurlarını, değerlerini hiçe saymak elbette kendi sonunu hazırlamaktır. Bu politikalar o noktaya vardırılmıştır ki, din camilerde bile rahatça konuşulamaz hale gelmiştir!. Türkiye'nin yakın geleceği, tehlike sinyalleri verirken dinin etkisizleştirilmesi devletin intiharından başka sonuç vermez.

Bu ülkede gerçek değişim, devletin dini gerçek şahsiyeti içinde kabul etmesinden geçmektedir. ■

28 Şubat "postmodern darbe-si"nin üzerinden beş yıl geçti. Ancak 28 Şubat'a ilişkin yapılan değerlendirmeler, bu "süreç"nin ne olduğu, niçin yaşandığı konusunda açıklık ve netlikten bir hayli uzak. Üstüne üstlük 28 Şubat hakkında ne kadar çok konuşursak, o kadar çok kafamız karışıyor.

Görüldüğü gibi 28 Şubat'ın ne olduğu ve ne olmadığı konusunda çok belirgin bir "muğlaklık" ve "kafa karışıklığı" var. Bu durum, bizzat 28 Şubat projesinin asla gözardı edilmemesi gereken (ama Türkiye'de fena halde gözardı edilen) *küresel* bağlamları, gerekçeleri ve uzantıları olan *postmodern bir proje* olmasından kaynaklanıyor.

Hem "Postmodern",
Hem "Darbe", Kafa Karıştırıyor

28 Şubat'ın muğlaklığı ve kafa karıştırıcılığı her şeyden önce bu sürecin tanımlanmasında karşımıza çıkıyor. "*Postmodern darbe*" tanımlaması, hem yapılan işin mahiyeti, hem de artık nasıl bir çağda yaşadığımız konusunda çok önemli ipuçları veriyor bize. "28 Şubat kadrosu"nın önemli isimlerinden emekli general Erol Özkasnak'ın 28 Şubat süreci konusunda yapılan "postmodern darbe" tanımlamasının yerinde bir tanımlama olduğunu belirtmesi ve "postmodern darbe" tanımını, tasarlanan bir projenin, "*kimsenin burnunun kanatılmasından, tereyağından kıl çeker gibi hayatta geçirilmesi*" olarak açıklaması, sanırım, herşeyi açıklamaya yetiyor olsa gerek. Gerçekten de ortada bir askerî darbe yok; ama *askerî darbeden çok daha etkili ve nüfuz edici* bir "eylem", daha doğru-

"OSMANLI MİSYONU" VE 28 ŞUBAT'IN ZAAFLARI VE İMKANLARI

YUSUF KAPLAN

su *belli bir zamana veya sürece yayılan kapsamlı bir proje* var.

28 Şubat projesinin tanımındaki muğlaklık ve kafa karıştırıcılık özelliği, aynı zamanda çağımıza hakim olan muğlaklık ve kafa karışıklığının doğal (=kaçınılmaz) bir sonucudur. *Hem postmodern, hem de darbe* sözcüklerinin yan yana gelmesi *paradoksal* bir şey. Çünkü *darbe, doğrudan modern'le ilgili ve ilintilidir*: Askerî bir darbenin aktörleri de, hedefleri de, muhatapları da belirgindir; açık ve nettir; muğlak, gizli, örtük, dolaylı, anlaşılamaz ve kafa karıştırıcı değildir. Dolayısıyla modern bir duruma tekabül eden bir askeri darbenin "postmodern darbe" olarak adlandırılması, yeni bir şeydir ve yeni bir durumla karşı karşıya olduğumuzun işaretidir.

İşte bu *yeni durumun* adı, *postmodern durum*'dur. Postmodern durum'u, modern durumla ilişkisi veya ilişkisizliği açısından anlayabilir ve anlamlandırabiliriz ancak.

Modern Hegemonya'dan Ya da
"Böl, Parçala, Yut"tan...

Modern de, postmodern de, Batı'ya özgüdür; Batılıların ürettiği iki farklı tecrübedir. Bu iki tecrübeyi Batı ve diğerleri arasındaki ilişkilerin nasıl tezahür ettiğine

bakarak açıklayabilir ve netleştirebiliriz.

Modernlik, temelde, Batı Avrupa toplumlarına özgü bir tecrübedir. "Modern dönem"de, Avrupalı ülkelerin dünyanın tüm diğer ülkeleriyle kurdukları ilişki biçimi, en iyi şekilde *açık kolonyalizm* örneğinde kendisini gösterir. Modern dönemde Avrupalılar, büyük ölçüde *mekanı kontrol ve kolonize* etmişler; sadece kendi topraklarıyla yetinmeyip başka kıtaları da işgal ederek sömürgeleştirmişlerdi.

Oysa *postmodern tecrübe*, daha çok Amerika'nın ürettiği bir tecrübedir. "Postmodern dönem"de *mekana ilaveten zaman da kolonize edildi*. Mekan mesafesi ortadan kalktı. Yakın ve uzak, iç/eri ve dış/arı, orası ve burası arasındaki sınırlar büyük ölçüde anlamsızlaştı. Cins düşünür Paul Virilio'nun deyişiyle "*coğrafyanın sonu*" gerçek oldu, tek başına coğrafi önceliklerle ve argümanlarla uluslararası siyaseti açıklamak ve dolayısıyla anlayabilmek ve anlamlandırabilmek handiyse imkânsızlaştı. O yüzden ABD eski Başkan'ı Bill Clinton, "*iç politika ile dış politikayı birbirinden ayırmak, ayrı düşünmek ve ayrı yapmak mümkün değildir*" demişti. Ve yine bu nedenden ki, Başkan seçilmeden önce Amerika siyasetinin önceliğini dış politika'dan iç-

politikaya vermeye çalışacağını vadeden Clinton, Başkan seçildikten sonra, seçimlerde vadettiği politikanın tam tersini uygulayarak, bütün bir küre'yi, dünyayı Amerikan siyasetinin arenası, faaliyet alanı haline getirmek zorunda kaldı.

Bu geliştirdiğim argümanların, 28 Şubat sürecinin neden sadece

adlandırılan örtük kolonyalizm biçimi egemendir.

Modern dönemde Avrupalılar, sömürgeleştirdikleri ülkeleri kendilerine açıkça bağımlı hale getirmişlerdi. Modern dönemde Avrupalı hegemonların benimsedikleri strateji, "parçala, böl ve yut" stratejisi. *Postmodern dönemde, modern dönemdeki bu açık ve tek ta-*

Modern dönemde Avrupalılar, sömürgeleştirdikleri ülkeleri kendilerine açıkça bağımlı hale getirmişlerdi. Modern dönemde Avrupalı hegemonların benimsedikleri strateji, "parçala, böl ve yut" stratejisi.

ulusal güç ve çıkar odaklarını ilgilendiren bir proje olmadığını, küresel bir proje olduğunu çok açık ve net bir şekilde ortaya koymamızı kolaylaştıracağına özellikle dikkat çekmek istiyorum.

Yalnızca siyasetin değil, kültürün, ekonominin ve hemen her şeyin de "coğrafyanın sonu" gerçeğinden nasibini aldığını, yakın ve uzak, iç/eri ve dış/arı, orası ve burası arasındaki sınırların büyük ölçüde anlamsızlaştığını televizyon örneği ile çok daha net bir şekilde açıklayabilmek mümkün: Televizyon, postmodern durumun sınırları ortadan kaldıran ve zamanın kolonize edilmesini mümkün kılan özelliklerini çok iyi temsil eder: Artık dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olayı, handiye anında dünyanın en ücra köşelerine ulaştırabilmek; hatta "naklen savaş yayını" yapabilmek mümkün hale gelmiştir. Körfez Savaşı ve Afganistan operasyonu bunun en somut örnekleridir. Yani postmodern dönemde açık kolonyalizm değil, yeni-sömürgecilik olarak da

raflı bağımlılık yerini örtük ve çift yönlü bağımlılığa terketmiştir. Postmodern dönemde Batılı hegemonik güçlerin başvurduğu stratejide sadece bir "u" harfi kadar ama derinlemesine nüfuz edici bir değişiklik yaşandı ve "parçala, böl u/yut" stratejisi temel strateji haline geldi. İşte bu yüzden, postmodern karşılıklı bağımlılık biçimi, modern tek yanlı bağımlılık biçiminden çok daha tehlikelidir. Çünkü postmodern dönemde hakim olan karşılıklı bağımlılık, son kertede, güçlü olana, gücü elinde / kontrolünde bulundurana bağımlılığa dönüşmekte ama bu, ilk bakışta kolay kolay farkedilememektedir. Örneğin, ABD'nin Ortadoğu / Körfez, Balkanlar ve Kafkaslar'daki politikalarını, stratejilerini kendi çıkarlarını garantiye alacak şekilde hayata geçirebilmesi, Türkiye'nin desteğini almasına bağlıdır. Tek faktör ve aktör burada elbette ki Türkiye değildir; ama Türkiye'nin Amerika'ya verdiği destekten vazgeçmesi ve Amerikan politikalarına ters bir politika izlemesi,

Amerika'nın bu üç bölgedeki politika ve stratejilerinin başarıyla uygulanabilmesini büyük ölçüde zora sokar ve sonuçta Amerikan hegemonyasını hiç de küçümseme-yecek boyutlarda sarsar.

... Postmodern Hegemonya'ya Ya Da "Böl, Parçala, U/yut'a

İşte postmodern siyaset / uluslararası ilişkiler teorisi bu noktadan sonra işlemeye başlıyor ve her şeyin güçlü olanın (burada Amerika'nın) lehine sonuçlanmasına imkan tanıyor: ABD, pek çok konuda Türkiye'yi destekliyor ama bir şartla: Amerika'nın çıkarlarına hizmet etmesi, Amerikan çıkarlarıyla çelişmemesi şartıyla. Amerika, Türkiye'yi taşıeron olarak görüyor ve kullanıyor. Amerika'nın Türkiye'ye bağımlılığı, aslında, tüm kurallarını, ilkelerini ve çerçevesini Amerika'nın çizdiği bir bağımlılık olduğu için, bu durum Türkiye'nin işine de yarıyormuş gibi görünüyor ama gerçekte orta ve uzun vadede Türkiye'nin manevra ve hareket alanını daraltmakla, seçeneklerini asgari düzeye indirgemekle ve Türkiye'nin oynaması gereken asli rolü (Özne, tanımlayan, belirleyen, ABD tarafından üretilen stratejileri uygulayan değil; kendi ürettiği strateji ve politikaları uygulayan bir ülke konumuna gelmesini) önlemeye yarıyor.

28 Şubat ve Türkiye'nin "Osmanlı Misyonu"

İşte tam bu noktada 28 Şubat projesinin tam da Türkiye'nin oynaması gereken rolü engelleyen bir proje olarak görülmesi gerektiği

gerçeğinin altını özellikle çizmek gerekiyor. Türkiye'nin oynaması gereken rol ne? İki kelimeyle şu: **Osmanlı misyonu**. Türkiye, kısa vadede Osmanlı misyonu rolünü oynayamayabilir ama orta ve uzun vadede böylesi bir rolü oynamadığı sürece, 1990'lı yıllardan bu yana tüm netliğiyle ve çıplaklığıyla tanımlı olduğumuz gibi, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal dinamizmi dinamitlenir.

○ halde burada cevabını araştırmamız gereken birbiriyle ilişkili iki temel soru var: Osmanlı misyonu'ndan kastettiğim şey ne ve 28 Şubat projesinin Türkiye'nin Osmanlı misyonunu üstlenmesini engelleyen bir proje olduğunun göstergeleri, kanıtları var mı?

Bu soruları cevaplandırabilmek için 28 Şubat projesinin ne olduğunu ve niçin yapıldığını anlamamız gerekiyor. 28 Şubat projesinin aktörleri ve savunucuları bu projenin "irtica tehlikesini bertaraf etmek" için yapıldığını açıkça söylediler. Bu nokta herkes tarafından çok iyi biliniyor; ama bunun ne anlama geldiği "postmodern darbe"nin baştan çıkarıcı, ayartıcı özellikleri nedeniyle pek anlaşılamadı ve kavranamadı. "Postmodern darbe"nin aktörleri, postmodern durum'un dili'ni ve enstrümanlarını çok iyi kullandıkları ve topyekûn bir psikolojik savaş yürüttükleri için, "irtica tehlikesini bertaraf etme"nin Türkiye'de İslâm'ı protestanlaştırma / sekülerleştirme projesi olduğu; yani İslâm'ı kişi ile Allah arasında olup-biten bireysel bir inanç meselesine indirgeyerek; siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel yani kamusal hayattan uzaklaştırmayı amaçladığı kavranamadı. Nitekim bu gerçe-

ği başka bir bağlamda 28 Şubat günü **CNN-Türk**'te yayınlanan 32. Gün'ün 28 Şubat Özel Programı'nda **Rıdvan Akar**, aynen şöyle dile getirmişti: "**Erbakan, uyguladığı iç ve dış politikalarla Türkiye'nin geleneksel olarak Batı yö- rüngesinde belirlenmiş olan yönünü İslam dünyası yörüngesi yönüne çevirmeye çalışmıştı. O yüzden Refahiyol hükümeti düşürüldü.**"

Önümüzdeki 25 Yıl, Türkiye'yi "Osmanlı Misyonu"nu Oynamaya Zorlayacak

Şimdi biraz önce sorduğum iki sorunun cevabını araştırmaya geçebiliriz: Birinci soru şuydu: "Türkiye'nin Osmanlı misyonu" ne demek? Türkiye'nin Osmanlı misyonu, Türkiye'nin bölgesinde kendi stratejilerini ve politikalarını kendisi belirleyen yeniden bölgesel bir

deksleyerek vaziyeti idare etmeye devam edecek olursa, Türkiye, hiçbir zaman bölgesel bir güç olamaz; sadece Amerika'nın veya diğer bölgesel ve küresel güçlerin taşeronluğunu yapmaktan başka bir şey yapamaz. Eğer Türkiye Osmanlı misyonunu üstlenmez de, Batı yörüngesinde kalarak "iş götürme-ye" devam edecek olursa, Türkiye'nin Batılılar tarafından siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik olarak çökertilmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Özal sonrası dönemde Türkiye'yi çökertme operasyonu hayata geçirilmeye başlanmıştır. 28 Şubat'ın aktörleri ve savunucuları bu gerçeğin ne kadar farkındalar orası pek bilinmez ama 28 Şubat sürecinden sonra Türkiye'nin içine sürüklendiği bunalımlar yumağı, söylediğimiz şeyleri çok açık ve net bir şekilde doğrulamaktadır.

Türkiye, yüzyıl önce, tıpkı İn-

Türkiye'nin Osmanlı misyonu, Türkiye'nin bölgesinde kendi stratejilerini ve politikalarını kendisi belirleyen yeniden bölgesel bir güç haline gelmesi, kendine özgü iddia ve sözlere sahip olması, proje ve stratejiler geliştirmesi demektir.

güç haline gelmesi demek. Türkiye'nin bölgesel bir güç olabilmesi için kendine özgü iddia ve sözlere sahip olması, proje ve stratejiler geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu da Türkiye'nin kendine özgü bir yörünge oluşturmaya, bu yörüngeyi de İslam dünyasını merkeze alarak hayata geçirmenin yollarını araştırması, imkanlarını hazırlaması ile mümkün olabilecek bir şey.

Eğer Türkiye böyle bir misyonu ve rolü üstlenmekten kaçınır da, her şeyini Batı yörüngesine en-

giltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi emperyal bir güçtü. Türkiye dışındaki bu ülkelerin hepsi de dün fiilen hakim oldukları yerlerde bugün fiilen söz sahibiler; ama yalnızca Türkiye, dün fiilen hakim olduğu yerlerin hemen hiç birinde söz sahibi bile değil. Burada anlaşılması zor bir terslik var. Üstelik de Osmanlı coğrafyası'nda büyük bir vakumun (boşluk) yaşandığı ve bu vakumun başkaları tarafından doldurulmaya çalışıldığı bir zaman diliminde Türkiye'nin kısa vadede

olmasa bile orta ve uzun vadede bu boşluğu yeniden kendisinin doldurması için gerekli olan tüm hazırlıkları yapması kaçınılmazdır.

Kaçınılmazdır, diyorum; çünkü önümüzdeki 25 yıl içinde, Osmanlı coğrafyasındaki Batı güdümlü seküler / totaliter / bölücü sistemlerin hepsi tarihe karışacak; bu coğrafyada cetvellerle çizilen yapay sınırlar ortadan kalkacak ve bölge ülkelerinin tümünde halklar kendi kaderlerini kendileri belirlemeye başlayacaklar. Ayrıca bu coğrafyadaki ülkeler arasında, tıpkı Avrupa, Latin Amerika ve Uzak Asya'da olduğu gibi bölgesel ekonomik, kültürel, siyasi ve hatta askeri işbirliği projeleri ve örgütleri kurulacak; eğer bu tür bir bütünleşme gerçekleştirilemeyecek olurlarsa, bu ülkelerin tarihten resmen olmasa bile fiilen silineceklerini asla gözardı etmemek gerekiyor.

Ancak dünyanın hızla küreselleşmesi, hem sömürgeciler tarafından çizilen sınırların, hem de sö-

her tarafta duyulmaya, gözlenmeye başlanması, Türkiye'yi, yeniden tarihi rolünü, yani Osmanlı misyonunu üstlenmeye zorlayacaktır.

Türkiye'nin Osmanlı misyonunu üstlenmesi, İslâm'ı kamusal hayattan uzaklaştırma politikalarından derhal vazgeçmesi ve İslâm'la, İslâm tarafından tanımlanan, belirlenen, şekillendirilen tarihsel, toplumsal ve kültürel derinliğiyle barışması kaçınılmazdır.

Türkiye'nin Osmanlı misyonunu üstlenmesi Avrupa ve Batı ile ilişkilerini sıfırlaması anlamına gelmiyor. Tam aksine İslâm dünyasını yörüngesine alarak hem Batı ile hem de Rusya, Çin ve diğer Uzak Asya ülkeleriyle güçlü ilişkiler ve ittifaklar girmesini gerektiriyor. Tıpkı Osmanlı'nın yaptığı gibi.

Ancak şu an kısa vadede Türkiye'nin Osmanlı misyonunu üstlenmesini mümkün kılacak konjontür de, şartlar da mevcut değil. Ama orta ve uzun vadede, önü-

kalıcı çıkar yoludur. Bu konuda, cihet-i askeriye'den ve hariciye'den gelen bazı sinyallerin umut verici olduğu gerçeğini vurgulamam gerekiyor.

28 Şubat projesi, neresinden bakarsanız bakın, Türkiye'nin küresel güçler tarafından postmodern yöntemlerle kuşatılması ve köşeye sıkıştırılması ve Osmanlı misyonunu üstlenmesinin önlenmesi girişimidir.

Bu projenin Türkiye'nin önüne ayakbağı olduğu, hareket ve manevra alanını sınırladığı, elitlerle toplum arasındaki ilişkileri fena halde bozduğu, ülkede nefes alınmasını ve ülkeninse dışarda nefes almasını bile son derece zorlaştırdığı gerçeğinin gerek Genelkurmay tarafından, gerekse bürokrasi tarafından görülmeye başlandığı gibi "güçlü bir izlenim"e sahibim.

Erbakan'ı 28 Şubat'ın Günah Keçisi Yapmak!

Bu sürecin Türkiye'ye yeniden rahat bir nefes aldırabilmesi, Türkiye'nin içerde ve dışardaki manevra ve hareket alanlarını ve kabiliyetlerini geliştirebilmesi ve genişletebilmesi için küresel güçlerin "fundamentazim tehlikesini bertaraf etme" projelerinin bir uzantısı olarak Türkiye'ye yutturdıkları (=dayattıkları demek oluyor) 28 Şubat projesi ile yapılan hayatî yanlışlıkların gözden geçirilmesi zorunludur.

Burada 28 süreci ve Erbakan'ın bu süreçte oynadığı role ilişkin yanlış kanaatlerin silbaştan yeniden gözden geçirilmesi ve tashih edilmesi gerektiğini vurgulamak ve yazının son bölümünde bu konudaki gözlemlerimi (ve uyarıları-

28 Şubat projesi, neresinden bakarsanız bakın, Türkiye'nin küresel güçler tarafından postmodern yöntemlerle kuşatılması ve köşeye sıkıştırılması ve Osmanlı misyonunu üstlenmesini önlenmesi girişimidir.

mürgeciler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak ayakta tutulan veya desteklenen totaliter sistemlerin ömürlerinin sayılı olduğunun artık herkes tarafından açık ve net bir şekilde görülüyor ve bekleniyor olması, bölgedeki ülkelerin halklarının kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeye başlamalarını, kendi kaynaklarını artık Batılılara peşkeş çektiirmeyecek şekilde harekete geçmelerinin sinyallerinin

müzdeki 25 yıl içinde bu konuda gerekli hazırlıkları, stratejileri ve politikaları belirlemesi, Türkiye'nin küresel güçler tarafından postmodern ve dolayısıyla baştan çıkarıcı söylemlerle kuşatılmasından, köşeye sıkıştırılmasından ve her bakımdan sıradan ve kontrol edilecek ve kontrol altında tutulacak ve kaçınılmaz olarak kriz üzerine kriz yaşayan bir ülke konumundan kurtulabilmesinin tek ve

mi!) serdetmekte yarar görüyorum.

Erbakan'ın 28 Şubat sürecinin yaşanmasında oynadığı rolle ilgili olarak bazı elitlerde ama özellikle de Türkiye'deki bazı "İslâmcı" çevrelerle "muhafazakâr-sağ" kesimlerde hâkim olan son derece yanlış bir yaklaşım hâlâ sakız gibi ağızlarda çiğnenmeye devam ediliyor.

Şöyle bir yaklaşım bu: "Erbakan, Refahyol'un Başbakan'ı olarak izlediği yanlış politikalar nedeniyle Türkiye'deki güç odaklarıyla çıkar çevrelerinin tepesini attırdı, ülkede gerilimi tırmandırdı ve 28 Şubat müdahalesinin gerçekleştirilmesine ve sonuçta bugüne kadar elde ettiğimiz kazanımların, hakların ve özgürlüklerin bir kalemde uçup gitmesine neden oldu".

28 Şubat müdahalesi nedeniyle Erbakan'ı günah keçisi haline getiren bu yaklaşım, sözünü ettiğim çevrelerde bir hayli yaygın bir yaklaşım. Ancak ben bu yaklaşımın pek çok bakımdan son derece yanlış, haksız, insafsız ve miyop bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. Bu yaklaşımı dillendiren kişiler, Türkiye'deki seküler sistemin yapısını, toplumla ilişkilerini (=ilişkisizliğini), 28 Şubat müdahalesinin neden yapıldığını ve en önemlisi de 28 Şubat'ın küresel boyutlarını kavramakta zorlanan kişiler.

Burada Erbakan'ın, içerdeki ve dışardaki güç ve çıkar odakları tarafından fena halde kuşatıldığı bir ortamda yaptığı yanlışlıkları asla gözardı etmiyorum. Ancak Erbakan'ın yanlış/lık/larını eksene alarak 28 Şubat müdahalesini asla anlayamayacağımızı ve anlamlandıramayacağımızı bilelim. Necati Çelik ve benzerlerinin yaptıkları, Erbakan'ı günah keçisi durumuna

düşüren, 28 Şubat meselesinde asıl tartışılması gereken sorunları gözardı ettiren tartışmaların, bu meselede, basiretimizin, feratesitimizin ne kadar bağlandığını ve ürkütücü bir zihin kayması yaşadığımızı gösteren son derece anlamsız, tabansız, insafsız, neye hizmet ettiği düşünülmeyen yapılan -en hafif

İslâm ülkelerindeki tüm İslâmi söylemlerin ve faaliyetlerin tıpkı Türkiye'de olduğu gibi yoğun bir şekilde baskı altına alındığını, İslâm'ın sekülerleştirilmeye / protestanlaştırılmaya çalışıldığını görmüyor muyuz?

ifadeyle- talihsiz açıklamalar olduğunu düşünüyorum.

Erbakan'ın yanlışlıkları bu meselenin arızî unsurlarını ve boyutlarını oluşturuyor. 28 Şubat meselesinde atlanan, görülemeyen, kavranamayan asıl can alıcı nokta (=aslî / temel unsur) şu: Adına ne dersek diyelim, bu süreç, şu ya da bu şekilde yaşanacaktı. Erbakan başbakan olduğu veya Erbakan bir takım yanlışlıklar yaptığı için bu süreç yaşanmış değil. Burada gözden kaçırdığımız hayatî nokta şu: 28 Şubat türü böyle bir süreç kesinkes yaşanacaktı ve bu süreçte alınan kararlar, er ya da geç alınacaktı. 11 Eylül olayından sonra benzer kararların küresel ölçekte alınmasının artık kaçınılmaz hale geldiğini; İslâm ülkelerindeki tüm İslâmi söylemlerin ve faaliyetlerin tıpkı Türkiye'de olduğu gibi yoğun bir şekilde baskı altına alındığını, İslâm'ın sekülerleştirilmeye / protestanlaştırılmaya çalışıldığını görmüyor muyuz?

O halde, 28 Şubat nedeniyle Erbakan'ı günah keçisi haline getirmek hangi insafa, vicdana ve

akla sığar? 28 Şubat'ın Erbakan'a imzalatılan bir proje olması, elbette ki, çok trajik bir durumdur. Ama 11 Eylül numarası'ndan da çok net bir şekilde anlaşılıyor olması gerekir ki, Türkiye'de böyle bir proje, Erbakan veya bir başka "İslâmcı" bir Başbakan hükümetin başında olmasa bile, mutlaka ha-

yata geçirilecekti. Artık kafamızı kumdan çıkaralım. Çünkü burada küresel bir proje ile karşı karşıyayız ve bu proje, 1989'da Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra küresel olarak benimsenen "fundamentalizm tehdidini veya tehlikesini bertaraf etme" stratejisinin ürünü veya uzantısı olan bir projedir.

28 Şubat'ın Zaafları: Türkiye'nin İmkânları

Bu noktada üzerinde kafa yorulması gereken önemli birkaç hayatî mesele var: Birinci mesele, 28 Şubat türü projelerin "İslâmcı" bir Başbakan'a imzalatılması meselesidir. Burada tam postmodern bir müdahale ile karşı karşıyayız: Öyle bir şey yapacaksınız ki, yaptığınız bu şey, bu şeyi yapan kişiye ve bu kişinin temsil ettiği söyleme ve harekete de içerden veya dışardan büyük bir darbe vurmuş olacak! Erbakan'a ve Erbakan'la yapılan şeyin bir benzerini bugün aynen MHP'ye ve MHP eliyle yapıyorlar! Ancak MHP'nin başında "derin

güçler"le dirsek teması olan kişiler olduğu için MHP, bu kendini-bi-tirme işinden parti olarak güçlene-rek bile çıkabilir; ama ortada "Anadolu insanı"nın MHP'sinden eser bile kalmayabilir!

İkinci mesele: Erbakan'ın "Osmanlı misyonu"nu temsil meselesi. Ben, Menderes ve Özal'ın kısmen, Erbakan'ın ise esas itibarıyla "Osmanlı misyonu"nu üstlendiklerini, bu yüzden lanetlendiklerini ve cezalandırıldıklarını düşünüyorum. Bu konuda yakıcı ve yıkıcı bir zihin kayması yaşandığını gözlemliyoruz. Bu tür kişiler, Erbakan'ın Osmanlı misyonunu üstlenemeyecek kadar "yerelci, hayalci [üstelik de görevini] liyakatle yerine getiremeyen" bir lider profili çizdiğini iddia edebiliyorlar.

Bu iddia da, son derece insafsız bir iddia ve ben, bu konuda tam tersi bir durumun geçerli olduğunu düşünüyorum. Erbakan'ın Başbakan olduğu dönemde Londra'daydım. Ve Yeni Şafak, Zaman ve Kanal 7'ye sürekli haber geçiyordum. Erbakan'ın Başbakan oluşu sadece İngiliz basınında ve medyasında değil, bütün Batı basınında ve medyasında ürküntüyle karşılandı ve "Osmanlı'nın gelişi" olarak özetleyebileceğim bir dille verildi. Ayrıca Erbakan'ın başbakanlığından önce (kısmen Özal dönemi hariç) Türkiye ile ilgili Batı basınında Türkiye'ye hemen hemen hiç yer verilmezdi. Ama Erbakan'ın başbakan olduğu 11 aylık dönemde İngiliz gazetelerinin dış haberler sayfalarında haftada en az iki-üç gün Türkiye manşet oluyordu. İstanbul'da birkaç hafta önce yapılan ve 70 küsur ülkenin en üst düzeyde katıldığı AB-İKÖ Forumu gibi devasa bir olay bile -dikkatle izlediğim- İngiliz, Amerikan, Fransız, İtalyan ve Alman TV'lerinde

haber olarak bile verilmedi. Eğer bu işi, Erbakan (yani bu işin doğrudan muhatabı / özne'si) düzenlemiş olsaydı, Batı medyasında yer yerinden oynardı! Nitekim Erbakan'ın "Osmanlı misyonunu" üstlendiğinin en önemli göstergesi olan D-8 toplantıları sırasında Batı medyası, "ne oluyor? Türkiye, Osmanlı'nın rolünü mü oynamaya soyunuyor?" gibi soru(n)larla yatıp kalkıyordu. (İngiltere'den dört isimle ancak haber yetiştirebiliyordum o zamanlar!).

Erbakan'ın "Osmanlı misyonu"nun örnekleri olarak görülebilecek "İslam Dinarı", "İslam Ortak Pazarı", "İslam NATO"su gibi isimlerle anlattığı ve 1970'lerde kendisiyle alay edilen projelerin benzerleri, bugün Avrupalılar, Latin Amerikalılar, Uzak Asya ülkeleri tarafından hayata geçirilmiş durumda. Yarın bu projeler, İslâm dünyasında da er ya da geç ama mutlaka hayata geçirilecek.

Bir İmkân Olarak 28 Şubat

Bu projeler, İslâm'ın siyasi, ekonomik ve kültürel bir güç olarak yeniden tarih sahnesine çıkmasının hem enstrümanları, hem de böyle bir fenomenin göstergeleridir. O yüzden yerli ve küresel 28 Şubat aktörleri, böylesi bir şeyin hayata geçirilmeye çalışılmasından fena halde rahatsız oldular. Birileri rahatsız olacak diye, durduğumuz yeri ve duruşumuzu terkedecek değiliz, elbette ki! Oysa en tehlikeli şey budur!

Hiçbir şey bedelsiz elde edilemez. Biraz, hazırlanmışlığa, kolaycılığa yatkın olanlar, bedel ödemekten korkarlar.

28 Şubat'ın ödettiği bedelden almamız gereken hayatî dersler var. Bu açıdan ağlayıp sızlanmayı

ve ona buna gelişigüzel şekillerde saldırmayı bırakıp 28 Şubat'ın öğrettiği dersleri ve sunduğu imkanları keşfetmenin yolları üzerinde kafa yoralım.

Benim Erbakan'ın Başbakan olduğu 28 Şubat tecrübesinden çıkarılması gerektiğini düşündüğüm sonuçlar (veya imkânlar) özetle şöyle:

Birincisi: 1908'den itibaren "Anadolu insanı" İslâmî bir söylemle 90 yıl aradan sonra ilk kez iktidara geldi. Bu önemli bir başarıdır.

İkincisi: Erbakan, içerdeki ve dışardaki tüm güç odakları ve çıkar çevrelerinin baskılarına, engellemelerine rağmen bu ülke insanının bu ülkeyi yönetebileceğini "gösterdi".

Üçüncüsü: Türkiye'de son otuz yıl boyunca oluşan "İslamcı söylem"ın zaman zaman kolaycı, ucuzcu, hazırlanmış, sığ, "popülist", köksüz zaafı sergilediği ortaya çıkmış oldu. Ama öte yandan Türkiye insanının oyunlara, provokasyonlara gelmeyecek; krizlere, numaralara, tezgahlara yenilmeyecek, teslim olmayacak kadar derüni bir sezgi, sükûnet ve irfan sahibi olduğu kanıtlanmış oldu.

Sonuç: Allah demenin gerçekten yasaklandığı, Kur'an'ın bile ahırlarda, yer altlarında öğrenildiği; hafızların bile ancak trenlerde yetiştirilebildiği bu ülkenin insanları, İslâmî söylemi eksene alan bir hareketi / söylemi tüm zaafılarına ve retorikselliğine rağmen nasıl iktidara getirdiyse; yarın da, kendine özgü reflekslerle ve zeka ile bu ülkenin yeniden Osmanlı misyonunu üstlenmesini sağlayacak bir medeniyet sıçraması gerçekleştirmesinin yollarını bulacak ve iliklerimize kadar yaşadığımız küresel kuşatmayı yaracak, geri püskürtecektir. ■

Siz melek yüreklerinizin sesini dinliyor ve doğru olanı yapıyorsunuz, çocuklarım. Yalnız Allah'a kul olma bilinciyle onurlu başlarınızı taçlandırdığınız ve sizi özgürlüğün zirvesine taşıyan başörtünüze sahip çıkmakta ısrar ve sebat ederek inançlı ve inatçı sabrın en güzel örneğini veriyorsunuz.

Yasakları ısıtıp ısıtıp ortamı germeyi, kendi insanıyla uğraşmayı marifet sananlar ise yanlış yapıyorlar; çözümsüzlüklerini, tıkanmışlıklarını, kirliliklerini sizin örtülerinizle kapatma kolaycılığına başvuruyorlar. Ülkeyi batma noktasına getiren mahût sürecin tam da beşinci yılında, Şubat'ın 28'inde yasakçı uygulamayı yeniden hortatarak isbât-ı vücûd etmeye çalışıyorlar.

Siz, kara kalplilerin üzerinize saldıgı zavallı robotların, robokopların ürkünç manzaralarına aldırmadan "uysal güc"ünüzle dualar mırıldanıyor; mağduriyetinize seyirci kalan katı kalplilere, taş kalplilere aydınlık gönüllerinizde filizlenen güller, karanfiller sunuyorsu-

MELEK YÜREKLERİN BAHAR MUŞTUSU VE 'SATYAGRAHA'

ABDULLAH YILDIZ

nuz. Onlarsa sizin gözyaşlarınızdan adeta zevk alan tavırlarıyla "sert zayıflık"larını sergiliyorlar. Bildikleri tek yönleme; yasakçı zorbalığa sarılıyorlar, şuursuzca... Şiddetli kar ve kışın hemen ardından gelmekte istical eden baharla birlikte tomurcuklanan papatyaları, rengarenk çiçekleri, patlamak için sabırsızlanan yaprakları bile kıskananlar, kırıp dökmek, meyvesiz bırakmak istiyorlar cennet bahçelerimizi..

Ama beyhûde bir çaba onların ki... Irmağı tersine akıtmaya, yağmurı göğe doğru yağdırmaya çalışmak gibi nafîle bir uğraş. Oysa sünnetullah hükmünü icra edecek; hem de hiç şaşmamacasına...

Siz ise sünnetullah'a râm olan bahar çiçekleri gibi Rabbinizin emrine teslimiyette tereddüt göstermeden rengarenk örtülerinizi takınıyorsunuz; şeytana, şeytani odaklara ve nefsinize başkaldırarak...

"Başkaldırısız bir hayat, ilkbaharsız mevsimler gibidir." der Halil Cibran. *"Haksız başkaldırı ise kurak ve çorak bir çöldeki bahar gibidir. Hayat, başkaldırı ve hak... ayrılık ve çarpıtma kabul etmeyen bir tek cevherin üç esasıdır."* diye de ekler.

Eğer haklı iseniz ve haklarınıza sahip çıkmak için direniyorsanız; mağdûr da edilseniz, mahkûm da edilseniz, son tahlilde **kazançlı** çı-

kan siz olursunuz. **Haksız** ve mantıksız bir uygulamayı akılsızca sürdürmeye çabalayanlar ise, ülkelerini **"kurak ve çorak bir çöle"** çevirirler; ne bu dünyada rahat edebilirler ne de lânetle anılmaktan kurtulabilirler.

Gandhi gibi, çileli ve sabru sebat dolu, şiddet içermeyen, mağdûriyet ve mazlûmiyete katlanmayı göze alan uzun soluklu bir hak ve özgürlük mücadelesine; **"satyagraha"**ya talipseniz, nihai zafer sizin olacaktır. (Mahatma Gandhi'nin Hindistan'da İngiliz emperyalizmine karşı başlattığı şiddetsiz sivil itaatsizliğe verdiği **"satyagraha"** ismi; Hintçe 'hakikat' anlamına gelen **sat** ve 'sebat' demek olan **agraha** kelimelerinin birleşmesinden meydana geliyordu.) **"Kazanmamız belki yıllar sürecek, fakat yine de yılmayacağız."** diyordu Gandhi...

Evet çocuklarım, mücadeleniz uzun, çileli, yorucu ve zahmetli olacak...

Emin olunuz ki, siz **halîm** ve reşîd rasuller gibi onurlu, asil ve kararlı duruşunuzu sürdürdüğünüz sürece, gözyaşartıcı mağduriyetinizin için için kanattığı vicdanlar kıpırdayacak, taş kalpler yumuşayacak ve size bu **haksız** muameleyi reva görenler utanacaktır.

"Sabredin! Allah'ın yardımı yakındır." buyuruyor, Yüce Rab-bimiz (2/214).

Allah'ın yardımı ise, **"Rabbim Allah'tır"** deyip de mümince bir hayatı inşa etme çabanızdan dolayı başınıza gelenlere sabrederek kararlı bir direnişi sürdürmekte iken, **"Allah'ın yardımı ne zaman?"**(2/214) diye çıkış yolu arama noktasına geldiğiniz zaman tecelli eder. ■

DEPREM TOPLUMSAL HAFIZAMIZI DA TETİKLİYOR

AHMET H. ÖZ

Toplumsal hafızamız, oyun oynarken uyuya kalan çocuk gibi gündelik hayatın ortasında kayboluyor. Deprem gibi büyük bir felaketle sarsılarak uyanan, uyarılan toplumsal hafızamızın muhafaza ettiği davranış biçimlerini, refleksleri, korku ve heyecanları, zaf ve imkanları nasıl ortaya saçtığını, çıkardığını gözlemledik. Deprem insanımıza kendisi ile, diğer varlıklarla, eşya ve yaratıcısıyla kurduğu ya da kuramadığı ilişkinin kendi hafızasında bir yankısının bulunduğunu fark ettirdi.

Deprem herşeyi kuşatan bir felaket. Depreme bizzat maruz kalanlarımız dışında toplum olarak hepimizi saran büyük sarsıntıyı tekrar tecrübe etmek hatta hatırlamak bile istemiyoruz. Belki kimsenin bu acıları tazelemeye de hakkı yoktur. Ama başımıza gelen musibete hem hataları telafi etme hem önlemler alma hem de kendimizi tanıma anlamında bakmamız gerekiyor.

İnsan elbette unutmak istiyor: ama 127 Ağustos ve 12 Kasım'dan sonra geçenlerde yaşadığımız Afyon depremi ve çeşitli yörelerimizde devam eden sarsıntılar zaten depremi unutturmaya fırsat vermiyor.

Zihnimiz, son asırda aslından şüphe ve onu inkar tecrübeleriyle yoğun bir şekilde harmanlanarak terbiye olmuşsa da zihnimizin, hayata bakışımızın temelinde insanın eşref-i mahlukat olduğu düşüncesi yatar. Bu durum, Batı'da insana kuşku çağını, varlığını günahkar-suçlu olma psikolojisine dayandıran algılama biçimi-

ne nisbetle bize en kötü, en acı zamanlarda bile sorunların üstesinden gelinebileceği duygusunu telkin eden önemli bir imkandır. Depremde evleri yıkılan, can ve mal kaybına uğrayanları yağma ve talandan nasıl bir düşünce kurtarmış olabilir! Deprem şartları ve sonrasında kolektif şuur yaşadığı sosyal baskının kalkmasına rağmen neden insanlarda yalnız başlarına benzer refleksleri göstermeyi, kendini bir başkasına tercih etmeyi üretmiştir! Deprem zihin terbiyemizin hasılasını ve eski alışkanlıklarımızdan kaynaklanan davranışları, algılama ve yansıtma biçimlerini tetiklemiş, kendi kozasını yırtarcasına ortaya çıkarmıştır.

Sosyal psikoloji üzerinde derin etkisi olan deprem büyük ölçüde zaaf noktalarımızı görmemizi de sağladı. Mekanın insanoğlu üzerine her bakımdan etki ettiğini depremle daha iyi anladık. Yıkılan ev ve işyerleri mekan tasavvurumuzdaki öncelikleri değiştirdi. Depreme dayanıklı, sağlam ve korunaklı bir mekanda yaşadığını bilenlerin daha rahat, mutlu ve verimli olacakları mekan üzerine toplanan dikkatle ihmal edilmez bir öncelik haline geldi.

Dini düşüncenin, geleneğin toplumun mekan tasavvurundan psikolojisine, korkularına kadar etkisi tartışılmaz. Deprem sonrasında din ve geleneğin toplumumuz için ne anlam ifade ettiği konusunda önemli göstergeler edindik. Deprem sırasında insanların özellikle Allah'a ya derin bir bağlılık göstermeleri ya da inkar ve isyan duygularını açığa çıkar-

malari gibi iki yaygın ruh haline şahit olduk. Bununla birlikte kader ve kötülük gibi problemler de açığa çıktı. Sağlam ve doğru bir inancın fert için olduğu kadar toplum için de ne kadar gerekli olduğu konusundaki düşüncelerimiz güçlendi. Dinin, dinî düşünceye inanan ve ibadetlerin toplum içinde gelecek konusunda belirleyiciliğini koruduğunu fark ettik. Hiçbir din tek başına yaşanmaz.

Toplumsal akıl ve vicdan ortak bir hayat tarzını imar etmenin imkanlarını araştırmalıdır. İnsanın başına gelenler kendi elinin işlediği iledir. Depreme karşı hazırlık büyük ölçüde imkanlarla ilgilidir. Ama imkanları üretmek ve onu tasarruf etmek de kendi elinizdedir. Örneğin İstanbul'da meydana gelebilecek bir depremle yüz milyar dolar bir kaybımızın olacağı söylenmektedir. Yine söylendiği üzere beş milyar dolarlık bir önlemle bu kaybın önüne geçilebilecektir.

İmkanları sadece ekonomik yönden değerlendirmek, önlemleri sadece mimari planda ele almak yanlış olur. Depremde yardımlaşabileceğimiz ilk kişi komşumuzdur. Yaralarımızı ilk saracaklar akrabalar ve arkadaşlarımızdır. İnsani ilişkilerimizi geliştirmek, kişisel hasletlerimizi güçlendirmek deprem öncesi yapılacak en önemli hazırlıklardandır. Kanaat, sabır ve şükür, beraberrinde tevekküle varan güvenle depremin içimizdeki şiddetli yankısına mukavemet gösterecek yegane önlem paketi tamamlanacaktır. Deprem toplumsal hafızamızı canlandırdı. Onu diri tutmak ortaya çıkan enerjiyi kullanmakla mümkün. Büyük felaketler sahip olunan imkanların farkına varılması ve kullanılmasıyla aşılabacaktır. Şüphesiz Allah'tan geldik ve yine ona döneceğiz. ■

11 EYLÜL, İSLÂM DÜŞMANLIĞI VE HİNDİSTAN

TURAN KIŞLAKÇI

1 1 Eylül'de ABD'nin New York ve Washington şehirlerinde yaşanan olayın ardından, İslam düşmanları İslam ve Müslümanları karalamak için yeni ve etkili bir propaganda savaşına giriştiler. Olayı gerçekten Usame bin Laden'in yapıp yapmadığı ise kapalı bir kutu. Olayı yaptığı ileri sürülen kişiler ile ilgili bir çok çelişkili açıklamalar yapıldı. ABD'nin dünya kamuoyuna sunduğu olayı gerçekleştiren 19 kişiden 7'si hala yaşıyordu, ama kimse çıkıp ta bunu sorgulama imkanı bulamadı. Sorgulayanlar ise hep, "ama" demelerinden dolayı ABD uşakları tarafından tiye alındılar. ABD tarafından kamuoyuna değil de, bazı devlet liderlerine gösterilen deliller de, aba altından gösterilen sopa ile birilerine kabul ettirildi. Bunu bazı devlet liderlerinin sarf ettikleri sözcüklerden sezebilirsiniz. Her neyse olayın gerçek hakikatini ise ancak Allah (c.c) bilir. Bu olayın ABD'nin başında bulunan petrol, enerji ve doğalgaz CEO'larının işine yaradığı ise su götürmez bir gerçek. Umarım ABD'nin dünyayı alaya alan bu tavrına, misyon sahibi devlet liderleri dur diyebilirler.

Benim değinmek istediğim konu ise şu; 11 Eylül olayının hemen ertesinde İslam'a karşı yapılan karalamacanın iç yüzünü ortaya koymak. 70'e yakın İslam düşünürünün ortak bildirisine ve İslami ya-

yın organlarının açıklamalarına rağmen, İslam düşmanları bu olayı mahdut ve tabii sınırlar çerçevesine koyup yerleştirecekleri yerde, sorumluluğunu sadece Müslüman ümmete yüklemekle kalmayıp İslam'ın bu konudaki öğretilerini de sorumlu tuttular. Kur'an-ı Kerim'in öğretilerinin Müslümanları kan dökücü, katiller ve terörist olmaya çağırdığını, güven ve huzura karşı olduğunu, onunla çatıştığını, Kur'an'ın öğretilerinin kendilerini cennete götüren yol olarak kafir öldürmeyi gösterdiğinden dolayı, her kafiri öldürmeyi zorunlu gören mutaassıp kimseler haline getirdiğini ileri sürdüler. Akıldan noksan bazı kişiler de; yeryüzünde Kur'ani öğretiler varoldukça, dünyayı kuşatan bir güvenlik duvarının örülmesinin de imkansız olduğunu savunmaya başladılar.

İşte bundan dolayı bütün insanlık aleminin bu öğretilerin sonunu getirmek için harekete geçmesi gerekirmiş. Hatta, ABD Başkanı George Bush haddini aşıp, işi haçlı savaşını deklere edecek aşamaya getirdi. Bu tür yanlış düşünceler öyle yoğun bir şekilde ve peş peşe yaygınlaştırılmaya konuldu ki, başarılı birtakım fikir sahipleri dahi bunlardan etkilendiler ve sonuçta da akıllarında bir sarsıntı meydana geldi. Batı ve İslam aleminde ileri görüşlü kabul edilen bazı yazarlar bile Müslümanları bu konuda özeleştiriyi çağırdılar ve

ABD'nin emperyalist, hegemon-yacı söylemlerinin peşine takılma-ya çağırıyorlar. Çünkü dünya yeni bir seyre dalmış gidiyordu, bundan geri kalmak ta ahmaklık olarak ad-dediliyordu. Ancak, olayların üze-rinden bir kaç ay geçmesiyle orta-lıktaki buharlar kalktı ve ABD'nin çirkef emelleri tüm açıklığıyla gün yüzüne çıktı. Anlaşıldı ki, İslam aleyhine sarfedilen düşünceler herhangi bir araştırma yahut ilmi incelemeye dayalı olmayıp, aksine papağanın öğreticisinin kendisine öğrettiği şeyleri tekrarlayan sözle-rine benzemekle birlikte normal olmayan bir olay, bu konudaki ve-himleri adeta bir hakikatmişçesine ortaya çıkardı ve kolaylıkla cahil insanları bununla aldatılabilmek or-tamını oluşturdu... Bu gibi şüphe, tenkid ve yanlış zanların her za-man için İslam'ın yayılması yolun-da engel olduğu, tökezletici bir taş olarak ortada kaldığı, diğer taraf-tan böyle fırsatların zorunlu olarak İslam'ın öğretilerini doğru şekliyle ortaya koymayı gerektirdiği, daha açık bir şekilde sunulmasını zorun-lu kıldığı bir kez daha ortaya çıktı. Temennim, Müslüman düşünür, entelektüel, alim ve yazarların, İslam'a yönelen bu toz bulutlarının ortadan kalkması ve hakikat güne-

şinin doğması için ellerinde gelen her şeyi gür sedalarıyla ortaya koy-malarıdır.

İslam Kılıcının Paslandığı Bir Dönemde, İslam'a Yöneltilen İthamlar

Batı'nın İslam'a yönelttiği en bü-yük itham İslam'ı terörizmle özdeş-leştirip, İslam'ın öğretilerinin kan dökmeye davet ettiği şeklindedir. ABD'nin ve Batı'nın yaygınlaştırdığı bu ithamın tek amacı siyasal ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmektir. Eğer böyle bir ithamın gerçekleşme en ufak bir ilgisi olsaydı, bunun İslam'ın keskin kılıcının bu dünyada hareket etmeye koyuldu-ğu zamanlarda ortaya çıkması ve İslam'ın kılıcsız olarak gerçekleştirmiş olduğu zaferleri hakkında dünyanın şüpheye düşmesi gere-kirdi.

Hayret edilecek bir husustur ki bu itham, İslam kılıcının paslandı-ğı bir zamanda ortaya çıktı ve de-vam edip gitmektedir. Hayret edi-lecek bir diğer husus da, bu itham sahiplerinin bizzat kendileri, kendi ülkelerinin tarihlerine baktığında, ülkelerinin suçsuz kimseleri nasıl al kanlarıyla boyadıklarını ve dün-yadaki mustaz'af toplumları nasıl

sömürüp, sürüp, yok ettiklerini gö-rürlerdi. Şayet yer yüzünde yaşa-yan insanların akıldan payları var-sa mutlaka şunu sormalılar: Gü-venliğin ve güvenin uzlaşmaz düş-manını temsil eden ve bizzat ken-dileri oluk gibi kanlar akıtarak yer-yüzünü kana boyayan, diğer mil-letlerin servetlerini, yer altı ve yer üstü zenginliklerini talan edip ça-lan bu insanların böyle şeylerden söz etme hakları nereden doğuyor? Bizzat kendilerine yöneltilmesi ge-reken bu ithamı İslam'a yönelt-mekteki haklılıkları nedir? Sor-mak lazım, Irak'ta, Somali'de, Af-ganistan'da, Vietnam'da, Hiroşi-ma'da vs.. yerlerde neden binlerce masum insanı acımasızca katlettiniz? Yine sormak lazım, Filipinler-de, Afganistan'da, Kafkaslarda, Ortadoğu'da, Hindistan'da, Endo-nezya'da, Cezayir'de, Nijerya'da, Yemen'de ve benzeri ülkelerde ve dünya'yı kuşatan okyanuslarda sa-vaş gemilerinizin ve askerlerinizin işi ne? Yoksa hala Laden'in peşin-deler mi? Allah aşkına bu yalanı bırakın artık. Dünya liderlerini pa-rayla uyutabilirsiniz ama halkları asla. Dünya nice Nemrutları, Fira-vunları, İmparatorlukları gördü. Tarih onların anıları ile dolu, tari-he şöyle bir bakıverin, gerçeği o zaman görürsünüz. Sosyolojik ger-çekler bize, her devletin, insan ömrü kadar ömrünün olduğun, be-lirtiyor. Yarın sizler de olmayacak-sınız ve tarih, sizi olmanız gereken yere koyacaktır. Onlar bizzat ken-dilerine doğru taşan tiksinti ve nefretleri İslam'a doğru yönlendi-remeyeceklerdir. Çünkü bu davra-nış ve tutumlarının tarihi ya da il-mi metod ile yapılmış herhangi bir araştırmaya dayalı bir temeli yok-tur. İslam'a karşı dünyanın öfke

tufanını harekete geçirmek istedikleri sebebin aynısı, bu öfke ve tiksinti ile dolup taşan tufanı biz-zat kendilerinin kan dökmelerine ve suçsuz kimseleri öldürmelerine karşı harekete geçirecektir... Bu ise onların üzerlerinde hiç düşünmedikleri bir konudur.

Çıkar Peşinde Koşan Ülkeler

ABD'nin yeni küresel savaşı, Fas'tan başlayarak Kuzey Afrika'yı kat edip Arap yarımadası, Kafkaslar, İran ve Afganistan'ın üzerinden, ta Filipinlere kadar uzanıyor. *Kenar kuşak* veya *yeşil kuşak* olarak isimlendirilen bu uzun hat, zengin enerji kaynaklarına, petrol rezervlerine ve petrol boru hatlarına geçiş sağlayacak alanlara sahip. Jeoekonomiye güvenlik açısından baktığında batı, yaşamsal doğal kaynaklar üzerindeki çıkarlarının Kuzey Afrika'dan Kafkasya'ya, iç ve uzak Asya'ya kadar uzanan bu kuşak üzerinde Müslüman devletlerin bulunduğunu biliyor. Bundan dolayı İslam'ı direkt olarak karşısına alamayan ABD, Müslümanları yok etmek için *İslami Fundamentalizm* tehdidi altında olduğunu vurgulayıp, istediği gibi at oynatmayı meşrulaştırıyor.

ABD'nin küresel savaşı sadece İslamcı grupları dünya genelinde tasfiye etmekle kalmıyor, Müslümanlarla hesabı olan herkesi harekete geçiriyor ve İslam dünyası kanlı çatışmalara doğru sürükleniyor. Din kavgalarında elli yılda yüz binlerce kurban veren Hindistan yeniden kaynıyor. Bugüne kadar binlerce insanın hayatını kaybettiği Hindu-Müslüman çatışmaları yeniden başladı ve bir kaç günde yüzlerce insan hayatını kaybetti.

Hinduların düzenlediği son saldırılarda Müslümanlara ait yüzlerce ev, işyeri ve otomobil kundaklandı. Daha şimdiden, 800'ün üzerinde Müslüman öldürüldü ya da diri diri yakıldı.

Hindistan'da Müslümanların Tarihi

Hindistan'a Müslümanlar 711 yılında girmeye başladılar. İslam'ın Hind yarımadasında hızlı bir şekilde yayılmasıyla, bir müddet sonra yarımada Müslümanların kontrolü altına girdi. Böylece Hindistan 10. yüzyılın başından itibaren 1750'ye kadar Müslümanların kontrolü altında kaldı. 1001'de Gazneli Mahmut'la başlayan Müslümanların kontrolü, 1206-1483 yılları arasında Memluklarla devam etmiş, 1526'da Babür Şah'la birlikte Moğol devletinin kontrolü altına girmiştir. Hindistan İngilizler tarafından işgal edilinceye kadar da Babür Şah, Ekber Şah, Cihangir Şah ve Cihan Şah dönemleri boyunca Moğolların kontrolünde kaldı. İngilizlerin Hindistan'daki hakimiyetleri asıl 1761 attıkları temeller ile başlıyor ve 1947 yılına yani Hind yarımadasının bölünmesine kadar sürüyor. Hindistan alt kıta-

sında, İngilizlere karşı verilen uzun mücadelenin sonunda bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte bölünme de beraberinde geliyor ve 15 Ağustos 1947'de Hindistan ve Pakistan (Doğu Pakistan yani 1971'de bağımsızlığını elde Bangladeş te buna dahil) adıyla iki ayrı devlet ortaya çıkıyor.

Hindu-Müslüman Çatışmalarının İyüzü

Hindistan'ın, Müslümanların kontrolü altında bulunduğu dönemlerde Hinduların tapınaklarına, gelenek ve göreneklerine hiç dokunulmamıştır. Hindu-Müslüman çatışmalarını bir yana bırakın Babür Şah ve Ekber Şah döneminde İslami ve Hindu gelenekleri birleştirilip ortak bir kültür oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, Büyük İslam düşünürlerinden el-Biruni'nin Hind dinleri ve tarihi üzerine yazdığı "*Tahkik Ma lil-Hind*" adlı kitabı, Hindistanlıların bugün temel kaynaklarından biri sayılıyor. Hatta, Hindistan yönetiminin, Biruni'nin kitabını Hintçeye çevirip elçilikleri aracılığıyla dağıttığı da biliniyor.

1. Dünya savaşının ardından İngilizler sömürdükleri ülkelerde

gücünü yavaş yavaş yitirmeye başladı. İngilizlerin sömürgesi altında bulunan bir çok ülkede, İngilizlere karşı ayaklanmalar başladı. İngilizler kaldıkları ülkelerde iktidarlarını sağlamlaştırmak için halkları birbirine kırdırmaya başladılar. Hindu ve Müslümanlar arasındaki ilk sürtüşmeler 1930'lu yılların sonunda başladı. 2. Dünya savaşının etkisiyle çıkan kriz, enflasyon ve bunların ortaya çıkardığı toplumsal rahatsızlıklar iki toplum arasındaki ayrılıkların daha da su yüzüne çıkmasına neden oldu. Bu dönemde başlayan Hindu-Müslüman çatışmaları Pakistan devleti kuruluncaya kadar sürdü. Pakistan'ın kurulmasıyla birlikte, Pakistan'a trenler ile göç etmek isteyen binlerce Müslüman, Hindu milliyetçiler tarafından yolları kesilerek ya öldürüldü ya da diri diri yakıldı. Bugün, Keşmir'de Hindu ve Müslüman çatışmaları hâlâ devam etmekte. Hinduların, 1948'den bugüne kadar Keşmir'de 100 bin Müslüman'ı katlettikleri belirtiliyor.

Babür Camii'nin Yıkımı ve Sonrası Başlayan Çatışmalar

Hindistan yıllardır yaşadığı ekonomik krizler ve siyasi keşmekeşten dolayı belini bir türlü doğrultamıyordu. 1948 yılından sonra Hindular ile Müslümanlar arasında, Hindistan içinde yer yer çatışmalar oluyordu. Hindistan'da 1980 yılında Pencap'da bağımsız bir devlet kurmak isteyen Sihler ile Hindular arasında çatışmalar yaşandı. Hâlâ kimi zaman Hindular ile Sihler arasında çatışmalar vuku buluyor. Ancak, Hindistan'ın yıllardır Sihler ile Müslümanları karşı karşıya getirmek için de uğraştığı ve hatta kimi zaman Hind istihbaratı'nın,

Sihlerden bir kaç kişiyi öldürerek bunu Müslümanların üzerine yığıldığı da oluyor. IMF'nin yardımlarıyla 1990'lı yıllardan sonra belini ekonomik manada tam olmasa da doğrultmaya başlayan Hindistan'da, bununla birlikte Fundemantalist ve Milliyetçilik duyguları da enterasan bir şekilde kabarmaya başladı. Hindu Fundemantalizminin gelişmesiyle birlikte milliyetçi Bharatiye Janata Partisi (BJP) de gücünü artırmaya başladı. Hindistan'ın Ayodhya şehrinde 6 Aralık 1992 yılında tarihi 16. yüzyıldan kalma Babür(Babri) Camii'nin Hindular tarafından yıkılması üzerine çıkan çatışmalarda 3 binin üzerinde Müslüman öldürülmüştü. Bu çatışmalardan yararlanmayı başaran BJP, Kuzey eyaletlerindeki Fundemantalist Hinduların desteğini alarak gücünü artırdı.

BJP, şu anki Hindistan lideri Atal Bihari Vajpayee liderliğindeki parti. BJP'nin aşırı milliyetçi Vişha Hindu Parişad Partisi (VHP) ile de arasının çok iyi olduğu belirtiliyor. Babür camii aşırı milliyetçi Vişha Hindu Parişad Partisi (VHP) tarafından yıkıldığı günden beri, VHP orada Ram tapınağını inşa etmek için her türlü yola başvuruyor. Hindu Milliyetçilerinin çoğunlukla Kuzey eyaletlerinde Müslümanlara yönelik saldırıları oluyor. VHP, üç ay önce Babür Camii'nin bulunduğu bölgeye, Ram tapınağını inşa etmek için Hükümete başvurmuştu. Ancak, hükümet bu konuda onlara bir yanıt vermedi. O günden sonra bir anda, 58 VHP üyesinin öldürüldüğü tren kazası vuku buldu. Olayın ardından Hindular, Müslümanlara ait evlere ve işyerlerine saldırdı; olayda 800'ün üzerinde Müslüman öldürüldü. Evlerinde diri diri yanan Müslümanların çoğunluğunu

da çocuk ve kadınlar oluşturuyordu.

11 Eylül Sonrası Hindistan'daki Gelişmeler

Hindistan istihbaratı, 11 Eylül olayının ardından birincisi Keşmir parlamentosuna, ikincisi Sihlere yönelik ve üçüncüsü de Hindistan parlamentosuna yönelik saldırılarla Pakistan ile yıllardır paylaşamadığı kozlarını paylaşmak istedi. Hindistan ve Pakistan karşılıklı hudutlarına asker yığıdı. Savaş hazırlıkları halen sürüyor. Ancak birileri bu savaşın, şu anda patlak vermesini istemiyor, ama bir gün yeniden patlak verebilir. Zikrettiğimiz üç saldırıyı da, Hindistan İstihbaratı (RAW)'ın düzenlediği daha sonradan ortaya çıktı. Hindistan, Bonn'da Afgan zirvesi sürdüğü günlerde, Afganistan'daki Kuzey ittifakından para ile satın aldığı 110 Pakistanlı Taliban esirini bu saldırıda kullanmıştı. Birileri, Hindu-Müslüman çatışmasını körüklemek için elinden geleni ardına koymuyor.

Ancak, Hindistan'ın kuzeyindeki Müslümanları ileriki günlerde daha ciddi saldırılar bekliyor. Fanatik Hindular, Ram tapınağını yapmakta kararlı. Aşırı milliyetçi Vişha Hindu Parişad Partisi'nin Yeni Delhi'deki Kuvvetu'l İslam Camii'ni de yıkmak için kolları sıvadığı belirtiliyor. Önümüzdeki günlerde çatışmalar daha da şiddetleneceğe benziyor. Tüm bu olumsuzluklara rağmen bilinmeli ki, Hindistan'da Müslümanlara destek çıkan Hindular da var. Hindu fundemantalistler ve milliyetçiler özellikle Müslümanların az olduğu Kuzey bölgelerinde Müslümanlara saldırıyorlar. ■

HASAN HANEFİ İLE RÖPORTAJ “GELENEĞİ YENİLEMEK ZORUNDAYIZ”

Konuşan: Yusuf Kaplan

Bir Üsküdar-Eminönü vapurundayım.. Kış ortası:da bahardan çalınmış pırl pırl bir gün... Boğazın sularına da, gökyüzüne de insanın içini ısıtan ve ısıtan berrak bir masnavilik hakim... Gökteki güneşin aksı, ısıtı ve ısıttı, Boğaz'ın sularında dans ediyor.. Vakit, öğle ezanı vakti. Dergi'ye giderken hep aynı saatlerde ve "aynı vakit"te, aynı vapurda olmak, bir alışkanlık değil, adeta bir hayat tarzına dönüşü benim için.

Neden mi?

Açıklayayım o halde: Üsküdar'da iskeleye hâkim, tarihî yarımadaya nâzır iki tarihî cami var: Mihrimah Sultan Camii ile Valide-i Cedid Camii. Bu iki camiden nefis iki davûdî ses, art arda, dönüşümlü olarak ezan okur ve o an ezana tanık olan herkesi (özellikle de turistleri ve İslâm'la ilişkileri kopma noktasına gelmiş "yerli turistler") büyüler; başka bir dünyaya taşır. Müezzinlerden ilki ezana başlar, ilk tekbir'i bitirir; ardından ikinci müezzin ilk tekbir'yle diğer müezzine eşlik eder; dört tekbir, dört şehadet ilh.. devam eden ve böylece iki ayrı camiden iç içe geçirilerek okunan iki görkemli ezan ulvî bir senfoniye dönüşür; vapur, iskeleden Boğaz'ın sularına doğru açılırken bu iki iç içe geçmiş ezan, dinleyenleri, boğazda, yerle gök, su ile hava arasında derûnî, sonsuz bir yolculuğa çıkarır; dünya ve ahiret, ölüm ve hayat, geçmiş ve gelecek, hayal ve gerçek hakkında derin düşüncelere garkeder.

İşte böyle bir ezân ziyafetinin "final sahnesi"ne doğru yaklaşırken, vapurumuz, Çırağan Sarayı'nın önünden geçiyor... Çırağan'da İKÖ-AB Forumu'nun ikinci günü yapılıyor.. İçimden "hiç olmazsa toplantıya katılan Hasan Hanefi ile dergi için şöyle esaslı bir konuşma yapsaydık" diye geçiriyor ve böylesine büyük çaplı bir toplantıyı iki güne tıkıştırverdiği için İsmail Cem'e hayıflanıyorum.. "Adamcağız ayağınıza kadar gelmiş ama kendisiyle görüşmeden çekip gidecek İstanbul'dan" diye söyleniyorum kendi kendime... Ve bir sigara yakıyorum... 4-5 dakika sonra telefon çalıyor... Gazeteden Mustafa Karaalioglu arıyor: "Hasan Hanefi'nin eşi Türk sineması üzerinde çalışıyormuş ve Muhsin Ertuğrul'un filmlerine ihtiyacı varmış. Seni de yurtdışındaki yayımlarından tanıyor. Muhsin Ertuğrul'un filmlerini senden edinebileceğini dü-

şünmüş" Olamaz diyorum, kendi kendime! "Tamam, bu işi hallederiz. Hanefi, orada mı, Hanefi? Kim refakat ediyor

Hanefi'ye?" diye soruyorum Karaalioglu'na.

"Ankara İlahiyat'tan Hayri Kırbaçoğlu Hoca" diyor. Kırbaçoğlu Hoca'yla Umran için Hanefi ile mutlaka röportaj yapmam gerektiğini söylüyorum. Beşiktaş'ta Conrad Hotel'de odasında bir saat içinde röportaj yapmayı kararlaştırıyoruz.

Ve vapur Eminönü iskelesine yanaşır yanaşmaz, iskeleden hemen bir taksiye fırlıyorum.

Soluğu, dergi'de alıyorum.

Alet edavatı alarak, Ömer'le (Yaman) bir taksiye atlayıp Conrad Hotel'e uçuyoruz adeta. "Arayan derviş, muradına ermiş" diye boşuna dememiş o ehl-i irfan ve ehl-i umrân ced-dimiz. Bu hikmetli söz, böylelikle bir kez daha gerçek oluyor.

Ve İslâm dünyasının yaşayan

en büyük düşünürlerinden

Hasan Hanefi ile büyük keyif ve tad alarak gerçekleştirdiğimiz, uzun olmasına rağmen bir solukta okuyacağınızı umduğum bu röportaj çıkıyor ortaya.

Sizi, sohbetimize dahil etmeden önce, -bir iletişimbilimci olarak- bir noktaya dikkat çekmem gerekiyor (Ki, bu noktayı, konuşmaya başlamadan önce Profesör Hanefi'ye de hatırlatmıştım): Mülâkat, kendine özgü bir iletişim ve konuşma biçimi. Mülâkat derinleştikçe, yüzyüze iletişim, diyalojik bir konuşmaya dönüşür; konuşulan kişi, yılların çabası ve araştırması sonrasında geliştirdiği teorileri, bu tür mülâkatlarda, kısa bir zaman dilimi içinde hem özetleme imkânı; hem de (ki, bu iletişim teorisi açısından çok daha önemlidir) teorilerini test etme, söylediklerinin nasıl algılandığını bilfiil görme, dolayısıyla kendi söyledikleri üzerinde yüksek sesle yeniden-düşünme ve konuşma imkânı yakalar. Bu tür "derinleşen" mülâkatlar, hem konuşanı, hem konuşturanı, hem de konuşmaları okuyan okuyucuyu ortak bir yolculuğa çıkarır.

Biz Hanefi ile böyle bir yolculuğa çıkmaya çalıştık.

Sizi de yolculuğumuza katılmaya davet ediyoruz.

O halde, buyurun "iske/m/le"ye ve tabii "ziyâfet"e...

Yusuf Kaplan: Profesör Hanefi, İslâm dünyasının en yetkin, en imajinatif, en çok tartışılan ve ses getiren düşünürlerinden biri olarak sizinle özellikle İslâm düşüncesinin ve dolayısıyla müslüman toplumların temel sorunlarını konuşmak, masaya yatırmak ve tartışmak istiyorum. Sizin İslâm düşüncesinin sorunları; gelenek, anlam ve yorum ilişkileri ve süreçleri konusunda önemli çalışmalar yaptığınızı biliyoruz. Çalışmalarınız, Türkiye’li aydınlar / okuyucular tarafından az-çok biliniyor olmasına rağmen sizin düşünsel ve akademik çalışmalarınız bir bütün olarak Türkçe’ye aktarılmadığı için Türkiye’de sizin düşünceleriniz henüz yeterince konuşulabilmiş ve tartışılabilmiş değil. Bu konuşma, sizi ve düşüncelerinizi Türk okuyucusu ve aydınlarıyla daha yakından tanıştıracak olması bakımından ayrıca önem taşıyor, diye düşünüyorum. Konuşmamıza genel’den, özel’e; teorik olan’dan pratik olan’a doğru giderek başlayalım istiyorum.

Hasan Hanefi: Hay hay.. Tabii ki... Bu yöntem, bence de iyi bir yöntem.

Çağdaş İslam Düşüncesinin Üç Temel Sorunu...

Kaplan: İlk sorum kısaca şöyle: Sizce çağdaş İslâm düşüncesinin genel / temel sorunları neler? Bu soruyu, Batı’da gerçekleştirilen postmodern teorinin, postkolonyal teorinin, hermenötik verimlerini, imkânlarını ya da zaafalarını da gözönünde bulundurarak cevaplandırmanızı isteyeceğim.

Hanefi: Evet.. Çağdaş İslâm düşüncesinin temel sorunlarını üç ana başlık altında toplayabiliriz. Birincisi şu: Bizim [düşünce] geleneğimiz, geçmişte icat edilmiş, geliştirilmiş, yaratılmış bir gelenek. İslâm’ın doğuşundan itibaren giriştiğimiz tüm savaşlarda galip olan taraf biz olduk. Müslüman orduları, Fransa’dan İspanya’ya, Horasan’dan Fas’a kadar geniş bir coğrafya’da çok kısa denebilecek bir süre içinde hâkim oldular. Bu süre zarfında müslümanlar olarak, çeşitli bilimler, bilim dalları icat ettik; büyük buluşlara imza attık. Bütün bir Akdeniz’i Müslüman denizi haline getirmek gibi devâsâ bir projeyi hayata geçirmeye çalıştık. Arabistan Yarımadası’nda doğan İslâm, Mısır’dan Kuzey Afrika’nın tümüne; Anadolu coğrafyası’ndan Sicilya’ya, Güney Fransa’dan İspanya’ya hatta Endonezya’ya kadar yerkürenin geniş bir coğrafyasına yayılmış; böylelikle kadim dünya ve medeniyetler İslâmlaştırılmaya veya İslâm’a maledilmeye gayret edilmişti. Burada, gerçekten iddialı, büyük bir projeyle karşı karşıya olduğumuz anlaşılıyor.

Yenilgi Ânı, Taklit ve Geleneğin Yenilenmesi...

Kaplan: Peki, tüm bunlar sizce ne anlam ifade ediyor?

Hanefi: Çizdiğim bu tablonun işaret ettiği şey şu: Bizim klasik geleneğimiz, gâlibiyet / zafer ânında inşa edilmiş, yaratılmış bir gelenektir. Oysa şu an, bir anlamda bir “yenilgi ânı”nda bulunmaktayız.

Kaplan: “Yenilgi ânı”nda bulunmaktayız” derken neyi kastediyorsunuz. Bu noktayı biraz açar mısınız?

Hanefi: Tabii ki. Batı'nın önünde, Batı karşısında bir "yenilgi âni" yaşıyoruz. Problem şu: Şu an biz gerçekten "ölü", geçmişte kalmış, belli bir zamanda ve mekân'da yaratılmış, üretilmiş bir geleneği öğreniyor, öğretiyor, bugüne transfer etmeye çalışıyoruz. Oysa zaman değişiyor; şartlar değişiyor. O halde soru/n şu: Geleneği, modern şartlara göre nasıl ve nereye kadar yenileyebilir ve yeniden-inşâ edebiliriz? Bu, çok büyük ve esaslı bir sorundur. Geleneği tekrar edemeyiz. Bu anakronizm [zamanını şaşırmak] olur. Artık günümüzde çok daha karmaşık problemlerle karşı karşıyayız. Ticari / modern bir toplumda, "bedevî zihniyeti"nin, belli bir zamanın, mekânın ve şartların ürünü olarak geliştirilen muamele sisteminin, toplumsal ilişki biçimlerinin geçerli olduğunu, geçerli olması gerektiğini söyleyemeyiz. Şu an farklı bir dünyada, bambaşka sorunlarla ve şartlarla karşı karşıyayız. **Tanrı sorunu** var; **Dünya Ticaret Merkezi'nin temsil ettiği güce dayalı hegemonya kurma sorunu** var; ve tabii **küreselleşme** gibi henüz ne olduğunu anlayamadığımız, karmaşık bir sorunla karşı karşıyayız. Ben böylesine farklı bir dünyada o eski zamanlara özgü sistemlerin, fizik dünya algısının, sabrın, çileciliğin, eski korkuların tekrar edilmesini, canlı tutulmasını, yeniden canlandırılmasını isteyemem ve bekleyemem. Artık karşımızda modern sorunlar ve bütünüyle farklı bir dünya ve değerler sistemi var. Örneğin **Protesto** gibi, **Başkaldırı** gibi sorunlar artık günümüzün en temel, en hayatî sorunları. Bu dünyada ve bu koşullarda geçmişte kalmış, klasik Mantık, Fizik ve Metafizik'ten oluşan "geçmişin teosofisi"ni tekrar edemem. Oysa benim İnsan idrakim nerede? İnsanın ve insanlığın sorunları bizim için çok daha esaslı sorunlar. Antropolojim nerede? Sosyolojim nerede? Tarih felsefem nerede benim? Bu konularda ve alanlarda geleneği ve çağımızı anlamlandırdık ve yeniden üretebildik mi? Bunun için gerekli bir birikim inşâ edebildik mi? Bu sorulara "evet" diye cevap verebiliyor muyuz? Tabii ki hayır. O halde, yapacak çok şeyimiz, yürünecek çok yolumuz var. Hal böyle olunca, bence, çağdaş İslâm düşüncesinin karşı karşıya kaldığı ve üzerinde kafa patlatılması gereken ilk temel sorun şu: Geçmiş'te (belli bir zamanda ve mekânda) yaratılmış, icat edilmiş, geliştirilmiş bir geleneği tekrarlamaya çalışıyoruz. Hiç kimse, bu geleneğin nasıl yenilenebileceği sorunu üzerinde kafa yormuyor. Afgani ile başlayan reformcu geleneğe mensup olan düşünürlerin

ortaya koydukları kimi çabaların dışında kimse geleneğin nasıl yenilenebileceği sorunu üzerinde kafa yormuyor. Bugün dînî okullarımızın yaptığı tek şey, geçmiş, geleneği aynen tekrar etmekten, taklit etmekten ibaret. Bunlar, İmam Şafî'nin, İmam Ebu Hanîfe'nin, İbn Hanbel'in, İmam Mâlik'in, İmam Gazalî'nin, İmam Eş'arî'nin, İbn Arabî'nin söylediklerini tekrar etmekle meşguller. Halbuki böyle yapmakla geleneği öldürüyoruz; ölü hale getiriyoruz ve geleneği tüketmiş oluyoruz sadece. Sonuçta, kendimiz, bir şey söylemiyoruz.

Kaplan: "Kendimiz bir şey söylemiyoruz" derken ne demek istiyorsunuz? Bunu biraz açalım isterseniz...

Hanefi: Şunu demek istiyorum: Örneğin teoloji'de hâlâ yalnızca Tanrı'nın cevher'inden (öz'ünden), Tanrı'nın fiillerinden, Tanrı'nın sıfatlarından, Tanrı'nın isimlerinden sözediyoruz. Oysa bu konularda konuşacak bir şey yok. Her şey yeterince açık. Ama bizim asıl üzerinde yoğunlaşmamız gereken sorunlar, bizi yakından ve derinden ilgilendiren bugünkü sorunlardır: Mesela, Filistin sorunu ile birlikte sadece Filistinliler değil bütün müslümanlar, toprak / bağımsızlık sorunuyla, Yahudilerle yüzleşmek gibi bir sorunla karşı karşıyalar. Müslümanlar, bu sorunların kendilerini ilgilendirmediklerini söyleyemezler. Filistin özelinde karşılaşılan hemen tüm sorunlar, aynı zamanda metaforik olarak bütün müslümanların da, İslâm dünyasının da bir şekilde yaşadığı, yüzleşmesi gereken sorunlardır. **Filistin sorunu, bize bu temel sorunlarımızı hatırlatması bakımından son derece önem taşıyor.** Çünkü Siyonizm'e göre, "Tanrı, Ya-

hudilerle akid yaptı ve Yahudileri seçilmiş bir ümmet olarak tayin etti. Tanrı, *kutsal zaferi* kazanmaları, kutsal toprakları fethetmeleri ve kutsal şehri (Kudüs'ü) sahiplenmeleri için Yahudileri seçti, onlara toprak / vatan verdi, onlarla akid yaptı." Peki, böyle bir durumda ve ortamda, benim, Tanrı'nın öz'ü, sıfatları, fiilleri ve isimleri teorimle bu sorunları çözebilmem mümkün mü? Burada üzerinde kafa yormamız gereken soru/n şu olmalı: Filistin'i kurtarabilmek, özgürleştirebilmek, bu konuda Filistinlilere yardımcı olabilmek için yeni bir "toprak" [vatan, bağımsızlık] teorisi geliştirmemiz mümkün mü? Kur'an'da yeryüzü (earth) ve "toprak" (land) aynı şeyler olarak zikredilir. Örneğin: "İlâhu's-semâvât-i ve'l-arz" (Yerin ve göğün ilâhı). "Rabbü's-semâvât-i ve'l-arz" (Yerin ve göğün Rabbi). "Ve hüve'lle'zî fi's-semâi ilâhun ve fi'l-arzı ilâh" (O, gökte ve yerdeki her şeyin ilâh'ıdır). Ancak bundan sonradır ki, Filistin'i sömürgecilikten kurtarma sürecinde yeni bir "toprak" / vatan / bağımsızlık teolojisi geliştirebilir, bu konuda bir katkı yapmış olabilirim. Teoloji / ilâhiyât adına böyle bir katkı geliştirebilirim. Tabii burada benim sorunum (asıl sorunumuz) insan hakları sorunudur. Felsefeden (klasik felsefe geleneğimizden) benim insan hakları sorunumu açıklığa kavuşturabilecek, bu konuda bana yardımcı olabilecek kimi unsurları (elementleri) nasıl devşirebilir, çıkarabilirim? Klasik felsefem bu konuda yeterli şeyler söylemiyor. Klasik felsefe geleneğimizde *insan*, yeterince işlenen bir sorun / mesele / konu değil. Elbette ki, Mantık geleneğim var benim. Fizik (doğa düşüncesi) geleneğim var. Metafizik (Tanrı düşüncesi) geleneğim var. Bunların hepsi elbette ki, önemli gelenekler ve güzel şeyler. Ama insan, iki "parça"dan müteşekkil bir varlıktır: Beden ve ruh. Beden, fizik'te; ruh ise metafizik'te tezahür eder. İyi de, insan idrakimiz; tarihte, zamanda ve mekânda yani toplumda yaşayan, hisseden, capcanlı bir varlık olarak varolan, beden ve ruhtan müteşekkil olan insan, anthropos idrakimiz nerede bizim? Böyle bir idrakimiz, insan kavrayışımız var mı şu an? İşte burada klasik felsefe geleneğimize; antropolojiye, "hümanizm"e içkin ve ilişkin bu yeni konuları, bu tür

Müslümanlar olarak, çeşitli bilimler, bilim dalları icat ettik; büyük buluşlara imza attık. Bütün bir Akdeniz'i Müslüman denizi haline getirmek gibi devâsâ bir projeyi hayata geçirmeye çalıştık.

yeni boyutları girdirmek zorundayız. Burada sorduğum soruya veya sorulara, büyük ölçüde "maalesef hayır" diye cevap vermek durumundayız. Böyle bir şey yok; çünkü biz, yalnızca Fizik'e, Metafizik'e, Mantık'a meftunuz; sadece bunlarla ilgil(en)iy(oru)z. Burada pek çok örnek verebilirim. Sözelisi tefsir usulü alanı... Fıkıhın (law = hukuk'un) dört ana kaynağı nedir bizim geleneğimizde? Kur'an, Hadis, İcma (konsensüs) ve İctihâd. Bunlara diyebilecek bir şeyimiz yok. Ama bu, *klasiklerimizin düzeni*'ydi. İmam Şafî'mizin, İmam Ebu Hanîfe'mizin, İmam Mâlik'imizin ve İmam İbn Hanbel'imizin [fıkıh / hukuk] düzeni'ydi bu. Biz, her şeye *Metin*'den yola çıkarak başlıyoruz. Çünkü

Metin, yani Kur'an, Hadis her ân tâze ve canlı, capcanlı. Halen yepyeni bizim için. Bunlar tamam. Ama burada sorun şu: İstanbul'daki trafik sorununu çözebilmek için, Kur'an'a mı gitmem

gerekliyor? Eğer bu konuda Kur'an'da bir şey bulamazsam Hadis'e mi gitmem gerekiyor? Aradığım şeyi orada da bulamazsam, meseleyi, İcma'ya (konsensüs'e) mi götürmem gerekiyor?

Kaplan: Burada sorduğunuz sorunun doğru bir soru olduğundan emin misiniz?

Hanefi: Kanımca, doğru bir soru soruyorum. Yanlış değil bu soru. Eğer şu an bir sorunuz varsa, ne yaparsınız, nasıl bir tavır takınırsınız? Sorununuzu çözebilmek için düşünürsünüz, taşınırsınız, araştırırsınız; bir takım hukukî yollara vesaire başvurursunuz değil mi?

Kur'an, Tüm Zamanların Sorunlarını Çözecek Bir Şekilde Okunmalı

Kaplan: Yani siz, Metin'den yola çıkarak gerçekliği anlamlandırmayı anlamlı ve verimli bir yöntem olarak görmüyorsunuz..

Hanefi: Evet. Çünkü bizim geleneğimizde bütün sistemler, metin'den gerçekliğe (reality) doğru yola koyularak her şeye başlamayı yeğlemişler. Ben, işte bunun tersini savunuyorum. Benim ilgim, gerçeklikten metne gitmek şeklinde özetlenebilir. Eğer İstanbul'daki trafik sorununu çözmek istiyorsam, gerçeklikten, fiili durumdan yola çıkarak işe koyulmam, akıl yürüterek bir işi hal

yoluna koymanın yollarını araştırmam gerekir. Sözeleşti, eğer bir şeye ihtiyaç duyarsam, ille de konsensüse (icma'ya) başvurmam gerekmez. Elbette ki, metne bakarsam, önceki tecrübeleri incelerim, araştırırım; ama *icthâd'ı geliştirebilmek, icthâd'ın alanını genişletmek ve etkinliğini, verimliliğini artırabilmek için* akıl'la, kendi aklım'la işe başlamam gerekir; metin'le değil. Gerçekliğe, metne nazaran kesinkes öncelik veriyorum ben. Burada birkaç örnek vereyim. Örneğin, geleneği nasıl yenileyebilirim? Hatta Kur'an'ı nasıl "yenileyebilirim"?

Kaplan: "Kur'an'ı yenilemek"ten neyi kastediyorsunuz? "Yeni şekillerde okuma"yı mı?

Haneî: Elbette ki. Çünkü Kur'an bizim alışageldiğimiz anlamda "kutsal bir kitap" değil.

Kaplan: Ne demek istiyorsunuz?

Haneî: Şunu:

Kur'an dokunulamaz; hayatın, zamanın ve mekânın dışında olması gereken bir kitap değil. Kur'an, zaman'la ve mekân'la kayıtlı olarak ortaya çıkan sorulara ve sorunlara cevap olarak nâzil olmuş (indirilmiş) bir kitaptır. Âyetlerin herbirinin kendine özgü ayrı ayrı nüzûl (indiriliş / vahyediliş) sebepleri vardır. Nüzûl sebeplerini bilmeden, Kur'an'ı anlayamayız. Ayrıca Kur'an'da Allah [Peygamberimiz'e hitaben] "Yes'elûneke ani'l-ehille" (Sana doğan aylardan sorarlar 2/189); "Yes'elûneke ani'l-enfâl" (Sana, ganimetlerden sorarlar 8/1); "Yes'elûneke ani'l-mahîz" (Sana hayızdan sorarlar 2/222) şeklinde sorular sorar.. Şunu demek istiyorum: Ortada bir soru / sorun var; ve Kur'an, bunlara cevap/ lar vermektedir; cevap veren bir kitaptır. Ve sorular, zaman'la ve mekân'la kayıtlı sorulardır. Ve Nass'ın değişmesi (abrogation) olarak adlandırılan bir mesele vardır. Kur'an, zaman'a, gelişmelere (progress) göre her dâim değişiyor. *Nüzûl, mekânın öncelenmesi; Nass ise zaman'ın öncelenmesi, öncelik arzemesi demektir.* Eğer Kur'an'ın kendi geliştirdiği yöntemi benimseyecek olursam, işe, zaman'la ve mekân'la başlamam gerekir. Şimdi sesli düşünüyorum: Peki, çağımızın / günümüzün temel / büyük problemleri neler? "Ehille" mi? "Mahîz" mi? "Enfâl" mı? Hayır! Bunların hiçbirisi de değil. "Yes'elû-

neke ani'l-isti'mâr" (*Sana sömürgecilikten sorarlar*) dememiz lâzım. Yani, sömürgeciliğin günümüzün en çetin sorunlarından biri. Yine "Yes'elûneke ani'l almâniyye" (Yani, "*sana sekülerizmden / laiklikten sorarlar*"; "sekülerizm nedir, sekülerizm hakkında nasıl bir tavır takınacağız?") diye sormamız gerekir. Yani, günümüzde bizi (müslüman toplumları) ilgilendiren en temel sorunlardan biri sekülerizm meselesidir. "Yes'elûneke ani'l-sihyoniyiye"; yani siyonizmdir. "Yes'elûneke an 'clash of civilization'"); yani *medeniyetler çatışması*'dır. "Yes'elûneke an 'end of history'"; yani *tarihin sonu* meselesi vesaire. Ne söyleyeceksiniz bu tür soru(n)lar konusunda? O

halde, işe, çağımızın / günümüzün büyük sorunlarından başlamam gerekiyor. Kur'an budur; yani *Kur'an'ın bizden istediği şey* budur. Burada daha yığınla örnek verebiliriz; ama bu kadarı, söyle-

mek istediğim şeyleri anlatabilmem için yeterli olur sanıyorum. Özetlemem gerekirse, İslâmî düşüncenin ilk ve en temel sorunu şu: Hâlâ üniversitelerimizde eski ekolleri, tarihte kalmış mektepleri, mezhepleri tekrar edip duruyoruz. Ki, uğraştığımız sorunlar ve daha da önemlisi bu sorunlarla uğraşırken başvurduğumuz yöntemler, artık çağımızın sorunları değil; çağımızın yöntemleriyle uyumuyor. Gerçekliğimiz, içinde yaşadığımız ve boğuştuğumuz gerçek durum böyle. Öte yandan çağımızın sorunları zamanımıza ait olduğu zamanlarda ise, ben bu çağa ait değilim. Bu konuları politikacılar bırakmak gerekiyor; İslâmî düşünce tartışmalarına değil. Yani, işte böyle bir anakronik (zamanını şaşırmış, zaman dışına düşmüş) bir halimiz var. Bu birinci temel sorun. *Çağdaş İslâm düşüncesinin ikinci temel sorunu ise Batı'yla ilintilidir;* sizin çok sevdiğiniz, âşık olduğunuz, meftun olduğunuz Batı'yla.. Son iki yüzyıldan bu yana *Batı'yla tuhaf bir ilişki içine girmiş durumdayım.* Batı'yı, bilgi'nin yegane kaynağı olarak benimsemek, kabul etmek veya konumlandırmakla; Batı'yı tercüme ediyor, transfer ediyor, okuyor ve nihayet Batı'yı özümseyor / yutuyor olmakla Batı'yı referans noktası ve çerçevesi olarak benimsemiş, konumlandırmış ve fiilen referans noktası yapmış oluyorum. Akıllı savunduğumda

Kartezyen; realiteyi / pratiği savunmakla Bourdieu'cü ve sosyal adaleti savunmakla Marxist olmuş oluyorum. Böylelikle *Batı, ikinci bir referans noktası* haline geliyor.

Geçmiş'le Gelecek Arasında...

Kaplan: Bu durumda, konuşan, eyleyen, tanımlayan olmuyoruz; yani biz, kendimizi nesne konumuna, Batı'yı ise özne konumuna yerleştirmiş oluyoruz. Burada Batı'yı referans noktası olarak konumlandırmakla, Batı'yı söylemimizin merkezine yerleştirmiş oluyoruz. Hal böyle olunca, ne söylersek söyleyelim, Batı'yı referans noktası haline getirmekle, Batı'nın ve Batılı söylemin tarih'i, eylem'i, konuşma'yı ve söylem'i belirlemesine aracılık etmekten başka bir şey yapmış olmuyoruz.

Hanefi: Dikkat çektiğiniz nokta, pek farkına varmadığımız ve son derece önemli bir nokta. Ben kendi gerçekliğimizi, kendi sorunlarımızı merkeze alarak konuşmamız gerektiğini savunuyorum. Batılılara refere etmekle, kendi gerçekliğimizi ve sorunlarımızı ne anlayabiliriz, ne de çözümleyebiliriz. Çünkü şu an ben "burada"'yım; kendi sorunlarımla başbaşayım; o yüzden kendi sorunlarımı, kendi gerçekliğimi kendim tanımlamak, anlamlandırmak ve hal yoluna koymanın yollarını, imkânlarını araştırmak zorundayım. Dolayısıyla ben kendimi, bir tür Sokratçı gibi hissediyor ve konumlandırıyorum. Şu an, karşı karşıya kaldığım sorunlar neler ve bu sorunları nasıl anlayabilir ve aşabilirim? Yani, modern zamanlarda kendi durumumu(zu) analiz ediyorum. Bence meselenin püf noktası burası. Dolayısıyla benim ilk halletmem gereken problemim şu: Benim ruh'um geçmiş'ten geliyor; yani bugüne değil, geçmiş'e ait. Benim ise burada; yani şimdi'de. İşte birinci sorun bu. İkinci sorunu ise şöyle açımlayabilirim: Sorduğum sorulara cevap ararken başka bir kültüre, başka bir zamana giderek sorunumu halletmeye çalışıyorum. Oysa şu ân, geçmiştekinden büsbütün farklı sorunlarla karşı karşıyayım. Sözelgeşi, yoksulluk diye bir sorunla cebelleşiyorum ve Batı'da geliştirilen yoksulluk teorisi ile sorunu-

mu halletmeye kalkışıyorum. Yine, baskı altındayım; her bakımdan baskı altındayım; "ne yapmam gerekir, bu esaslı sorunumu nasıl hal yoluna koyabilirim?" diye soruyorum ve hemen Batı'ya yöneliyor ve Batı'dan özgürlük ve demokrasi teorilerini aşımaya kalkışıyorum. Yine, hurafeler denizinde yüzdüğümü zannediyorum ve hemen Batı'dan akıl teorisini ithal etmekle hurafelerden kurtulacağımı düşünüyorum. Burada Batı, sorduğum sorulara cevap veren bir bilgi kaynağı haline gelmeye başlamış oluyor. İki yüzyıldan bu yana hep bunu yapıyorum ve böyle yapmakla Batı'yı yakaladığım vehmine kapılıyorum. Oysa, ben kendi sorularımı kendim cevaplandırmak, kendi

sorunlarımı kendim hal yoluna koymak yerine sürekli olarak sorularımın cevaplarını, sorunlarımın çözüm yollarını ve formüllerini Batı'da, Batılı bilgi'de, Batılı teorilerde aramaya kalkışıyorum. Ancak böyle yapmakla aslında sadece ve sadece Batı ile aramdaki mesafenin daha fazla açılmasına neden olmuş oluyorum. Böylelikle ben sorularımın cevaplarını ve sorunlarımın çözüm yollarını yanlış yerde aramakla vakit kaybederken Batı, beni, daha fazla geçmiş oluyor. Sonuçta zaman kaybetmekten başka bir şey yapmış olmuyorum. Oysa icat etme ritmi, transfer ritminden daha hızlı işliyor. Ben habire Batı'yı buraya transfer etmekle meşgul olurken, Batı sürekli olarak yeni şeyler icat etmekle, keşfetmekle meşgul oluyor ve böylelikle benimle olan mesafesini daha fazla açmış oluyor. Oysa gerçekte bu süreçte Batı'dan transfer ettiğim şey, Batı'nın ürettiği şeyin belki de yalnızca yüzde biri'nden ibaret. Eğer Batı'yı geçmenin yolları üzerinde kafa yorsam, bunun bilgisini ve yöntemini keşfetmeye çalışsam, gerçekten bu çabamda başarıya ulaşabilemem ve zaman kaybetmeden sonuca gidebilemem mümkün olabilecek. Ama 200 yıldır, biz müslüman toplumlar olarak tam da bunun tersini yapıyoruz: Yani, Batı sürgit daha çok, daha fazla şey üretmek için çaba sarfederken; ben yalnızca Batı'nın ürettiğini transfer etmekle meşgul oluyorum ve sürekli olarak hem daha az şey üretiyorum; hem de Batı, her geçen gün bir

adım daha hızlı gidiyor benden. Sonuç ne peki? Sonuç, elbette ki kültürel şok'tur. Bu durumda, kendimi, kültürel olarak aşağılık kompleksine, aşağılık duygusuna kaptırmaktan kurtarmam mümkün olmuyor. Böylelikle kendimi aşağı, Batı'yı ise üstün olarak görmeye başlıyorum. Bu durumda ben, her işimi, her şeyimi bir aşağılık duygusu ile yaparken, Batı üstünlük duygusu ile yapıyor.

Oksidentalizm Çağrısı: "Batı'yla Rollerimizi Değiştirme'nin Tam Zamanı"

Kaplan: Özne-nesne meselesini ve bunun sonuçlarını çok nefis açıkladınız. O halde, burada sorulması gereken soru şu: Peki, bu durumda, ne yapmak gerekiyor? Bu soru üzerinde yoğunlaşmanızı istesem...

Hanefi: Bence yapılması gereken şey şu: Modeli ve yöntemi değiştirmek. Yani, bugüne kadar yaptığımız gibi Batı'yı bilginin kaynağı olarak kabul etmemek. Bu yöntemi terketmek. Ve Batı'yı bilgi'nin nesnesi yapmak gerekiyor. Bugüne kadar Batı, ben'i / biz'i analiz etti. Bugünden itibaren benim Batı'yı analiz etmem gerekiyor: Batı, nasıl başladı? nasıl ve ne zaman doğdu? Batı'nın kaynakları neler? Yahudi-Hristiyan kaynak, Yunan-Roma kültürü, Batı'da Rönesans'tan önceki yerli kültürler neler? Bu kaynakların Batı'nın oluşumunda ne tür rolleri olmuş? Batı, nasıl oluşmuş, gelişmiş, bugünkü halini almış? Batı'da ne nerede bitti; ne nerede, ne zaman ve nasıl başladı? Batı'nın insanları, Batı'yı Batı yapan, oluşturan insanlar / toplumlar kimler? Bu ve benzer soruları sorarak, araştırarak Batı'yı öznenin nesnesine, bilginin nesnesine dönüştürmem gerekiyor. Ve artık bundan böyle *ben, bilen / araştıran / sorular soran özne* olmak için; Batı'yı ise bilinen, üzerinde araştırma yapılan, sorular sorulan nesne konumuna yerleştirmek için kendimi eğitmem, yetiştirmem gerekiyor.

Kaplan: Oryantalizm'e (şarkiyatçılığa) karşı, bir tür oksidentalizm (garbiyatçılık) mi öneriyorsunuz?

Hanefi: Tabii ki. Böyle bir şeye şiddetle ihtiyacımız var. Batı, oryantalizm'le kendisini Doğu'yu bilen / ara-

tıran / tanımlayan bir Özne; Doğu'nun kendisini ise bilinen, hakkında araştırma yapılan ve tanımlanan bir Nesne olarak konumlandırmıştı. Böyle bir rol biçmişti kendisine ve Doğu'ya. İşte şimdi bizim bu rolleri değiştirmemiz, yıkmamız, tersine çevirmemiz gerekiyor. "De-colonization" (sömürgecilikten kurtulma) sürecini devam ettirebilmek için benim, bilen Özne rolünü oynamam; Batı'nın ise Bilinen Nesne rolünü oynaması gerekiyor. Böylelikle Ben, Gözlemleyen / Gözlem yapan olacağım; Batı ise Gözlemlenen, hakkında gözlem yapılan olacak. Kendi'mi batılılaşma(k)dan kurtarmak, özgürlüğüme kavuşabilmek; Batı kültürü'nü kendi sınırları

içine, kendi sınırına (limit'ine) yerleştirebilmek ve "evrensel kültür" mitine son verebilmek için buna şiddetle ihtiyam(ız) var. Çünkü "evrensel kültür", hükümrân, güçlü / güce dayalı kültür demektir. Tek başına "evrensel kültür" yoktur. Her kültürün kendine özgü evrenselliği, evrensellikleri, evrensel özellikleri vardır. Avrupa-merkezciliği, Batı-merkezciliği; Batı'ya / Batı kültürüne bağımlılığımızı, Batılı değerleri, normları, Batılı teoriyi referans çerçevemiz olarak kullanmaya son verebilmenin, terkedebilmenin yolu buradan, yani rolleri değiştirmekten geçiyor. İşte çağdaş İslâm düşüncesinin ikinci temel sorunu budur. Bu, benim / bizim bugüne kadar Batı'yla kurduğum(uz) yanlış ilişkiye son ver(ebil)mek; bu ilişkiyi tersine çevir(ebil)mek sorunudur. Türkiye'de olduğu gibi, Batı'yı taklit etmek (kopye etmek) için kendi geçmişimle bağlarımı koparmaya kalkışmam, öyle sanıldığı gibi basit bir mesele değildir.

Sekülerizm, Bölücü ve Parçalayıcıdır

1923'ten itibaren Türkiye'de yaşanan deneyim, oldukça naif (basit / çocuksu) bir deneyimdi; kolaycı bir çözüm denemesiydi; kolaycı bir yoldu. Bu deneyimin, son kerte, başarılı olması mümkün değildir. Çünkü her kültürün kendi modeli, kendine özgü bir modeli vardır. Sekülerizm, Batı toplumlarına özgü, Batı toplumlarının

gerçekleştirdikleri bir tecrübedir. Bir yere sekülerizm yerleşti mi, orada, eski ile yeni'nin birarada var olabilmesi, birarada yaşayabilmesi; biraraya getirilebilmesi mümkün değildir. **Ya; ya da** meselesi yani. Ya eski'den yana; ya da yeni'den yana olmak zorundasınız. Yani ya Osmanlı'dan, Hilâfet'ten, Abdülhamid'den yana; ya da Cumhuriyet'le birlikte varkılınmaya çalışılan tecrübe'den yana olmak zorundasınız. Görüldüğü gibi, sekülerizm, parçalayıcıdır; "bölücü"dür. Sekülerizmin hâkim olduğu yerde eski ile yeni'yi aynı anda yaşatabilmeniz, varkılabilmeniz imkânsızdır. Aristoteles, Batlamyus ve Kilise ile Kepler, Newton ve Galile'yi biraraya getiremezsiniz. Bu imkânsız bir şeydir. O halde, geriye yapacağınız, yapmanız gereken tek şey kalıyor: Geçmiş kesip atmak; geçmiş'le bağları koparmak. Bu, Batı toplumlarının deneyimidir. Eski ile yeni'nin süresizliği-

ne, akordsuzluğuna, irtibatının koparılmasına dayanır. Bu model, sekülerizm modeli, Batı modelidir. Tabii bir de Doğu modeli var: Geçmiş'le bugünün, eski ile yeni'nin harmoni içinde olduğu, birlikte varolduğu, birlikte yaşadığı Japon, Kore modeli ise Doğu modelidir. Buna göre, "eski", benim özel hayatıma ait olan'dır: Cumartesi ve Pazar günleri, doğum günü; dışardan, dış dünyadan koptuğum zamanlar'da hayatıma "eski" damgasını vuruyor. Doğu'da "yeni" ise kamusal alan'a ve kamusal hayat'a ait: Fabrika'da, Sony, Mitsubishi, Sanyo, Toyota vesaire fabrikalarında kendisini tezahür ettiriyor. Dolayısıyla Doğu'da eski ile yeni birbirine karşı durmuyor ve birbirine karıştırılmıyor; ama harmoni içinde biraraya getiriliyor.

Batı'da Kopma; Doğu'da "Yapıştırma"; İslâm'da Süreklilik Hakimdir

Kaplan: "Eski" ile "yeni" Batı'da ve Doğu'da farklı şekillerde algılanıyor ve farklı şekillerde tezahür ediyor, dediniz. Peki, sizce, "eski" ile "yeni", ne'ye göre "eski" ve "yeni"? Burada "eski" dediğiniz şeyi neye göre "eski"; "yeni"yi de ne'ye göre "yeni" olarak tanımlıyor ve konumlandırıyorsunuz? Kistasınız ne?

Hanefi: Bu iyi bir soru. Tam yerinde bir soru. Ör-

neklerden giderek cevaplandırmaya çalışayım: Mesela Doğu'da "eski" ile "yeni" "juxtaposition"lar (yapıştırma; üstüste bindirmeler) şeklinde bir araya getiriliyor. Biri, diğerinin ardından geliyor; harmonik şekilde biri, diğerini izliyor. Özel alan'la, kamusal alan bu şekilde birbirinden ayrılıyor; ama burada Batı'da olduğu gibi eski ile yeni birbirinin yerine geçme, güç / iktidar kurma ve kullanma mücadelesi vermiyor; ikisi birbirine uyumlu bir şekilde yapıştırılıyor.

Kaplan: Peki, İslâm'da ya da İslâmî dünya tasavvurunda ve geleneğinde "eski" ile "yeni" nasıl algılanıyor ve konumlandırılıyor?

Hanefi: Bizim İslâmî geleneğimizde durum Batı modelinden de, Doğu modelinden de farklı bir görünüm arz ediyor. İslâmî geleneğimiz, Batı'nın süreksizlik, kopuş modelinden de; Doğu'nun

"juxtaposition"lara, üst üste yapıştırımlara dayalı modelinden de farklıdır. Bizim geleneğimizde "süreklilik" esastır. Batı'da "değişim" ve "kopuş" esastır; bizde ise "süreklilik / devamlılık" esas. Bizim "eski" – "yeni" modelimize göre, Hristiyanlık, Yahudiliğin yeniden-okuma(n)masıdır; yani devamıdır; Yahudiliği spiritüel olarak yeniden okuma ve vahyi yeniden-canlandırarak devam ettirme çabası ve eylemidir. İslâm ise, hem Yahudiliği, hem de Hristiyanlığı bir başka okuma; dolayısıyla vahyi devam ettirme girişimidir. İctihâd, hukukun / fıkıhın kaynağıdır. "Yeni", "eski"den çıkarılan, "eski"den yola çıkılarak geliştirilen, "eski"den neş'et eden bir "şey"dir, bir fenomendir. Bizim, geleneğimizden tavârüs etmemiz gereken kendimize özgü bir yenileşme / modernleşme ve diriliş / canlanış modelimiz vardır. Bu modelin ne denli üretken ve münbit bir model olduğunu "yılanın derisini değiştirme işlemi"ne metaforik olarak atıfta bulunarak açıklayabilir ve gösterebiliriz. Biliyorsunuz yılan, büyüdüğünde, yaşlandığında, derisini silbaştan değiştirme ihtiyacı duyar. "Teşbihte hata olmaz" diyerek bunu bizim durumumuza uyarlayacak olursak şöyle bir durum çıkar karşımıza. Yılan, başka bir yerden (bizim yaptığımız gibi, Batı'dan) yeni bir deri adapte etmeye kalkışmaz. Yenilenmesini "kendi içinden", kendi imkanları ve dinamikleriyle, kısaca "içerden" ya-

par. Çünkü yılan'ın bedeni / bünyesi, ilerleyen, akıp giden zamana kendi içinden, kendi yetileri ve marifetleriyle cevap verme, derisini ve "kendisini" yenileme imkânına ve kabiliyetine sahiptir. İşte bu çağdaş İslam düşüncesinin halletmek zorunda olduğu ve Batı'yla ilişkisi veya ilişkisizliği şeklinde ortaya çıkan ikinci temel sorunudur. İslâm düşüncesinin üçüncü çağdaş sorunu ise "gerçeklik"le / realiteyle olan ilişkisi veya ilişkisizliği meselesidir.

Kaplan: Sohbetimiz gerçekten çok keyifli ve verimli bir şekilde gidiyor. Açıklamalarınız ve düşünceleriniz müslüman düşünürlerde bugün pek rastlayamadığımız kadar sarıh, net ama aynı zamanda da derinlikli ve kıskırtıcı. Burada "realite sorunu" olarak adlandırdığınız şeyi, sizin "Üçüncü Yol" olarak adlandırdığınız kavram-sallaştırmayı da gözönünde bulundurarak açışlamanızı isteyeceğim.

Hanefi: Nâzik iltifatınız için teşekkür etmem gerekiyor. Ben de sohbetten bir hayli keyif alıyorum. Zaman zaman kıskırtıldığımı hissediyorum; ki bu, bir şeyler söyleyebilmek için hiç de fena bir yöntem değil tabii ki.

Sorunuza gelince... İlk sorunum, klasik geleneksel metni nasıl yenileyebilirim sorusu olduğu için, metin'le (metni yorumlamakla) uğraşıyorum. İkinci temel sorunum ise, "Batılı metin"le nasıl uğraşabilirim; metni batılılaşmaktan nasıl kurtarabilirim, Batı'dan nasıl özgürleştirebilirim; Batılı metni nasıl yapı-sökümüne tabi tutabilirim sorunu/ydu. Böylelikle Batılı metni kendi tarihine, kendi sınırına geri göndermiş olacağım. Burada dikkat ederseniz birinci ve ikinci temel sorunla uğraşırken sadece hermenötik yani sadece yorumlama çabası içine girmiş oluyorum. Ama bir gün, gerçekliğe, gerçeklik nasıl tezahür ediyorsa öylece bakmaya ihtiyaç hissedeceğim. Gerçekliği yorumlamakla değil, *Realite*'yi bir adaya veya adalara terketmeden / hapsetmeden, gerçekliğin / realitenin bizatihi kendisiyle uğraşmam gerekecek. İster Batı'dan, isterse İslâm'dan geliyor olsun, realitenin yorumuyla değil, realitenin kendisiyle, bizzat yaşanan realiteyle doğrudan ilgilenmem, uğraşmam, bu realite üzerinde kafa yormam ve bir şeyler yapmam gerekecek. Filistin sorunu.. Keşmir Sorunu.. Baskıcı Yö-

İcat etme ritmi, transfer ritminden daha hızlı işliyor. Ben Batı'yı buraya transfer etmekle meşgul olurken, Batı sürekli yeni şeyler icat etmekle meşgul oluyor ve benimle olan mesafesini daha fazla açıyor.

netimler. İnsan Haklarının İhlali. İslam Dünyasının Parçalanması, parçalanmışlığı.. (Batı'ya) Bağımlılık.. Ekonomik Durgunluk.. Cehalet.. Bu sosyo-politik ve kültürel fenomenleri analiz ederek yeni bir metne dönüştürmem, böylelikle bu sorunları yeni bir düzleme taşıyarak, yepyeni / capcanlı bir gözle yeniden değerlendirmem gerekecek. Böylelikle yeni bir "de-colonisation" (=sömürüden kurtulma) teorisi, bağımsızlık teorisi geliştirmem mümkün olabilecek. Eğer bunu yapmazsam, yani yeni bir metin geliştirmeyi denemeye girişmezsem, her daim sadece ve sadece hermenötik / yorum yapmakla uğraşıp duruyor olacağım. Dolayısıyla sürekli

olarak hermenötik yapmış ve kendimi İslâmî veya Batılı metnin arkasına gizleyerek, gerçeklerin üstüne bir tür perde germiş ve sonuçta "yeni bir metin" yaratamamış olacağım. Ben, benim kültürümün, "kitap kültürü", kitaba dayalı bir kültür olduğuna alıştırılagelmışim.

tap kültürü", kitaba dayalı bir kültür olduğuna alıştırılagelmışim.

Kaplan: Peki, bu ikisi arasındaki fark ne; farklılık nerede ve nasıl tezahür ediyor burada?

Hanefi: Tam yerinde bir müdahalede bulundunuz. Güzel oldu bu. Buradaki fark şurada: Batı, Batı kültürü, kitaba dayalı değil de, doğa'ya, doğanın gerçekliğine dayalı, bilginin kaynağının doğa olduğunu kabul eden bir kültürmüş gibi hareket ediyor. Ben de burada, tüm bilimlerin kökeni olan doğa'ya, doğa meselesine; ve topluma gelmek istiyorum. Yeni bir teori, yeni bir analiz ve yeni sistemler kurabilmek için buna ihtiyacım var. Eğer benim geçmişimden / geçmiş geleneğimden gelen metni ve Batı'dan transfer ettiğim ikinci(l) bir metni yorumlamaktan başka bir şey yapmayacaksam, bu durumda yaptığım tek şey, yalnızca metinsel analiz yapmaktan ibaret olacak; metinsel analizin ötesine geçecek bir şey yapmış olmayacağım. Oysa bu durum, son derece acımasız, son derece tüketici (enerjimi, birikimimi, yaratıcılığımı ve çabamı tüketici), son derece çarpık bir durumdur. Peki, ben realiteyi, nasıl tezahür ediyorsa öylece -çıplak gerçekliği, naif gerçekliği, masum gerçekliğine zaman görebileceğim bu durumda? **Metinsel gerçekliği özgürleştirebilmem için**, gerçekliği gözlerimle görmem, bilfiil yaşamam, hissetmem, gerçekliği insanlara

(yaşamaları için insanlara) bırakmam, insanlarla birlikte, insanların arasında yaşamam ve başka bir metne dönüştürmem; romana, filme, öyküye, söylem'e dönüştürmem gerekiyor. İşte ancak bundan sonra ve burada / bu şekilde kültürün devam edebilmesi (kendisini yeniden üretebilmesi) mümkün olabilir. Ben, işte tam burada, sadece kültürü (geleneksel İslâm kültürümüzü) yenileyen ve bir başka kültürü (Batı kültürünü) eleştirel bir muhasebeye tabi tutan bir kişi değilim; aynı zamanda kültürü çoğaltan, kültürün imkânlarını zenginleştiren, geliştiren ve üreten; böylelikle eski kültüre (geleneksel kültürümüze) ve Batı kültürüne yeni bir analiz ufukları ilave eden / yükleyen bir kişiyim. İşte bunlar, geçmişin tekrarına, Batı'nın taklidine ve gerçekliği, yorum yapmaksızın terketme girişimlerine karşı geliştirdiğim "düşünce sistemim" in üç temel hattını, esasını oluşturuyor.

Kaplan: Burada, "self-reflective" (özdüşünsel yani kendi üzerinde, yapıp ettikleri/miz üzerinde düşünmeyi) esas alan yeni bir proje mi öneriyorsunuz?

Hanefi: Belki.. Yapmaya çalıştığım ve önerdiğim şey belki biraz daha farklı bir şey gibi. Çünkü "self" (kendi / benlik / kimlik) bu dünyadan, yaşadığımız hayattan bağımsız / kopuk değil. Çünkü ben; dünyadayım, tarihteyim, toplumda yaşıyorum, zaman-mekânın içindeyim. Self (benlik) dediğimiz şey, tek bir insan tarafından yapılmış, üretilmiş bir şey değil. O yüzden benim burada yaptığım veya yapılmasını önerdiğim şey, saf (pure) felsefi bir egzersizden ibaret değil ve olamaz da. Buradaki "self", tarihsel bir self'tir; belli bir tarihsel tecrübe sonrasında kurulmuş / oluşmuş bir self'tir. Self'i, tarihsel bir "varlık" (being =oluş) olarak tasvir ve hikâye etmek. Yaptığım şey bu galiba. Her neyse.. Burada kendimden daha fazla söz etmeyi anlamlı bulmuyorum. Bu kadarı yeterli olur sanıyorum.

Ayaklarınız Bağlı ise, Nasıl Uçabilirsiniz ki?

Kaplan: Yani.. Anlıyorum sizi.. Buradan dilerseniz "tarihsel self" olarak adlandırdığınız şeyin bir örneğini /

tecrübesini analiz etmenizi isteyeceğim. Sohbetimizi, çağdaş Arap dünyasındaki "tûras" (kültürel miras) hareketi meselesine getirmek istiyorum. "Tûras" hareketinin geleceğini nasıl görüyorsunuz? Sizce bu hareket, müslüman toplumların düşünsel ve pratik sorunlarının anlamlandırılması ve hal yoluna konulması konusunda imajinatif şeyler öneriyor mu?

Hanefi: Geleceğin nasıl olacağını bilemiyorum henüz. Sorunuza şöyle cevap vermeye çalışayım: Herkes uçmak ister, tabii ki. Ama eğer ayaklarınız bağlıysa, nasıl uçabilirsiniz ki! Gelecek, işte bu bağları çözmeye, ayaklarımı özgürlüğüne kavuşturmayı bilenlerle irtibatlı ve onlara bağımlıdır. Geçmiş'ten kurtulmaksızın, geçmişten nasıl kurtulacağını bilmeden hiç kimse gelecekte hiçbir şey ümit edemez ve bekleyemez. İstersen, me-

seleye tersinden, negatif olarak bakalım. Demek veya yapmak istediğim şey şu: İlerlemenin, geleceğimizin önündeki engelleri kaldırmak gerekiyor, her şeyden önce. Bir mesafe katetmek, bir şeyler yapmak istedi-

ğinizde eğer bir takım engeller, sizin ayağınızı bağlıyorsa, sizi şartlandırıyor, sizi bir yer'de donduruyor ve durduruyorsa bu süreçte bir gelişme kaydedebilmeniz, gelecek için bir mesafe alabilmeniz hiçbir zaman mümkün olmaz. Ya da olsa olsa bir arpa boyu yol alabilirsiniz ancak. Kısa bir uçuşla, sadece atlama / zıplama (jumping) ile yetinmek zorunda kalırsınız; çünkü ayaklarınız hâlâ bağlı olduğu için tam anlamıyla uçuş yapamazsınız. O halde burada yakıcı ve esaslı sorun şudur: Kendimi geçmiş'ten, geçmişin bağlarından; atalarımı tekrarlamaktan ve taklit etmekten nasıl kurtarabilir veya özgürleştirebilirim? Ayrıca kendimi sürekli olarak Batı'dan gelen bilgiyi transfer etme bağından nasıl kurtarabilir ve özgürleştirebilirim? O halde, negatif bir yol izleyerek bir mesafe almaya çalışmam gerekir. Bu, bu konuda bir mesafe katedebilmenin ve geleceği elde edebilmenin gereklerini, önceliklerini yerine getirmem, gerçekleştirmem gerektiği anlamına gelir. Ki, bu da, kendimi geçmiş'i taklit etmekten ve (Batı'dan) bilgi transferi yapmaktan kurtarabilmemle mümkün olabilir. Batı, Aristoteles'i, Kilise'yi, Skolastik (Ortaçağ'a ait) düşüncüyü

ve Batlamyus'u esaslı bir eleştiri ameliyesine tabi tutuktan sonra kendine özgü bir ilerleme yaşadı, gerçekleştirdi. İşte bu eleştiri ameliyesinden ve temeli temizledikten sonradır ki, binayı inşa etmeye başlayabiliyorsunuz. Ama şu ana kadar hâlâ temeli hazırlamakla; eski sistemleri, eski normları, eski mirasları yapı-sökümüne tabi tutmakla meşgulüz. Ancak bu ameliyenin sonunda yeni bir şey inşa edebiliriz. Türkiye'deki sekülerizm deneyiminin ciddi problemleri de beraberinde getirmesinin ve işlememesinin nedenleri burada gizlidir. O halde, gelecek için yeni ile başdebilmem için, önce, geleceği yenilemem(iz) gerekiyor.

Sekülerizm, Sorunlarımızı Artırdı

Kaplan: Cabiri, Türkçe'ye çevrilen son kitabında, sekülerizmin Müslüman toplumların tecrübelerinin bir sonucu olarak geliştirilmediğini, bu yüzden sekülerizm sorununun müslüman toplumlar için sahte bir sorun olduğunu söylüyor. Ben, Cabiri'ye katılıyorum. Çünkü sekülerizm denen fenomenin İslam dünyasında teorik olarak da, pratik olarak da bir tarihi, bir temeli, dolayısıyla bir karşılığı yoktur. Çünkü Müslüman toplumların İslâm'ın doğuşundan itibaren yaşadıkları şartlar, tecrübeler, tarihsel süreçler, Batı (Avrupa) toplumlarınıninkiyle karşılaştırılamayacak kadar farklı olmuştur. Ayrıca daha da önemlisi, İslâmî dünya tasavvuru Batılı dünya tasavvurundan bütünüyle farklı temellere, ilkelere, önermelere dayanıyor. Örneğin, her şeyden önce, İslâm, modern Batı kültürünün yaptığı gibi, bireysel / özel alan'la kamusal alanı birbirinden ayırmıyor ve din'i salt Allah'la kul arasında olup biten bir bireysel inanç meselesi olarak vaz'etmiyor ve din'i, bireysel alan'a ve bireysel olan'a indirgemiyor ve hapsetmiyor. Durum bu kadar açık ve ortada iken İslâm dünyasında, özellikle de Türkiye özelinde ve örneğinde sekülerizmin bu kadar, adeta bir din gibi mutlaklaştırılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Dolayısıyla İslâm dünyasında zoraki ve yapay yöntemlerle hayata geçirilmeye çalışılan sekülerleştirme ve dolayısıyla İslâm'ı tıpkı Avrupa'da Hristiyan-

İslâm, modern Batı kültürünün yaptığı gibi, bireysel alan'la kamusal alanı birbirinden ayırmıyor ve din'i salt Allah'la kul arasında olup biten bir bireysel inanç meselesi olarak vaz'etmiyor.

lığa karşı yapıldığı gibi protestanlaştırma ve din'i kamusal hayattan uzaklaştırarak bireysel alana hapsetme girişimlerini, politikalarını ve pratiklerini nasıl yorumluyorsunuz?

Haneî: Evet... İsterseniz bu sorunuza cevaplamaya sekülerizm sözcüğünün ne anlama geldiğinden ve nasıl ortaya çıktığından başlamak istiyorum. Her şeyden önce, bu sekülerizm meselesi, Batıya özgü bir tartışmadır; 15 ve 16. yüzyıllarda Kilise ile Devlet arasındaki savaştan sonra ortaya çıkmıştır. Kilise, Devlet'e hâkim olmak istiyordu; Devlet de Kilise'ye hâkim olmak istiyordu. Sonunda, ne Kilise'nin Devlet'e, ne de Devlet'in Kilise'ye hâkim olamayacağına; dolayısıyla Kilise ile Devlet'in, Din ile Toplum'un birbirinden ayrılmasına; Din'in Tanrı ile insan arasında özel bir mesele olduğu-

na ve tüm bu tartışmaların sonucunda insan ile insan arasındaki ilişkileri düzenleyen kamusal bir alan'da toplumsal sözleşme yapılmasına karar verildi. Çünkü artık eski gelenek, bilimin, bilginin,

toplumunun ve demokrasinin gelişmesinde kullanılabilecek, katkı yapabilecek durumda değildi. O yüzden Batı'da (Batı Avrupa'da) sekülerizm problemi bundan ötürü ortaya çıkmaya başladı. Aynı olmasa bile benzer şeyleri İslâm dünyasında biz de hissettik: Eski geleneğin tekrarlanamayacağını gördük. Peki ne yaptık? Şunu: Geleneği kendi içinden, kendi imkânlarıyla yenilemek yerine (ki, bu elbette ki belli bir zamana, çabaya, çalışmaya ihtiyacı gerektiren bir şeydir); işin kolayına kaçtık, Batı sekülerizmini ithal etmeye kalkıştık. Oysa Batı sekülerizmi, kolaycı ve sahte bir çözümdü; yeni bir yorum değildi. O yüzden Batı sekülerizmini ithal etmeye kalkıştığımızda seküleristlerle muhafazakârlar arasında büyük bir kavga patlak verdi. Çünkü, sekülerizm, Batılı bir modeldi; bu modeli benimsediğiniz zaman Batıcı ve sömürgecilerle aynı safta yer almış oluyordunuz. Bu nedenle Batı'dan İslâm dünyasına sekülerizm modelini ithal etmek, beklenen / arzulanan sonucu vermedi; aksine fena halde geri tepti. Oysa, Batı'dan sekülerizm ithal etmek gibi neden kolaycı ve hazırlapçı bir çözünü yoluna başvurmamız gereksindi ki? Buna ihtiyacımız

yoktu. Bu yanlış bir şeydi. Oysa bizim geleneğimiz, kendi içinden kendini yenileyebilecek kabiliyete, imkânlarla ve dinamizme sahip olan bir gelenektir. Sözel, içtihad diye bir kurumumuz ve enstrümanımız vardı. İctihad, o devâsâ İslâm hukuk literatürünün, teorik ve pratik olarak üretilmesine kaynaklık etmiş bir kurum ve enstrümandı. İctihad yoluyla yeni yorumlar geliştirilebilir/di. İslâm, sanıldığı kadar aksine son derece açık uçlu, yeni yorumlara her zaman açık olan ve yeni durumlara kolaylıkla intibak eden bir dindir. İslâm'ın Hristiyanlık'ta olduğu gibi her şeyi tıkayan dogmaları, Kilise'si, Ruhban Sınıfı, Herşeyi Bitiren, Donduran Otorite'leri filan yoktur. Kendisini tarih boyunca olduğu gibi kendi içinden yenileyebilen bir dindir. Bunu, Mustafa Kemal'den önce Osmanlı'da gördük. Biliyorsunuz Osmanlı'da üç tür çözüm modeli geliştirilmişti. Osmanlı'yı korumaya dönük bir proje geliştiren *Osmanlıcılar* vardı; Jöntürklerden ve Mustafa Kemal'in de üyesi olduğu İttihat ve Terakkiçiler'den oluşan *milliyetçiler* ve son olarak bir de Afgânî'nin başını çektiğini söyleyebileceğimiz *İslâmcı reformcular* vardı. Bunların hepsi, Osmanlı'yı içinden ve içerden yenilemeye ve Osmanlı'yı daha yenilikçi, daha endüstriyel ve daha rasyonel, daha demokratik ve daha özgür bir ülke haline getirmeye çalışmışlardı. Bunların hepsi de, genel olarak konuşmak gerekirse, Osmanlı'yı dışardan değil, içerden yenilemek istemişlerdi. Sonuçta başarılı olanlar Osmanlıcılar ve reformcu İslâmcılar değil, Jöntürkler-İttihat ve Terakkiçiler'in içinde yer alan Mustafa Kemal ve arkadaşları oldu. Ancak 70 küsur yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen Batı'dan adapte ve transfer edilen sekülerizmin, Türkiye'nin sorunlarını çözemediği ve çözemeyeceği

anlaşıldı. Bu süre içinde Türkiye, Batılı bir güç olarak kabul edilmeyi başaramadığı gibi, üstüne üstlük, ülke içinde hem aşırı sağ, hem de aşırı sol daha fazla güçlendi ve köksaldı. Ekonomi, hiç de iyi bir duruma getirilemedi.

Türkiye, Laiklikte Değil, İslâmî Misyonunu Keşfederek Model Olmalı

Kaplan: Ama Türkiye'nin seküler elitleri, Türk laikliğini, İslâm dünyasına örnek bir model olarak sunuyorlar...

Hanefi: Bu kesinlikle yanlış bir şey. Seküler Türkiye hangi bakımlardan model olabilecek başarılı bir performans ortaya koyabildi ki? Türkiye, ne ekonomide başarılı olabilmıştır; zira büyük bir bütçe açığı ve borç bacağına saplanmış durumdadır; ne de Türkiye kültürde başarılı olabilmıştır. Çünkü Türkiye'deki sekülerizm tecrübesi, laiklerle, geleneği korumaktan yana olan ve her geçen gün daha fazla toplumda köksalan, rağbet ve kabul gören muhafazakârlar arasında tehlikeli bir çatışma ve antagonizmanın (hasmane tavırların) zuhur etmesine yol açmıştır. Bu çatışma sonucunda Refah, Fazilet ve Saadet çizgisinin ne kadar güçlendiği herkesin malumu. Bence Türkiye hâlâ geç kalmış sayılmaz: Türkiye'nin önünde Türkiye'yi her bakımdan güçlendirecek, önceden olduğu gibi gelecekte de en azından bölge ülkeleri arasındaki konumunu pekiştirecek en makul seçenek şu: Türkiye İslâmî-Osmanlı geleneğini ve tecrübesini esas alarak kendisini yenileyebilir. Türkiye'nin kendisini yenileyebilmesi için ille de Batı'dan modern projeler ithal etmesi gerekmiyor. Kendi tecrübelerinden yola çıkarak, içerden daha iyi bir yenileşme modeli geliştirebilir Türkiye. İslâm dünyasında İslâmî geleneği koruyarak yenileşmeyi başarmış örnekler var. Mesela Malezya buna iyi bir örnektir. Malezya, İslâm'ı hem kendi millî kimliğinin, hem millî bütünlüğünün, hem de modernleşmesinin temel kaynağı olarak görmeyi ve harekete geçirmeyi başarmıştır.

Kaplan: İslâm'ın çağımızda bir müslüman ülkenin hem ulusal kimliğinin, hem ulusal bütünlüğünün, hem de modernleşmesinin temel kaynağı, çağdaş müslüman bir toplumun kurucu iradesi ve ortak akli olabileceğini söylemeniz bana ilginç geldi. Bu konuda böyle bir şeyi başarmış başka müslüman ülkeler var mı sizce?

Hanefi: Tabii ki var. Mesela Endonezya, mesela

İran İslâm Cumhuriyeti.. Öte yandan Orta Asya'daki bazı Türkî Cumhuriyetler'deki arayışları ve yine mesela Sudan'daki tecrübeyi bence hafife almayın. Burada izlenen ve izlenmesi gereken yöntem hiç de öyle hayata geçirilmesi zor bir yöntem değil. İslâmî geleneğinizi koruyarak, bu geleneği kendi içinden yenilemenin yollarını araştıracaksınız. Oysa bugünün ihtiyaçlarını geçmişte tekrarlayarak örneğin İmam Şafî'nin, İmam Ebû Hanîfe'nin söylediklerini tekrarlayarak, bugüne getirmeye kalkışarak karşılayamazsınız. Öte yandan yenileşme veya çağdaşlaşma modelini Batı'dan transfer etmeye kalkışmak da aynı şekilde yanlıştır. Çünkü ikisinin dayandığı zihniyet yapısı aynıdır: Her iki durumda da, başka bir zamanda, başka şartlarda ve o zamanın ve o şartların ihtiyaçlarına göre geliştirilmiş modelleri tekrarlamak, transfer etmekten başka yeni bir şey yapmış oluyorsunuz. Dolayısıyla her ikisinin zihniyeti de ortaktır, aynıdır: Taklit/çilik zihniyeti. Aralarındaki tek fark, modelleri transfer ettikleri "yer"lerdir. Biri, "eski" atalarını; diğeri ise "yeni ataları"nı (yani Batılıları) taklit ediyor.

Kaplan: Aslında geliştirdikleri birbirlerine karşı tavırlarla birbirlerini provoke ederek birbirlerini meşrulaştırıyor ve aynı zihniyeti yeniden üretmiş oluyorlar.

Hanefti: Dolayısıyla sadece taklitçilik yaptıkları için, hiçbir zaman kendi yaratıcılıklarını gösteremiyor ve geliştiremiyorlar. Türkiye'nin de, kısmen de olsa İslâm dünyasının da önündeki en öncelikli sorun, İslâmî geleneği koruyarak yenileyebilmek, dolayısıyla taklitçilik zihniyetine son verebilmek sorunudur. Elbette ki, önümüzde tarihsel bir değişim, yenilenme çabası vardır ve tarihsel değişim, çok zor bir iştir. Belli bir zamanı, tecrübeyi, yoğun bir çabayı ve çalışma yapmayı gerektiren zorlu bir iştir bu. Çünkü "ihtiyaçlarınıza göre kendinizi nasıl yeniden-inşâ edeceksiniz?" gibi esaslı bir problemle karşı karşıyasınız. Ama en berbat, en ürkütücü, en tüketici şey, taklitçiliktir.

Türkiye, Nereye Ait Olduğunu Bilmiyor

Kaplan: Taklitçilik, aslında, sizin, köklü bir ontolojik evsizlik ve ontolojik güvensizlik (anlam, yön ve kimlik kaybı) sorunu yaşadığınız anlamına gelir...

Hanefti: Ki, bu sorun, gençler arasında, örneğin Türkiye'deki genç kuşak arasında ve genel olarak Türki-

ye'nin tümünde çok derin bir şekilde yaşanmaktadır. O yüzden Türkler, kim olduklarını ve Türkiye'nin tam anlamıyla nereye ait olduklarını bilmiyorlar. Türkiye, Avrupa'nın bir parçası mı, yoksa İslâm Dünyası'nın bir parçası mı, buna karar verebilmiş değiller. Bir bocalama, kararsızlık ve kimliksizlik sorunu yaşıyorlar. İslâm dünyası ise Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığından; Irak'ı vuracak ve İran'ı tehdit edecek kadar ABD'ye bağımlı politikalar izlemesinden ve İsrail'le garip ilişkiler içine girmesinden, ortak askerî tatbikâtlar yapmasından üzüntü duyuyorlar. Sonuçta, Türkiye, ruhunu kaybetmiş durumda. Bedenini kaybetmiş durumda; tarihini, geçmişini kaybetmiş durumda. Bence Türk gençlerinin önünde çok büyük bir sorun var: Kimliklerini, ne olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini yeniden düşünmek zorundalar. Ben de Türklerin yerinde olsaydım, İngilizlerin, Yunanlıların İstanbul'a kadar geldikleri Anadolu'da neredeyse Ankara'ya kadar dayandıkları bir sırada, herkes gibi, Mustafa Kemal'in etrafında halkalanırdım. Ama 2000'li yıllara gelindiğinde, görüyorum ki, ne Avrupalı'yım, ne de Müslümanım. Böyle şey olmaz. Artık sormaktan kaçındığınızı zannettiğim o temel soruyu sormak zorundasınız: Kimim ben? Eski atalarımı da, yeni atalarımı da taklit etmeyi bir tarafa bırakarak, kendi modelimi, daha yaratıcı olan kendime özgü modelimi nasıl geliştirebilirim?

Kaplan: Peki, benzer bir tecrübenin, benzer bir kültürel şizofreninin, yön yitiminin İslâm dünyasının başka yerlerinde de yaşandığını düşünüyor musunuz?

Hanefti: Kısmen.. Mesela Tunus, Türk laikliğine benzer bir şey yapmaya çalışmıştı. Ancak Tunus rejimi, İslâmî hareketten kendisine bir rakip (competitor) ola-

rak gördüğü için korkmuş ve böyle bir şeyi denemek istemişti.

Kaplan: Ne için ve nasıl bir rakip?

Hanefi: Şöyle açıklayayım: Tunus rejimi, ülkeyi modernleştirmek istiyordu. Fakat Tunus laikliğiyle yarışan, ona rakip olanlar, İslâmî hareketti; başında Raşid el-Gannûşî'nin bulunduğu Nahda ("Rönesans" / Yeniden Doğuş) Partisi. Tunus rejimi, Nahda hareketine, İslâm'a karşı olduğu için değil, serbest seçimler yapıldığında Nahda'nın iktidarı ele geçirebileceğinden korktuğu için karşıydı.

Kaplan: Tıpkı Cezayir'de olduğu gibi.

Hanefi: Evet.. Ay-nen Cezayir'de olduğu gibi. Ancak Cezayir'de, Sekülerizmi temsil eden Devlet ile İslamcı fundamentalizmi temsil eden FIS arasındaki çatışma halen sürüyor. Mısır'da laiklerle İslam-

Batı üretmek için çaba sarfederken; ben yalnızca transfer etmekle meşgul oluyorum ve hem daha az üretiyorum; hem de Batı, daha hızlı gidiyor benden. Sonuç ne peki? Sonuç, elbette ki kültürel şok'tur.

cılar arasında bir gerilim var. Libya'da da, Fas'ta da, Ürdün'de de, Suriye'de de, Lübnan'da da, Kuveyt'te de, Yemen'de de bu gerilim aynen yaşanıyor. Bunların bir kısmı aslında görece de olsa çoğulcu toplumlardır. İslâmî hareketlerin legal / meşru olarak kabul edildiği; seçimlere katılabilirler de, kaybedebilirler de. Elbette ki, bu çoğulculuk çok daha iyi ve barışçı bir ortam oluşturuyor. Laikler de, İslamcılar da, Marksistler, Maocular gibi aşırı sol hareketler de partileşmiş durumdadırlar ve bunların hepsi de seçimlere katılırlar. Elbette ki bu ülkelerin bazılarında seçimlerin ne kadar hilesiz ve demokratik bir şekilde yapıldığı tartışmalıdır. Bunların hepsi de kendi gündemlerini, programlarını kamuoyunda tartışıyorlar. Önemli olan, ortak hedeflerin belirlenebilmesi ve bu hedeflerde herkesimin birleşebilmesidir.

Türkiye'nin Tarihi ve Kültürü İle Bağlarını Koparması Çok Tehlikeli

Kaplan: Her şeye rağmen farklı kesimler, partiler ve hareketler arasında diyalog, diyalojik bir konuşma var, diyorsunuz.

Hanefi: Kesinlikle. Siyasi sistemlerde ciddi prob-

lemler olmasına rağmen canlı bir diyalog ortamı var. Medeniyetlerarası diyalog, buluşma zirvesinin yapıldığı Türkiye'nin kendisiyle, kendi tarihi ve kültürüyle diyalogunu ve bağlarını yitirmiş olması, bence çok trajik, anlaşılabilir ve sonuçları bakımından tehlikeli bir durumdur. Diğer kültürlerle, öteki ile diyalogtan söz ediyoruz; ama kendi ülkemizle, kendi kültürümüzle, kendi ruhumuzla, kendi bedenimizle, kendi aramızda diyalogtan eser yok. İster Sekülerler, isterse İslamcılar olsun, aynı mentaliteye sahipler: Tek Adam. Tek Fikir. Tek Dogma. Tek Parti. Monolitik Yapılar vesaire. Bu ne çelişki böyle! Önce kendi içimizde, kendi aramızda, kendi kül-

türümüzle diyalog gerçekleştirilelim, çoğulculuğu hakim kılalım ki, ondan sonra başka kültürlerle, başkalarıyla diyalogtan söz edebilelim; başka kültürlerle diyalogtan söz etmemizin bir anlamı olsun.

Herkes/im Kendisini Mutlak Kurtarıcı Olarak Görüyor

Kaplan: Peki, bu kendi ruhuyla, kültürüyle, toplumuyla diyalog kuramamanın nedenleri sizce kültürel, felsefi temellere, farklılıklara mı dayanıyor; yoksa daha pratik, daha siyâsî nedenleri ve gerekçeleri mi var bu kopukluğun, diyalogsuzluğun ve gerilimlerin?

Hanefi: İlk bakışta felsefi, kültürel nedenlere dayanıyormuş gibi görünebilir ama gerçekte bütün mesele siyâsî. Yani iktidar mücadelesi. İktidarı kaptırmama kavgası. Herkes, her grup, her akım, ülkeyi bizzat kendisi yönetmek için mücadele veriyor. Laikler, ülkeyi kendi başlarına yönetmek istiyorlar. İslamcılar da yine öyle. Her kesim, kendisini Kurtarıcı, Mehdi olarak görüyor. Neden bütün kesimler arasında bir koalisyon, bir konsensüs, bir harmoni arayışı içinde olmuyoruz ki? Böyle bir şeyin kime ne zararı olabilir ki? Oysa batan bir gemiyi kimse kurtaramaz. Bir yandan anlamsız bir kavgaya tutuşacaksınız, öte yandan da batan geminin denizde yol alabileceğini düşüneceksiniz. Böyle şey olur mu? Herkes kendince bir katkıda bulunursa gemi batmaktan işte o zaman kurtulabilir ancak. Ne laikler, ne

İslamcılar, ne Marksistler, ne liberaller ve ne de milliyetçiler tek başına batan gemiyi kurtaramazlar. Neden ortak hedefler belirleyemeyelim ki? Neden diyaloga dayalı bir ortam oluşturamayalım ki? Türkiye'nin ekonomisinin düzlüğe çıkarılması veya Irak'a uygulanan ambargonun durdurulması veya Filistin'i özgürleştirebilmek, yoksulluk sorununu halledebilmek için diyaloga ihtiyacımız var. Bizim geleneğimizde çok ünlü olan ama tarihsel olarak otantik olmadığını bildiğimiz uydurma bir hadis vardır: "Ümmetim, 73 üç fırkaya bölünecek ve bunlardan sadece bir fırka kurtuluşa erecek". Peygamberimiz böyle bir şey söyleyebilir mi hiç! Düşünsenize 72 kişi, 72 âlim ve 72

profesör yanılıyor olacak, bunlardan sadece bir tanesi doğruyu bulmuş olacak. Böyle şey olur mu? Ben buna otorite ideolojisi diyorum. Oysa bizim diyalog ideolojisine, çoğulculuk

ideolojisine ihtiyacımız var. Ancak diyalog veya çoğulculuk ideolojisiyle arayışlar, denemeler, ortak konuşmalar, konsensuslar gerçekleştirebilmemiz mümkün olabilir; tabii ki, hiçbir kesimin mutlak / nihâî doğruya kendisinin sahip olduğunu iddia etmeye kalkışmaması şartıyla. Hiç kimse hakikatı tam olarak bilemez; içinde bulunduğu insânî duruma bakarak sadece tasvir etmeye çalışabilir.

Kaplan: Ama artık "ideoloji'nin sonu"ndan söz etmiyor muyuz?

Haneî: Hayır. "İdeolojinin sonu" iddiası bence bir mit / masal. Artık bugün teknoloji, bir ideoloji haline gelmiştir; ekonomi ideoloji haline gelmiştir. "İdeolojinin sonu" tartışmasında, kastedilen şey sosyalizm ve kapitalizmdi; bunların kendilerini yeniden üretip ürete-meyecekleri, çağımızın sorunlarına cevap üretip ürete-meyecekleri sorundu. Ama "yedek (substitute) ideolojiler" de var. Sözel, iletişim devrimi, teknoloji bu tür yeni ideolojilerdir.

Batı ile İslâm Dünyası, İki Ayrı Zaman'da Yaşıyor

Kaplan: Ama burada önemli bir noktayı atlamış oluyorsunuz: İdeolojiler, bilinç vesaire, modernliğe öz-

gü durumları; tıpkı bireysellik, ulus-devlet kavramları gibi modern paradigmaya ait, modernite paradigmasının ürünü olan kavramlar veya durumlardır. Modernite paradigmasının çökmesi veya en azından çağımızın sorunlarını açıklayamayacak kadar problem(atik)leşmesi, bir gerçek değil mi? İdeoloji de bundan nasibini almıyor mu?

Haneî: Bence bu söyledikleriniz kendinize ait şeyler değil. Başkalarının, Batılıların yaşadıkları ve tartıştıkları şeyler.

Kaplan: Ama modernlik paradigmasında tartışılması gereken bir problem yok mu? En azından modern pa-

radigmanın evrenselleştirilmeye çalışıldığından söz etmeyecek miyiz? Modernliğin ürünü olan ve sadece Batılılara değil, örneğin tüm dünyalılara, özellikle de müslüman toplumlara büyük bedeller ödeten

sekülerlik, hayatın, insanın ve her şeyin parçalanması, atomize olması, anlamsızlaşması gibi problemleri gözardı mı edeceğiz?

Haneî: Bu problemler nerede yaşanıyor? Gökyüzünde mi? Gökyüzünde bir problem yok. Nerede bu problemler? Türkiye'de mi? Mısır'da mı? İran'da mı? Malezya'da mı? Batı'da mı? Evet nerede bu problemler?

Kaplan: Bence hem Batı'da, hem de İslâm dünyasında bu problemler farklı şekillerde de olsa yaşanıyor. Üstelik postmodern söylemlerin küreselleştirilmesiyle birlikte yepyeni boyutlar kazanıyor bu problemler. Örneğin, "anything goes / Her şey mübah" anlayışı, göreciliği, postmodern duyarsızlıkları tüm küre sathına yayıyor. Bunlar fiilen yaşadığımız gerçekler değil mi?

Haneî: Hangi ve neredeki postmodernlikten bahsediyorsunuz ki siz? Eğer postmodernlikten konuşuyorsanız, tarihten konuşuyorsunuz, sözediyorsunuz demektir. O halde soru şu: Hangi tarih'ten, kimin tarihinden sözediyorsunuz? Benim tarihimden mi? Hiç zannetmiyorum. Ben (yani bütün müslüman toplumlar) modern-öncesi dönemde veya konumdayım. Ben modernleşme mücadelesi veriyorum. Elbette ki, kendi modernleşmemden, içerden, kendi iç dinamiklerimizle ve imkânlarımızla gerçekleştirmek zorunda olduğumuz yenileşme

mücadelesinden sözediyorum burada. Eğer postmodernizm'den sözediyorsanız, bu durumda, sadece Batı'dan sözetmiş oluyorsunuz. Batılı bir evre, bir tecrübe bu. Bizim yaşadığımız veya ürettiğimiz bir evre veya tecrübe değil. Batı, postmodern evrede şu an. Kendi modernliğini tahrip ediyor; darmadağın ediyor. O halde Batı ile biz iki ayrı dünyada, iki ayrı tarihsel *moment* (ân)da, iki ayrı evre'de yaşıyoruz. Bu realiteyi gözardı edersek, dünyayı tek bir tarihsel gelişme, oluşum çizgisine koyarsak, o zaman anakronik bir duruma düşmüş oluruz. Çünkü herkes kendi tarihsel zamanında, kendi tarihsel tecrübesini yaşıyor. Meselâ Ruanda postmodern dönem'de mi yaşıyor?

Kaplan: Elbette ki, değil; ama biraz şaka yapar gibi görünüyor olsalar da bazı sosyal teorisyenler, postmodernliğin, aynı zamanda pre-modernlik (modern-öncesi) durum olduğunu da söylüyorlar..

Hanefi: Ben bunu, kesinlikle bir şaka olarak alabilirim ancak. Çünkü postmodernizm; norm'a, akla, hukuk'a, fikre, metod'a, sistem teorisine dayanan her şeyin sona ermesi ve sona erdirilmesi anlamına geliyor. Dünya'nın parçalanması, yıkılması; herşeye sıfır noktasından başlamak; hiçbir şeyin hiçbir şeyle ilişkisinin olmadığı big bang teorisi veasire.. Tüm bunlar, aslında, sona erme, bitme hâlinin işaretleridir; yeni bir başlangıcın değil. Oysa biz rasyonel bir dünya (kurmak), sistematik doğa, toplumsal sözleşme, aklın tesisi için mücadele veriyoruz. Batı, kendi modern zamanının sonuna geldi; ben ise kendi modern zamanımın başlangıcındayım. Batı, kendi tarihinin sonuna geldi; ben ise kendi tarihimin başlangıcındayım.

Kaplan: "Kendi zamanımın / tarihimin başlangıcındayım" derken ne demek istediğinizi biraz somutlayarak açabilir misiniz?

Hanefi: Kendi geleneğimi yenilemeye çalışarak; İslâm Ümmeti'nin toparlanmasına çaba göstererek tarihi ben yapıyorum artık. Şu an bir tür Martin Luther gibiyim ve kendi tarihimi şekillendirmeye başlamış durumdayım.

Kaplan: "Martin Luther gibiyim" demekle ne de-

mek istiyorsunuz?

Hanefi: Şunu elbette ki: Kendi "reformasyon"umu yapıyorum.. "Benim Roma Katoliklerim"e karşı; kutsal metinlerin yorumunu kendi monopollerine (tekellerine) alan Otorite'ne karşı mücadele veriyorum. Tıpkı Martin Luther'in Hristiyan'ın (yorum-YK) özgürlüğünü savunması gibi "ben" de, Müslüman'ın (yorum-YK) özgürlüğünü savunuyorum.

Kaplan: Bu anlatımınız ve anlattıklarınız metaforik bir anlam ifade ediyor herhalde. Yanılıyor muyum?

Hanefi: Tabii ki, metaforik bir anlam ifade ediyor.

**Türkiye, Ruhunu,
Kimliğini ve Benliğini
Yoketmeye Çalışıyor!**

Kaplan: Buradan aydın sorununa geçmek istiyorum. Spesifik olarak Türkiye'de tuhaf bir görünüm arzeden ve bence

sadece Türkiye'ye özgü olan aydın sorununa. Batı'da da, İslâm dünyasında da benzerini görmediğim bir aydın tipi var Türkiye'de. Türkiye'deki aydınlar (büyük ölçüde sekülerlerden veya sol-sekülerlerden oluşan Türk aydınları) bu toplumun tarihine, kültürüne, düşüncesine hiç ilgi duymadılar; hep olumsuzlayıcı bir şekilde yaklaşılageldiler. Oryantalist bir gözle baktılar bu ülkenin her şeyine. O yüzden tarihsiz, hafızasız, derinliksizler. Ben böyle bir aydın tipini ne Batı'da, ne de İslâm dünyasında görmedim. O yüzden her entelektüel kesim, kendilerine ait gettolar oluşturmuş durumda ve hiçbir kesim, diğerinin dünyasından, tartışmalarından haberdar değil; ilgi de duymuyor. Türkiye'de entellektüellerin ortak bir aklı yok. O yüzden pek çok Türkiye (tasarımı ve gerçeği) var ve bunların hiçbirisi arasında bir geçişkenlik, irtibat yok. Böyle bir aydın tipi başka yerde var mı sizce?

Hanefi: Kuşkusuz bu sadece Türkiye'ye özgü bir durum. Ben de buna sık sık tanık oldum. Ve şaşırdım, doğrusu. Bunun en temel nedeni 1923'ten itibaren Türkiye'nin yaşadığı kültürel kopuş deneyimidir. Türkiye, bir modelden diğerine, birdenbire, çok ânî bir şekilde geçti. O yüzden Türkiye'de ciddî bir kültürel kopma, kültürel ikilik var. Bir yanda seküler, Batılı modelden yana

olanlar; öte yanda ise Türk kimliğini, İslâmî geleneği yaşatarak korumak isteyenler var. Belki de 1920'lerin, 1930'ların özel şartları nedeniyle benimsenen Batılı model, belli bir süre başarılı oldu. Bir ulus devleti doğdu; Yunanlılar sürüldü; güçlü bir sanayileşme süreci başlatıldı; iyi üniversiteler kuruldu. Ancak sonuçta geline nokta baktığımızda Batılı modelin başarılı olduğunu söyleyebilmek biraz zordur. Örneğin, Türkiye'de birleştirici, bütünleştirici güçlü, millî bir kültür kalmadı; böyle bir kültür de icat edilemedi. Şu an Türkiye'nin kültürel haritası oldukça parçalı bir görünüm arz ediyor.

Türkiye, İslâmî Geleneği ve Hafızasını Sıfırlayarak Bir Yere Gidemez

Kaplan: Çok sayıda Türkiye var aslında...

Hanefi: Evet.. Çok sayıda Türkiye var ger-

çekten. O yüzden, kanımca, Türkiye'nin önünde acilen çözüm bekleyen en hayati sorun, Türkiye'yi kimin birleştirebileceği, bütünleştirebileceği sorunudur. Burada devletten söz etmiyorum; kültürden söz ediyorum. Devletler, kültürlere dayalı olarak varolurlar. Güçlü kültürleri, kültürel kaynakları, dayanakları olmayan devletler ne varlıklarını sürdürebilirler; ne de toplumu bütünleştirebilirler. Türkiye'de şu an tıpkı Cezayir'dekine benzer bir durum var. Şu an iki Cezayir var; iktidarı ellerine geçirebilmek için birbirleriyle kıyasıya yarışıyor, rekabet ve mücadele ediyorlar. Benim geliştirdiğim ve sohbetimizin başından bu yana açıklamaya çalıştığım "Üçüncü Yol" kavramsallaştırması, çağdaş müslüman toplumların sorunlarının çözümünde bir işe yarayabilir. Türkiye'nin de, diğer müslüman ülkelerin de eski'yi de, Batı'yı da taklit etmeleri son kertede sorunları çözmez; iyice içinden çıkılmaz hale getirir. Bence izlenecek, "zerinde kafa yorulacak en tutarlı yol, geleneği yenilemenin yollarını araştırmaktır. Kendi modernleşmemizi İslâmî geleneğin içinde aramaktır. Örneğin bugün karşılaştığımız sorunlara, İslâmî geleneğin içinde çare olabilecek unsurları keşfetmeli ve buradan yola çıkarak bir yenileşme projesi geliştirmeliyiz. Türkiye sekülerizmle İslâmî gelenek arasındaki çatışmayı aşmalı; bunun için de bu tür

Türkiye, İslâmî geleneğinden koparak değil; aksine bu geleneğin dışından, Batı'dan transfer ettiği modellerle değil, bu geleneği, kendi kültürü içinden kendisini yenileyerek büyük hamleler yapabilir.

bir yola başvurarak, bütün ülkeyi ve toplumu birleştirecek, bütünleştirecek, aynı hedefe doğru sürükleyecek "aydınlanmış bir İslâm"ın, "modern bir İslâm"ın etrafında halkalanmalı. Böyle bir İslâm anlayışında sekülerler aradıklarını ve buna ilâveten de bütünleştirici bir Kimlik bulabilirler. Aynı şekilde muhafazakârlar / gelenekçiler de aradıklarını ve buna ilâveten de Yenileşme Hamlesi'ni bulabilirler. Böyle bir "modern İslâm" arayışı içinde olmalı. Böyle olunca İslâm, Türkiye'nin büyük millî hamleler, projeler ve hedefler geliştirmesinde ve bunları hayata geçirmesinde temel vasıta, temel itici güç görevi üstlenecektir. Türkiye, İslâmî geleneğinden

koparak değil; aksine bu geleneğin dışından, Batı'dan transfer ettiği modellerle değil, bu geleneği, kendi kültürü içinden kendisini yenileyerek büyük hamleler yapabilir; büyük millî hedeflerini ve iddialarını

ni sürdürebilir. Bence Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu şey bu. Türkiye, ne istiyor? İlerlemek mi? Sanayileşmek mi? Modernleşmek mi? Bunların hepsine İslâmî geleneği yenileyerek ulaşabilir.

Türkiye'nin Birleştirici Bir Ruha ve Akla İhtiyacı Var

Kaplan: Ama Türkiye'deki elitlerin böyle bir sorunları bile yok ki. 28 Şubat postmodern darbesiyle birlikte iyice belirginleşen resmî söylem, İslâm'ı temsil eden bütün simgeleri ve söylemleri kamusal hayattan uzaklaştırmayı; yani İslâmî geleneğiyle neredeyse tüm bağlantılarını sıfırlamayı temel stratejik konsept olarak belirledi. Hâlâ Batı'dan, özellikle Fransız tecrübesinden ithal edilen iptidâî laiklik anlayışı, Türkiye'nin kurucu akli olarak dayatılıyor. Oysa yapılanların hiçbirisi, Türkiye'nin kültürel, tarihsel ve toplumsal derinliğiyle örtüşmüyor. Üstüne üstlük seküler elitlerle toplum arasındaki uçurumu, yabancılaşmayı ve antagonizmayı artırıyor, pekiştiriyor.

Hanefi: Bence bu Türkiye için hiç de sağlıklı bir şey değil. Türkiye'nin üzerinde kafa yorması gereken şey şu: Türkiye'nin ruhu parçalanmış durumda. O yüzden,

“Türkiye’nin tek bir ruh’a sahip olması mümkün mü?” sorusunu sormalı ve bunun cevabını araştırmalı. Bu tek ve bütünleştirici ruh, hem İslâmî geleneğin / Kimliğin, hem de modernleşmenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ruh olmalı. Türkiye, dışardan çok parçalı bir görünüm arz ediyor. O yüzden Türkiye’nin bütünüyle millî ve bütünleştirici bir ruha acilen ihtiyacı var. Zaman zaman katıldığım konferanslarda Türkiye’den katılan seküler Türk meslektaşlarımla ilginç diyaloglar yaşarız. Ben “biz” diye söze başladığımda, bu arkadaşlar bana “beyefendi, ne demek BİZ?” diye sık sık itiraz ederler. Tabii ben buna çok şaşırıyorum. Anlaşılan o ki seküler Türkler, kendilerini ait hissettikleri bir gelenekten yoksunlar ve bundan da pek rahatsız değiller. Oysa BİZ, müslümanız, belli, güçlü ve zengin bir geleneğe mensubuz. Belli bir mekânı (kültürel, tarihsel, İslâmî bir mekânı) ortaklaşa olarak paylaşmaktayız. Ama o, hiçbir şeye ait değil. Bir “BİZ” ile özdeşleşmeyi reddediyor. Bir “BİZ”i yok, düşünebiliyor musunuz! Bu, olacak bir şey midir? “BİZ”, reddedilecek bir şey midir? “BİZ”i reddetmek, akıl kârı bir iş midir?

Kaplan: Kendisi değil. Kimliği yok aslında.

Hanefi: İki arada bir derede aslında. Birey/ci. Akılcı. Seküler. Kendisini bir şeye veya bir yere ait hissetmiyor.

Kaplan: Türkiye’de “akıl tutulması” olarak adlandırılacak bir fenomen yaşanıyor. “Zihinsizleştirilmiş”, “içeriksizleştirilmiş” bir “zihin” var Türkiye’de. Bu bütün kesimlerde az çok gözlenen bir problem. Ama sırtacak şekilde daha çok seküler elitlerde ve okumuş yazmışlarda gözleniyor bu problem. O yüzden kendisini, müsümanlığa da, geleneğe de, Türk toplumunun tarihine de, kültürüne de ait hissetmiyor.

Hanefi: Çünkü kendisini “BİZ” olarak adlandırdığımız şeye, Ümmet’e ait ve bağlı hissetmiyor. Bir tarihsel ve kültürel hafızası yok. Oysa tarihsel ve kültürel hafızaya sahip olmak yanlış ve zararlı bir şey değildir ki! Çünkü ancak her zaman hafızaya sahip olduğunuz zaman bugüne kadar neler yapıp-edildiğini gözden geçirebilirsiniz.

Batılı Aklın Ekseninde “Güç” Var

Kaplan: Ben Türkiye’ye özgü bir akıl tutulması probleminden sözettim ama felsefî / düşünsel anlamda asıl akıl

tutulması fenomeni ve tartışması Batı’da yaşanıyor. Siz tüm bu tartışmaları nasıl yorumluyorsunuz, merak ediyorum doğrusu. Sizden, “Batılı aklın eleştirisi”ni yapmanızı istesem, neler söylemek istersiniz?

Hanefi: Batı, Descartes ve Kant’a yeteri kadar “doğduğunu” anladı. Batı, artık, gerçekliğin, çok daha karmaşık (kompleks) olduğunu farketti. Matematik’te aklın hâlâ işe yaradığını kabul ediyor; ama hayatın matematik olmadığını artık kabul edemeyeceğini görmüş durumda. Varoluşçular, Derrida, Lyotard ve diğer postmodern düşünürler aklı yıktılar, tahrip ettiler. Tabii aklın yıkılması sürecini Nietzsche başlattı. Nietzsche, aklı, norm’u ve hikmetin sembolü Apollo’yu yerle bir etti. Kas kuvvetini, güçlü orduları, iktidarı, gücü sembolize eden Dionysos’i aramaya koyuldu. Gelinek nokta veya elde edilen sonuç ne? Şu: Tek bir güç, yani ABD, istediği yeri işgal ediyor, istediği yeri bombalıyor, istediği yeri yakıp yıkıyor, dünyaya tehditler savuruyor (gölüşmeler)... Artık akıl diye bir şey kalmadı. Aklın, özgürlüğün sembolü olan Özgürlük Anıtı ve ABD yok artık. Buradan gelmek istediğim nokta şu: Dünya tarihinde farklı tarihsel serüvenler, yolculuklar vardır. Şu an Batı, kendine özgü bir serüven yaşıyor. İslam dünyası da kendine özgü, farklı bir tarihsel tecrübe yaşıyor. Biz müslümanlar olarak, “bizim tarihsel serüvenimiz, yolculuğumuz ne?”, “hangi tarihsel evrede yaşıyoruz?” diye sormak zorundayız. İbn Haldun, Müslümanların tarihini ilk 700 yılını tasvir etmeye, analiz etmeye, felsefesini yapmaya çalıştı. İbn Haldun’dan sonra, ikinci 700 yılda ne/ler oldu? Nasıl bir tarihsel tecrübe yaşadık / yaşıyoruz? Şu an bu ikinci 700 yıllık süreci bitirmek, tamamlamak üzereyiz. O halde bu ikinci 700 yılın tarih felsefesini yapacak yeni bir İbni Haldun’a ihtiyacımız var. İbn Haldun, “İslâm kültürü, neden zayıfladı, neden inişe geçti?” sorusunun cevabını araştırmıştı. Şimdi ise “İslâm kültürü, nasıl yeniden yükselişe geçebilir?” sorusunu soracak yeni bir İbn Haldun’a ihtiyacımız var.

Kaplan: Sizce, İbn Haldun, bir tür “yenilgi psikolojisi” içinde miydi? Böyle bir şey mi hissetmişti? Söylediklerinizden sanki İbn Haldun’un bir yenilgi psikolojisi içinde olduğu anlamı çıkardığım için bu soruyu soruyorum.

Hanefi: İbn Haldun, İslâm kültürünün “bedevîlik”ten, medenîliğe nasıl geçtiğini ve oradan da nasıl

inişe doğru gittiğini tasvir etmişti. Şimdi, yeni bir makro-tarihsel analiz yapacak yeni bir İbn Haldun'a ihtiyacımız var. Bu **yeni İbn Haldun**, yaşadığımız son iki yüz yıllık süreci hesaba katacak, yani sömürgecilikten kurtulma, millî devletlerin inşâsı, Batı'nın sona erişini, Asya'nın yükselişe geçişini; kendi kimliğini korumaya, savunmaya, pekiştirmeye ve yenilemeye çalışan İslam dünyasındaki canlılığı; Doğu Avrupa'da, Bosna'da, Kosova'da, Makedonya'da, Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya'da, İran İslam Cumhuriyeti, Filistin direnişi, Güney Lübnan'daki direniş hareketi gibi oluşumları, yeni bir tarih felsefesinin ışığında nasıl analiz edebiliriz sorusu üzerinde kafa yormalı.

Benim İçin Milat, 11 Eylül Değil, İntifada'dır

Kaplan: 11 Eylül olayını nasıl analiz ediyorsunuz? Bu olay, sizce neden vuku buldu? İslâm dünyası sizce bu olaya nasıl bakmalı?

Hanefi: Her şeyden önce şunu söylemek gerekiyor: 11 Eylül olayı, benim için, müslümanlar için bir milât değil. Neden milât olsun ki? Neden 11 Eylül öncesi dünya veya 11 Eylül sonrası dünya diye bir ayırım yapmak zorunda olayım ki? Ben Amerikalı değilim ki! Ben Müslümanım. Benim kendi milâdım, kendi dönemlendirmem olmalı; ve var da. 11 Eylül beni ilgilendirmiyor. Sadece müslüman bir ülke, Afganistan, ABD tarafından işgal edildiği ve bomba yağmuruna maruz bırakıldığı için ilgilendiriyor. Benim için milâd, 29 Eylül 2000'dir. İkinci İntifada'nın başlangıcı'dır. 16 aydır sürüyor İntifada, 16 ay.. İşgalci İsrail askerlerine karşı tek direnme, karşılık verme yöntemi olarak taş atan Filistin'li çocuklar, kadınlar, gençler, yaşlılar İsrail tanklarının altında eziliyorlar; F-16'larla, helikopterlerle, Cannon'larla, Apachi'lerle kurşun yağdırıyorlar bu masum ve mazlum ve kimsesiz insanlara. Ve hiç kimse bir şey yapmıyor dünyanın gözü önünde yaşanan cinayetler karşısında. Dünyadan çok ciddî bir tepki gelmiyor; destek gelmiyor. Amerika ne yapıyor bu cinâyet karşısında. İsrail'i destekliyor! Bizler, yani Filistinlileri kardeşimiz olarak gören bizler ise İslam dünyasında, Arap dünyasında hiçbir şey yapmıyoruz Filistinliler için! Sadece seyrediyoruz! Bence, asıl kriz bu! 11 Eylül olayı, sadece sonuçtur. Bir aksiyona karşı gösterilen bir reaksiyondur.

Tüm bunlar, bence doğal. Çünkü bu insanlar kan ağlıyorlar! Oluk oluk kan akıtıyorlar ve kimseden çıt çıkmıyor! Amerika'dan çıt çıkmıyor! Üstelik Amerika her fırsatta İsrail'in yanında olduğunu, İsrail'i desteklediğini söylemekten geri durmuyor! Arap orduları, müslüman ülkelerin orduları hiçbir şey yapmadı bu cinâyetler karşısında! İstanbul'da, Kahire'de, Bağdat'ta, İslâmbad'da, Kuala Lumpur'da yani İslâm dünyasında Filistinlileri destekleyen tek bir gösteri bile yapılmadı. Filistinlileri kaderlerine terk ettik! Her ne kadar geçmişte aynı sorun için dört kez (1948'de, 1952'de, 1967'de ve 1973'te) İsrail'le savaştıysak da, aslında bugüne kadar pek bir şey yapmadık Filistinliler için. Bu yüzden 11 Eylül türü olayların patlak vermesi son derece doğal. Eğer ateşi yakıp tencereyi kontrol etmezseniz, o tencere kaçınılmaz olarak patlayacaktır. Bir volkan oluşmuşsa bir gün bu volkan etrafa lavlar saçacaktır. Ortada kaynayan bir kazan, etrafa alevler, lavlar püskürten bir volkan varken, 11 Eylül, her şeye rağmen İsrail'in desteklenmesinin kaçınılmaz sonucudur. Bu olayı kimin yaptığı önemli değildir. Böylesine patlamaya hazır bir bomba, filli bir durum varken, bu tür olayların patlak vermesini önleyemezsiniz. Amerika'nın dünya'yı, hele de İslâm dünyasını taktığı yok. Yakınlarda Güney Afrika'nın Durham kentinde düzenlenen Irkçılık Konferansı'nda da İsrail'le birlikte aynı duyarsızlığı göstermekten çekinmedi ve İsrail'le birlikte konferansı terketti. Afrika'dan zincirlere vurarak Amerika kıtasına getirdiği ve büyük bir kısmını şu ya da bu şekilde öldürdüğü on milyonlarca Afrikalı köleye karşı işlediği insanlık suçundan yargılanmamak ve bunun için özür dilememek amacıyla konferansı terketmeyi tercih etti. Ayrıca Amerika ile İsrail, siyonizmle ırkçılığı eşdeğer / özdeş hâle getireceğinden ürkütükleri için konferansı terkettiler. Bütün bunlar gözümüzün önünde oldu ve oluyor. O yüzden tüm dünyanın öfkesini üzerlerine topladılar.

Üsâme bin Laden, İslam dünyasının güçsüz ve çaresiz bırakılmışlığını, öfke ve nefret duygularını, dertlerini hiç kimseye anlatamama hallerinin beslediği bilinçaltını dışavurdu. Bu bilinçaltını oluşturan, besleyen şeye özellikle dikkat çekmek gerekiyor: Amerika, İkiz Kuleler ve Pentagon'a yapılan saldırıları, yeni bir milâdın başlangıç noktası olarak tüm dünyaya dayatmaya kalkışıyor. Böyle şey olmaz. Böyle dünya düzeni olmaz! Oysa

bunlar, Amerika'nın iki büyük günah kaynağının, adaletsizliklerin ve haksızlıkların ekonomik ve askerî sembolüdür.

Adalete Dayanmayan Güç, Kendi Kendini Yok Eder

Kaplan: Oysa bu "self-defeating", yani kendi kendini kandırmanın, kendi-kendini yenilgiye uğratacak bir şeyin kaynağıdır.

Hanefi: Tabii ki. Adalete dayanmayan, adalet temelinden yoksun olan bir güç, elbette ki, sahibini yenilgiye uğratacak ve geri tepecek bir güçtür. Bu, 11 Eylül olayının çok net bir şekilde herkese öğrettiği önemli bir derstir. Aslında Amerika, abartıldığı kadar güçlü olmadığını 11 Eylül olayı ile birlikte öğrenme fırsatı bulduğu için teşekkür etmeli ve kendisine çeki düzen

vermelidir. Amerika, uzaydan gönderebileceği roketlerden medet umuyor. İkiz Kuleleri sivil uçaklarla vurmak başvurulabilecek en basit yöntemdir. Bush ve Cheney, 48 saat saklandılar, ortaya çıkmaktan korktular; sonraki saldırının nereden geleceğinden emin değillerdi. İşte bu, herkes için ders olacak bir durumdur: Güce dayalı tek kutuplu sistem, sahip olunan güç konusunda son derece yanıltıcı bir şeydir. Bu gerçek 11 Eylül'le birlikte gün ışığına çıkmıştır ve herkes için, Amerika için de, Avrupa için de, Asya için de, İslam dünyası için de büyük bir ders olmalıdır bu olay.

Kaplan: Peki, sizce buradan çıkarmaları gereken dersi çıkarıyorlar mı?

Hanefi: Maalesef hayır. Çünkü, Afganistan'dan sonra Irak'ı, İran'ı, Kuzey Kore'yi, Sudan'ı, Yemen'i bombalayacaklarını söyleyip duruyorlar. Ve aynı yanlışları tekrarlıyorlar. Oysa kaba güç, kördür; köreltici. Öte yandan Türkiye, ne yazık ki, ABD'ye hiç de doğru tavsiyelerde bulunmuyor.

Kaplan: Ne demek istediğinizi biraz açar mısınız?

Hanefi: Söylemek istediğim şey şu: Amerika Irak'ı vuracaksa İncirlik'ten vuracak. Türkiye burada Amerika'ya açıkça şunu söylemeli: "Irak'ın Türkiye'den vurul-

ması, bu işin Türkiye kullanılarak yapılması, Türkiye'ye pek çok bakımdan zarar verir". Türkiye, Irak meselesine böyle yaklaşmayı sürdürür ve ABD'ye her türlü desteği vermeye kalkışırsa bundan çok zarar görür. Çünkü bir süre sonra işin içine İsrail de girer. ABD-Türkiye-İsrail birlikteliği Türkiye'nin Arap dünyası ve İslam dünyası ile ilişkilerini yaralar.

Batı'da Güç; İslâm'da İse Tevhid ve Adalet Belirleyicidir

Kaplan: Profesör Hanefi, bu bölümde, buraya kadar uzunca bir süre açtığımız İslam-Batı ilişkilerini felsefi açıdan analiz etmenizi isteyeceğim. Batı ile İslâm arasındaki bu akordsuzluğu, bu hasmane tutumu ve dolayısıyla küresel ölçekte yaygınlaşan

haksızlıkları, adaletsizlikleri bir düşünür olarak siz teorik olarak nasıl açıklıyorsunuz?

Hanefi: Batı uygarlığı, Avrupa'daki modern zamanlar, güce dayalıdır. Roma İmparatorluğu'nun en belirgin normu, gücü; güce hakim olarak varlığını sürdürmektir. Avrupa'nın gücü.. Sömürgeciliğin gücü.. Kapitalizmin veya ekonominin gücü.. Merkez'in gücü.. Özgürlüğün gücü.. Aklın gücü.. Tek kelimeyle güç; gücü ve gücü üreten araçları ele geçirmek, kontrol etmek. Avrupa-merkezcilik'in gücü.. Irk'ın gücü.. Beyaz Irk'ın gücü.. Görüldüğü gibi Güç kavramı, Batı'da, Batı uygarlığında en dominant, en belirleyici kavramdır. Kolonyalizmin resmen sona ermesinden sonra Üçüncü Dünya, adalet kavramını hatırlattı dünyaya. Ancak Sovyetler Birliği'nin ve Sosyalist Blok'un sona ermesi, tek kutuplu dünya sisteminin kurulması ve son olarak küreselleşmeyle birlikte GÜÇ kavramı, tüm dünyaya hakim olmak amacıyla başvuru yegane vasıta haline gelmeye başladı yeniden. Oysa bizde, bizim İslâmî geleneğimizde anahtar kavram Tevhîd'dir: *Tevhîd*, "Allah'ın sureti (image), iradesi; yani Allah'ın gücünün sembolüdür. İnsanın diğer insanlarla, varlıklarla, toplumlarla, doğayla ve Allah'la kurduğu ilişkileri Tevhîd kavramı be-

lirler. O yüzden *Adl*, yani Adalet, *Tevhîd* ilkesinin hayatta gerçekleşebilmesi için başvurulmuş en önemli kavramdır. İslâm'daki en büyük inanç ilkesi *et-Tevhîd ve'l-Adl*'dir (Tevhîd ve Adalet'tir). Adalet'ten yoksun Tevhîd, zorbalık ve baskı üretir. Tevhîd'den yoksun Adalet ise, rölativizme (göreciliğe) ve şüphecilığe yol açar. Tevhîd'den yoksun Adalet, "kimin için ve ne için adalet?" sorusunun cevapsız kalması demektir. Adalet, pratiktir. Kanımca, İslâm, dünyaya adalet fikrini verebilir. Tek bir standart; çifte standart değil. Özgürlük mü? Herkes için Özgürlük. Eşitlik mi? Herkes için Eşitlik. Adalet mi? Herkes için Adalet. Sadece Batı coğrafyası için(de) geçerli olacak bir özgürlük, eşitlik ve adalet anlayışı değil bu. Afrika'da, Latin Amerika'da, Asya'da ve Arap dünyasındaki eşitsizlikçi, baskıcı rejimler hâlâ ayakta. Neden? Ve kim bu diktatorial rejimlerin ayakta durmasını istiyor, kim destekliyor bunları? Artık herkes çok iyi biliyor ki, Batı destekliyor.

Amerika, Hata Üstüne Hata Yapıyor

Kaplan: Batı, sizce, bu baskıcı rejimleri niçin destekliyor, peki?

Hanefi: Çıkarlarını korumak, sürdürebilmek için. Bu çok açık değil mi?

Kaplan: Ama Batı'da tam tersi bir söylem hakim: Batılıların tüm dünyada İnsan hakları, demokrasi söylemlerini dillerinden düşürmediklerini görüyoruz. Burada apaçık bir çelişki var. Siz bu çelişkiyi nasıl açıklıyorsunuz?

Hanefi: Batı, demokrasi, insan hakları söylemini kendi çıkarlarını korumak ve pekiştirmekte bahane olarak kullanıyor. Nitekim, tüm bu söylemlerin bahane olduğu, sanal olduğu 11 Eylül olayından sonra çok net bir şekilde anlaşılmıştır. Amerika insan hakları ihlallerini, hakimiyetini sürdürmek için bir şantaj olarak kullanıyor. Eğer kendisiyle iyi geçinmeyen, kendisine itaat etmeyen ülkeler olduğunda, bunları insan hakları söylemini kullanarak cezalandırıyor. 250'den fazla Arap-Af-

gan savaşçının elleri kolları bağlanarak çuvallara doldurularak Afganistan'dan Guantanamo'ya kaçırılmaları sizce insan hakları ihlali değil mi? Eğer insan haklarına gerçekten saygı duyuyorsanız, bu kişilere, Cenevre Savaş Suçluları Anlaşmasına göre muamele etmek; ya da bu kişileri kendi ülkelerine göndermek zorundasınız. Yemenli mahkumları Yemen'e, Suudluları Suudi Arabistan'a Mısırlıları Mısır'a gönderip hukukî bir şekilde yargılamak zorundasınız. Hayır, bunlar böyle yapmıyorlar; yaka paça yakalayıp bir adaya götürüyorlar... Üstelik neye göre, hangi hukuka göre yargılanacaklarını da bilmiyoruz. Ama Amerikan asıllı John Walker'ı Amerika'ya götürüyorsunuz ve Amerika'da ABD yasalarına

göre yargılıyorsunuz! Buradaki çifte standart görüyorsunuz, değil mi? Kaldı ki, Taliban fenomenini, Üsame bin Laden'i vesaire kim yarattı? Amerika, değil mi? Sovyetlerle savaş-

mak için bunları ve diğerlerini kullandı. O zaman çıkarları öyle gerektiriyordu; o yüzden bunları kullandı; şimdi ise bunlarla işi bittiği ve çıkarları değiştiği için kaldırıp atıyor bunları! Ayrıca fundamentalist olarak adlandırılan İslâmcı söylemlerin ve hareketlerin İslam dünyasında bu denli güçlenmelerinin nedeni ne? Elbette ki, kontrolden çıkan ve bizim çıkarlarımıza hizmet etmeyen o abartılı Batılılaştırma projeleri değil mi? Bu insanlar, sanki yaşadıkları ülkenin insanları değilmiş gibi muamele gördüler. Onlara konuşma fırsatı bile verilmedi. Hiçbir forum verilmedi bunlara. Oysa bu çok yanlış bir şey. Onlar da kendilerini ifade edemedikleri, kendilerini ifade edecek tüm normal ve legal yollar tıkanmış için bunların bir kısmı yeraltına çekilmek zorunda kaldılar. Sonra ne oldu? Sonrasını hepimiz biliyoruz: Bu insanları, elbette ki hepsini olmasa bile bir kısmını şiddetle biz sürükledik. Biz bu insanlara kendilerini legal yollardan ifade edecek forumlar sunmadığımız için bu insanlar sonunda başka ülkelerdeki müslüman kardeşlerinin yardımına koştular. Afganistan'da Ruslar'a karşı; Çeçenistan'da yine Ruslar'a karşı ve Bosna'da da Sırp-lara karşı bağımsızlık mücadelesi veren müslümanlara özgürlük savaşlarında yardım ettiler. Bir de olayın bu ta-

rafı var; ki, bu gerçek onları canı değil özgürlük savaşçısı olarak görmek zorunda bırakıyor bizi. Öyle mi, değil mi?

Kaplan: Aslında benzer durum başka zamanlarda, başka yerlerde de yaşandı: Örneğin İspanya iç savaşı sırasında Amerika'dan, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden yüzlerce, binlerce aydın İspanyol Faşistlerine karşı İspanyol halkıyla birlikte savaştı; ama bu kişilere hiçbir zaman canı muamelesi yapılmadı. Bugün herkes İspanyol iç savaşı'na katılan bu kişileri destansı hikayelerle, filmlerle, romanlarla hatırlıyor ve yaşıyor. Üstelik İspanya iç savaşında örneğin Bosna'da, Çeçenistan'da olduğu gibi kitesel katliamlar filan da yapılmadı. Buna rağmen, müslümanlara gelince işin rengi, boyutları hemen değişebiliyor.

Hanefi: Çünkü egemen güçler, burada kendilerine itaat etmeyen, direnen bir şey görüyorlar.

İslâm Dünyası, Canlı ve Dinamik Bir Dünya

Kaplan: Sizce, tanımlanabilir, tanınabilir, görünebilir; "birlikte büyük projeler" gerçekleştiren bir İslâm dünyasının varlığından söz edilebilir mi?

Hanefi: Elbette ki.. İster İslam dünyası deyin, ister İslam ümmeti deyin, ister İslam Cemaati, İslam tarihi, İslam kültürü, İslam Ümidi, İslam Geleceği olarak adlandırın, elbette ki böyle bir şey fiilen var. Ben çok seyahat eden biriyim. Amerika'dan Fas'a, Malezya'ya, Endonezya'ya, Orta Asya'ya, Afrika'ya, Avustralya'ya ve Avrupa'ya kadar yayılmış canlı, dinamik, zengin bir İslam dünyası var. Sadece Afrika'dan ve Asya'dan ibaret değil İslam dünyası. Bugün Avrupa'da 20 milyondan fazla müslüman var. Aynı şekilde Amerika'da da Afrika kökenlilerden ve Asya'lı göçmenlerden oluşan 20 milyona yakın bir müslüman nüfusu var. Avustralya'da da canlı, dinamik bir müslüman cemaati var. Bu fenomen küçümsenecek bir fenomen değil. Bugün Filistin sorunu etrafında bütünleşmiş, kenetlenmiş bir İslam dünyası var. Müslüman halklar birbirlerinin sorunlarıyla yakından ilgileniyorlar. Yani, İslâm, hiç kimsenin, hiçbir gücün gözardı edemeyeceği bir realite artık. İslâmî diriliş (resurgence), her yerde; ve bütün bir İslam dünyasının en büyük realitesi. İslam dünyasında, modernliğe tepki olarak herkes bir kimlik arıyor. Belki Türkiye'de bu konuda ciddi sorunlar yaşanıyor olabilir; ama Orta Asya'dan Bosna'ya, Fas'tan Malezya ve Endonezya'ya ka-

dar, müslüman halklar, kendi kimliklerini yeniden keşfediyorlar. İslâm Dünyası, sadece coğrafi bir realite; tarihsel bir miras, sadece bir inanç değil; İslâm hayatın içinde olan çok güçlü bir realite. *La ilahe illallah* diyen ve Allah'a ibadet eden herkes İslâm dünyasının bir üyesi, bir parçasıdır. Tabii ki, batılılaşma hastalığından kurtulmak, İslâm dünyasının bir üyesi olmanın ön şartı. (Gülüşmeler...).

Kaplan: Peki, İslam dünyası sizce dinamik, yaratıcı ve imajinatif bir dünya mı gerçekten?

Hanefi: Henüz değil. Ama olabilir; bu mümkün..

Kaplan: Nasıl mümkün olabilir?

Hanefi: Kendimizi batılılaşma saplantısından kurtarabildiğimiz; geçmişin, geleneğin ve ortak çıkarlarımızın önemini hissetmeye başladığımız; ABD'nin önünde ikinci bir dünyayı, bir gücü temsil etme sorumluluğumuzla hakıyla yerine getirebildiğimiz; siyasi, coğrafi, doğal kaynaklar, zengin madenler, zengin insan kaynağı ve hepsinden de önemlisi değerlerimiz, kültürel derinliğimiz konusundaki potansiyellerimizin farkına varabildiğimiz ve bunları ortaklaşa olarak kullanmanın yollarını geliştirebildiğimiz zaman, bu mümkün olacaktır. Asya Kaplanları dediğimiz ülkeler arasında Malezya ve Endonezya'nın yer aldığını unutmayalım. Hinduizm'le, Budizm'le, Konfüçyanizm'le ortak yanlarımızın, ortak tarihsel ve kültürel birlikteliklerimizin, ilişkilerimizin olduğunu unutmayalım. Müslümanlar, müslüman fakihler, Budistleri, Sabiileri, Hinduları tıpkı Hristiyanlar ve Yahudiler gibi İslam Ümmeti'nin bir parçası olarak kabul etmişlerdi geçmişte. Bu yüzden bu dinler de en rahat dönemlerini Müslümanların mesela Hindistan'da, Orta Asya'da hakim oldukları dönemlerde yaşamışlardı. Bu tarihi bir vakıa. Öte yandan bugün İslam Ümmeti'nin birliğini sağlamak için yoğun çaba gösteren küresel İslami kurumlar, kuruluşlar var; ki bunların arasında Amerika ve Avrupa'da faaliyet gösteren çok başarılı kurumlar olduğunu da unutmayalım. Bütün mesele, hissetme; İslâm Ümmeti'ne ait olduğunu hissetme ve bize giydirilen sahte kimliklerin farkına varıp kendi müslüman kimliğimizi yeniden keşfetme meselesidir. Ben, Türkiyeli kardeşlerimin Türkiye'nin dışını, özellikle de İslam dünyasını pek fazla bilmedikleri gibi bir gözleme sahibim. Biraz Türkiye'nin dışına çıkıp, İslam dünyasını gezip görme fırsatı bulduğunuzda gerçekten canlı, dinamik bir İslam dünyasının var olduğunu görebilirsiniz.

Batıyı Korkutan Şey Terör Değil, İslâmî Değerler Sisteminin Gücü

Kaplan: Peki, sizce burada anlattığınız "canlı, dinamik, kendi kimliğini keşfeden İslam Dünyası", bir tehdit mi?

Hanefi: Hayır. Neden tehdit olacaktı ki! Ne demek tehdit? Biz, geçmişte İspanya'da / Endülüs'te tehdit değildik. Bilimin, fiziğin, metafiziğin, bilginin, kültürün, sanatın, astronominin, tıbbın, felsefenin, hikmetin, mistisizmin bayraktarlığını ve temsilciliğini yapıyorduk. İspanya'ya, Batı'ya bunları götürmüştük. Hiç kimseyi tehdit etmedik orada. Hiç kimseyi, onların yaptıkları gibi dinlerini değiştirmeye zorlamadık, hiç kimseye baskı yapmadık; bunun için engizisyonlar kurmadık. Çünkü *Lâ ikrah fi'd-Dîn, gad tebeyyene'r-Rüşd'ü mine'l-Ğayy* (Dinde zorlama yoktur. Kuşkusuz Rüşd ve Gayy ayrılmıştır. 2/256) ilkesiyle hareket ediyorduk. Kendi değerlerimizi, değer sistemimizi sunduk onlara. Batılıların yaptığı gibi hiçbir zaman dayatmadık inançlarımızı ve değerlerimizi. Dahası, ırkçılık diye bir şeyi bilmiyorduk; böyle bir hastalığımız da yoktu. Çünkü benim kimliğim, ait olduğum ırk'tan değil, kanım'dan, etnik grubumdan, derimin renginden değil; Tevhîd'den ve Adalet'ten, tevhîd ve adalet inancından geliyordu. Bir müslüman olarak her renkten, her ırktan insanla evlenebiliyorum. Bu yüzden İslâm'ın bu derinlikli, çarpıcı, birleştirici ve adalet kaynağı mesajı Afrika'ya, İspanya'ya, üstelik de müslümanların tarihlerinde en zayıf oldukları bir dönemde ulaştırılmıştı; ama İslâm hemen hemen hiçbir direnişle, tepkiyle karşılaşmadan ulaştığı her yere barışçıl bir şekilde yayılıverdi. Çünkü İslâm'ın çok güçlü ve kuşatıcı bir değerler sistemi var. Bu yüzden bugün Avrupa'da ve Amerika'da İslâm'ın eğitim düzeyleri, refah düzeyleri, entelektüel düzeyleri en yüksek toplum kesimleri arasında yayılmasının nedeni burada gizli. İslâm'ın değerler sistemi, çok güçlü ve çok etkileyici. O yüzden bu değerlerle karşılaşan herkesi hemen sarıp sarmalayabiliyor.

Kaplan: Sizce, Batı'da bugün "tehdit" olarak algılanan şey bu mu? Batı, aslında bundan korktuğu için terörizm tehdidi bahanesini özellikle öne sürüyor, diyebilir miyiz?

Hanefi: Kesinlikle öyle. Çünkü terörizm filan değil Batı'yı tehdit ettiği söylenen şey. Asla terörizm değil. Asıl tehdit, İslâm'ın potansiyel olarak güçlü, derinlikli ve insanı sarıp sarmalayan değerler sistemi sunuyor olması. İşte bu çok korkutuyor Batı'yı. Batı'nın terörizm

diye propaganda ettiği şeyin teorizmle ne ilgisi var?! Terörizm, Kuzey İrlanda'daki Katoliklerle Protestanlar arasında yaşanan çatışmadır. Hindistan'daki Hindularla Srilanka'daki Tamil gerillaları arasında yaşanan savaşır. Fransız-İspanyol sınırında Bask bölgesinde akıtılan kandır. Filistin'de yarım asırdır akıtılan kandır, göz yaşdır. Ne suçu var Filistinlilerin? Amerika'nın kendi içindedir terörizm. Oklahoma terörünü kim yaptı? Amerikalılar değil mi? İslâm, değerler sistemi açısından, tarihi açısından, 1 milyarı aşan canlı, dinamik müslüman nüfusunun sahip olduğu potansiyel bakımından, devasa bir Pazar olması, zengin doğal kaynaklara, madenlere sahip olması vesaire bakımından son derece güçlüdür. Ama bir eksikimiz var: İrade eksikliği.

Sorunumuz, İrade Eksikliği Sorunu

Kaplan: Ne iradesi?

Hanefi: Bir şeyler yapabilme iradesi... Siyasî irade eksikliği, kültürel irade eksikliği, tarihsel irade eksikliği, Siyasi, kültürel, ekonomik bilinç eksikliği...

Kaplan: Profesör Hanefi, sizin İslam dünyasına ilişkin, terörizm tehdidine ilişkin söyledikleriniz, çizdiğiniz tablo ile ABD Başkanı Bush'un söyledikleri pek örtüşmüyor. Bush, "şer eksen" olarak adlandırıyor sizin anlattığınız eksen, bu eksen de varolan canlılığı, dinamizmi vs..

Hanefi: Elbette ki, örtüşmez. Çünkü Bush, kapitalist dünyanın çıkarlarını savunuyor, korumaya çalışıyor. Bense, Afro-Asya dünyanın, İslam dünyasının, velhasılı kapitalist dünyanın dışında kalan dünyanın çıkarlarını savunuyorum. Her vizyon / görüş, bir çıkarı ifade eder. Bush, benim rakibim. Ben de bir müslüman olarak onun rakibiyim. Burada *düşman* sözcüğünü kullanmıyorum; çünkü ben orada değilim, düşmanlarla filan işim yok; bu anlamda düşmanlarım yok benim. Ama Bush, tüm dünyaya hükmetmek, hakim olmak istiyor; buna İslam dünyası da dahil. Ve ben İslam dünyasının özgürlüğünü savunuyorum; bağımsızlığını savunuyorum.

Kaplan: Profesör Hanefi, sizinle konuşmak gerçekten keyif vericiydi benim için. Aynı keyfi ve tadı okuyucularımızın da alacağından hiç kuşku duymuyorum.

Hanefi: Benim için de öyle oldu. Okuyucularınıza, Müslüman Türk kardeşlerime kalbî selamlarımı sunuyorum. ■

İSLÂM, İNSANLIK İÇİN POTANSİYEL BİR İMKANDIR

MUSTAFA AYDIN

Umran'ın 11 Eylül sonrası sayılarında Batı kültürünün açmazları üzerinde duruldu. Yerli ve yabancı yazarlardan alınan yazılarda özet olarak Batı kültürünün tüm güçlü ve görkemli görünümüne rağmen gerilimli bir döneme girdiğinin altı çizildi.

Gerçekten de bu kültür, Rönesans'tan beri ortaya koyduğu öncüller ve bunlar doğrultusunda vardığı sonuçlar, insani olan pek çok şeyi bitirmiştir. Artık teknik konusunda olduğu gibi, kendi kendisini tekrarlamaktadır. İçkin ve güce dayalı bir kültür olması nedeniyle, güç eksenli bir kurguyla ayakta kalmaya çalışmakta, bu amaçla, önemli bir kısmı mizansene dayalı bir seri operasyon sürdürmektedir. Ne var ki bütün bunlar yeni problemler doğurmakta, küresel bunalım gittikçe tırmanmaktadır. Arka planda, doğası itibariyle, aşkın potansiyel imkanlara, insani bir perspektife sahip olmadığı için de olumlu sonuçlara doğru gidilememektedir.

Yine bilindiği gibi bu kültür kadim kültürlerin kutsallıklarının alaşağı edilmesi üstüne kurulmuş seküler bir kültürdür. Bir başka deyişle şöyle ya da böyle "doğasında bir din"e karşı oluş üstünde yükselmiş bir kültürdür. Bunun içindir ki açığa çıkan diyalektik gerilim, antitezini, yani dini çağrıştırmakta, insanlar böylece dinin eşiğinde bulunmaktadırlar. Günümüzde dinlerin yükseliş trendini açıklayan en önemli tez de şüphesiz budur ve bu çerçevede bütün dinler bir gelişme göstermektedirler.

Ünlü sosyolog Sorokin'e göre dinlerin geri geliş ya da canlanması, dünya tarihini açıklamada kullanılabileceğimiz kapsamlı bir "döngüsel hareketler teorisi" ile açıklanabilir. Bu kuram açısından bakıldığında insanlık tarihi teolojik- rasyonal ve ampirik (bir baş-

ka deyişle dinsel- akılcı ve deneyci) eğilimler arasında geliş- gidişlerden ibarettir. Muhtemelen insanlık başlangıçlarda ilk olarak bir dini dönem yaşamıştı ve her şeyi doğaüstü bir güçle açıklıyordu. Bu durum zamanla uç noktalara götürüldü. Yaşadığı bazı olumsuzluklar karşısında bu gizemliliği denetleyecek bir yol aradı ve akılcılığı buldu. Bu defa da her şeyi akıl ile kurmaya çalıştı. Ama sonucunda öyle bir noktaya geldi ki elde ettiği sonuçlar "olan" değil, "olması istenen" şeylerdi; gerçekte ilişkisi olmayan spekülatif (sırf mantıksal) kurgulardı. Hatta daha ötede bir zihin jimnastiği, bir fanteziydi. Sonunda bunun da sınırlarının çizilmesi gerektiği kanaatine varıldı. Artık bu defa test edilmek için baş vurulan teknik, deneydir. Ampirik/ duyumcu bir dönem başlamıştır. Ama zamanla bu duyumculuk da sınırında bırakılmamış, deneylenemeyen hiçbir gerçeğin olmadığı yanılgısına düşülmüştür. Burada deney, körün kaldırım taşına değen bastonu gibi nesneye dokunmayı sağlar ama bu sığ algılayış, kaldırım taşının ötesinde neyin olduğuna ilişkin insan tecessüsünü gideremez. Soylu bir bilgi elde etmek ve bütünü yakalayabilmek için, sığ akılcılık ve basit deneyciliklerin ötesine geçebilmek için doğa üstüne yönelir ve kaçınılmaz bir biçimde yeni bir dinsel dönem başlar ve bu döngüsel süreç devam edip gider. Yine Sorokin'e göre insanlık işte yine böylesi bir yeni dinsel döneminin eşiğindedir. Batı, kültürünün salt akılcı ve sığ deneyci anlayışının ve teknik cenderesinin dışına çıkabilmenin yolunu dinde aramakta ve kaçınılmaz bir biçimde dini bir dönem başlamaktadır.

Bu genel çerçeve içinde bizi yakından ilgilendiren, daha çok dinlerin genel gelişmesi değil, özel olarak İslâm'ın gelişmesi ve bu gelişmede onun potansi-

yel imkanlarıdır. Bir başka deyişle burada önemli olan İslâm'ın yalnızca yükselişi değil, insanlığı buna mecbur eden potansiyel imkanlarıdır.

İslâmî Çerçeve ve Gelişmeler

Gerçekten de İslâmî çerçevede önemli gelişmeler olmaktadır. Söz konusu gelişme çok farklı nedenlere bağlı olarak bir yer ve zamanla kayıtlı olmaksızın Müslüman'ın yaşadığı hemen her ülkede gözlenmektedir. Sıradan örnekler verelim.

İslâm'ın, insanların hayatında fiilen yer almasının sebeplerinden birisi, kentleşen- küreselleşen dünyada dev kitlelerin tutunacakları bir dal olmasıdır. Bu ortamda İslâm, Berger'nin deyişiyle "evsiz" kalan insanlara bir adres görevi yerine getirmektedir. Türkiye'de de bu kalabalıkları şehir karşısında bir şahsiyet olarak ayakta tutabilen *ortak temel* İslâm'dır. Aynı durum yabancı ülkelere göç eden işçiler için de söz konusudur. Sözü kısası İslâm, insanlığın önemli bir kesimi için "olsa daha iyi olur" türünden bir nesne değil, "*olmazsa olmaz*" türünden bir ihtiyaçtır.

İslâm, modern çağlarda bile tüm sıkıntılarına rağmen, İslam dünyasında en önemli belirleyici, *referans kaynağıdır*. İslâm'ı dışarıda tutmak isteyen siyasal elitlerin bile görmezlikten gelemedikleri bir olgudur. Esasen (Güngör'ün tespitiyle) İslâm'dan referans almayan (Marksizm, milliyetçilik vb.) hiçbir ideolojinin beklenen sonuca varamayacağı başından tahmin edilmektedir. Onun için de İslâm dünyasında ideolojik hareketler uyuşsun- uyuşmasın onu referans göstermeye çalışmışlardır. İslam dünyasındaki Baasçı (uyanışçı, kalkınmacı) hareketler (İslam sosyalizmi, İslam milliyetçiliği gibi oluşumlar) başarı ile sonuçlanmamış olsalar bile buna verilebilecek örneklerdir. Alınabilmiş sonuçlar genellikle İslâm ile uyuşabilmelerine bağlı olmuştur. Türkiye'de çağdaşlaşma süreci bunun en açık örneğidir. Cumhuriyet, parlamento, seçimler gibi modern olgular, hilafet ve saltanat gibi eski olguların yerine otururken seksen yıl sonra hala laikliğin tartışılmasının sebebi de budur. Sözü kısası İslâm'dan referans almak, insanlardan referans almak anlamına gelmektedir.

Hemen her İslâm ülkesinde, İslâm'a duyarlı bir aydın kesim oluşuyor. Bazı yönlerden eleştiri yöneltenler bulunsalar bile kültürel gelişmenin alt basamağını oluşturan bir insan tipi beliriyor. Yine nereden ba-

kılırsa bakılsın modern kurumsallaşmalar, bir biçimde İslâm ile irtibatlı gelişmelere neden olmaktadır. Sözelimi demokratikleşme süreci İslâmî gelişmeleri olumlu yönde etkiliyor. Paradoksal biçimde çağdaşlaştırıcılar, İslamlaşma sürecine ivme kazandırdığı gerekçesiyle çağdaşlaşma sürecinin önünü kesmeye çalışıyorlar. Ama İslam bir biçimde yükseliyor.

Gerçi İslâm Güngör'ün ifadesiyle Mohencedaro veya Maya Medeniyetleri anlamında (müntesibi bitmiş, artık kendisini temsil edenlerin bulunmadığı ve dolayısıyla da) tarihe gömülmüş bir medeniyet değildir. Bir kültürel veri olarak zaten yaşıyordu, şimdi gerçekleşen ise yeniden aktivite kazanmasıdır.

Ancak burada asıl üzerinde durmak istediğimiz nokta İslâm'ın, şartların zorlamasıyla bazı hareketlerde bulunması değildir. Bu çırpınılara denk düşecek bir *potansiyel imkana* da sahip bulunduğudur. Hemen belirtelim ki ciddi açılımlar bekleyen bu potansiyel imkan yalnız Müslümanlar için gerekli değildir, insanlığın içine sokulduğu bu bunalımlı süreçten çıkış, böylesi bir potansiyel imkanın devreye girmesine bağlıdır.

İslâm İnsanlık İçin Potansiyel Bir İmkandır

İslâm tarihsel olarak "*gerçekleşmiş*" bir dindir. Felsefi bir terim olan gerçekleşme burada daha çok bir değer yapısının toplumsal olarak biçimlenişidir. Bu değerlendirmeye açısından denebilir ki hemen her din, ideolojik sosyal/politik sistem gibi İslâm için de bir "tarihsel" ve "özel" alan ayırımı yapabiliriz. Bu ayırım, farklı sosyal bilimciler tarafından sosyal- kültürel, doktriner- kültürel, ve benzeri nitelemelerle yapılagelmiştir. Şüphesiz bizim için burada önemli olan bu tiplerin ne dereceye kadar sağlıklı olduğunun tartışılması değil, sistemlerin dışlanmış biçimleriyle bunların gerisinde yer alan değer dünyası arasında ilkece bir farklılığın bulunduğudur. Bu açıdan bakıldığında da İslâm'ın tarih boyunca fikri, ekonomik, sosyal, siyasal, farklı alanlarda ve seviyelerde arka planındaki bir değer dünyasının gerçekleştiğini görürüz. Hatta bu durum daha özel bir tiplere gerektiriyor.

Dini, sosyal politik sistemlerle ilgili olarak mevcut ve gelecek ile ilgili değerlendirmelerde daha sağlıklı bir sonuca varabilmek için bir "*fiili durum*" ve "*potansiyel imkan*" ayırımı yapmak gerekiyor. Fiili durum, şu andaki konumu, gücü ve görünen şartlarıdır;

potansiyel imkan ise henüz açığa çıkmamış, ama gerçekleşmeye namzet varlığıdır. Bu iki düzey, birbirlerine yaklaşabilir ya da uzak noktalarda bulunabilir. Bu tipten temel argümanı “fıkri- inançsal bir sistem” olarak kültür ve “nesnel bir uygulama” olarak kültür ayırımıdır. Şüphesiz kalıcı olan ve çağlara hitap edecek olan birinci düzeydir.

Bu açıdan bakıldığında Batı kültürü fiili olarak gücünün doruk noktalarında bulunuyor. Esasen güç genelde fiili bir birikimi ifade eder ve ekonomik, siyasi teknik konumları anlatır. Bu açıdan Batı kültürü fevkalade ileri bir seviyede bulunuyor ama potansiyel imkanları bakımından fiili durumla örtüşmeyen bir yerde seyrediyor.

Bir başka kültürel dünya olan İslâm ise bunun tam tersi olan süreç yaşıyor. Fiili durum hiç de iç açıcı değildir. Halklarının çoğunluğu Müslüman olan ülkeler baz alındığında mevcut 42 ülkenin hiç birisinin, ekonomik yeterliliğe sahip olmadığı, siyasi bakımdan toplumlarıyla yeterince barışık olmayan totaliter sistemlerle yönetildiği, bütün bunlara bağlı olarak da sosyal hayatın tüm alanlarında istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Buna karşılık nereden ve nasıl bakarsak bakalım, bilinen ve iyi dikkat edildiğinde görülen bir yaklaşımla İslâm, potansiyel imkanlarıyla orada durmaktadır.

İslâm’ın söz konusu ettiğimiz potansiyel imkanları tarihen de ispatlanmış, bir klasik uygarlığın alt yapısını oluşturmuştur. Hatta burada belirtmeliyiz ki bir kere gerçekleşen, şartları elverdiği nispette pek çok kereler gerçekleşebilir, yeter ki İslâm’ın tabiatı bilinsin ve sağlıklı bir ilişki kurulabilsin.

İslâm’ın Tabiatı: Tevhîdî Bir Dünya Görüşü

Denebilir ki İslâm’ın en temel özelliği tabiat ve toplum üstü bir varlığa inanma çerçevesinde din ile dünya, iman ile amel, madde ile mana, araç ile amaç, vb. gibi varlığın farklı düzeylerini birleştirmiş olmasıdır.

İzzetbegoviç’e göre dünyanın temel özelliği her alanda (Doğu- Batı, dünya- ahiret, madde- mana gibi) bir düalizmin olmasıdır. İşte İslam bize önce bu

düalizmi anlamanın, sonra da anlamlı sentezlere ulaşarak onu aşmanın yollarını göstermektedir. Yine İzzetbegoviç’in tespitiyle, İslam çok farklı alanlarda, değişik yer ve konumlarda bulunan hakikatın bize birliğini ve bütüncü algılanmasını gösterir. Bu açıdan bakıldığında meselâ Hristiyanlık’ın veya sosyalizmin de hakikat payları vardır. Ne var ki bu, İslam gibi bir bileşke taşımaz. Onun içindir ki İslâm’ın işaret ettiği bileşke doğrulandığı oranda diğer sistemlerin noksanlığı da görülmüş olur. Daha da önemlisi İslam, ikilemleri bir çözüme götürürken, denklemin unsurlarını ortadan kaldırmaz, varlıklarını koruyarak birliğe

ulaşmayı sağlar. Halbuki Batı kültürü de bütünlüklere önem vermektedir. Çünkü özel türden bir tekillikle atomize olan bir dünyada bütünlük önem taşımaktadır. Ne var ki bu bütünlüş-

tirme süreci, bileşime katılan unsurların aşkın bir dayanağı bulunmadığı için söz konusu bütünlük, unsurların bazılarının yok edilmesi, bazılarının öncelenip diğerlerinin ona bağlı kılınması ve sonuç olarak da unsurların her halükarda tabiatlarının değiştirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu ise eşyanın tabiatına aykırı bir iştir ve yeni problemlerin kaynağını teşkil eder. Sonuç olarak olması gereken, bütünlük değil, birlik-tir (tevhidi bir anlayış, algılayıştır).

Aslında tevhidi anlayış, soyut bir inanç olmanın ötesinde bir yöntem, bir varlığı algılama, kısacası bir hayat anlayışıdır.

Esasen İslâm bir İlahi bilgi iletişim yolu olan vahye dayalı “Allah inancı, ona bağlı bir sosyal ahlaki düzen ve nihayet bunların muhasebesinin yapıldığı bir ahiret inancı” olarak ifade edebileceğimiz bir din/dünya görüşüdür. İslam, tek başına bunlardan hiçbirisine indirgenemez. Mesela İslâm diğerlerinden koparılmış soyut bir Tanrı inancı olmadığı gibi, sadece kendi başına bazı ahlaki tasarımlardan da ibaret değildir. Bunlar birbirleriyle ilgili olduğu kadar bir “din günü” (ahiret inancı) ile de kopmaz bağlara sahiptir.

İslâm’ın bu tevhidi çizgisi anlaşılabilirliği nispette kendisinden beklenen fonksiyonlarını yerine getirebilir. Bu birliğin bozulduğu yerde ise İslâmi anlayış,

parça/bölük sistemlere veya onların unsurlarına indirgenmiş ve fertçilik, toplumculuk, teoloji, mistisizm, akılcılık ve benzeri alt sistemler ortaya çıkmış olur.

İslâm'ın bu tevhidi çizgisi anlaşılabilirdiği nispette kendisinden beklenen fonksiyonlarını yerine getirebilir. Bu birliğin bozulduğu yerde ise İslâmi algılayış parça/bölük sistemlere veya onların unsurlarına indirgenmiş ve fertçilik, toplumculuk, teoloji, mistisizm, akılcılık ve benzeri alt sistemler ortaya çıkmış olur.

İslâm'ın gösterdiği tevhidi dünya görüşü, doğasının algılandığı sürece hayatın tüm alanlarına ışık tutacak bir projeksiyon sistemidir. Esasen her şey bu bağlamda kurulmuş, ahlaki davranışla bilimsel yaklaşım, salt dini kabul edilen bir olgu ile dünyevi olan belli düzenlerde kesiktirilmişlerdir. Maûn Suresi bunun açık bir örneğini vermektedir. Burada şöyle buyurulmuştur:

"(Ey Muhammed), dini yalanlayanı gördün mü? Öksüzü itip kakan, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte o'dur. O namaz kılanlara da yazıklar olsun ki onlar, kıldıkları bu namazın farkında değildirler. Onlar gösteriş yaparlar ve başkalarından en ufak yardımı bile esirgerler." (Maun Suresi)

Görüldüğü gibi burada İslâm, din ile açları doyurmayı, namaz kılmakla yardımlaşmayı içten bir bağ ile irtibatlandırmaktadır. Dikkat çekicidir ki İslâm'ın gösterdiği en önemli hedef olan takva, doğası itibarıyla dünyevi bir işlem olan vermekle gerçekleşen bir şeydir.

İslâm'ın tabiatını oluşturan bu tevhidi anlayışı en yukarıdaki varlık, bilgi ve değer anlayışından ayrıntıdaki unsurlara kadar her alanda görürüz.

Bir Sistem Olarak İslâm: Varlık-Bilgi ve Değer Anlayışı

İslâm, her özgün sistem gibi kendisinininkini başkalarından ayıran farklı bir insan tipi, bir bilgi tarzı ve nihayet sentezleme yöntemi ile kendine özgü bir değer sistemi oluşturmuştur. Yani her sistem gibi İslâm'ın

da bir varlık telakkisi, bilgi anlayışı ve değer kavrayışı vardır.

İslâm'ın varlık anlayışı (tevhidi bir çizgide) Allah ile diğer varlıkların farklılık ve ilintilerini ifade eder ve kısaca Allah'tan başka hiçbir varlığın Tanrısal özellik taşımadığı anlamına gelir. Tek Tanrı anlayışı bu sistemin ana direğidir. Allah her yerde ve herkesledir, nereye dönssek orada onun yüzü vardır.

Bu açıdan bakıldığında İslâm, gerçek anlamda yegane Tek Tanrılı bir dindir ve bu inanç, insanın sosyal şartlar gereği kendiliğinden bulabileceği bir şey değildir. Diğer unsurlarla bağlantısı kurulabilmiş bir

Allah inancı, toplumüstü bir irade tarafından bildirilmek ve kurulmak durumundadır. Eğer sağlıklı bir Tek Tanrı anlayışı evrimciliğin sandığı gibi sosyal/ kültürel ilerlemeye bağlı olsaydı,

şimdi Batı toplumları mükemmel bir tevhidi inancı yakalamış olacaktı. Ama olmadı, toplumsal şartlar kendine özgü inançlar doğurdu ve inanç dünyası tüm kültürel gelişmişliğe rağmen bir paganizmle (müşriklikle) sonuçlandı. Daha sade söylemek gerekirse sınıf/ kapitalist oluşumun tevhidi bir inanca ihtiyacı yoktu; hatta bu, müdahale anlamına gelebilirdi. Halbuki tevhidi inanç insan içindi ve iradi olarak inşa edilmesi gerekiyordu.

Varlık anlayışında ilişkinin en önemli tarafı şüphesiz Allah- insan arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir çerçeveye oturtulmuş olmasıdır. İhlas Suresi bunu bize açık bir şekilde tasvir eder. Allah'ın yerine bir başkasının (mesela modern kültürün yaptığı gibi insanın) konulmuş olması bir başarı sanılsa bile İslâm'a göre bu bir bozulmadır ve bir seri problemin kaynağını oluşturur.

Belirtildiği gibi İslâm'da Tek Tanrı anlayışı yalnızca soyut bir inanç değil, ontik bir varlık algılayışının ötesinde aynı zamanda bir birlik ilkesidir. Bundan dolayıdır ki ona dayanan bir düşünce çizgisinde akıl, madde, ruh gibi olguların açıklaması bir başka sistemdekinden daha farklı olmaktadır. Meselâ Davudoğlu'nun verdiği bir örnekle İslâm tarihindeki Mutezile akılcılığı daha sonra batıda gelişen ve rasyonalite adı verilen ontolojik- kurgusal nitelikteki

bir akılcılıktan farklı olmuştur. Mutezile, aklın kendisi üzerinde düşünmüş, olanı açıklamaya çalışmıştı; halbuki Batı akılcılığı mevcut şartların yansımasını ifade eden kurgusal bir akılcılıktır. Yine bundan dolayıdır ki Mutezile'nin akılcılığı vahiyle bir çelişki oluşturmamıştı, ama Batı rasyonalitesi ile vahyi bilgiyi uzlaştırmak kolay olmamaktadır. Benzer durumları bilgi anlayışında da görürüz.

İslâm'ın bilgi anlayışı, varlık anlayışı ile uyum ve genellikle de paralellik gösterir. Gerçekten de Kur'an'da en sık geçen *Allah, ilim, emr, kevn, kavl* gibi kavramlar, bilgi ile olduğu kadar varlık ve hatta değerle yakından ilgilidirler. Bir başka yaygın ifade ile "hükmi" olan ile "kevnî" olanı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bunun üçünün birliğini bir örnek (a.l.m. kökünden gelen kavramlar) üzerinde gösterebiliriz: *Alem*, dünya nesne; *alem*, işaret; *ilim*, işaret bilgisi, değer algısı, anlamlarına gelecek şekilde her birinden diğerine bir geçiş vardır.

İslâm'da bilgi bir hikmetin aranıdır. Modern anlayışta olduğu gibi üstünlüğün kaynağının araştırılışı, bir güç arayışı değildir ve bu kendine özgü bir perspektif içinde olup bitmektedir. Tarihsel gerçekleştirmelerinde de bunu yeterince gözlemleyebiliriz. Fara-bi'den İbn Sina'ya İbn Rüşd'e kadar değişik İslâm düşünürleri Grek ve başka kültür sistemlerinden aldıkları malzemeyi, tevhidi bir çizgide yorumlayarak İslâm'a özgü bir ayıklama sisteminin örneğini başarıyla vermişlerdir. Mesela bütün düşünürler felsefi metafiziğe ilgi duymamışlar ya da sistemi çarpıtmadan, kabul edilebilir yönlerini ön plana çıkarmışlardır. Nihai bir eksen ya da bir projeksiyon sistemi bulunmakla birlikte, İslâm'da bilgi, hem kaynakları hem de içeriği bakımından bir çeşitlilik arz eder. İslâm her türlü bilgiyi Batı kültürü gibi deneyciliğe irca etmediği gibi, hükmi bilgiye de indirgemez. İşin gerçeği varlık tek türden olmadığı gibi onunla ilgili bilgi de tek türden değildir. Kademeli varlık, kademeli bir bilgiyi gerektirmektedir. Sade bir anlatımla hükmi bilgi (meselâ nihai değerler) nesnel dünyanın analiziyle elde edilemezler. Burada aşkın bir dayanağa ve onun bilgisine ihtiyaç vardır. Bu alanın sorunları vahiy aşılarak çözülmeye kalkılırsa problem çözümsüzleşir, iş büyüsellik gibi hakikat dışılıklara kalır.

Sonuç olarak İslâm'da bilgi kitaba ve evrene dayanır. İkisinin birliği politeist (çoktanrıcı) bir dünya tasarımı aşmanın da yegane yoludur. Buna göre te-

sadüflerin ve olağan dışılıkların yeri yok, yegane iradenin tecellisi vardır ki bu irade aynı zamanda İslâm'ın değer yapısının kaynağıdır.

İslâm, varlık ve bilgi anlayışına bağlı olarak bir değerler sistemi getirmiştir. Burada değer, nesne, bilgi ve eyleme yüklenen anlamdır. Pratiğe uzanan bir yönü bulunması nedeniyle "*amel*" kavramıyla ifade edilmektedir. Ancak kısaca eylem anlamına gelen bu amel, "*salih*" niteliğiyle diğer unsurlarla ilişkilendirilmiştir. Yani İslâm'da istenen amel, her hangi bir eylem değil, Allah'a imanın projeksiyonunda ortaya çıkmış, değer yüklenmiş bir eylemdir. (Bu noktayı açıklayabilmek için Arendt'in iş ve eylem arasındaki ayırımını hatırlatabiliriz. Arendt'e göre işi makina da yapar ama eylem insana aittir. Ne var ki modern insan ikisinin arasındaki farkı göremez hale gelmiştir.)

Değer sistemi, insan ve onunla ilgili hayat, toplum gibi olguların algılanma ve pratiğe dökülme biçimlerini ifade eder. İnsanın yerini belirlemek bunların başında gelir. Meselâ insanın gelişmiş bir hayvan değil, özel olarak *takva ve fücür* dengesi üstüne kurulu sorumlu bir varlık olarak yaratıldığına ilişkin kanaat, İslâmi sistemin diğer bütün unsurlarıyla uyum halindedir. Evrimin sonucu görülen bir insan anlayışı, Tek Tanrı inancı, ahlâki sorumluluk ve benzeri ilkelere bağdaştırılamaz.

Değer sistemi, nesnel dünyanın analizinden elde edilemediği gibi içkin ölçekler de insan nihai belirleyici olamaz. Etkili değer ölçekleri aşkın kökenli olmak durumundadır. Meselâ adalet, insanlığın aşkın bir değeridir. Bilindiği gibi adalet muadelet (denklik) demektir. Ancak bu fiziksel bir denklik, ve meselâ eşitlik olamaz. Denklik, nesnenin dışında kurulan manevi bir dengedir. Örneklendirmek gerekirse iki elma ile bir armut arasında (mesela üretim şartlarına bağlı olarak) bir denklik kurulabilir ve kabule göre de bir adalet sağlanabilir, çünkü bu manevi bir tasarımdır. İş içkinleşip nesnelleştikçe adalet kaybolur, eşitlik gündeme gelir ama o hiçbir zaman gerçekleşmez, hep ütopya olarak kalır. Sadece bir elma ile bir armut değil, iki elma bile birbirlerinin eşiti olamazlar. Adaletin en çok kullanıldığı alan olan hukukta eşitlik yok, suç ve ceza arasında adalet vardır. İşte bu adalet, nesne/ olgu üstü bir bağlama ihtiyaç gösterir ki bir değer sistemi olarak İslâm'ın devreye girdiği yer burasıdır.

İslâm'da bir değer olarak en somut adalet ilkesi

kıyasıdır. Kıyas bazı sığ görüşlü insanların sandığı gibi her halükârda başa baş dişe diş değildir: Zararın tazmin edildiği, acının dindirildiği bir denkleğin sağlanmasıdır; bu, yerine göre hak sahibinin rızasına dayanan bir af, yerine göre bir diyet olabilir. Tüm bu incelikli yapılar İslâm'ın potansiyel imkanlarına işaret eder.

Bir Projeksiyon Sistemi Olarak İslâm

Burada son olarak İslâm'ın potansiyel imkanlarından insanlığa sunduğu projeksiyon sisteminden de kısaca söz etmek gerekecek. Hemen belirtmeliyiz ki, Tevhidi çizgide bir değer sistemine bağlı olarak İslâm, kadim kültürlerin aşkın yapısını çağımızda en iyi temsil edebilecek bir kültürdür. Zaman, mekan gibi kavramlarda bu söz konusu aşkınlığı görmek mümkündür.

İslâm'da hem zaman, hem mekan sırf ontolojik değil, aynı zamanda ontiktir. Yani bir yüklemeye tabidirler. Belli yer ve zamanlar, o kutsal yüklemekten soyutlanamazlar. Meselâ bir Kâbe vardır ve burası sıradan bir yer değildir. Bir arş ve kürsi vardır, bu kainatta insandan başka melekler, cinler bulunmaktadır, ama tüm bunların ontolojik bir ispatı yoktur. Çünkü ispat yalnızca mantıksal bir işlemdir. Esasen ontolojik yaklaşımın kendisi inşai bir olgudur. Sahihlik konusunda nihai bir referans olamaz. Modern kültür zaman ve mekanı boşalttığını ve nesnelleştirdiğini söylemektedir. Halbuki bu bile bir yüklemidir.

Davudoğlu'nun da belirttiği gibi İslâm'da mekanın merkezi bir konumu yoktur. Merkez- çevre, doğu- Batı, her şey Allah'ındır. Zaman da doğrusal değil, devri bir süreçtir. O, hep iyiye doğru gitmiyor; iyi-kötü, farklı konumlarıyla onun içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler.

İslâm da tüm eski geleneksel değerler gibi aşkınlığa bağlı olarak küresel değil, evrensel; hiçbir grubun, zümrenin malı değildir. Bilindiği gibi küresel değerler belli bir merkezden çıkan ve dünyaya yayılan ve yine de patenti hissedilen değerlerdir. Halbuki evrensel değer, bir yere bağlı olmayan, insanlığın sağ duyusunda kabul görmüş değerlerdir. Bu açıdan bakıldığında eşitlik bir küresel değerdir. Ama adalet veya hakkaniyet evrensel bir değerdir. Bunun içindir ki İslâm, "kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma" ahlaki ilkesini Budizm, Konfüçyanizm gibi her türlü kadim kültürle paylaşabilir ve bunların hiç birisi bunu kendine tapulamaz, buradan kendisi için

bir nüfuz kurmaya, prestij sağlamaya çalışmaz. Ama küresel başat bir değer sayılan demokrasi hangi düzeyde bir olumluluk taşırsa taşırsın sınav kapitalist dünyanın bir garantisidir ve bağlı bulunduğu dünyaya bir güç ve prestij sağlamaktadır.

İşte İslâm tevhidi çizgide aşkın- evrensel değerler ihtiva etmektedir. Sözün kısası o bir potansiyel imkan alanıdır. Modern dünyada onun zikre değer imkanı sırf (Gellner'in dediği gibi) modern kültüre her haliyle ayak uydurabilmesi değildir, aksine söz konusu imkanlar, her şeye rağmen ısrarla savunduğu insani değerlerdir.

İslâm'ın bu günün insanlığına verebileceği çok şey vardır: İslâm insanlığa dinginliğini, ruh dengesini, hakkaniyeti, insanın kendini yeniden inşasını, kainatta konumlanmasını, aile düzenini, çocuklara sevgi ve yaşlılara saygıyı, vb. vermektedir.

Şüphesiz İslâm'ın potansiyel imkanlarını açacak çabalara ihtiyaç vardır. Onun da her sistem gibi bir plastitesi vardır, bükülmez değildir. Ancak ondan yararlanabilmek, doğasında algılanmasına bağlıdır.

Gerçekten de İslâm'ın söz konusu edilen potansiyel imkanları bir "gerçekleştirim" e bağlıdır. Değerlerin dünyaya yansıtılması anlamına gelen gerçekleştirme, insan tanımından toplum anlayışına kadar, hayatın bütün alanlarını kapsayacak yeni bir yorum gerektiriyor. Klasik İslâm uygarlığının kendisi bizzat bir yorumlamaydı. Aynı projeksiyon sistemi önümüzde duruyor ve potansiyel imkanlarını açmamızı bekliyor ve insanlığın buna her zamankinden daha çok ihtiyacı var.

KAYNAKÇA

- 1- Aydın Mustafa, 2001, *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- 2- Berger Peter vd., 1985, *Modernleşme ve Bilinç*, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul.
- 3- Çelik Ömer, 1994, "Dinlerin Gelecek Tasarımı", *Bilgi ve Hikmet*, Bahar/1994-6, İstanbul.
- 4- Davudoğlu Ahmet, 1996, "İslâm Düşünce Geleneği: Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması", *Divan*, Bilim ve sanat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- 5- Güngör Erol, 1983, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötügen Yayınevi, İstanbul.
- 6- İzzetbegoviç Ali, 1982, *Doğu -Batı Arasında İslam*, Çev. Salih Şaban, Nehir Yayınları, İstanbul.
- 7- Laroui Abdullah, 1993, *Tarihselcilik ve Gelenek*, Çev. Hasan Bacanlı, Vadi yayınları, Ankara.
- 8- Sayyid S., 2000, *Fundamentalizmin Korkusu*, Çev. Ebubekir Ceylan- Nuh Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara.
- 9- Sorokin Pitirim A., 1972, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev. Mete Tunçay, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- 10- Şerif Reyhan, 1989, *İslâmi Toplumla Doğru*, Çev. Celal Halil, Akabe Yayınları, İstanbul.

BUNALIMIN ADI: ÖZNESİZLİK

MUSTAFA TEKİN

İslam Dünyası en son meydan okumanın ardından bir çok alt-üst oluşların, savrulmaların ve dağınlığının kendisi üzerinde tezahür ettiği bir alan olarak hala dikkat çekmeye devam etmektedir. Ekonomik, siyasi, dini vs. yönleri içkin hiçbir global planın gözden çıkaramadığı bir imkanı içinde barındıran İslam dünyasının yenilmişliğine rağmen bu vazgeçilmezliği, dünya ölçeğinde gerçek aktörler olması gerekirken nesne/aracı konumunda bulunması, İslam dünyasının bir çok imkan ve bunalımını konuşulması kaçınılmaz bir olgu olarak gündeme getiriyor. Biz bu yazımızda bu imkan ve bunalımı, İslam düşüncesi içerisinde ve özne merkezli izini sürerek incelemeye çalışacağız.

Hızlı Peygamber (SAV)'in irtihalinin ardından Emeviler'le başlayan zihinsel içe kapanma ve daralma, toplumsal imkanların genişle(til)mesini engellemiş ve Emevi iktidarının her icraatını olumlayan felsefi ve kelami bir kaderciliğe zemin hazırlamıştır. Muaviye ile başlayan, Emeviler'in insanı kabileden eriten anlayışının (Cabiri, 1997; 511) genel siyasaya dönüşmesinin ardından, özne insanı dışarıda bırakan ve verili olanı "kader" olarak niteleyen anlayışın Cebriye ile kelami ve felsefi düzlemde savunulması, son tahlilde farklı düşünceleri de içinde eriten bir hegemonyaya dönüşmüştür. Akıllı ve insanı en alt düzeyde düşünce ve hareket alanında nesneleştiren bu görüşün karşısında Mu'tezile'yi -marjinal ve Ehli Sünnet çizgisi dışı kavrayışına rağmen- akıllı ve insanı tekrar devreye sokma çabası olarak da okumak mümkündür. Şüphesiz Mu'tezile'nin ortaya çıkışını sadece iç dinamiklerle değil, aynı zamanda İslam coğrafyasının genişlemesine ve farklı kültürlerle karşılaşma gibi dış dinamiklerin etkileriyle de açıklamak müm-

kündür.

Bugün de İslam dünyasının bunalımlarını temel olarak besleyen olgulardan biri, insan öznenin tarih ve toplumsalın dışında duruyor oluşudur. Bir yandan grubun içinden konuşan yapısı, diğer yandan kaderin öznesiz dışsal bir mekanizma biçiminde algılanması, İslam dünyasındaki üretimlerde özne-nesne bulanıklığını da beslemektedir. Tam da bu noktada İslam dünyasında, belirsiz bir gelecekte dünyanın daha iyi olacağına dair Sünnet'ten kaynaklanan inanç, özne-ye değmeyen bir kavrayış neticesi bunalımı besleyen bir pratiğe dönüşmüştür. Çift yönlü işlemesi mümkün bu süreç, kolaycı ve indirgemeci negatif oluşumu tarih üzerinde daha çok konuşulur kılmıştır. Şüphesiz sadece İslam'a özgü olmayan "daha iyi bir gelecek" anlayışı, Milenyum fikriyle Hristiyanlık'ta ve hatta lineer tarih okumalarının hepsinde gözlemlenen bir olgudur. Fakat özne insansız daha iyi bir geleceğe olan inanç, insan aktivitesine değmeden mekanik, dışsal, kendiliğinden bir yasa ve dönüşümün "Sünnetullah" gibi bir kavramsallaştırmaya denk getirilerek algılanması yanlışını da beraberinde getiriyor. Aslında "daha iyi bir gelecek", inanç olarak tarihsel ve sağlıklı bir yaklaşımın konusu olabilecekken, İslam dünyasındaki algılanışı bunalımı derinleştirmiştir. Burada Comte'un evrensel bir insanlık tarihi olarak öznesi olmayan bir süreç konumundaki insan zihninin, ileriye doğru gelişmesini yansıtan toplumsal evrime (Swingewood, 1998; 68) benzer bir durum vardır. İslam dünyasındaki aktörler de kendilerini özne olmaktan çıkarak, belirsiz bir gelecekteki iyiye doğru evrildikleri ve bunu "gizli bir el" in gerçekleştireceği beklentisi içindedirler. Hangi referansa ya da olaya atıfta bulunulursa bulunulsun buradaki temel so-

run; insan öznenin kayboluşudur ki, bu durumda tarih ve toplumun insan öznenin yoksun mistik bir okunuşu söz konusudur. Şüphesiz tarih ve toplum İslam bakış açısından birebir insani edimlerle özdeşleştirilemese bile (çünkü Allah tarih, tabiat ve topluma müdahildir) pasif bir insanın boyun eğişinin, kaderci, mistik bir okumanın konusu da değildir.

Bugün İslam dünyasında insan özneyi tekrar tarihe sokma çabası, bir yandan tarihselciler diğer yandan grupsal özellik taşımayan kimi entelektüeller dolayısıyla gündeme gelmektedir. Tarihsel kökenlerini vurgulayarak Mu'tezile'den de beslenen tarihselciler, modern bir çerçeve içerisinde felsefi kökenlerine de inerek, bir öznenin altını çizerek düşünce inşasına girişmektedirler. Kendi içine kapanmayan, çağdaş düşünsel paradigma ve çerçevelerden kopmayan bir düşünce açısından Tarihselciler bir imkan olurlarken, tam da bu noktada İslam düşüncesinin bir bunalımını beslemekle sorunsala dönüşmektedirler. Onların bunalımı; İslami düşünceyi kendi iç dinamiklerinden üretmek yerine, dışarıdan doğrulamaya yönelmeleriyle baskın bir görünüme kavuşmaktadır. Modern paradigmalar çerçevesinde tarihsel seçmecilik ile eklektik yönleri ağır basan ve böylece bütüncül bakış açısı olmayan bir İslami düşüncenin üretildiği gözlemlenmektedir. Şiiilerin Hz.Ali'yi (RA) tarihten çıkararak yaptıkları şeyi, kendi düşünsel te-

mellerine referans olabilecek bazı ictihadlarıyla Hz.Ömer'i (RA) portreleştirip manşete çıkarmakla yapmaktadırlar. Bu anlamda, Asr-ı Saadet ve daha sonraki dönemlere kronolojik, anlamsal ve bütüncül bakmak yerine seçmeciliğe sarılarak İslam'ı modern zamanlarda yeniden içeriklendirmeye çalışmaktadırlar.

Bu çabalar, bir yandan hadisler konusunda tutarsız bir tavır beraberinde getirip Kur'an-ı Kerim'i içeriği farklı üretimlerle doldurulmaya uygun soyut bir metne dönüştürürken, diğer yandan antropolojik okumalardan ziyadece etkilenmiş görünüyor. Fakat son kertede, aktif bir insan özne ve çağdaş düşünce ve felsefeyi içkin olması sebebiyle Tarihselci düşünce, geniş spektrumlu tartışmalarına da paralel olarak İslam düşüncesine bir katkı sağlamış görünmektedir.

Tarihselciler dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz İslam düşüncesinin kendi iç dinamikleriyle üretilememesi olgusu, bir başka bunalımı işaret etmektedir. İslam dünyasının modernleşme ve batılılaşma süreci içinde "öteki" kültürlerle ilişkilerini hayranlığın beslediği *alıcı* konumu belirlemiştir. Yeni bir medeniyetin teknoloji, kentleşme gibi dışsal cazibesi ve Osmanlı'nın yolunda gitmeyen işler gibi içsel kavrayışı, İslam dünyasını ister istemez farklı kültürlerle karşılaştırmıştır. İlkın yüzeysel olarak teknoloji alımıyla başlayan, daha sonra düşünsel boyutun da eklenme-

siyle derinlik kazanan karşılaşma, bugüne kadar bir süreç olarak devam etmiştir. “Üzengi öpmeye hasret Garp” algılayışından, “orada kâşâneler, burada vîrâneler” gören bir algılayışa geçiş ile özgüvensizlik, gittikçe İslam dünyasının daha belirgin karakteri olmuştur ki, İslam düşüncesinin kendi iç dinamikleriyle üretilememesinin en önemli nedenlerinden birisi budur.

Psikolojik olması sebebiyle belki de kimilerince küçümse-necek bu etken, aslında kaynaklarına, tarihine, birikimlerine güvensizliğin en üst düzeyde tezahürüdür. Çünkü bu algılayış, beraberinde kendine ait olanın yetersiz olduğu düşüncesini de barındırmaktadır. Dünya ölçeğinde hakim paradigmanın her bir verisi paralelinde, bugün bile İslam düşüncesini yeniden formatlayan bir yapının varlığı bize bunu göstermektedir. Bugün İlahiyatçılar bile İslam’ın içinden konuşan kişiler olarak tebellür etmemekte, dışarıdan doğrulama yaygın bir anlayış olarak görünmektedir. Dışarıdan doğrulama, İslam düşüncesini farklı birikimlerle yüz yüze getirmek gibi bir işleve sahip olsa bile, İslam düşüncesinin özgünlüğü ve bütünlüğü konusunda ciddi zaafiyetler taşımaktadır.

Böylece son tahlilde, kendi kavram ve literatürüne sahip olmayan bir düşünce ortaya çıkmakta; kendi dinamikleri, iç bütünlüğü ile verili olana bakmayı denemek, kendi belirleyenlerini referans göstermek yerine, farklı paradigmaların verileriyle kendisine bakma tutumu, bir yandan İslam düşüncesinin eklektik yapısını beslemekte, öte yandan iç bütünlüğünü zedeleyerek yapısal bozukluklara sebep olmaktadır. Bu özgüvensizlik, hadislerin sahihliği konusundaki tartışmalarda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Sünnet kavramı bir yandan İslam düşüncesinin somut yönelimlerini, yapısını ve formel davranış kalıplarını belirlemek gibi soyut spekülasyonlara fırsat vermeyen yapısıyla yön gösterici, kavram oluşturmucu bir alana sahipken, diğer yandan her bir düşünsel ve davranış üretimlerinin kendisiyle kontrol edildiği ta-

rihsel olmayan bir sürekliliğe sahiptir. Bu anlamıyla Sünnet, bir gelenek oluşturmaktadır. Batı dilinde Sünnet’in Tradition yani gelenek olarak kavranması da, bu paralelliği bir başka açıdan göstermektedir. Sünnet’in sahihliği konusunda ortaya atılan şüphelerin aynı zamanda İslam düşünce geleneğinin altını oyduğu, böylece Kur’an’ı konjonktürel düşünce kalıplarının doğrulayıcısı ve/veya meşrulaştırıcısı konumuna düşürdüğü görülmektedir. Böylece Kur’an, dönemsel olarak içerisinden “İslam Sosyalizmi”, “İslam Kapitalizmi”, “İslam Modernizmi”, “İslam Postmodernizmi” gibi farklı zihinsel yapıların çıkarıldığı bir Kitap görünümü almaktadır ki, bütün mantıki sonuçlarına götürdüğümüzde -eğer tüm bu

farklı kavramsallaştırmalar mümkünse- Kur’an metninin sahibinin tutarlılığı konusunda ciddi şüpheler oluşabilir.

Bu tartışmalarda ele alınması gereken noktalardan birisi de, Hadis literatürünün oluşmasından çok uzun bir süre sonra batılılaşma süreci içerisinde bu sahihlik tartışmalarının ortaya çıkmış olmasıdır. Bu da, aslında yeni bir zihniyetin yerleşmesine uygun zeminin oluşturulması bağlamında Sünnet’in yeniden formatlanmasını da içermektedir. Bu durum, farklı bilgi ve metodolojilerin araştırılması, tartışılması gibi olumlu nitelikleri içerse de, yönelimi açısından bunu aşmakta ve öykünme biçimine dönüşerek elde edilecek getiri berhava olmaktadır. Bugün hadisler üzerinde senet-metin ilişkisi bozularak “akıl-metin” ilişkisi kurulmakta, bu da “Kur’an’a uygunluk” gibi bir kavramsallaştırma ile manipüle edilerek salt rasyonellik tahkiye edilmektedir. Halbuki Hadis Usulü, akla ve gerçeklere aykırı rivayetler konusunu içkin bir felsefe içeriği taşıdığından, ayrıca aklın vurgusu farklı bir bağlama oturmaktadır. Bu anlamda oluşturulan üretim yeni bir metodolojiden değil, ancak İslam düşüncesini modern içeriklere uygun hale getirme çabasıyla kaynaklanmaktadır. Böylece kendini moderniteye refere eden akıl açısından, özelde prob-

lemli(!) hadisler ya ıslah edilmekte ya da reddedilmektedir ve bu çerçevede seçmeci, vakumlu düşünceler üretilmektedir.

Çünkü bu tavır, reddettiği hadislere dayanarak oluşmuş tüm fıkhi, düşünsel üretimleri ve onların sahibi ulemayı da bu gözle bugünden okuyarak ya sıfırlamakta veya istediği malzeme temin edeni kabullenip yüceltmekte ve diğerlerini mahkum etmektedir. Bunun en somut göstergelerinden biri de, kadın-erkek eşitliği konusunda tüm fıkhi birikimlerin "erkek egemen" olduğu iddiasıdır. Geçmişinden dolayısıyla geleneğinden utanç duyan kimi düşünürler, ister istemez "öteki"nin önceliklerini ön plana çıkaracağından en başta özgünlükten yoksun kalmak durumundadır.

Şüphesiz yeni bir metodoloji ortaya koymak, yeni şeyler üretmek önemli ve gereklidir, fakat bunu sağlıklı bir biçimde ve en önemlisi "kendi imkanları" ile yapmak gereklidir. Sahip olmadığı araç ve imkanlarla üretim yapma çabası, en azından sürekli olamaz. Burada geçmişi tekrar etmekle ötekine öykünme arasında gel-git'lerin, İslam düşüncesini belirlememesi sağlanmalıdır. Tüm bunlar İslam düşüncesinin kendi içine kapanmasını mı ifade etmektedir? Şüphesiz hayır. Düşünce için temel sorun insanlığın gittiği yeri görmek, birikimlerini değerlendirmek ve bu çerçevede kendi imkanlarıyla yeni açılımlar ortaya koyabilmektir. İslam düşüncesinin farklı felsefi ve dini kültürlerle karşılaşması ve onları derinliğine tanıması, kendi diliyle yeni açılımlar yapabilmesinin bir imkanını oluşturmaktadır. Farklı birikim ve kültürlerle açık bir düşünce, kendisini durmadan yeniden okuyan ve güncelleştiren bir dinamığa sahip olmak bakımından hem donuklukla hem de ütopyayla arasına mesafe koymak şansına sahip olabilecektir.

İslam düşüncesi yenilmişliğin ezikliği içerisinde son birkaç yüzyıldır bu psikolojisini duygusal reflekslerle ve panik havasıyla aşma çabası içerisinde. Fakat bu duygusal tepkilerin gittikçe derinlikli analizle-

re doğru yöneldiği bir gerçekse de, İslam düşüncesinin aktörleri mevcut yenilmişlik psikolojilerini henüz üzerlerinden atabilmiş bir görüntü çizmemektedirler. Bu çerçevede İslam düşüncesinin gösterdiği tepkilerden biri, "tarihi narsizm" biçiminde tezahür etmektedir.

Batı dünyasında oluşan bir çok bilimsel gelişme karşısında İslam dünyası, tüm bilimlerin temelini İslam'da olduğu ya da batılıların bilimleri İslam dünyasından aldığı şeklinde bir söylem geliştirmiştir. Söylemin içeriğinin doğru veya yanlışlığından ziyade "niçin"liği önem taşımaktadır ki, bu da İslam dünyasının kendisini yeniden onore etme çabası olarak göze çarpıyor. Bu, İslam düşüncesinin şu

andaki konumu ve üretimlerini söz konusu etmeksizin ve tekliflerini gündeme getirmeksizin tarihin içinde yaşayan bir narsizmin işaretlerini veriyor. Çoğu zaman bu, "farklı tarihleri çarpıştırmak" gibi daha vahim boyutlara ulaşabiliyor. Bu bağlamda tarih de bir "tahlil aracı" değil, "er meydanı" gibi daha duygusal refleksler doğuran alana dönüşüyor.

Şüphesiz "heyecan", "tarihi başarı" gibi unsurlar iğdiş edilerek bir toplumu ve insanlığı ne anlama ne de oluşturma imkanı yoktur. Bir başka deyişle, duygusalı yok saymak insanı yok saymak demektir. Hatta tarihi başarılar iyi okunduğunda, geleceğe dair bir güç kazandırdığı ve bu anlamda bir imkan oluşturduğu da belirtilmelidir. Fakat bugüne gelemeyen, bugüne konuşamayan, burada yaşamayan, bu mekana değmeyen bir düşüncenin son kertede, bugün ile aramıza uzun bir mesafe koyacağı da açıktır.

Narsizm, içeriği berhava etmek ve belirli noktalara kilitlenmekle bir yandan daha derinlikli düşünsel analiz ve anlamalara fırsat vermemek, diğer yandan asli referans ve bilgiyle araya mesafe koymak gibi ciddi zaafiyetler taşımaktadır. Tarihi narsizm sadece bilgi ve bilim üzerinden değil medeniyet üzerinden de yapılmakta, geçmiş medeniyetler övgü konusu kılınırken aynı zamanda bugünkü medeniyetin karşısına çıkarılmaktadır.

İslam dünyası yenilmişliğin ezikliğini diğer taraftan “kahramanlık miti” ile aşmaya çalışmaktadır. Tarihin belirli dönemlerindeki kişileri idealleştirerek ya günümüze taşımaktalar, ya da yaşamı oraya taşımaktadırlar. Tarihi ve toplumsal bağlamlar atlanarak idealleştirilen portreler, etrafında oluşturulan mitlerle günümüze taşınarak “kurtarıcı” beklentisi içerisindeki topluma ümit kaynağı yapılmaktadır. “Kimin” değil “neyin ve nasıl” toplumların önünü açacağı tartışmasının sadet dışı kaldığı böyle bir düşünce, donanım ve birikime değil güce dikkat çekmekte ve mevcudu bir kere daha üretmektedir. Özellikle tarihin görkemli zamanlarından Hz. Ömer (RA), Fatih Sultan Mehmet gibi şahsiyetlerin bugün gerçekliği aşan mitik kahramanlar olarak algılanması, bu açıdan anlamlıdır. Böylece kahramanlık mitine sarılan toplum ve onun üyesi insan, kendi sorumluluğunu söz konusu olmaktan çıkarak, onları da total olarak portreleştirdiği kahramana yüklemektedir.

Tersinden bir bakışla, kahramanın yaşadığı dönemdeki hayatı kahramanın mükemmelliğiyle eşitleyerek bir hayali yaşama mahkumiyet de söz konusu olabilmektedir. Bu da aslında, o dönemi tanımadan “kahraman” merkezli bir bugün yaşamının bir başka açıdan tezahürüdür. Her halükarda tarihe sığınma ile tebellür eden bu düşünme tarzı, İslam düşüncesinin bir dönem diline de hakim olmuştur. Fakat bundan daha önemlisi, geniş halk katmanlarının ve hatta kimi düşünürlerin bu algılayış içinde olması, bunalımı besleyen bir başka etmen olarak görülebilir.

Bu bağlamda İslam düşüncesinin çok sık sığındığı “Asr-ı Saadet”, anlam ve önemini aşarak, kendisine tarihin her döneminden gidilen ve sığınılan fakat geri dönülemeyen bir özellikle algılanıyor. Aslında tüm toplumsallığıyla İslam düşüncesinin somut tezahürü olan Asr-ı Saadet, bu anlamda pozitif bir motivasyonun mümkün yönelimlerine işaret etmesi açısından bir imkan oluştururken, gerçek hayattan kaçmanın ütöpik dünyası haline getirilmektedir. Şüphesiz Asr-ı Saadet, nassların toplumla karşılaşmasının ilk somut tezahürü olmasının ötesinde, “Peygamber” gibi

bir faktörü içkin olması sebebiyle önem taşımaktadır. Fakat “Peygamber” kavramı, Asr-ı Saadet toplumunun beşer üstü inşasını ima eder biçimde algılandığında, tam da sorunsala dönüşmekte ve ütöpikleşmektedir. Burada sorun Asr-ı Saadet’in kendisinde değil, bugünden oraya bakan zihniyette oluşmaktadır.

Asr-ı Saadet her dönemde idealleştirilmekle birlikte, yoğun olarak modern zamanların ağır sorunlarından baş edemeyişin kaçış mekanını oluşturmaktadır. Böylece Asr-ı Saadet’e gidilmekte fakat oradan geri dönülmemektedir. Bütün tarihselliği ve toplum-

salılığıyla o dönem, hiçbir bağlam dikkate alınmadan günümüze aynen aktarılarak bugüne değmeyen steril bir ortam kurgulanmaktadır. Bu noktada en temel sorun “bağlamsızlık”

ile nassların tarihin bir “an”ındaki formel tezahürlerini bir kereliğine donuklaştırarak, dinamiklerin şekiller arasında kaybedilmesi olarak görünüyor. Bir başka deyişle, nasslarla toplumun her an yeniden karşılaşması gerçeğini ıskalayarak, nasslarla toplumun ilk kez karşılaşmasından doğan somutlukların formel yapısının, mekansal ve zamansal evrenselliğe taşınması şeklindeki donukluk, bir yandan bağlamsızlığı beslemekte, diğer taraftan bağlamsızlık tarafından beslenmektedir. Şüphesiz Hz. Peygamber (SAV)’in nassların somut yönelimlerini gösteren yaşadığı dönem, İslam düşüncesinin iç yapı ve tutarlılığını ve bütünlüğünü görmek açısından devamlı bakılması gereken bir niteliğe sahiptir.

Burada “bağlamsızlık” olarak belirttiğimiz sorun, hangi dönemde olursa olsun bütün idealleştirmelerde farklı “an”ların formelliğinin aynen aktarılması ve böylece nassların bugünün toplumuyla direkt buluşmasının engellenmesidir. Bir dönemdeki formel yapının diğer zamanlarda devamlı tüketilmesi ve nass-toplum ilişkisinin sağlıklı kurulamaması olan donukluk, bir yandan İslam düşüncesinin birikimleriyle diğer yandan üretimleriyle sorunlu alanlar oluşturur. Mesela, bir dönem fıkıh özelinde kurgu problemlere yönelik çözümler üretme çabası, düşüncenin toplum önünde olduğunu göstermekte, aynı zamanda

gelecekte muhtemel bir dönemdeki Nass-toplum ilişkisini işaretlemesi açısından imkan ve açılım sağlamaktadır. Fakat İslam düşüncesi, kendisine son büyük meydan okumanın ardından oluşan süreçte, toplumun gerisinde bir seyir izlemekle, aslında en son kullandığı ve tekrar ettiği formelliği aşarak yeterli bir üretim ve açılım sağlayamamıştır. Bu noktada İslam düşüncesi, potansiyel tarihi ve epistemolojik imkanlara sahip olmakla birlikte, kendi iç bütünlüğü ve yapısını sağlıklı bir şekilde kuramamakla yaşadığı bunalımı hala atlatabilmiş görünmüyor.

İslam dünyası, "İslam" ve "Müslüman" sıfatlarını çoğu zaman belirsiz bir gelecekteki galibiyetin garantisi olarak görme eğilimindedir. İslam ve Müslüman kavramları, sosyal düzeyde bir kereliğine ve bütün zamanlar için

garantilenmiş bir galibiyetin isimleri olarak algılanmaktadır. Nitelik, "ne"lik, teori ve pratik sadet dışı tutularak ve müslümanların ne yaptığına bakılmaksızın İslam ve müslümanlığın nominal değerini kutlayan bu anlayış, "Allah'ın (CC) yardımı"nı garantileyerek içeriği konu dışı bırakmaktadır. Böylece mevcut durumun inşasına insan katkısı ne düzeyde olursa olsun, "Allah'ın yardımı" elde var kabul edilerek sorgulama ve insan özne üzerinde yoğunlaşma berhava olmaktadır.

İnsan öznenin edilgin konumu, diğer taraftan komplo teorileri ve "öteki"nin edimleri ile pekiştirilmektedir. İslam dünyası genel anlamda, mevcut durumunu Batı'nın faaliyetlerine bağlayarak kendini devreden çıkarmakta ve Batı dünyasından kendi amaçlarına uygun edimler beklemektedir. Buna paralel olarak İslam Dünyası düşünce üretiminde de, daha çok Batı'ya gözünü dikmekte, böylece İslam düşüncesi hem durduğu yeri görememekte, hem de üretmek yerine betimlemek ve seyirci olmakla yetinmektedir. Batı düşüncesinin üretim ve dolayısıyla tanımları ile alanı belirlenmeye çalışılan İslam düşüncesi, daha çok savunmacı bir pozisyona bürünerek "ne olmadığı"nı anlatma çabası içinde görünmektedir. Diğer yandan İslam dünyası, Batı'daki bir çok düşünsel faaliyeti komplocu yaklaşımlarla açıklamakla, diğer düşünsel üretimleri

hem anlayamamakta, hem ideolojik kutuplaşmalara savrulmakta, hem de batı düşüncesinin hiç boşluk ve hatasının bulunmadığı fikrini ön kabul olarak zihninde taşımaktadır. Bütün bunlar kendi gücünü keşfedememiş aktörlerin düşünce üretiminde, daha çok edilgen olduklarını işaret ediyor.

İslam düşüncesinin bu bağlamda edilgenliğini besleyen en büyük handikaplardan birisi de, pratiği önceleyen bir tavır geliştirmesidir. Kendisine yönelik meydan okumayı doğru kavrayan Osmanlı'da İslam düşüncesi, devletin kurtarılması gibi pratik bir yönetime sahip olunca, üretimler de son tahlilde pratiği

Kendisine yönelik meydan okumayı doğru kavrayan Osmanlı'da İslam düşüncesi, devletin kurtarılması gibi pratik bir yönetime sahip olunca, üretimler de son tahlilde pratiği önceleyen bir nitelikle tebellür etti.

önceleyen bir nitelikle tebellür etti. Daha derinlikli ve uzun vadeli düşünce ve üretimler yerine kısa vadeli, pratik, yararlı bir düşünsel temayül daha baskın oldu. Bu temayül, daha sonraki

süreçte de baskın karakterini korudu. *Praxis* baskın bir nitelik olunca, arka planı önemsenmeyen ve konjonktürel politikalar (çok geniş anlamda) paralelinde duruş değiştiren ve hem teoriden beslenmeyen hem de teori ile sağlaması yapılmayan, eklektik yönleri ağır basan bir düşünce ortaya çıktı. Bugün "ne"liğinin çok az tartışma konusu yapıldığı, moda kavramlar dolayısıyla yeniden okunan bir düşünsel çerçeve hakim olmuştur. Böylece bir kavramın lehinde veya aleyhinde tüm tavır alışlar, işe yararlığı ölçüsünde anlamlı olmakta, kavramın içeriği farklı referanslara sahip olabilmektedir. Bu şekilde İslam düşüncesi kendi anlam ve kavram dünyasını oluşturmamakta, esas itibarıyla sahip olduğu kavramların da içini dolduramamaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla düşünce dünyasından başlayan bunalım, bütün toplumsal alanlardaki tezahürleriyle kendisini gösteriyor. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, İslam düşüncesi içinde bulunduğu bunalımı aşma çabası içindedir ve bunu aşmak için gerekli imkan ve araçlara sahiptir. Her şeyden önce Kur'an ve Sünnet, tarih, birikim vs. bu bunalımı aşmanın imkan ve araçlarını göstermektedir. Ancak imkanı mümkün kılmak salt nominal imtiyazlarla değil, ciddi anlamda insan öznenin çabalarına bağlıdır. ■

GELENEKTEN GELECEĞE YA DA İSLÂM DÜNYASININ SIKINTILARI

DİLAVER DEMİRAĞ

Orhan Pamuk'un Minyatür ve Tezhip sanatçıları konu edindiği *Benim Adım Kırmızı* adlı romanında Osmanlı nakış sanatının batılı resimle tanışıldıktan sonra nasıl sönümlemeye uğradığı anlatılır, ancak benim açımdan asıl etkileyici konu İslâm Nakşının kuramsal arka plânını konu aldığı "nakşın zamanı" adlı hikaye olmuştur. Hikayeye göre nakşın içinde zaman uykuya dalmıştır. Ve bunu sağlayan da bir anonimliğidir ikincisi kendini biteviye tekrarlamasıdır. Daha sonra bu resim etkisini kaybetme sürecine girer, çünkü üslup ve yalın gerçek resmin içine zehirli bir akrep gibi girmiştir. Zamanın koynunda sonsuz uykuya dalan nakış aniden uykusundan uyanır ve her şey altüst olur.

Gerek *Marx*'ın gerekse has be has oryantalist olan *Karl Witfogel*'in Doğu despotizminde öne sürülen tezlerden birisi de Doğu toplumlarının dış bir etken olmadıkça değişmeyecekleri, bunu oluşturacak bir iç dinamikten yoksun olduğu yönündedir.

Yukarda nakış sanatına ilişkin söylenenler ile Witfogel ve Marx'ın söyledikleri arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Yalnız bir farkla, her iki yazar da bu durumu meşhur ilerlemeci tezlerine dayanak yapmak için bu tespiti yapmış, özellikle Witfogel bunu batının üstünlüğü, doğu toplumlarının ise geri olduğu yönündeki taa *Renan*'dan bu yana batı sosyal bilimlerinin malul olduğu Avrupa merkezci tezlerin "güçlü bir kanıtı" olarak sunmuştu.

Oysa istikrar ya da devamlılık sadece doğu toplumlarına değil modern öncesi tüm toplumsal yapılara özgü bir özellikti. Hızlı değişim yada tahripkar dinamizm tümüyle yeni ve sadece modern toplumlara özgü bir özellik. Modernlikle karşılaşana dek geleneksel toplumların tümü değişmek gibi bir sorunsalı hiç bir zaman önlerine koymadılar, çünkü bunu gerektirecek herhangi bir toplumsal ihtiyaç yoktu. Yani geleneksel toplumlar değiş-

memeyi geri olduklarından değil, bunu gerektirecek ciddi bir neden olmadığından istemediler.

Buraya kadar yaptığım tüm bu tespitlerin halihazırda İslâm dünyasının içinde yaşadığı sorunlarla yakından ilişkisi mevcut. Çünkü İslâm dünyası 19. yüzyıldan bu yana değişip değişmemeyi tartışıyor, ve bu değişimin nasıl olacağını tartışıyor, batının zihinsel çekim alanındaki aydınlar değişimin batılı değerlerin benimsenmesiyle gerçekleşmesinin doğru olacağını belirtirken, İslâmcı aydınlar değişimin kendi ürettikleri değerler yani İslâmi öze dönmekle olacağını belirtiyorlar, şu an için her iki tarafın da elini güçlendirecek tespitler olmakla birlikte, batıdaki entelektüel konjonktür İslâmcı aydınlar için önemli bir moral avantaj sağlayacak pozisyonda.

İslâm'ın şu an içinde bulunduğu olumsuzluk durumu nereden kaynaklanıyor? İslâm'ın içinde bulunduğu sıkışmışlık konumunun tek nedeni batının uyguladığı sömürge siyaseti mi? Hocanın fıkrasında olduğu gibi bu işte İslâm toplumlarının hiç mi kusuru yok? Sorular uzatılabilir, bu noktada verilen cevaplar muhtelif, batı esinli aydınlar bu konuda suçu geleneğe yüklerken gelenekçi-muhafazakarlar ile İslâmcılar dış etken konusunda hem fikirler. Tabi ki arada Abdullah el-'Urî (Laroui), Fazlurrahman, Şeriati gibi aydınlar gelenek konusunda eleştirel bir tavrı benimserken aynı ölçüde modernleşme sürecini de eleştirerek farklı bir tutumu ortaya koyuyorlar.

Bu tartışmalar özellikle 11 Eylül sonrası kızışmış bir durumda. Malum tarihten sonra "Küresel egemenler" in "istikrarsızlık" üreten İslâm coğrafyasına yönelik uygulamaya koyduğu "sıkıyönetim" sonrası İslâm coğrafyasındaki entelijensiya eski bir soruyu yeniden sordular; "Qua Vadis" (nereye gidiyoruz?) sorusunu kendilerine yönelttiler. İslâmi düşünümelliğin çok erken bir çağda bastırılmış olması nedeniyle İslâm'ın kendini düşünce nesnesi yapmayı engellediği için bu sorgulama çabası da

ciddi bir meşruluk sorunu üretmiş oldu. Ancak bu meşruluk krizi aynı zamanda İslâm dünyasındaki esas sorunun da ne olduğunu ortaya koyuyor. Bu sorunun adı “*Geleneğin Prangaları*”. Çünkü gelenek adı altında kurumlaşmış otoritenin içinde bulunduğu savunmacı psikoloji nedeniyle her türlü sorgulamayı “bidat” ilan ederek gayri meşru kılıyor. Bir din olarak İslâm’ın kendi niteliğini koruma çabası günümüzdeki muhafazakar tepkinin en önemli dayanağı durumunda.

Dolayısıyla sorunun adını sonda söylemek yerine başta söylemekte sakınca yok. İslâm’ın krizi ontolojik olmaktan çok sosyolojik.

Kriz kavramı aynı zamanda değişme, dinamizmin kazanma ve sorunu aşma anlamında olduğu için yaşanan kriz çok da hayırlı bir kriz.

Aslında içinde bulunulan hal, çok erken bir devrede İslâm dünyasının geçmişte alt ettiği bir rakip olan Batı’nın bu kez İslâm’ı bütün cephelerde yenilgiye uğratması ile başlamıştı. Afgani, Abduh, Fazlurrahman ile başlayan ve bizde de en müstesna temsilcisi Mehmet Akif olan bu sorgulama süreci İran’da Ali Şeriatî ile sürdü ve günümüzde de bu akımın en önemli temsilcilerinden birisi Abdullah el-‘Urî. Bunların soruna koydukları teşhis çok basit biçimde özetlersek İslâm toplumlarının içinde bulunduğu düşünsel tembellik hali idi. Bunun ise sorumlusu kurumlaşmış otorite olarak gelenekten başkası değil. Özellikle Fazlurrahman’a göre içtihat kapısını kapatan ve ilmi etkinliği sadece üstatların yorumlanması düzeyine indirgemekle gelenek, İslam toplumlarının kendilerini değişen şartlara uyarlamasını engellemekteydi. Bu nedenle içtihat faaliyetinin yeniden başlanıp, düşüncenin önündeki kısıtlayıcı bariyerlerin kaldırılması ile İslam dünyası da batı karşısında içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulacaktı. Bu tartışmalar batı sorununu en yakıcı biçimde yaşayan bizler arasında da yaşandı. Bunlardan birisi Akif’in silkinmeyi, ayağa kalkmayı öneren bir anlamda Devrimci bir tavır, ikincisi ise *İhyacı*, *Müceddidî* tavır. Bu tartışmalar sonucu özellikle Osmanlı aydınları arasında yaygın bir eğilim olarak batıyı marazileştirmek yerine batının ilmini, fennini almak ancak özellikle ahlakını, yaşam tarzını ve kültürünü dışarıda bırakmak şeklinde bilinen orta yolcu bir tavır takınıldı.

Bugün bu tartışmanın uzağındayız artık; batının “ilminin ve fenninin” yaşam tarzından, kültüründen ve hatta ahlakından ayrı düşünülemeyeceğini biliyoruz. Dolayısıyla Batı sorunsalı bizim için çok daha zorlu bir sorunsal haline gelmiş durumda. Bugün sorun sömürge sonrası söylemlerde olduğu gibi bir “fark” ve bu “farkın”

meşruiyetinin tanınması sorunu şeklinde ifade ediliyor. Ancak bir an için İslâm dünyasının batılılaşma kısıcından kurtulduğunu düşünsük bile, kendi yolumuzu çizerek ortaya nasıl bir medeniyet tarzı koyacağımızı tartışılır durumda. Çünkü özgür düşüncenin önündeki engeller eskisinden daha sıkı ve sert bir durumda. Oysa bir dönemler altın çağını yaşadığı söylenen İslâm medeniyeti için o dönemler düşünsel faaliyetinin en aktif olduğu dönemlerdi ve nispeten bir özgürlük vardı. Bugün bu özgürlükten yoksun bir İslâm dünyası var. Üstelik düşüncenin önündeki engeller sadece gelenekten ve İslâmcı gruplardan gelmiyor. Yönetmelik oligarşi de özgür düşüncüyü istemiyor.

Kısacası sorun hala ortada. İslam dünyası hala batı karşısında yenik ve ezik bir halde. Yapılan tek şey post-modern entelektüellerin modernlik için ürettiği düşünsel cephanelik vasıtası ile batıyı “öteki”leştirmek. Ya da tersten oryantalizm yaparak bir oksidentalizm yani batıcılık eleştirisi üretmek ki bu da zaman zaman marazi sonuçlar üretiyor (Taliban gibi).

Dolayısıyla sorunu çözme yolunda bugün önümüzde iki yol var gibi geliyor: bunlardan birincisi batıya teslim olmak ya da bir tür sentez üretebilecek özgün medeniyet yolu. Özgün medeniyet için bize gereken hiç kuşkusuz akılcılık ama hangisi. Batının araçsal akılcılığı mı, yoksa her şeyi akla indirgeyen ve batının araçsal aklını dinsel akıl ile birbirine karıştıran ve sonuçta sekülerleşmeyi bir başka boyutta sürdüren, sistemi meşrulaştıran, en mükemmel örneğini Yaşar Nuri Öztürk’te gördüğümüz yeni-Mutezilecilik mi? Elbette hayır; bir yanda dinsel akıl diğer yanda ise batının üretmiş olduğu en güzel düşünme biçimi olan eleştirel akıl ile iletişimsel akıl. Özellikle bu ikincisinin geleneğin uzlaştırıcı düşünme yöntemine ciddi anlamda ihtiyacı olduğu kanısındayım. Hasılı kelimelerin batının doğuya, doğunun ise batıya ihtiyacı olduğu bir gerçek, sorun bu iki farklı dünyanın nasıl uzlaştırılacağı ve tabii daha da önemlisi batının doğunun kendine özgürlüğünü ve kendi yolunu çizme talebini meşru bulmasında, Bu kapitalizm ile olası değil öyleyse bizler yani Doğu Akdenizliler batının sistem karşıtlarıyla ittifak yapmak (onları kullanmak değil) ve tüm dünyayı kapitalizm ve etnik-kültürel merkezlik illetinden birlikte kurtarmak durumundayız.

Kısacası İslâm’ın birinci ve en temel sıkıntısı düşünce özgürlüğü ve sistem sorunu. Ancak bu sıkıntının çözümünü bir başka sıkıntının post-modern dünyada tüm dinler gibi İslâm’ın da karşı karşıya kaldığı zihinsel kriz ve bunun sonuçları.

Modern ve Postmodern Dünyada Din

Modern öncesi dünyada din bir istikrar bilinci idi. Ya da kendi kavramlarımızla konuşursak bir denge, bir "orta yol" bilgisiydi. Yaşamsal ritmin yavaşlığı. Cemaat dokusunun tanıklığı, sınıfsal katmanlaşmaların geçirimsizliği gibi unsurlardan oluşan bu istikrarlı yaşamda sürprizlere pek fazla yer yoktu. Yazının başında belirttiğim gibi aynı zamanda organik niteliğini önemli ölçüde koruyan, yaşamın büyük ölçüde doğal döngülere göre şekillendiği bu toplumlarda her şey donmuş gibiydi. Ancak daha önce de vurguladığım gibi bu donmuşluk hali bugün anlaşılan anlamda bir durağanlığın sonucu değildi, yaşamdaki yavaşlık onun büyük ölçüde doğal süreçlere bağlılığından ve istikrarın yaşamın doğal akışındaki bir kesitin toplumsal istikrarı alt üst etmesinden çekinilmiş olmasından kaynaklanıyordu.

"Bir genelleme yaparsak modern öncesi insanların yaşamlarında çok az belirsizlik olduğunu söyleyebiliriz. Bireysel yaşamın ufukları içinde neredeyse hiç değişmeyen bir dünyada doğumlarından itibaren çok açık bir biçimde çizilmiş hayat yollarında yürüten bu dünyanın sakinleri bütün yaşamları boyunca çok az sürpriz belirtisiyle yaşıyorlardı. Bunların gözlerine belirsizliğin iliştiği tek pencere nereden ve ne zaman geleceği asla bilinmeyen ölüm vaktiydi. Ve bu pencereye gelip de baktıklarında gördükleri bu belirsizlik. Bizat varoluşa ilgili bir belirsizlik, ontolojik belirsizlik ve sadece eskatolojik anlatıyla anlatılmaya ve kavranmaya uygun bir belirsizlik".¹

Din tüm yabansılığı ile insanların çözümleyemediği, sırrına vakıf olamadığı gerçek bir sır ve her bilinmeyen sır gibi ölüm de korku veren, bilinci parçalayan bir şeydi. Din her konuda olduğu gibi bu konuda da uzlaşımçı tutumuyla, bu çağlar ötesi yabancıyı evcilleştiriyordu. Böylece insanlar ölüme katlanıyor, kimi zaman metanetle, olgunlukla vakarını elden bırakmayarak onu göğüsleyebiliyordu. Din bu katlanma duygusunu ölümün bir son değil daha iyi bir yaşamın başlangıcı olarak kabul ettirerek sağlıyordu.

Günümüzde dinlerin varlık nedenini krize sokan pek çok etkenden birisi de artık eskatoloji yani ölüm ötesi yaşam konusunda insanların güvenini kaybetmiş olmaları. Dindar insan varoluş konusunda ne denli eminse günümüz insanı da bu konuda o denli tedirgin

ve endişeli. Günümüzde ölüm sonrası hayat artık başat kaygı olmaktan çıkmış durumda. Çünkü artık yaşamın bütün doğal süreçleri gibi bu konuda da rasyonel nedenler ve bundan doğan bilgi var. Her şey gibi ölüm de gizemini yitirerek "büyü bozumuna" uğramış durumda. Ölümün nedenleri artık ecelle açıklanmıyor. Sağlığında dikkat etmemek, kişisel hata ve ihmallerde bulunmak sonucu ölüm meydana geliyor. Örneğin serbest radikaller açıklamaları bu konuda tipik zihniyeti ortaya koyuyor. Serbest radikaller olarak adlandırılan hücre bozucular, hücre çekirdeğine saldırarak hücreyi bozuyor ve biyolojik saat bu nedenle ölüm anını gösteriyor veya öne çe-

kebiliyor. Hücre bozulmasını durdurmak bizim elimizde deniliyor, anti oksidanlar kullanarak, spor yaparak, beslenme kurallarına titizlikle uyularak, sigara içmeyerek bu durdurulabilir. İnsanlar ölüyor, çünkü

kansere yakalanıyor ya da kalpten ölüyor, kısacası ölüm açıklanabilir nedenlerin sonucu oluşan bir kaza.

Belki tek tek bireyler arasında ölüm sonrasına ilişkin bir kaygı var ama toplumsal olarak bu giderek daha çok bastırılan bir duygu halini alıyor. Özellikle batılı toplumlarda bu yönde bir merak olsa da ahret yani ölüm sonrası hayat konusu üzerinde pek kafa yorulmayan bir mesele. Bizdeyse durum bir nebze daha farklı. Sıradan bir Müslüman'a ölümü unutturan şey Ali Şeriatî'nin "İnsanın Dört Zindanı" kuramının bir uzantısı olan "İnsanın Eşekleştirilmesi" meselesi. İnsanı "eşekleştiren" yaşam temposu, sürekli yaşanan anı düşündüren yaşam kaygıları ki çoğunlukla bunlar maddi kaygılar. Bu yaşantıya dönüşen "laiklik" süreci. Yaşamak, tüketmek ve "daha iyi yaşamak" uğruna gündelik hay huyun içinde kaybedilen, çalışmaktan ve sürekli değişen hazların peşinde koşulan tüketimcilik sonucu gerçekleşen bir "eşekleşme". Yaşamın sürekli artan temposu, şimdiye mahkum kılınan ve bunun sonucunda da düşünülmeyen, TV başında geçen bir hayat insanları düşünmekten, özellikle de hayatıyla ve ölümle ilgili düşünmekten alıkoyan bir hayat tarzı oluşturmuş durumda.

"Hayvanların yemi verilmeli, ürünler hasat edilmeli, vergiler toplanmalı, akşam yemeği pişirilmeli, çatılar onarılmalı, ya da dava hazırlanmalı, randevulara gidilmeli, videolar tamir edilmeli, biletler alınmalı. Nihayet insan ebedi hayat üzerine düşünmeye vakit bulamadan yatma vakti geliyor ve ardından ertesi günde aynı şekilde yapılacak ya da yapı-

lamayacak şeylerle ağzına kadar doluyor.”²

İnsanlar bu “eşekleştirilmiş” hayat içinde önceliği **kendi kişisel kurtuluşlarına** veriyorlar ve bu dünyadaki mutluluğu “ahret saadetine” yeğ tutuyorlar.

“İnsan her şeyin ölçüsüdür” lafından hareketle kurulan, oluşturulan modern öznellik daha en başından “insanın ne olmak istiyorsa o olabileceği” bir proje etrafında şekillenmişti. Dinlerin Tanrı ya da kutsal merkezliğinin karşısına insan-merkezcilikle dikilen modern tasavvur “benliğin özgür olmaya mahkum olduğu” fikriyle insanı aşan, onun üstünde yer alan her şeyi kendi projesi için bir ayak bağı olarak gördü. Dinlerin insanın sınırlı bir varlık olduğu tespitine karşılık “sınırsız insan potansiyeli ve yaratıcılığı” tezle karşı çıkıyordu ama diğer yandan da en az dinsel otoriteler kadar insana güvenmiyordu.

Bu zihniyetin yerleşmesinin bir sonucu ve tüketimciliğin insana sınırlı çocuk muamelesi eden yaklaşımının bir sonucu olarak, artık bizi sınırlandıran nefsimizi gemlemek isteyen hiç bir aşkın otoriteyi kabullenmeyen bir toplum biçimiyle karşı karşıyayız. Tüketim mekanizmaları da insanın anlık hazlarla doyum elde etmesini ve kafasını bundan başka bir şeye takmamasını teşvik eden bir tutum içerisindedir. Bütün bu süreçlere zaman mekan sıkışmasını ve gelecek duyusunun kaybolarak şimdide donması, her şeyin geçiciliğe mahkum olması da eklenince tüm büyük dinler gibi İslâm’ın da böylesi bir dünyada kendisine sahici anlamda bir yer bulması giderek zorlaşıyor. Onun yerini post-modern bir din olarak, bir kimlik, bir aidiyet olarak “İslâm” alıyor. Kurtuluş ve huzur “İslâm” da bulunuyor.

Bugün İslâm sadece bilinçlerden değil entelektüel olarak da gündemden çıkartılıyor, çünkü o bir “meta-anlatı”. Felsefi düzlemde yaşamın bütünlüğüne sahip çıkan her şey gibi dinlerin de varlık nedeni için bir krizden söz edilebilir. Her şeyin bir oyun olarak kurgulandığı, mutlak doğruluktan söz eden her şeyin “dayatmacı” görüldüğü bir ortamda bütüncül bir inanç sistemi olarak İslâm da tehlikeli, tehditkar bir “öteki”. Yaşamın “çoğulculaşması” (aslında bu bir süper market çeşitliliğinden başka bir şey değil) elbette dine de bir yer veriyor, ancak haddini aşmamak, yaşamı belirlemeye kalkışmak koşuluyla. Post-modern toplumda her şey “görelidir”, bu anlamda post-modern dünya bir kanaatlar ve

görüşler toplumdur. Her çeşit ürünün vitrinde sergilenmediği büyük bir mağaza gibi “demokratik ortam” içinde de her çeşit görüş “müşterilerin” “tercihine” sunulur, insanlar bu görüşlerden ya da kanaatlardan, ya da yaşama tarzlarından istediklerini seçmekte “özgürdür” başkalarının “seçimlerini”, “tercihlerini” engellemek kaydıyla. Haliyle hakikatin bilgisinin içerimlendiği bir inanç sistemi olarak İslâm böylesi bir “demokrasi”de yaşayamaz.

Hasılı kelam post-modern dünyada İslâm’ın işi modern dünyadan daha zor, çünkü ona kulak verip, onu anlayacak bir muhatap bulmak konusunda zorlukları

var. İçine itilerek mahkum edildiği durumsa tam bir “kırk katır ya da kırk satır” durumu. Post-modern “çoğulluğun” göreliliği dünyasında İslâm ya kanaatlar arasında bir kanaat olmayı kabullenenecek ve İslâm şü-

müllü bir hayat düsturu değil de her an başkasıyla değiştirilebilir, tercihlerden biri olmak “yaşam dünyası”na ait bir “tarz” olarak kalıp “üslup”laşacak ya da ister istemez zorba, zalim, faşizan bir “totaliterlik” olacak. Çünkü “özeleştirilemeyen” şümmüllü, kapsayıcı, hayatın her alanını beşer üstü bir alemde gelmiş “kutsal” ilkelerle düzenlemeyi içeren bir din olarak İslâm bu “çoğullaşma”yı “hakikatin tekliği” ile değiştirmek isteyince ister istemez “totaliter” olmak durumunda kalacak. Bugün İslâm’ın ve İslâmcıların “Entegrist”, “Fundamentalist” olarak yaftalanıp “kesme” pratiği ile ilişkilendirilmesi ve “baskıcı” olarak görülmesi farklı “ontolojik” düzlemlere sahip fikir ve inanç sistemlerinin bir diyalog içinde olamamalarından, farklı dillerden dolayı anlaşamamalarından kaynaklanıyor.

İslâm’ın bugün yaşadığı esas kriz de burada. Çünkü ortaçağlar ve hatta modern çağın başına kadar bir Müslüman’ın bir Hristiyanla hatta bir Amerikan yerlisi ile bile anlaşabilmesi, kimi ortak noktalar bulması ve bu noktada ona “tebliğ”de bulunabilmesi olanaklıydı. Çünkü sonuçta ortak bir kültürel düzlem söz konusuydu. Ama bugün bu çok zor. ■

NOTLAR

- 1, 2- Zygmund Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev: Abdullah Zıncıoğlu, Ayrıntı Yayınları-İstanbul 2000

TAKKE VE KRAVAT VE DÜŞÜNSEL DURUŞ

RASİM ÖZDENÖREN

Bazı anekdotlar ciltler dolusu kitabın anlattığından daha aydınlatıcı olabilir. Rahmetli ninem anlatırdı.. olay, *Şapka İktisası Hakkında Kanun*'un yayınlanmasından sonra vuku buluyor. Fakat ninem, kendi halinde bir ev kadını olduğundan ne şapka iktisasından (giyilmesi) haberi var, ne şapka giymeyi mecbur tutan kanundan.

O yıl (demek ki, 1925 yılından sonra gelen yıllardan biri), yazın, mutad üzere göçtükleri bağ evlerinde oturuyorlar. Bağlar, kent merkezine 20-25 kilometre civarında bir mesafede olsa da, o günün şartları itibariyle her gün gidip gelmek mümkün olmuyor ve bağa göçülünce bütün bir yaz mevsiminin orada geçirilmesi gerekiyor. Fakat dedem ve dayılarımdan biri memur oldukları için bütün bir yaz mevsimini bağda geçirmeleri de mümkün değil elbette. Hafta sonlarında bağa gelip dönüyorlar.

İşte o hafta sonlarından biri: Bir ikinci vakti, uzakça bir mesafeden kılık kıyafetlerinden kim oldukları anlaşılmayan iki kişi, bizimkilere doğru fütursuzca yürüyüp yaklaşıyorlar. Slüetler biraz daha yaklaşıncaya, bunların, iki fötr şapkalı adam olduğu seçilmeye başlanıyor. Bizimkiler büyük bir telaşa kapılıyor, hatta korkuya kapılıyor. Ninem: "Eyyvah! Gene harp çıktı, görüyor musun başımıza gelenleri, keşişler geliyor!" diye feryad ediyor.

Fakat keşiş olduğu sanılan kimselerin dedemle dayım oldukları anlaşıyor.

İşin ilginç yanı, bu kıyafetin keşişlere mahsus telakki edilmesidir. Maraş'ta İstiklal Savaşı'ndan önce Ermeniler de oturmuş, daha sonra göçmüşler. Orada haliyle kiliseleri, papazları, keşişleri de varmış. Maraş'ta, şapka giyilmesine karşı büyük bir tepkinin

(hatta isyanın) doğmasını bu olguya dayanarak açıklamak yerinde olur sanıyorum. Ermenilerle uzun asırlar boyunca bir arada yaşamış olan ve onlara karşı İslam'ın gerektirdiği izzet tavrı içinde bulunan bu müslüman insanların, şapka giymeyi reddetmelerinin sebepleri arasında, kendilerinin Ermenileştirilmesi biçiminde algılanması da rol oynamıştır diye düşünülebilir pekala. Fakat dedemle dayım, kanun zoruyla ve neticede zayıf insanlara mahsus bir telakki tarzı sayılsa da evladı iyal kaygısıyla şapka giymeyi reddedememişler.

Bu gün, aradan 70 küsur yıl geçtikten sonra o günün haleti ruhiyesini anlamakta güçlük çekenler bulunabilir. Şapka giymektense ölümü tercih etmenin ne menem bir anlayış olduğu kimilerinin kafasını kurcalayabilir.

Üstelik şapka giymek bir meziyet olarak telakki edilebileceği gibi, şapka giymeyi laikliğin tezahürü olarak gören anayasa profesörleri yetişmiş olabilir! Bu anayasa profesörleri şapka giymeyi yadırgamazlar ve takke giymeyi yadırgamaya başlamış olabilirler. Fakat 25 Kasım 1925 tarihli Şapka İktisası Hakkında Kanun'un yayınlandığı sıralarda, bunun küfrün bir sembolü olarak tanımlandığının göz ardı edilmesi, bu ülkede yaşayan insanların gerçekleriyle bağdaşmaz.

Adı geçen kanun "TBMM üyelerinin, idarei umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurların ve hizmetlilerin" şapka giymek mecburiyetinde olduklarını öngörüyor. Kısaca söylenirse bütün resmi kişilere şapka giyme mecburiyeti getiriyor. Bu mecburiyetin altında tutulan kişilerden bu gün acaba kaç kişi öngörülen şapkayı giyiyor? Bu şapkayı giymediği için, kendine uygun başka bir "ser

puş" da bulamadığı için, bu gün bu ülkede yaşayan erkekler şapkasız kalmıştır.

Fakat sokakta, trende, uçakta başını tülbentle sarmış veya başına takke koymuş olarak görülen birisi oldu mu, gazetelerin manşetlerinden haber yapılacak kadar olayın büyütüldüğü, yadırgandığı günleri yıllardır yaşıyoruz.

1934 tarihli bir başka kanun daha var: "Başı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun". Bu kanuna göre "herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar, ruhanilerin mabet ve ayinler dışında ruhani kisve taşımaları yasaktır. Hükümet her din ve mezhepten münasip göreceği yalnız bir ruhaniye mabet ve ayin haricinde dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsadeler verebilir." Kanunda kullanılan terminolojiye bakılırsa, bu kanunun hassaten hristiyan din adamları için çıkartıldığı sanılabilir. "Ayin", "mabet", "ruhaniler", "ruhani kisve", "ruhani kıyafetler" gibi deyimler, bu ülkede gayrimüslimler için kullanılan ifadeler cümlesindendir. Fakat uygulamaya bakıldığında müslümanların ve onların kılık kıyafetinin hedef alındığı anlaşılıyor: kanunun lafızıyla uygulama arasında uyumsuzluk, hatta çelişki olduğu tesbit edilebilir.

Fakat geçelim. Şimdi aradan 70 küsur yıl geçmiştir. Bu 70 küsur yıl esnasında, bazı anayasa profesörleri de dahil olmak üzere, bu ülkede yaşayan pek çok kimse, kılık kıyafet ile laiklik arasında "mutlak bir bağıntı" bulunduğuna inanmaya başlamışlardır. Laikliğin kilise ile devlet (dikkat: din ile devlet değil) arasındaki otorite ayrışması olduğunu, anayasa profesörleri de dahil, bilen kalmamış, fakat laikliği şapkayla takke veya takkeyle kravat arasına yerleştiren veya yerleştirmek isteyen insanlar ortaya çıkmıştır. Üstelik İstiklal Caddesi'nde "ruhani kıyafetini" savurarak dolaşan din adamlarına yan gözle bile bakmaya kimse cesaret edemezken ve ona müdahale etmeyi kendi haddi saymazken, sarık ve cüppeyle Ankara'ya gelmek isteyen insanların yolları kesilebilmektedir. (1996 yılındaki olay hatırlanabilir.)

Fakat aradan geçen 70 yıl boyunca bir şey daha olmuştur: özellikle Cuma günleri, Cuma namazından sonra, camilerin civarında, başlarında takkeleri boyunlarında kravatlarıyla dolaşan insanlar görülür olmuştur. Bunda yadırganacak ne var, diyeceksiniz. İşte ben de zaten öyle diyenlerin oluşturduğu bir kültür karmaşasına atıfta bulunuyorum. Bu, tabii basit bir

karışıklık, bir anlık bir karambol olarak görülmemeli. Bu karışıklığın altındaki kültür karmaşası (kompleksi), nesepsizlik, daha açıkçası kültürel piçleşme görülmeli ve olayın teşhisine belki de bu noktadan başlamalıdır, diyorum.

Takkeyi ve kravatı düşünsel duruşun birer simgesi olarak görmeyi başaramıyorsak onların anlamına akıl erdirebildiğimizi de söylemeyelim. Burada, düşünsel duruşu kravatın veya takkenin doğurduğu kabildinden bir soru anlam taşıyor. Takke veya kravat, kendilerine özgü bir düşünsel ürünü ortaya çıkartmaya medar olurken; belli bir düşünsel duruş da, kendine özgü biçimin (bu biçimin içeriğinde takke, kravat ve benzeri kılık kıyafet unsurları da dahil herşey var) oluşmasına yol açar. Başında takke ve boyunda kravat taşıyan birisinin nasıl bir kafa karışıklığı veya bölmeli bir kafa yapısı taşıdığını kestirebilmek zor olmasa gerek. Aynı şeyi başında fötr şapka, ayağında şalvar taşıyan birisi için de düşünebiliriz. Söz konusu kafa karışıklığını ve karmaşasını, sanıyorum gündelik hayatımızın her alanında ve her safhasında müşahade etmekte güçlük çekmiyoruz. Söz konusu kafa karışıklığı yalnızca teorik bir anlam taşıyor olsaydı bile vahim telakki edilmekten uzakta durmayacaktı. Ne ki, olay yalnızca teorik bir değer taşımakla kalmıyor, fakat bu düşünsel duruşun sonuçları pratik hayata da yansıyor ve gündelik hayatın içinde de bölmeli kurumların, tanımı yapılamayan, belirsiz bırakılan siyasal/toplumsal kavramların oluşmasını sonuçluyor. Tanzimat dönemindeki mektep/medrese, şer'i mahkeme/nizamî mahkeme ikilemelerinin, günümüzdeki izdüşümü olarak demokrasiyi talep edenlerin bir yandan da düşünme ve konuşma özgürlüğü veya kılık kıyafet üzerindeki kısıtlayıcı tavırları benimseyebildiklerini, böylece aynı bölmeli, şizofrenik kafa yapısını taşıdıklarını ileri sürebiliriz. Nasıl olup da özgün bir düşünsel ortam geliştiremediğimizi merak edenlerin, aslında olaya bir de, özgün bir kılık kıyafetimizin olup olmadığı noktasından bakmaları ve bu ikisi arasında bir korelasyonun bulunup bulunmadığını anlamaya çalışmaları tavsiye edilebilir. Aynı şekilde, özgürlükle despotluk arasında gerilmiş duran bir kafa yapısından sağlıklı düşünsel ürünlerin ve kararların sadır olup olmayacağı da, aynı düzlemde sorgulanabilir. ■

AVRUPA VE İSLÂM DÜNYASI

HANS ZOMER
Türkçesi: Mehmet Özyay

Siz Avrupalılar gazetelerde okuduklarınızdan çok iyi bilgilendirildiğinizi zannediyorsunuz. Fakat yanılıyorsunuz! O zaman niçin müslümanların “fundamentalist” olduğunu düşünüyorsunuz? Aslında, Avrupa ve İslâm Dünyası arasındaki fark görüldüğü kadar büyük değil.

İslâm ülkelerinin Batı’da kötü bir ünü var. Çoğu Avrupalı İslâm’ı fundamentalizmle, peçeli kadınlarla, Taliban savaşçılarıyla, Cezayirli boğaz kesenlerle ve baskıcı teokratlarla özdeşleştiriyor. Batı medyasının büyük ölçüde “fanatik müslümanlar” a odaklanması, “inançları uğruna hayatlarını vermeye hazır fanatik sürülerinin yaşadığı bir İslâm Dünyası” imajı yarattı. Bunun sonucu olarak, Avrupa’da “İslâm tehdidiyle” özdeşleşen bir atmosfer oluştu.

Oysa medya imgelerinin, mevcut resmin sadece yarısını sergileyebilmesi pek çok Batılı’nın henüz fark edemediği bir durumdur. Gazeteciler doğal olarak haber niteliği taşıyabilecek unsurlar olarak aşırılıklara ve fotojeniteye odaklanacaklardır. Bir kamyonu havaya uçuran “müslüman fanatikler” haber niteliği taşımaktadır; pek çok müslümanın Ramazan ayında oruç tutmaması ise haber niteliği taşımamaktadır.

Tarek Mitri’ye göre: “İmajlar heyecan yaratmak maksadıyla üretilir... Batı kamuoyu 20. yüzyılın son yıllarını İslami tehdit dönemi olarak algılamıştır. İslâm’ın siyasal arenada büyük ölçüde gündeme gelmesi ‘geriye doğru atılan bir adım’, ‘Ortaçağ anakronizmi’, ‘modernliğe saldırı’ olarak algılandı; fakat modernite kendine özgü protesto yöntemlerini içinde barındırdığından, Ortaçağ, günümüzde yeniden ortaya çıkamaz.”

Bir Protesto Şekli Olarak İslâm

İslâm daima siyasal bir din olmuştur. İslâm Siyaset Teorisi, siyasî otoritenin Allah’tan geldiğini ve İslâmî kanunların en gelişmiş düzen olduğunu dile getirmektedir. Teorik açıdan, Kur’an’a dayanmayan hiçbir dünyevi güç, meşruiyete sahip değildir.

Batılı sömürgeciler ve -daha sonra da- İslâm ülkelerini bağımsızlaştırmaya ve siyasal otoritenin diğer türlerini uygulamaya sokan ulusal liderler, meşruiyet noktasında maalesef başarısızlığa uğramışlardır. Batı siyasal kurumları, Batı ülkelerinden tamamiyle farklı normlara ve değerlere sahip toplumlara ihraç edildi. Topluma ait olma ve toplumla beraber gelişme kaydetme yerine, siyasal sistem, yabancılaşmak ve kendi içinde barındırdığı gayrı-meşru bir bütünlük şeklinde kalmak suretiyle zorla topluma kabul ettirildi.

Daha da önemlisi, “pek çok modern Arap siyasal sisteminde kendisine meşru bir yer edinen milliyetçilik, sosyalizm ve diğer modern ideolojiler söz konusu toplumların karşı karşıya kaldıkları sorunların çözüme kavuşturulmasında ya da geleceğe yönelik herhangi bir proje geliştirilmesinde başarılı olamadılar.” (B. Tibi, *The Middle East Journal*, 1983, Cilt 37, no.1). Laik, liberal ya da sosyalist tandanslı yeni yöneticiler; yoksulluğa, cehalete ve ekonomik durgunluğa çözüm noktasında milliyetçiliği büyük bir coşkuyla karşıladılar. Bu yeni ideolojilerin isteği “sömürgeciliğin büyük bir yıkıma uğrattığı Arap ülkelerinin yeniden inşasında” milliyetçiliği “dini” bir hareket gibi sunmak olmuştur. Fakat bu şekilde oluşturulan umutlar, yerine getirilemedi.

Köklere Dönüş

1970'li yıllardan bu yana, ülkelerinde hızla değişen sosyo-ekonomik koşullar ve demokrasi yoksunluğu, pek çok müslümanı alternatif siyasi çözüm arayışına sevketti. İran Şahı, laik Türkiye Cumhuriyeti ya da Cezayir'deki milliyetçiler, Batı tipi "demokratik" yönetim için iyi bir örnek teşkil edemediler. Bununla beraber, Avrupalılar ve Amerikalılar, aynı yaklaşımı sergilemek suretiyle, halkların görüşlerini göz ardı ederek demokrasi adına bu rejimlere destek verdiler.

Bu halklara göre, en belirgin alternatif İslam'dır. "İslam, dini bir bakış açısından kalkarak siyasi ve kültürel bir model bağlamında bir alternatif olarak yeniden gündeme gelmektedir." (Tarek Mitri, "İslam, Modernite ve İslamizm", EECCS, Brüksel, 1996). Pek çok müslüman, kendi değerlerine dönmek suretiyle İslami toplumların geleceğin siyasetinde uygulanabilirliği olan bir model bulmayı ümit etmektedir. Bu eğilim Batı'da "fundamentalizm" olarak yaftalanmıştır; fakat "İslamcılık" olarak da adlandırılabilir.

Siyasi bir alternatif olarak İslam'ın yeniden gündeme gelişi, etnik/milliyetçi yaklaşımlara (komünist rejim yönetimi süresince, örneğin Afgan Mücahidlerinin "Liberal İslam"ı) ya da kadim bir toplumu yeniden inşa etme çabasına ("Geleneksel İslam") dayalı teorilerin karmaşık bir oluşumdur. Yeniden günde-

me gelen İslam, İslam dünyasındaki etnik, ekonomik ya da siyasi bölünmüşlüklere son vermek amacıyla Müslüman kimliğini ve birliğini yeniden tesis etmeye çalışan "Toplumcu İslam"dan, Şeriat temellerine dayalı olarak inşa edilecek İslami bir devlet kurma talebindeki -fundamentalizm olarak da adlandırılan- "Muhallif İslam"a kadar bir çeşitlilik içermektedir. Fakat bu yeniden gündeme gelişi, aynı zamanda, diğer "fundamentallerin" geçmiş-orijinli yaklaşımlarının yanı sıra, Kur'an'ın ve Kur'ani değerlerin yeni bir yorumunu arıyan "İslami modernizm"i de içermektedir.

Dünya çapında egemen Batılı dünya düzenine alternatifler öne sürmeye çalışan Müslümanların varlığı artık her geçen gün gittikçe belirgin bir nitelik kazanmaktadır.

İslamcılık: Batının Bir Ürünü

İslami hareketler pek çok açıdan modernler ve dolayısıyla Batı dünyasının ürünüdürler. İslami hareketlerde yer alanlar, çoğunlukla din alimleri değildir; aksine modern eğitim almış şehirlilerdir. Bu aktörler toplumsal konuların önemini son derece kavramış kişilerdir. Bir İslami devleti gündeme getirme -bu aktörlere göre- adaleti garanti altına almanın bir yoluysa, genellikle Batılı yönetim tekniklerini ve iletişim araçlarını kullanmak suretiyle yardımlaşma ve sosyal hizmet kurumları kurmak da son derece önem

li bir görevdir. Ancak, bu çalışmalar vasıtasıyla dile getirilen sorunların çoğu, insanların Batı'da gördükleri tüketim toplumunun kazanımlarını elde edememekten kaynaklanan düş kırıklıklarından türemektedir.

Haçlı Seferleri ve Binbir Gece Masalları'ndaki gibi Doğu ve Batı dünyasının karşılıklı güvensizlik ve büyülenme durumuyla yüzyüze oldukları gözükmemektedir. Her iki taraf da kimlik kriziyle karşı karşıyadır. Avrupa, bir yandan giderek artan çevre ve ekonomik sorunlarla baş etmeye uğraşırken, öte yandan refahı ve toplumsal standartları nasıl sürekli kılabileceğini düşünmektedir. Genellikle "yoksul" ülkelerden oluşan ve Güney Yarımküre'de yer alan İslam Dünyası ise, giderek küreselleşen ve standart bir hâl alan dünyada kendisine yer bulmaya çalışmaktadır. Her iki "dünyada" da insanlar, anlam kaybına uğrayan bir dünyada ortaya çıkan sorunlara yeni cevaplar bulmanın yollarını araştırmakla meşguller.

Kimlik Arayışı

Doğu ve Batı, Müslüman ve Hristiyan, Avrupa ve Asya birbirine rakip olmak yerine, karşı karşıya kaldıkları sorunlara ortak cevaplar bulabilirler. Belki de, Pakistanlı şair Muhammed İkbal'in eserleri ve görüşleri bu bağlamda ele alınabilir.

Muhammed İkbal, "Hindistan'daki Müslümanlar kendi yurtlarına -Pakistan- sahip olmalı" fikrinin yaygınlaşmasında ve kök salmasında öncü bir rol üstlenmişti. İkbal'in ortaya koyduğu önemli konular Müslüman kimliğinin bulunması ve Müslümanların Batıyla ilişkilerinin tanımlanmasıyla irtibatlıdır. İkbal, Doğu ve Batı'nın ötesinde bir "Adem toplumu"

tasarlıyor ve böylelikle "bireylerin ve ulusların düşünce ufuklarını coğrafi sınırlar ötesine taşımaya" çalışıyordu. İkbal, insanların bireysel ben'leriyle insanlığın geri kalanı arasında birlik kurmaya çalışmalarını öneriyordu.

İkbal'e göre, bu yaklaşım, İslam dünyasının olduğu kadar Batı dünyasının da eleştirilmesi anlamına geliyordu. İkbal, "duygusuz Avrupa uygarlığının" ve "İsa sevgisine ihanet etmenin" dünya savaşlarına, baskı ve sömürgeciliğe neden olduğunu; Müslümanların da düşünce özgürlüğünü terk etmek

ve orta sınıfların yaptığı gibi ya Batı'yı taklit etmekle ya da fundamentalistlerin yaptığı gibi içi boş retoriklere ve nefret mesajlarına sığınmak suretiyle entelektüel atalet içinde kaybolan "canlı cesetlere" döndüklerini söylüyordu. İkbal, her iki uygarlığın da kimliklerini yitirdiğini ve eleştirel bir yaklaşıma ihtiyaç duyduklarına dikkat çekmişti. İkbal'e göre, dünyanın geleceği Batı'nın Akli ile Doğu'nun Duygu'sunun biraraya getirilmesinde yattığı için, böylesi bir düşünce süreci her iki uygarlık için de faydalı olabilir.

1997 yılındaki seçimleri sürpriz bir şekilde kazanmasının ardından İran Devlet Başkanı Muhammed Hatemi, güç kullanımına dayanmayan ve modernitenin meydan okuyuşlarını "tarihsel benlik"le karşılayabilecek yeni bir uluslararası yaklaşım sergilenmesi çağrısında bulundu. Hatemi'nin Doğu ve Batı arasındaki bu diyalog çağrısı her iki uygarlık için de bir çıkış yolu olabilir. Herşeyden öte, şayet kendi kimliğinizi bulmaya çalışıyorsanız, bir başkasına sormaktan daha iyi bir yol var mı? ■

Not: Bu makale, *One World Europe* dergisinin Ocak 1998 tarihli sayısından çevrilmiştir.

İSLÂMCILAR VE ABD POLİTİKASI

ME'MUN FENDİ
Türkçesi: Tefvik Emin

ABD'nin İslâm'a bakışını ve İslâm dünyasına yönelik projelerini "içeriden",
ABD-Batı perspektifinden değerlendirip eleştiri ve öneriler sunan Fendi'nin bu makalesi,
konuya "farklı" bir yaklaşım olarak okunmalı.

Umrân

Kilit Problemler

ABD'nin mevcut politikası İslami hareketler ve organizasyonlar ile terörizmi birbiriyle ilintiliyor. İslamcılık, Ortadoğu barış sürecini dinamitleyen, petrol geçişini tehdit eden ve bölgede İran benzeri rejimlerin kurulmasına öncülük eden bir güç olarak görülüyor.

ABD bu açık terörist tehlikeyle başa çıkabilmek için bölgesel müttefiklerinin İslamcılara karşı güç kullanmasını tek silah olarak görüyor.

ABD siyasal İslam'ı, bölge demokrasisine ve insan haklarına; özellikle de kadınların ve gayrimüslimlerin haklarına karşı bir tehdit olarak algılıyor.

ABD politikası, saf İslam dinini bir yana bırakırsak, tüm siyasal İslami hareketleri Batı ve insanlık karşıtı olarak tanımlıyor.

ABD politikası İslam'ı bir spektrumun iki ucu şeklinde ele alıyor. Yakın Doğu Politikaları Genel Sekreter Yardımcısı Robert H. Pelletreau'ya göre, "bu uçlardan birini İslam'ın inanç sistemi oluşturuyor. Bu spektrumun diğer ucunda ise şiddet ve terör eylemleri gerçekleştiren bir takım aşırı gruplar yer alıyor." Pratikte ise inanç sistemi tarafı bir kenara itiliyor. Washington'un *siyasal İslam* ya da *İslamcılık* tanımı, bu kavramın her türlü görünümünü *terörizm*le eş tutuyor. Dolayısıyla Washington'un politikasının merkezini İran benzeri bir İslami rejimin birçok Arap ülkesinde yerleşmesi korkusu işgal ediyor.

ABD Ortadoğu'daki terörist saldırıları ve İslamcı savaşıları büyüyen bir güç olarak görüyor. İslamcılık yalnızca barış sürecine, Ortadoğu'daki ABD yanlısı rejimlere, petrol yollarına ve de İsrail devletinin gü-

venliğine yönelik bir tehdit olarak görülüyor. ABD politikasının köşe taşı, bölgesel bir barış planı teklif ederek; İslamcılarının hem iç hem de dış finansal ve siyasal kaynaklarını tüketerek ve katı askeri güvenlik birimleri inşa ederek bölgedeki İslamcı güçlerin etkisini zayıflatmak oluşturuyor.

İran ve Irak'ın birlikte zayıflatılması ABD'nin Ortadoğu stratejisi açısından hayati önemi haiz. İran (Lübnan'daki Hizbullah, işgal altındaki Filistin topraklarında bulunan Hamas ve Cezayir'deki silahlı İslami grup, GIA gibi militan örgütlerle olan bağlantıları sebebiyle), ABD destekli bölgesel bir barış sürecine ve İsrail'in güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanıyor. 1994'te Ürdün parlamentosunda yaptığı bir konuşmada Başkan Clinton, Ortadoğu'daki mücadeleyi "istibdat ile özgürlük, terör ve güvenlik, bağnazlık ve hoşgörü, tecrit ile dışa açıklık" arasındaki mücadeleye şeklinde tanımlamıştı. Açık bir biçimde İslami hareketi olumsuz terimlerle; Batı tipi sekülerizmi ise olumlu olanlarla eşitlemişti.

ABD ayrıca İslamcıları, bir bütün olarak İslam'ı azınlıkların ve kadınların haklarını kısıtlamak için kullanan fanatikler olarak görüyor. Ve, Pelletreau'nun söylediği gibi, "Batı karşıtı unsurlar yalnızca toplumlarındaki Batılı etkisini yoketmeyi hedefleyenler değil aynı zamanda Batı ile her türlü ortak çalışma şekline de direnenlerdir." Parlamenter ya da diğer yasal siyasi hareketler şeklindeki İslami yapıların varlığı büyük oranda göz ardı ediliyor.

ABD uluslar arası ve ulusal hedeflerinin en başına terörle mücadeleyi koymuş durumda. Dolayısıyla Washington'un tüm siyasi manevraları "Müslüman

meye odaklanmış bulunuyor. ABD hükümeti ulusal planda İslamcı teröristlerden gelecek tehditlere yönelik olarak çıkarılan geniş kapsamlı yeni anti-terörizm yasasına gereken desteği sağladı. 1995 ve 1996 BM Genel Kurul konuşmalarından önceki demeçlerinde Clinton terörizme karşı daha büyük bir uluslar arası ortak mücadele çağrısında bulundu.

İsrail'de 1996'daki seri intihar saldırıları sonucunda ABD Mısır'ın Şarm el-Şeyh kentinde terörizm üzerine geniş katılımlı bir konferans düzenlenmesini sağladı. Bu konferansta ABD liderliğinde herhangi bir terörist harekete karşı uluslar arası bir mücadele başlatılması çağrısı yapıldı. Başkan Clinton söz konusu anti-terörist mücadeleye CIA ve diğer ABD birimlerinin destek vereceği hususunda güvence verdi. Şarm el-Şeyh girişimini diğer birçok yerde düzenlenen bir dizi konferans takip etti. ABD ayrıca İsrail ile yeni anti-terörizm anlaşmaları imzaladı.

ABD pratikte; Batılı olmayan, geleneksel toplumlardaki Batılı, kolonyal ve bazen de modern etkilere karşı durmayı hedefleyen yasal siyasi İslami hareketler ile terörizm arasında hiçbir ayırım yapmıyor. Yine uygulamada ABD İslami hareketi bir askeri/ güvenliğe yönelik tehdit şeklinde algılıyor ve bu harekete karşı istihbarat elde ederek, hareketin finansal kaynaklarını zayıflatarak, destekçilerine gözdağı vererek ve birtakım gizli anti-terörist operasyonlar düzenleyerek yeni askeri stratejiler geliştiriyor.

Mevcut ABD Politikası İle İlgili Sorunlar

Kilit Problemler

ABD büyük bir hata yaparak *İslamcılık*'ı, paralel bir ideoloji ve sıradaki düşman olarak, komünizmin yerine geçiriyor. Hala Soğuk Savaş taktiklerine başvurması nedeniyle Washington, İslami hareketlere karşı mücadelede elde ettiği desteği yitiriyor.

ABD İslamcılık'ın siyasi/ parlamenter şekilleri ile şiddet içeren hareketler ya da ABD çıkarlarını hedef alanlar ile yerel meseleleri hedef alanlar arasında ayırım yapmıyor. İslami hareketlere karşı şiddetli baskı dışında alternatif bir yol izlemiyor.

ABD şiddet unsuru içeren İslamcılık'ın, İsrail, Mısır ve Türkiye gibi ülkelere olan ABD desteğine ve ABD'yi Ortadoğu'da temsil edenlerin yerel kültürü küçümsemelerine karşı bir tepki olarak doğduğu gerçeğini görmezlikten geliyor.

ABD politika yapıcıları "İslami terör"ü tüm ABD politikasının hedef alması gereken ideolojik bir düşman olarak, "komünist tehdit"in yerini doldurmak üzere kullanmaya devam ediyor. ABD hala devlet-merkezli ve soğuk savaş terimleriyle düşünüyor; uluslar arası ekonomik, siyasal ve teknolojik değişimleri gözardı ediyor.

Türkiye, İsrail ve yolsuzluklarıyla nam salan Arap diktatörler, ABD'den önemli ölçüde destek almak ve yerel muhalefete karşı smücadelelerinde ABD'yi kendi yanlarına çekebilmek için terörizm ve İslamcılık tehditlerini olabildiğince abartıyorlar. ABD bu abartılı değerlendirmeleri Ortadoğu'daki varlığına referans kılarak, özellikle Afganistan'da, diğer şiddet unsuru içeren İslami yapıları dahi destekledi.

İslami şiddete verdiği karşılığı katı askeri/ güvenlik alanında tedbirlerle sınırlayan ABD, bu fenomenin karmaşık ekonomik, siyasal ve sosyal kökenleri ile altında yatan sebepleri görmezlikten geliyor. İsrail ve Mısır ile terörizmle mücadele anlaşmaları imzalamak ve İslami muhalefet tehdidiyle karşı karşıya olan ülkelerin güvenlik konferanslarını desteklemek gibi taktikler saldırıları önlemekte başarısız oldu. Tersine sonuç, ABD'nin Ortadoğu'daki polis devletleri ile yürüttüğü gizli operasyonlarını artırması oldu. Dolayısıyla, bu rejimlerin ulusal muhalefete yönelik şiddet içeren metotlarının etkinliği arttı, ancak yine de bu metotların başarılı olduğu söylenemez. Netice-

de ABD, bölgede demokrasiyi desteklemek yerine daha aşırı İslamcı ve şiddetli unsurların ortaya çıkmasına neden olan diktatörlükleri ve onların insan hakları ihlallerini desteklemeyi tercih ediyor. Bu politika ABD'nin kısa ve uzun vadeli çıkarlarına hizmet etmiyor.

Mevcut ABD politikası bir din olarak İslam ile siyasal İslami hareketler ve ABD çıkarlarını hedef alan unsurları birbirinden ayırmakta son derece başarısız. ABD, İslami sembolleri kullanan tüm siyasal hareketleri Washington'un Ortadoğu'daki büyük stratejisini dinamitlemeyi amaçlayan terörist hareketler olarak tanımlıyor. ABD resmi ağızlarından coşkulu bir şekilde terörizmi hedef aldığını ve İslam dini ile hiçbir kavgasının olmadığını belirtse de; Ortadoğu'da ve dünyanın herhangi bir yerinde İslami kimliklerini öne çıkaran geniş müslüman kitleler ABD'nin kendilerine askeri olmayan bir karşılık vermemesi nedeniyle durumun gerçekte ABD'nin belirttiği gibi olmadığını farkındalar. Bu anlayış, büyük bir kısmı müslüman devletlerden oluşan ABD'nin terörizmin destekçileri listesindeki Libya, İran, Sudan, Suriye ve Irak gibi ülkelerde hakim durumda. Müslümanlar ABD'nin İslam'ı terörizme eşitlediğini düşünüyorlar. Mevcut ABD politikası ne uzun vadeli bir İslamcılık bakışına ne de bölgedeki uzun vadeli ABD çıkarlarına yönelik bir bakışa sahip. İslam tarihsel süreçte sürekli gel-gitler, yükselişler ve düşüşler yaşamıştır. Geçmişte, ne zaman Müslüman kimliği, kültürü, kozmolojisi ve yaşam biçimi Avrupalı/ Osmanlı kolonyalizmi ya da Batılı Hristiyan misyoner faaliyetler gibi bazı dış faktörler tarafından kesintiye uğratılsa, İslam'ı savunma örtüsü altında birtakım hareketler ortaya çıkmıştır. İşte ABD'li politika yapıcılarının siyasal İslam'ın mevcut yükselişinin, Batılı popüler kültürün İslami değerleri tehdit ettiği algısı ve bölgede Amerikan askeri ve siyasi varlığına karşı bir tepki olduğunu ve bu İslami algının yalnızca askeri karşılıklarla bastırılamayacağını anlayamıyorlar.

Mevcut ABD politikası ile ilgili bir başka sıkıntı

da Ortadoğu'daki bazı rejimlere verdiği destektir. Washington bölgede, toplu tutuklamalar, işkence ve diğer yasal olmayan prosedürler uygulayan rejimlerin en büyük destekçisi olarak görülüyor. ABD merkezlerine ve Suudi ulusal muhafızlarını eğiten Amerikan personeline yönelik saldırıların arkasında yatan görüş, ABD'nin kendi vatandaşlarının haklarını ihlal eden bir rejimi desteklediği idi. Bu sebeple Washington tarafından insan haklarını desteklemeye yönelik herhangi bir girişim hemen çifte standartla yaf-talanıyor. Siyasal İslam'ın bazı versiyonlarında görülen insan hakları yetersizlikleri zaten Müslüman feministler ve liberal İslam alimleri tarafından yoğun bir biçimde eleştiriliyor. ABD İslami hareket içerisinde insan haklarına olan dikkati artıracak olan bu gibi alimlerin etkilerini desteklemeli.

Ayrıca, ABD'nin İsrail ile Filistinliler arasında adil olmayan bir barışı ve Arap dünyasındaki zengin-fakir uçurumunu desteklemesi de İsrail ve ABD hedeflerine yönelik saldırıları artırmıştır. Müslümanlar, ABD'nin Arap dünyasından daha fazla çıkarı olmasına rağmen nedense İsrail'in haklarını Arapların haklarının üstünde tutmasını ve Araplar ile Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerine sessiz kalmamasını anlayamıyorlar.

Yeni Bir Dış Politikaya Doğru

Kilit Tavsiyeler

ABD'nin, sivilere yönelik şiddetin İslami öğretilerle çatıştığını belirterek, İslam ve terörizm arasındaki ayırımı yapmakta daha fazla hassasiyet göstermesi ge-

rekmehtedir.

ABD İslamcılarının şiddet hareketlerini kınadığı ölçüde dost ülkelerin insan hakları ihlallerini de kınamalıdır. Ortadoğu devletlerine yapılan mali yardımlar demokratikleşme ve insan hakları konularındaki ilerlemelere bağlı olmalıdır.

Washington, Amerikan kültürünün İslami değerlerle kesişen yönlerini ortaya çıkarmalıdır.

ABD Müslüman ilahiyatçılar ve aydınlarile doğrudan bir diyalog başlatmalı ve İslam'ın daha hoşgörü ve demokratik versiyonunu güçlendirmek için Amerikalı müslümanların desteğini kazanmalıdır.

ABD, terörizmle sadece askeri mücadeleyi değil; İsrail, Türkiye ve Arap rejimlerinin uluslararası hukuk ve insan hakları standartlarına uymasını sağlayarak ve az gelirli Arap ülkelerini eğitim programları, hastaneler ve benzeri yollarla doğrudan destekleyerek kök nedenlerine yönelmeyi de hedeflemelidir.

ABD'li politika yapımcıları İsrail'i, Türkiye'yi ve ABD destekli İslami rejimler dahil müttefik Arap hükümetlerini, insan haklarını ihlal konusunda eşit bir biçimde kınamalıdır. Tüm Ortadoğu devletlerine

yönelik ABD yardımı demokratikleşme ve insan hakları konularındaki ilerlemeleri şartına bağlanmalıdır. ABD ayrıca bu yardımı Soğuk Savaş sonrası döneme uyumlu bir biçimde yeniden yapılandırmalı; yani, eğitime ve sivil toplum kuruluşlarına daha fazla, silahlanma ve askeri harcamalara daha az destek vermelidir. Eğer Washington Ortadoğu'da İslam'ın daha hoşgörü ve liberal bir versiyonunu desteklemek istiyorsa, son sığınak noktası olarak İslami mezhebe dayalı kimliklere yönelen insanların ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Sosyo-politik gelişimi sağlamak için, bölgede bir gayri müslim değerler kümesi (örneğin, sekülaerizm, tüketicilik, materyalizm ve yerel ahlaki değerlere saygısızlık) olarak görülen "modernizm"i empoze etmeden, İslami gruplar da dahil, sivil toplum kuruluşlarını desteklemek ve onlarla birlikte çalışmak gerekiyor.

ABD fonları, mevcut askeri yardımlar ve (İslami şiddeti hedef alan) gizli "terörle mücadele" operasyonlarından Müslüman ülkelerdeki yoksulluk, hükümet yolsuzlukları ve siyasi kısıtlamalar gibi umutsuzluğa yol açan olayların kökenlerini hedef alan sivil kuruluşlara ve diğer kurumlara aktarılmalıdır.

Washington Müslüman entelektüellerle doğrudan bir diyalog başlatmalıdır. Bu, gerçek İslami inanışlar ve eğilimler hakkında politika yapımcıların daha fazla ve üçüncü şahıslara nazaran güvenilir bilgiler elde etme imkanını sağlayacaktır. ABD'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri aynı zamanda Ortadoğu kültürlerini ve insanlığa olan Arap ve Müslüman katkılarını anlamaya ve onlara saygı duymaya dayalı kültürel bir boyutu da içermelidir. Washington ayrıca ABD'nin esas (yalnızca popüler ve ticari değil) kültürüne olan Ortadoğulu katılımı desteklemelidir. Bu katılım Fulbright Komisyonu, ABD Enformasyon Teşkilatı ve ABD elçiliklerindeki kültürel ofisler aracılığı ile sağlanabilir.

ABD, İran yönetim modelinin bölgede bir İslami iktidar için yegane model olmadığını bilmelidir. Ürdün, Türkiye, Yemen ve Mısır gibi yerlerde İslamcılar parlamentoya ve koalisyon hükümetlerine girmişler ve olağanüstü bir ılımlılık ve hoşgörü örneği sergilemişlerdir. Washington şiddet içermeyen siyasi katılımı hedefleyen bu gibi İslamcı akımları desteklemeli ve teşvik etmelidir.

ABD, aldıkları ABD yardımını hak ettiklerini kanıtlamak için, köktencilığa karşı ABD çıkarlarını sa-

vunduklarını öne süren yerel rejimlere karşı temkinli olmalıdır. İslamcılığa karşı olduğunu iddia eden herkese destek olmak şeklindeki kısa görüşlü politika, uzun vadeli ABD çıkarlarına zarar verici olacaktır. Washington, demokrasi, hoşgörü ve ekonomik ve siyasal adalet gibi ortak değerlerle olan ilişkilerinin derinliği oranınca her hükümetle çalışmalıdır.

ABD İslami köktencilığa karşı bir kalkan olarak ABD'li müslümanların bu mücadeleye en üst derecede katılmalarını sağlamalıdır. ABDli Müslümanlar hem seküler bir demokraside azınlık olarak yaşama tecrübesine hem de İslam'ın daha hoşgörülü bir versiyonunu sergileyebilecek İslami inanç ve tarih bilgisine sahipler. Çoğulcu Amerikan tecrübesi İslam Dünyasına bir ılımlılık inancı yerleştirilebilmesine yardımcı olacaktır.

ABD'li müslümanların ABD toplumunun ana gövdesine yabancılık duymamaları için, Washington Müslümanlara ve Araplara yönelik saldırıları kınamakta ve suçluları adalete teslim etmekte çok daha etkin olmalıdır. Özellikle de, ABD ile Ortadoğu ülkeleri arasında gerilimin yükseldiği dönemlerde Washington ABD'li Müslümanların günah keçisi yapılmasını engellemek için en başta harekete geçmelidir. ■

Daha Fazla Bilgi İçin:

Organizasyonlar:

Amerikan-Arap Ayırmıcılık Karşıtı Komitesi
4201 Connecticut Avenue NW, Ste. 300 Washington, DC 20008

Voice: (202) 244-2990

Fax: (202) 244-3196

Email: adc@adc.org

İslam Konferansı Örgütü

130 East 40th Street, 5th Floor New York City, NY 10016

Tel: (212) 883-0140

Fax: (212) 883-0143

Amerikan Müslüman Konseyi

1212 New York Avenue NW

Washington DC, 20005

Tel: (202) 789-2262

Fax: (202) 789-2550

Email: amc@amermuslim.org

Yayınlar:

Nazih Ayubi, *Political Islam: Religion and Politics in the Arab World* (New York City, NY: Routledge, 1991).

John Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality* (Oxford, UK: Oxford University Press, 1992).

Earl H. Fry et. al, *America the Vincible: U.S. Foreign Policy for the Twenty-First Century* (New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1994).

Dilip Hiro, *Holy Wars: The Rise of Islamic Fundamentalism* (New York City, NY: Routledge, 1989).

Fuad I. Kuri, *Imams and Emirs: State, Religion and Sects in Islam* (London, UK: Saqi Books, 1990).

John Ruedy, *Islamism and Secularism in North Africa* (New York City, NY: St. Martins Press, 1994).

Ali Mazrui, "Islam at War and Communism in Retreat: What is the Connection," in Tariq Ismael and Jacqueline Ismael, *The Gulf war and the New World Order* (Gainesville, FL: University Press of Florida, 1994).

Yvonne Yazbeck Haddad, "Operation Desert Shield/Desert Storm: The Islamists' Perspective," in Bennis and Moushabeck, *Beyond the Storm: A Gulf Crisis Reader* (Brooklyn, NY: Interlink Publishing, 1991).

Me'mun Fendi: Georgetown Üniversitesi Çağdaş Arap Araştırmaları Merkezi

Editörler: Tom Barry(IRC) ve Martha Honey(IPS)

AKADEMİ'YE VE ORYANTALİST ÇALIŞMALAR'A 11 EYLÜL ÇELMESİ

ZEKİ ER

Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine yapılan saldırının yarattığı travmanın politik ve askeri yönü bir yandan dünya gündemini hala meşgul ederken, öte yandan entelektüel ve akademik dünyada da buna paralel tartışmalar ve gelişmeler gözlenmeye başladı. Daha önce 79 İran devrimiyle ivme kazanan Orta-Doğu ve İslam hakkındaki yayınlarda fark edilir bir artış yaşanırken, bölge ve İslam'la ilgili akademik yaklaşımlar da tekrar tartışma ortamına çekilmiş oldu. Kırılma yaşanan diğer bir alan ise İnsan Hakları konusunda olacağı benzer.

11 Eylül'ü hemen müteakiben İsrail asıllı Orta-doğu uzmanı Martin Kramer'in yazdığı "*Fildişi Kuleler*" (Ivory Towers on Sand) başlıklı kitap, Amerika'daki Orta-Doğu ve İslam üzerine çalışan akademik kurum ve uzmanları ağır şekilde suçlamış, yaşanan olaylarda ahlaki sorumlulukları olduğunu öne sürmüştü. Çünkü bir takım uzmanlar, Kramer'e göre, Orta-Doğu'daki İslamcı hareketleri aslında demokratik talepleri olan hareketler olarak göstermeye çalışarak, İslamcı terör üzerine hiç eğilmeyerek Amerikan kamuoyu ve yönetimini yanlış yönlendirmişlerdi. Amerika'da Orta-Doğu üzerine çalışan orta doğu kökenli uzmanlar 30 yıl öncesinde sadece % 3-4 civarında iken bugün bu oranın yarı yarıya olacak şekilde değişmesinin Kramer'e göre Orta Doğu çalışmalarının anti-amerikancı, solcu bir çehreye bürünmesinde önemli bir rolü var.

Bu tartışmanın merkezinde yer alan olay ve şahıs ise Türk kamuoyunun da aşına olduğu John Esposito. CIA'nın 11 Eylül'den önce Sudan'ın öner-

diği Ladin hakkındaki istihbari bilgileri almamasında, o dönem Clinton yönetiminin Orta-Doğu politikalarında çok belirleyici ve etkili olduğu iddia edilen (ki kendisi 11 Eylül ve bu tartışmalardan önce geçen yaz Oxford Üniversitesi'nde katıldığı "Türkiye, AB ve İnsan Hakları" konulu bir konferansta kendisinin sanıldığına aksine yönetim üzerinde pek bir etkisi olmadığını ve danışmanlığının çok sınırlı olduğunu savunmuştu) John Esposito'nun yanlış yönlendiren tavsiyelerinin etkili olduğunun düşünülmesi bu tartışmanın gündeme ait örnek çerçevesini oluşturuyor.

Bu iddialara karşın, Prof. Esposito ve Prof. Bullet gibi doğrudan suçlanan uzmanlar Kramer'in ve yayıncısının İsrail ile olan yakın ilişkilerine işaret ederek bu tartışmanın gerisinde aslında Amerika'nın menfaatlerinin korunmasının değil başka gizli bir gündemin var olduğunu, bu tartışma ile bütün orta doğu düzeniyle birlikte Arap-İsrail ihtilafında İsrail'e aykırı tez geliştirenlerin gözden düşürülmesi çabası olabileceğini hatırlatıyor.

Bu tartışma artık "akademinin geri alınması" savaşına dönüşecek noktaya taşınmış durumda. Kramer ve onun gibi düşünenler bu yaz Orta-Doğu çalışmalarına ayrılacak bütçenin karar verileceği toplantıda (HASE) akademinin bütçesinin kesilip onun yerine "hükümetin hizmetine amade öğrencilerle yapılacak gerçek ve faydalı eğitim programlarının (Ulusal Güvenlik Eğitim Programı gibi) desteklenmesinin gerektiğini açıktan savunuyorlar.

Bu çok bilimsel (!) tartışmanın nereye varacağı, Oryantalist çalışmaları nasıl etkileyeceği bir soru

olarak dururken, Amerika'da başlayan bu tartışmanın Avrupa'da ne kadar ve ne şekilde makes bulacağı henüz net olmamakla beraber, son gelişmelerin akademik toplantı gündemlerini etkilediği kesin. Londra'da, London Islamic Centre adlı kuruluş düzenlediği fikri toplantılarla bu sıcak gündemi yakından takip eden kuruluşlardan bir tanesi. Geçen ay içerisinde yapılan "Küreselleşme, İnanç ve İslam Fobisi" başlıklı toplantı da bunlardan biriydi. 11 Eylül tartışmalarının gölgesinde geçen konferansda Amerika'da yaşanan iki akademik klik arasındaki tartışmaların benzerleri yaşandı.

Toplantıda bir konuşma yapan Cambridge Üniversitesi sosyoloji profesörlerinden Bryan Turner'in yaşanan güvensizlik krizi ile ilgili çözüm olarak önerdiği "kozmpolitan erdem" (cosmopolitan virtue) teorisi 11 Eylül saldırısı sonrasında Avrupa ve Amerika'da yaşanan diğer bir ikilemin örneği ya da habercisi. Bilindiği gibi İnsan Hakları konusu özellikle soğuk savaş sonrası yeniden dizayn edilen dünya düzeninin temel ayaklarından birini oluşturuyordu. 11 Eylül'le birlikte terör ile mücadele adıyla başlatılan ve nerde duracağı henüz meçhul olan dönemde, Batıda ve özellikle Amerika'da yaşanan gü-

venlik sorununa ilişkin iki farklı eğilim belirginleşiyor: Güvenlik sorununu önceleyen ve dolayısıyla insan hakları konusunda dünyaya vad edilen hassasiyet ve çalışmaların ikinci plana itilmesi hatta gözardı edilmesi; ikinci olarak da, Turner'in de önerdiği gibi insan haklarının ve demokratik yapının iyice güçlendirilmesi, kozmopolit bir erdem etrafında birleşilecek bir yapının kurulması; ki, bunun temelinde de insan hakları olması gerektiğini savunuyor bu görüştekiler.

Muhtemelen kendini daha önce pek güvensiz hissetmemiş olan Amerika, ilk kez insan hakları ve güvenlik sorunu arasında kalmış gibi gözüküyor. Harvard Üniversitesi hocalarından Micheal Ignatieff NY Times'da yayınladığı makalesinde, 11 Eylül sonrasında dünyada yaşanan gelişmelere dikkat çekerek, İnsan Hakları döneminin sonuna mı geldik sorusunu soruyor. Her ne kadar İnsan Hakları konusu Amerika'nın politikalarına bire bir bağlı olan bir konu değilse de, dünya jandarmalığı görevini ifa eden bir Amerika'nın bu konuda öncelik değiştirmesinin insan hakları konusundaki çalışmaları olumsuz yönde etkileyeceği de bir gerçek. Bahsedilen yazısında Ignatieff esasen insan haklarının

ulusal güvenliğin de en iyi garantörü olduğunu, güvenlik kaygısıyla insan haklarını feda etmenin ve baskıcı rejimlerle işbirliği yapmanın uzun vadede beklenmedik olumsuz sonuçlar doğuracağına dikkat çekiyor.

İronik bir şekilde insan hakları iddiası 11 Eylül sonrası gelişmelerle yara alırken (bu iddia belki Müslüman halklar ve başka dünya milletleri için hep bir slogan olarak vardı, çifte standart onların hep gündemindeydi ama bu artık Batı'nın kendisinin de seslendirdiği ve hatta savunduğu bir noktaya gelmesi itibarıyla anlamlıdır) öte yandan yine aynı 11 Eylül'ün tahakkuku aynı iddianın daha ciddiye alınıp, kozmopolitan erdemler (dikkat! 'uluslararası erdemler' değil, mesela) etrafında soruna çözüm aranmasına neden oluyor.

Turner'a göre "Hristiyanlık ve İslam, küreselleşmeye yabancı ve karşı olmak şöyle dursun, dünya dinleri olarak küreselleşmenin ilk versiyonlarıdır; ancak mensuplarına güçlü bir dayanışma kaynağı olduklarından biraz dışlayıcıdır. Globalleşme döneminde geleneksel değer sistemleri "melezleşme" (hybridization) olgusuyla karşı karşıya kaldılar. Ve zaten fundementalizm denilen şey de aslında geleceğin savunması değil, tersine küreselleşme sürecinin karmaşıklığı ve de melezleşme'nin doğurduğu belirsizlikleri azaltmak için topluma belli şartları dayatmaya çalışan modern bir harekettir. Modern toplumun kompleks ve melez yapısı içerisinde güç-

lü aidiyet duygularına yer yoktur."

Turner kozmopolitan demokrasinin elde edilmesine katkı olarak önerdiği kozmopolitan erdem teorisi çevresinde şunları öneriyor: kendi yerel kültürüne karşı duygusal bir mesafe koymak, diğer kültür ve kültürel değerlere hassasiyet, modern ideolojilerin büyük hikayelerine karşı şüphecilik, kültürel melezleşmeyi kabul etmek ve diğer kültürlerle ve de özellikle dinlerle daimi bir kurumsal diyaloga girmek. Bunlar aynı zamanda globalleşmenin de sorumluluk ayağını oluşturan noktalar.

İnsan hakları söylemi, belli tarihi, coğrafi ve kültürel şartların içinden çıkmış bir iddia olsa da, kozmopolitan erdem ve demokrasiyi savunanlar evrensel insan haklarını buluşulması gereken ilk durak ve atılması gereken bir adım olarak görüyorlar. Tek tek yerel kültür ve değerler hakkındaki daimi şüpheciliği ile bu bakış açısı, kozmopolitan bir değerler çerçevesi etrafında diyalog kurma iddiasıyla çelişik bir görünüm arz etmesine ve bir mekansızlık ve aidiyetsizlik hissi vermesine rağmen insan hakları tartışmalarına zenginlik katacağına benziyor.

11 Eylül sonrası alevlenen İslam çalışmaları ve İnsan hakları tartışmalarındaki kırılmaya bakıldığında, 'hiç bir şey eskisi gibi olmayacak' denen dönemde fikir dünyasında da hem metodolojik hem muhtevayla ilgili iz bırakıcı tartışmalar ve gelişmeler mukadder görünüyor. ■

İSLÂM DÜNYASININ DÖNÜŞÜMÜ

DA LE F. EICKELMANN

Türkçesi: Mehmet Arslan

İsrail'de yayımlanan ve ağırlıklı olarak müslüman ülkelerdeki siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri "rapor" eden "ödevli" akademisyenlerin "araştırma"larına yer veren MERIA dergisinden çevrilen bu metinde, İslam dünyasındaki seküler / otoriter eğitim sistemlerinin ve medya rejimlerinin müslüman toplumları nasıl ve ne yönde dönüştürdüğü inceleniyor. Metinde, "gücün medyası" ile "medyanın gücü"nün her zaman örtüşmediğini, medyanın gücünün "gücün medyası"na nasıl ilginç şekiller yaptığını da izlemek mümkün. Bu metnin dergide yayımlanan en "insaflı" metinlerden biri olduğunu da hatırlatmak isteriz. -Umran

16. yüzyıl Avrupasında matbaanın gördüğü işlev ve benzer bir işlev gören kitlesel eğitim ve iletişim, Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya, Hint Altkıtasından Endonezya takım adalarına kadar büyük bir coğrafi bölgeyi içine alan İslam dünyasını hızla dönüştürmektedir. Kozmopolit bir şehir olan İstanbul'da, Paris'in banliyölerinde ya da Umman'ın dağlık orta bölgelerindeki vahalarda yaşayan çok sayıda inançlı insan, inanç konusunda daha az bilinçli atalarının hayal bile edemeyecekleri kadar İslam inanç ve ritüellerinin temellerini sorgulamakta ve tartışmaktadır.

"Fundamentalizm" gibi cıfcaflı kelimeler ve Samuel Huntington'ın "Batı versus Diğerleri" ya da Daniel Lerner'in "Mekke ya da Mekanikleşme" gibi tanımlamaları, bu dönüşümün anlaşılmasında pek bir fayda sağlamamaktadır. Bu tanımlamalar, İslam dünyasındaki bu oluşumun pek çok durumda her şeyi modern, liberal ya da ilerlemeci diyerek fanatik bir şekilde reddettiğini dile getirerek bir indirgemecilik sergilemek suretiyle günümüzde bir milyarı aşkın müslümanın tecrübe etmekte olduğu yoğun spiritüel ve entelektüel oluşumu ve patlamayı (ferment) gizlemekte ya da tahrif etmektedir. Aslında, -sadece büyük İslami kitlelere has olmayan- bu fanatiklik, olan bitenler bağlamında bir role sahiptir; fakat bütün hikaye bundan ibaret değildir.

Daha da önemli bir fenomense, sıradan insanların din ve içinde yaşadıkları toplumları hakkında bilgi kaynaklarına sahip olma konusunda daha önce tahmin edilemeyecek bir yaklaşım sergilemeleridir. Ülkeden ülkeye bürokratlar, geleneksel din alimleri ve resmi görevli olarak atanmış hocalar, bu toplumlarda köksalan kültürü tekellerinde tutmayı başaramamaktadırlar. Bürokratların ve din otoritelerinin halkların bilgilerini ve düşüncelerini kontrol etme zamanı artık geçmiştir.

Yüksek Eğitim ve İletişim

Şu an içinde yaşadığımız dönemi daha önceki dönemlerden ayıran şey, çok sayıda müminin; dinin, cemaatin ve toplumun "yeniden yapılanmasında" rol almasıdır. Önceki dönemlerde siyasal ya da dini liderler görüşlerini bildirir, diğerleri de bunları tatbik ederlerdi. Günümüzde dini ve siyasal değerlerdeki değişim için talepler tabandan gelmektedir. Fransa'da bu durum, "Fransa'da Müslüman olmak"tan, "Fransız Müslüman" olmaya doğru bir kimlik değişimi anlamına gelmektedir. Türkiye'de giderek artan sayıda Türk vatandaşı, özellikle de genç nesil, kendilerini hem Avrupalı hem de müslüman olarak kabul etmektedir. Kimi İranlılar, İran Devrimi'nin büyük dönüşümünün 1978-79 yılında değil, aksine devrim

olduğunda henüz doğmamış olan yeni İran neslinin ilerki yaşlarında gerçekleştiğini ileri sürmektedirler. Söz konusu bu dönüşümler hem kadınlar hem erkekler için daha geniş bir özerklik alanının, hem de daha önceki İran dini liderlerinin öngöremeyeceği bir tarzda siyasetin ve dinin birbirine karıştığı kamusal alanın oluşumunu içermektedir.

Şayet modernlik, daha önceki nesillerin hayal edemeyeceği yeni "mekân"ların da dahil olduğu yeni kamusal alanların ortaya çıkışı olarak tanımlanacaksa, o zaman Fransa'daki, Türkiye'deki, İran'daki, Endonezya'daki ve İslam coğrafyasındaki diğer ülkelerdeki gelişmeler Müslüman toplumların önemli bir toplumsal dönüşüm aşamasında olduklarını ortaya koymaktadır.

Modern döneme özgü olan husus, İslam geleneği hakkında söylem ve tartışmaların büyük ölçüde halkları da içerdiği noktasındadır. Bu durum, aynı zamanda, diğer Müslüman ve Müslüman olmayan geleneklerin farkında olmayı da içermektedir. Modern dünyadaki kitlesel eğitim ve iletişim, yeni'nin ve modern'in (unconventional) bilincine varmayı kolaylaştırmaktadır. Bu halklar, söylem tarzındaki ve kapsamındaki değişimde, dini düşüncenin ve eylemin doğasını yeniden düzenlemekte; kamusal alana dair yeni yapılar oluşturmakta ve anlam hakkında yeni

tartışmalara tanık olmaktadır.

Kitlesel eğitim ve iletişim, bütün çağdaş dünya dinleri için önem taşımaktadır. Bununla beraber, kitlesel eğitimin büyük etkisi, özellikle de yüksek eğitimin, 20. yüzyılın ortalarından itibaren İslam dünyasının büyük bir kesiminde daha sonra da pek çok ülkede hissedilmeye başlanmıştır. Fas, Mısır, Türkiye ve Endonezya'nın da içinde yer aldığı ülkeler, eğitim fırsatlarını her düzeyde geliştirmişlerdir. Hatta, Mısır ve Fas'ın kırsal bölgeleri gibi genel nüfus içerisindeki yetişkin okur yazar olmayanların oranının yüksek olduğu yerlerde bile eleştirel bir yaklaşıma sahip eğitimli insanlar okuyabilmekte, kendileri hakkında düşünebilmekte; mevcut dini ve siyasal otoriteyi sadece dinlemek yerine tartışmaya açmaktadır. Pek çok ülkede kadınların, erkeklere nazaran eğitim fırsatlarından yararlanmalarındaki açık, hızla kapanmasına rağmen, bu fırsatlardan yararlanma oranı hala daha azdır.

Hem kitle eğitimi, hem de iletişimi, özellikle medyanın ve insanların iletişim kurabilecekleri araçlarının hızla yaygınlık kazanması, İslam dünyasında insanların din ve siyaset konularında nasıl fikir yürütecekleri konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Bir çok iletişim aracı bilgi ve görüşlerin tek yanlı kontrolünü daha önceki çağlara göre çok daha zorlaştır-

muştır; her ne kadar istemeyerek de olsa, muhalif (dissent) bir sivil toplumun yeşermesini beslemiştir. Bizler hâlâ, -içerisinde yazılı basının, televizyonun, radyonun, kasetlerin ve müziğin yer aldığı- farklı medya araçlarının kimi bağlamlarda birliği, kimi bağlamlarda da ayrılığı teşvik etmek suretiyle bireyler ve gruplar üzerinde nasıl etkide bulunduğunu anlama safhasındayız; fakat bu bağlamda birkaç dikkat çekici nitelik tanımlanabilir. Söz konusu bu dönüşümün zirve noktasında Suriyeli inşaat mühendisi Muhammed Şahrur'un 1992 yılında yazdığı *The Book and The Qur'an* (Kitap ve Kur'an) gibi önemli kitaplar yayımlanmaktadır. Bu kitabın dağıtımı pek çok yerde yasaklanmasına ve engellenmesine rağmen, Arap dünyasında onbinlerce nüsha sattı. Çok sayıda insanın bu kitabı okuyabileceği ve dini otoritenin ve geleneğin görüşlerini yeniden yorumlaması ihtiyacını anlayabilmesinden ve İslam'ın temellerini çağdaş dünyaya uygulayabilmesinden önce, hiç kimse kitaptan böylesi bir başarı elde etmesini bekleyemezdi. Şahrur toplumda kadının rolünden "yaratıcı etkileşime" kadar uzanan çok çeşitli konularda Müslümanların kutsal metinlerinin yeniden yorumlaması ve bu metinlerin çağdaş toplumsal ve ahlâki konulara uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir.

Şahrur muhafazakâr dini bilgiye ve dini radikalle-

rin hoşgörüsüz kesinliklerini eleştiride ve bunlar yerine kutsal metinlerin toplumsal ve siyasal yaşama nasıl uygulanacağına dair sürekli ve belirgin yeni yorumlar ileri sürmede yalnız değildir. Bir diğer Suriyeli düşünür, laik Sadık Celal (Sadiq Jalal al-Azm) Muhafazakâr dini entelektüel Şeyh Yusuf Kardavi'yle 1997 yılı Mayıs ayında Katar'daki el-Cezire televizyon kanalında tartışmıştı. Dini muhafazakârlar, izleyiciler önünde ilk defa savunma konumunda bulunuyordu. El-Cezire televizyon kanalı, toplumda kadının rolü, Filistinli mülteciler, Irak'a uygulanan ambargo ve Arap dünyasındaki demokrasi ve insan hakları gibi konuların işlendiği "Muhaliif Yönelim" başlıklı canlı tartışma programlarıyla Arapça yayın yapan yayın organları arasında yeni bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Böylesi tartışma programları, dini ve siyasal konularda genelde ihtiyatlı davranan pek çok Arap ülkesindeki devlet kontrolünde yayın yapan televizyon kanallarında büyük bir olasılıkla gösterilmemektedir. Bununla beraber, uydu teknolojisi ve videolar geleneksel sansürcülüğü etkisiz hale getirmektedir. El-Cezire televizyon kanalında yayınlanan programların video kasetleri elden ele Fas, Umman, Suriye, Mısır ve diğer yerlere taşınmaktadır. El-Cezire kanalı, İslam dünyasının başka yerindeki diğer uluslar gibi

Arap dünyasındaki insanların da yaşamlarını etkileyen konular hakkında açık tartışmalar yapılmasını istediklerini ve yeni iletişim teknolojilerinin yönetimlerin ve kurulu dini otoritelerin bu insanların söz konusu taleplerini engellemelerine olanak tanımayacağını göstermektedir.

Reform yanlısı başka insanlar da vardır. Amerika'lı evangelist Billy Graham'ın Türkiye'deki benzeri Fethullah Gülen büyük kitlelere seslenmektedir. Gülen canlı yayınlarda, röportajlarda, zaman zaman gerçekleştirilen sohbetlerde İslam ve bilim, demokrasi, modernite, dini ve ideolojik hoşgörü, eğitimin önemi ve gündemdeki diğer konular hakkında görüşlerini dile getirmektedir.

Türkiye'deki Risale-i Nur gibi dini hareketler giderek artan bir şekilde dinde "orta yol" yaklaşımını dile getirmekte; İslam, akıl, bilim ve modernite arasındaki bağlantıya ve "Doğu" ve "Batı" arasında doğa/ichkin bir çatışma olmadığına vurgu yapmak suretiyle eğitimin her kademesinde faaliyetlerde bulunmakta ve çok sayıda eğitilmiş insana hitap etmektedirler. İranlı, Endonezyalı ve Malezyalı orta yolu benimsemiş olanlar da dini ve siyasal hoşgörü ve çoğulculuğu savunmak suretiyle benzer yaklaşımlar sergilemektedirler.

Yazılı ve görsel basına doğrudan ve yaygın bir şekilde katılımın sonucu olarak giderek daha çok sayıda müslüman, klasik metinleri ya da İslam modernliğini yorumlamayı kendileri üstlenmektedir. Kısa vadede sonuçlarının ne olacağı bilinmemekle beraber, İslam ülkelerinde ekonomileri yapılandırmak amacıyla "piyasa güçleri"ne olanak tanımak suretiyle pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde, entelektüel pisaya güçleri de kimi dini reformalara ve çalışmalara destek vermektedirler. Bangalades'de, bir zamanlar laik kesimde yaygın olan, şimdilerde ise İslami karşılıklarının ortaya çıktığı aşk romanlarından sonra "İslami" ve "laik" aşk romanları arasında bir ayırım bulmak artık çok zorlaşmıştır.

Ortaya çıkan sonuç, belli başlı dini metinlerin üstünlüğü iddiasına dayanan erken dönem, hiyerarşik dini otoritenin düşünce yapısının sona ermesidir. Umman, Suudi Arabistan, İran ve Mısır gibi dini otoritenin devlet kontrolünde olduğu ülkeler de bile artık otoritenin sözüne kulak asılacağına ya da rejimin öncülerini izlemeye devam edileceğine dair bir garanti söz konusu değildir.

Çağdaş İslam toplumlarında hiçbir grup ya da lider tipi, kutsalın egemenliğini elinde tutma imkanına sahip değildir.

Kamusal Alanın Ortaya Çıkışı

İslam'ın diyalog ve sivil tartışma konusu olması önem kazanmaktadır. Kamusal alanın bu yeni bağlamı giderek artan bir şekilde İslam'ın sembolik dilinin kullanımındaki çekişmelerce şekillenmektedir. Gazetelerde, internetde, el altından dolaştırılan kasetlerde ya da televizyondaki tartışmalar, ortak bir kamusal alanın oluşumuna katkı sağlamak suretiyle bir yerde buluşmakta ve örtüşmektedirler. Yeni iletişim araçları, bu tartışmaları giderek daha küresel bir boyuta taşımakta ve böylece ulusal konular ulus-ötesi bir niteliğe bürünmektedir. Dini ve siyasal tartışmalar bağlamında yeni medya araçları ve katılımcılar, İslam ve İslami değerlerin yaratılabileceği çeşitli yaklaşımların aktörleri aracılığıyla bir bilinç oluşumuna destek vermektedir. Bu durum farklı, performatif ve katılımcı ortam; devlet otoritelerinin tanıdığı resmi kurumlarla sınırlı olmayan yeni bir kamusal alanın oluşmasına imkan tanımaktadır.

İki tedbir uygun görülebilir; Birincisi, genişleyen kamusal alan, sivil toplumun ihtiyaç duyacağı demokrasiden daha fazla, demokrasi için olumlu umutlar sergilemesini gerektirmemektedir. Genişleyen kamusal alan, rekabetçi ve birbiri ardı sıra gelen dini ve siyasal otorite yapılarının bilinçlenmesine daha büyük imkanlar sağlamasına rağmen, otoriter rejimler, genişleyen kamusal alanla şimdilik geçinebilmektedir. Sivil toplum, demokrasi için bir ön koşul olmasına rağmen, demokrasiyi gerektirmemektedir.

İkincisi, pek çok "cemaat" ve otorite, geçmişle devamlılıkta değişen hiçbir şey olmadığını ileri sürse de cemaatlerin, kimliğin ve liderliğin kamusal olarak paylaşıldığı fikirler, bu tür etkilenimlerde yeni yapılar oluşturmaktadır. Milliyetçiliğin gelişiminin erken dönemlerinde son derece önemli olan kitlesel eğitim, mekân ve mesafe engellerinin kaldırılması; etkileşim ve karşılıklı olarak birbirini tanımaya yönelik yeni alanların açılması suretiyle medyanın ve iletişim araçlarının hızla yayılması "cemaatlerin" ve bu "cemaatler" arasındaki "şebeke"lerin (network'ların) oluşumunu çeşitlendirmiştir. ■

'BİLGE KRAL' ALİYA İZZETBEGOVİÇ: 'BOSNA DİRENİŞİ, İSLÂM DÜNYASININ DAYANIŞMA RUHUNUN VE DİNAMİZMİNİN CANLI BİR ÖRNEĞİDİR'

Konuşan: Akif Emre

Aliya İzzetbegoviç, hiç şüphesiz ki, son on yılın en önemli isimlerinden biridir. Onun önemi maruz kaldığı haksızlıktan kaynaklanmıyor; bir entelektüel ve bir siyaset adamı olarak 'kendi oluş'unu gerçekleştirebilen liderliğinden kaynaklanıyor.

Soğuk savaş döneminin sona erdiği ve yoğun belirsizliklerin yaşandığı kaotik bir küresel ortamda, bir düşünür ve eylem adamı olarak Aliya, halkını geleceğe taşıyacak tarihi sorumluluğu omuzlamaktan kaçınmamıştır. Profesyonel bir siyasetçi olmadığı halde tarihe, halkına ve insanlığa karşı beslediği derin sorumluluk duygusu onu bir uzun yürüyüşün öncülüğüne getirmiştir. 1990'lı yıllar boyunca Avrupa'nın ortasında *Batının ahlâk ve insanlık ilkelerine ihanet ettiği bir ahlâk sınavında Batıya ahlak ve insanlık ilkelerini hatırlatan bir bilge kral* olarak tarihi rolünü oynayıp tanık olduk.

Sahip çıktığı *İslâmî söylemini evrensel bir dile dönüştürürken beslediği medeniyet birikiminin farkındadır*. Bu yönüyle İslâm dünyasında yeni bir lider prototipinin habercisi olmuştur. Yeni bir siyaset dili geliştirerek ilkelerinde tutarsızlığa düşmeden söylemini evrensel ölçülere taşıyabilmiş *"bilge kral"* tipinin yaşayan örneğidir.

İslâm dünyasında soğuk savaş şartlarında ortaya çıkan lider tiplerinin tümünden ayrı olarak Aliya, düşünsel derinliği, uzlaşma ile ilkelerden tavizsizliği, diplomatik yetenekle askeri başarıyı şahsında birleştiren bir performans sergilemiştir. En olumsuz şartlarda bile iyimser tutumu, pozitif yaklaşımıyla uzun mesafe koşucusu bir eylem ve siyaset adamı olduğunu göstermiştir. Eğer düşüncesinde ve hareket tarzında bu "pozitif yaklaşım" olmasaydı pragmatizmle reaksiyonerliğin açmazları arasında sıkışıp kalan, tarihte sayıları hiç de az olmayan lider taklitlerinden biri olarak bugün üzerinde konuşulmayacaktı bile.

Okuyacağınız röportaj bir televizyon belgeseli için yapılan konuşmalar dizisinin bir bölümünü oluşturuyor. Aliya *İzzetbegoviç'in hayatı ekseninde bir medeniyetin, bir toplumun modern tarihini, imkânlarını ve dinamizmini ortaya çıkarmayı amaçladık*.

Bu çerçevede Aliya İzzetbegoviç'le bir şekilde hayatı keşmiş pek çok önemli isimle konuşmalar gerçekleştirdik. Lise ve üniversite döneminin heyecanlarını, umutlarını birlik-

te paylaştığı *Prof. Ekrem Çampara* gibi, beraber hapis yatdığı *Hasan Cengiç* gibi, Komünist Yugoslavya döneminde sorumluluk sahibi bir Müslüman aydın, mürşid olarak ilgilendiği genç şairlerden *Cemaleddin Ladiç* gibi, savaş döneminde en kritik anlarda beraber olduğu *Eyüp Ganiç* ya da *General Rasim Delić* gibi isimlerle gerçekleştirdiğim ve Aliya portresini tamamlayan konuşmalardı bunlar.

Tüm bu konuşmaların bende bıraktığı iz/lenim şu oldu: *En olumsuz şartlarda bile umudu yitirmeyen, bir bütün olarak hayatın olumlu yanlarını görmek isteyen, bilge bir Müslüman prototipi...* Gençlik yıllarında Hırvat Ustaşaların ya da Sırp Çetniklerin baskısı altındayken bile Saraybosna'da Milyačka Irmağı'nın kenarında İslâm'ın geleceğine ilişkin arkadaşlarıyla günlerce, aylarca konuştukları, yoğun "tartışmalar" yaptıkları günlerde olduğu gibi, Sırp kuşatması altında geçirdiği 1200 gün boyunca da *içindeki umut ateşi hiç sönmeydi...*

Sahip olduğu siyasi misyonu ve sorumlulukları gereği onunla istediğim boyutta bir konuşma gerçekleştirmek çok zordu. Nitekim görüşmeden önce hazırladığım pek çok soru bu gerekçelerle geri çevrildi. Hatta mutabık kaldığımız sorulardan bazılarını bile son anda kabul etmedikleri oldu. "Sınırlı bir zaman dilimi"nde yaptığım bu görüşmenin eksikliğini, bir şekilde hayatında yer almış insanlarla konuşarak tamamlamayı denedim.

Aliya İzzetbegoviç'in ketumluğunun nedenlerini anlıyor ve anlamlandırabiliyorum: Ortada tamamlanmamış bir proje var. *Pek çok konuyu konuşmak istememesinin, kendinden çok halkın geleceğine karşı gösterdiği sorumluluktan kaynaklandığı muhakkak*. Kendisine ilişkin soruları cevaplamaktaki isteksizliğinin ise derin tevazuundan başka bir izahı yok.

Tamamlanmamış (benden kaynaklanmayan nedenlerden dolayı) bir televizyon belgeseli için yapılan bu çalışma, diğer konuşmalarla birlikte bu haliyle bile Aliya portresinin önemli bir kısmını resmediyor. Bu konuda daha geniş bir çalışmanın girişi olması anlamında Aliya Üstüne Aliya İle yaptığım bu konuşmayı daha fazla geciktirmeden Türk okuyucusu ile paylaşmayı bir sorumluluk addediyorum.

Akif Emre: Sayın Cumhurbaşkanı, bir entellektüel ve bir siyaset adamı olarak verdiğiniz mücadeleye geçmeden önce bizzat hayat çizginizin bir izlek olarak sürdürülmesinin burada pek çok şeyi daha iyi anlamamıza yarayacağını düşünüyorum. Hayatınızın, yetiştiğiniz aile ortamınızın ve dolayısıyla bizzat kişisel deneyimlerin Bosna'daki sosyal, entellektüel ve siyasi gelişmelerin anlaşılmasında önemli ipuçları vereceğini düşünüyorum. Bu bakımdan doğduğunuz, yetiştiğiniz aile ortamından söz ederek konuşmamıza başlayabilir miyiz? Yetiştirdiğiniz aile, nasıl bir tarihi ve kültürel mirasa yansıtıyordu?

Aliya İzzetbegović: Yetiştirdiğim ortamın tam olarak anlaşılması için ismi benim gibi Aliya olan bir çocuğun hikayesiyle başlamak istiyorum. Büyüdüğünde bir Türk kızıyla evlenecek bir çocuğun hikayesi. 19. yüzyılın sonlarında Üsküdar'da Osmanlı ordusunda askerlik yaparken Sıdika isimli bir kızla tanışıp evlendi. Beş oğlu oldu. Oğullarından birisi olan rahmetli Mustafa benim babamdır.

1927 yılına kadar, Türklerin Belgrad'dan çekilmesinden sonra Müslümanların yoğun olarak yerleştiği **Bosnaski Šamats** şehrinde yaşadık.

Burası Sultan Aziz'in Uş civarında Müslümanlara tahsis ettiği, sonradan yerleşime açılmış bir bölgedir. 1927'ye kadar ailemle birlikte burada yaşadık. Biz, üçü kız ikisi erkek çocuk olmak üzere 5 kardeştik. Ben ortanca kardeştim.

Babam ticaretle uğraşıyordu. Ama ticaretle çok yetenekli olduğu söylenemezdi. İşleri batınca henüz iki yaşındayken Saraybosna'ya geldik.

Saraybosna'ya yerleşmemizin ailemiz açısından hem olumlu hem olumsuz sonuçları oldu. Olumsuz sonuçları, babam küçük memur olduğu için zor bir hayat sürdük; hayatımız sıkıntılarla geçti.

İyi tarafı ise, burada eğitim imkanı bularak liseyi, üniversiteyi okudum. Liseyi bitirdikten sonra 3 yıl ziraat fakültesine devam ettim. İsteksiz gittiğim bu bö-

lümü yarıda bırakarak Hukuk fakültesine kayıt yaptırdım. 1956 yılında buradan mezun oldum.

Genel olarak çocukluğumu Yugoslavya'nın çeşitli bölgelerinde geçirdim. Çocukluk yıllarımın Yugoslavya'sı Türklerin bildiği Tito döneminin Yugoslavya'sından farklıydı.

Bu dönemde **Kara Corcević hanedanı** hüküm sürüyordu. Bu hanedanın kurucusu 19. yüzyıl başlarında Türklere karşı isyan eden meşhur **Kara Corcević**'tir. Türk yönetimine karşı Sırbistan'da isyan başlattı, hatta bir süre de hüküm sürdü.

Bundan sonra Kara Corcević hanedanı kurularak 20. yüzyılın başlarında 1903 yılında bu hanedan iktidara geldi. Yugoslavya fiili olarak bu hanedanın diktası altındaydı.

Nüfusun sadece yüzde 40'ını oluşturan Sırlar ülkenin hakimi durumundaydılar. Yönetimin

önemli yerlerinde bakanlıklar, ordu, kanton yönetimi, polis teşkilatı hatta eğitim bile Sırların egemenliği altındaydı

Hatırladığım kadariyle ortaokul yıllarımda öğretmenlerimin tümü Sırp'tı. Çocukluğumu Sırp hegemonyası altında geçirdim.

O zamanlar Yugoslavya'da resmi olarak tanınmış üç ulus vardı; bunlar Sırlar, Hırvatlar ve Slovenlerdi. Sırlar tümüyle hakim roldeydiler. Müslümanlar ise ulus olarak tanınmıyordu.

Bu durum Müslümanların politik konumlarını yeterince açıklamaktadır. Müslümanların ekonomik durumları ise, Birinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen toprak reformuyla yeni bir aşamaya girdi. Toprak reformu pratikte Müslümanların fakirleştirilmesini hedeflemişti ve bu sonuç da elde edildi.

Toprak reformuyla Müslümanlara ait 10 milyon dönüm toprağa el kondu. Bir çok zengin aile bir iki yıl içinde dilenci durumuna düşürüldü. Bu yıllar Müslümanlar için son derece zor yıllardı.

Yugoslavya döneminde Müslümanların kısa adı

YMO (Yugoslavya Müslümanları Örgütü) olan bir teşkilatı vardı. Örgütün başkanı 1939 yılında Sırlar tarafından öldürülen **Mehmet Spaho** idi. Her ne kadar somut bir başarı elde edememiş olsa da Müslümanları organize etmeyi başarmış tek kişiydi. Bosnalı Müslümanların mücadelelerinde Boşnaklara otonomi kazandırmayı hedefleyen örgüt, Müslümanların çoğunu çatısı altında toplamıştı.

Ancak otonomi elde edilemedi.

(Konuşmayı gerçekleştirdiğimiz SDA genel merkezinin önündeki caddeye Mehmet Spaho caddesi isminin verilmesi bir vefa göstergesi olarak dikkatimi çekecektir...A.E)

Bu hedef gerçekleşemediği gibi Sırp ve Hırvatlar aralarında bölüşerek Bosna'yı parçalamak istediler. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce 1939 Ağustosunda Bosna'yı kendi aralarında paylaşan bir anlaşma imzaladılar. Bu Sırp Siyetkoviç ile Hırvat Maçak arasında imzalanan ünlü **Seyetkoviç-Maçak anlaşması**dır.

Müslümanların çoğunlukta olduğu Bosna'da Sırların daha fazla olduğu yerler Sırlara, Hırvatların çoğunlukta olduğu yerlerse Hırvatlara verilecekti. Müslümanların çoğunluk olduğu bölgeler, Müslümanlar yok sayılarak Sırp ve Hırvatlardan hangisi daha fazla ise o tarafa verilecekti.

Bu durum eski Yugoslavya'da her türlü destekten mahrum kalmış Müslümanların ekonomik, politik ve sosyal durumunun resmidir.

Emre: Müslümanların her yönüyle kuşatıldığı, sizsiz bırakıldığı bir dönemde yetiştiniz. Dünyadaki siyasi ortam gibi Müslümanların durumu da hiç iç açıcı değildi. Ama bildiğimiz kadarıyla bu şartlarda bile kendi içinde canlı bir İslami, entelektüel çalışmalar vardı. Siz bu çalışmaların neresinde duruyordunuz?

İzzetbegoviç: İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce 1938'de Saraybosna'da **Genç Müslümanlar**

(Bladi Müselmani) adıyla bilinen bir grup vardı. Bu grup, 19. yüzyılda İslam Dünyası'nda ortaya çıkan akımların ve bu dönemdeki düşünürlerin etkisi altında Müslümanların sorunlarına çözüm aramıştı.

Bunlar Reşit Rıza, Muhammed Abduh gibi önemli isimlerdi. Onların geliştirdiği düşüncelerden etkilenmiş olduklarını sanıyorum. Bu grupla temasa geçerek İslami uyanışı hedefleyen düşünce biçimini benimsedim.

İslam tarihi, Müslümanların tarihte oynadığı rol gibi konular gündemimizi işgal ediyor; bu konular etrafında tartışıyor, bu sorunlar üstüne kafa yoruyorduk.

Müslümanlar üç büyük medeniyet merkezi oluşturdular. Birincisi, Ortadoğu'da; ikincisi, Tac Mahal'le simgeleşen Hindistan'da; üçüncüsü de El Hamra Sarayı'yla özdeşleşen İspanya'daki Endülüs medeniyeti.

Türklerin Hindistan'dan Viyana'ya kadar uzanan altın çağı hakkında konuşuyor, İslam dünyasının içinde bulunduğu durumu tartışıyorduk.

İslam dünyasının daha iyi bir konumda olması gerektiğine inanıyor, genç zihinlerimizde çıkış yolu bulmaya çalışıyorduk. Bu grupla birlikte faaliyet gösterdim.

Ama bunun ötesinde benim ailemden aldığım İslami terbiye kişiliğimin oluşmasında daha önemliydi. Rahmetli validem Hiba çok müttaki bir kadındı. Anneme karşı sonsuz bir sevgi besliyor, onun sevdiği her şeyi seviyordum. Annem de dinini seven, İslam'ı yaşayan bir kadındı. Zaten Müslümanların kimliğini korumada sahip olduğumuz köklü aile geleneği ve aldığımız terbiyenin ne denli önemli ve belirleyici olduğu böylesi kargaşa durumlarında daha bir belli olmaktadır.

Sanırım 15-16 yaşlarındayken bir ara dinden uzaklaştığımı hatırlıyorum. Genç bir insan olarak okumayı seviyordum; bu durumuma okuduğum kitapların etkisi olmuş olabilir.

Okuduğum kitaplar arasından ateist düşüncüyü içeren kitaplar da vardı. Ama bu durum uzun sürmedi. 17 yaşındayken kesin olarak İslam'a dönüş yaptım ve bugüne kadar da bu yoldan ayrılmadım.

İslam'a dönüşümü etkileyen en önemli unsur Komünizm'e ve Faşizm'e karşı duyduğum derin nefretti. Bugün de her iki ideolojiden nefret ediyorum.

Emre: *Bosnalı Müslümanların toplumsal ve kültürel dönüşümünde, geçirdiği sarsıntılarda sanırım Osmanlı yönetiminin buradan çekilmiş olması belirleyici bir rol oynadı; etken oldu. Yüzlerce yıl birlikte yaşanan bir medeniyetin buradan çekilmesinin, sonuçlarına sizin de tanık olduğunuz kaotik ortamda, Boşnak Müslümanlar üzerindeki etkisi nasıl tezahür etti?*

İzzetbegoviç: Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlıların Bosna'dan çekilmesi, Bosna-Hersek Müslümanları için tarihi bir dönüm noktası oldu. Bu sadece yönetim değişimiyle sınırlı kalmayan, Bosna-Hersek Müslümanlarının ait olduğu kültür ve medeniyetin de değişime zorlanması anlamına gelen büyük bir oryantasyon değişimiydi.

Bu olay, sadece Türk imparatorluğu yönetiminden Avusturya-Macar imparatorluğuna geçişi değil, tamamen bir kültür ve medeniyet değişimine işaret ediyordu.

Bizler Türklerin ait olduğu Müslüman medeniyet halkasına aittik. Bosna-Hersek Müslümanları bu değişimi çok zor kabul etti.

Tarihimizde üç ayrı hazine 8 rakamı var. Bunlar; 1878, 1908 ve 1918.

Türklerin fiili olarak Bosna'dan çekilip Avusturya işgalinin başladığı yıl, 1878'dir. Türkiye resmi olarak Bosna üzerinde 30 yıl daha hükümlerini sürdürdü. 1908 yılında yapılan Anex anlaşmasıyla Türk Sultanının Bosna üzerindeki hükümleri kesin olarak son buldu. Sultanın resimleri indirilip yerine Avusturya-Macar imparatorunun resimleri asıldı.

Aradan geçen bu 30 yıl, Bosna Hersek Müslü-

manları için çok trajikti. Çünkü devamlı beklenti içindeydiler. Halkın bir kısmı, Berlin konferansındaki anlaşma gereği, Türklerin geri geleceğini düşünüyordu. Bir kısım insan da gerçekçi yaklaşımla bunun artık mümkün olmadığını farkındaydı. Korku ve ümit arasında 30 yıl süren trajik bir bekleme dönemi bu.

Osmanlı'nın tekrar geri geleceği beklentisi içinde olan Müslümanlar okula bile gitmediler. Bu süre zarfında 30 yıllık bir zaman kaybedildi. Bu arada halkın zengin ve eğitilmiş elit kısmı Türkiye'ye göç etti. Geride sadece fakirler kaldı.

1908 yılında Anex'in uygulamaya konulmasıyla Türkiye'ye doğru yeni bir göç dalgası başladı. Müslüman nüfusun sürekli azalması bu yüzyılın ilk yarısına kadar devam etti. 70 yıl süren bu göçler sonunda Müslüman nüfus, yüzde 40'lardan yüzde 30'lara kadar düştü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çekilmesini takip eden yıllarda, eğitilmiş ve varlıklı Müslüman kitlenin Türkiye'ye göç etmesi Bosna'nın bugünkü durumunu belirleyen en önemli olaydır. Yetişmiş insan unsurunu kaybetmiş bir kitlenin sorunlarıyla yüz yüze kalan bir Bosna vardı artık...

Emre: *Sanırım hayatınızı belirleyecek dönem de tam bu noktada, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlıyor. Konuşmamızın bundan sonraki bölümünde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden söz edelim isterseniz. Soğuk savaş dönemi başlamış, yeni bir Yugoslavya kurulmuştu. Siz neler yaptınız bu dönemde?*

İzzetbegoviç: İkinci Dünya Savaşı sırasında askere gitmedim; kaçtım. 1945 yılında Komünistlerin iktidara gelmesiyle askere alındım. Bir yıl onların ordusunda askerlik yaptım. 1946 yılında politik nedenlerle tutuklanarak 3 yıl hapse mahkûm edildim.

3 yıl hapis yattıktan sonra 4 Mart 1949'da tahliye oldum. Ve Halide Hanım'la evlendim. Bu evlilikten 2 kız, 1 erkek çocuğumuz oldu. Eğitimime devam ettim. Ziraat Fakültesi'ne kayıt yaptırarak 1952'ye

kadar burada okudum. 1952 yılında Ziraat Fakültesi'ni bırakıp Hukuk Fakültesine kaydoldum. 1956 yılında Hukuk Fakültesi'nden mezun oldum

1963 yılında avukatlık imtihanını verdim. Meslek hayatında yaptığım işler ikiye ayrılır: Fakülte hayatından sonraki ilk 10 yılda Karadağ'da büyük bir baraj inşaatında yöneticilik yaptım. Burada kazandığım tecrübenin yararını daha sonraki uğraşılarımda da gördüm.

1964 yılında itibaren avukatlığa dönerek büyük firmalara hukuk danışmanlığı yaptım. Bu şekilde 1981 yılında emekli oldum. Bu süre içinde İslam hakkında değişik dergilerde makaleler yazmaya başladım.

1969 yılında *İslam Deklarasyonunu* hazırladım. 1974-1975 yıllarında *Doğu-Batı Arasında İslam* başlığını taşıyan kitabı yazdım.

İslam Deklarasyonu 5-6 dile çevrildi. Bildiğim kadarıyla Türkçe'ye de çevrildi. *Doğu-Batı Arasında İslam* başlıklı kitabım da 10' dan fazla dile çevrildi. Ve ilk baskısı, ben hapisteyken yapıldı. Çünkü 1983 yılında siyasi nedenlerle 12 arkadaşım ile birlikte tutuklanıp 14 yıl hapse mahkum edilmiştik.

Emre: 1980'li yılların başında 12 arkadaşınızla birlikte düşüncelerinizden dolayı yargılandığınız süreç, dünyada büyük yankı uyandırdı. Bir bakıma komünist yönetim altında İslam adına verilmiş bir özgürlük mücadelesi olarak evrensel bir dil yakalamıştınız. Peki Sayın Cumhurbaşkanı, siz hapis hayatını nasıl geçirdiniz; neler yaptınız bu süreçte?

İzzetbegoviç: Hapisle ilgili söyleyebileceğim tek şey, hapishane hayatının çok kötü olduğudur. Ama hapiste özellikle kötü muamele gördüğümü söyleyemem. Fakat yine de *toplumdan izole edilmiştim, 6 yıl duvarların dışına hiç çıkmadım. Tam 5 yıl 8 ay Foča'daki hapishanede kaldım.*

Bu sürenin yaklaşık yarısını hapishanenin atölyesinde çalışarak geçirdim. Bronşit olduğum için çalışmayı bırakmak zorunda kaldım. Çünkü çalıştığım

yer bir marangoz atölyesiydi ve fiziki güç gerekiyordu. Masa, sandalye gibi şeyler yapıyorduk.

Fakat hapishane hayatım boyunca çok kitap okudum. Günde farklı eserlerden 30'ar 40'ar sayfa okuyabiliyordum. Bu hesaplara hapis hayatım boyunca 50 bin sayfalık bir kütüphaneyi okumuş sayabilirim kendimi.

Avukat olduğum için diğer mahkumların gözünde çok değerliydim. Hapishanede, mesleğiniz ne olursa olsun bir hiçsinizdir. Ama avukat olmanız size ayrıcalık verir. Çünkü avukatların, mahkumların hukuki danışmanlığını yapmak, itiraz dilekçelerini yazmak gibi önemli bir işlevi vardır. Kaldığım hapishanede tek avukatım ve bu

nedenle çok değerliydim.

Kaldığımız koğuşta 100 kadar mahkum vardı. İnsanlar bana kendilerini, başlarından geçenleri anlatırlar. Bu benim insanları, hayatı daha iyi tanımamı sağladı.

Bulunduğum koğuştaki mahkumların çoğu cinayet suçundan ceza almışlardı ve hemen hepsinin hikayesini biliyordum. İtiraz dilekçesi, savunma gibi işlerinin hazırlanmasına yardımcı olurdum; onlar da kendilerini, hayatlarını bana anlatırlardı. Paradoksal biçimde, hapishane hayatımı katiller arasında geçirdiğim için kendimi şanslı sayıyorum. Çünkü, hırsız ve dolandırıcılar düşük karakterli insanlardır; oysa katiller böyle değil. Bunların yarısı ya insani nedenle, bir haksızlık karşısında katil olmuş kişilerdi; ya da belli bir kişiliği olan kişilerdi. *Onların hayat hikayelerini dinledikçe hayatı daha iyi tanıdım.* Yasak olmasına rağmen hem okuyor, hem not tutuyor ve yazıyordum.

Toplam 13 defteri bulan hapishanede tuttuğum notları bir mahkum gizlice dışarı çıkardı. Daha sonra 10 yıl boyunca bu notlara hiç dokunmadım. 1999 yılında bu notları tekrar düzenlemeye başladım.

Bu hapishane notlarım, 1999 yılında "*Özgürlüğe Kaçış*" başlığıyla Boşnakça olarak yayınlandı. *Kita-ba bu başlığı koymamın nedeni, ruhumun özgür-*

üğe kaçışını, okuma ve yazmada bulmasındandır. Bu kitap İngilizce'ye çevrildi ve Amerika'da basılacak. Bunlar hapishane yıllarından bugüne kalan izler.. Elbette kötü şeyler unutulur, onları daha fazla hatırlamıyorum. Geçmişe dönük değil, daha çok geleceğe dönük biriyim.

Emre: Hapisten çıktıktan sonra tarihi bir misyon yüklendiniz. Devlet Başkanı oldunuz, ilk defa olarak Bosna'nın bağımsızlığını ilan ettiniz. Bunun bedeli olarak halkınız katliamlara uğradı. Böylesi bir katliamı bekliyor muydunuz?

İzzetbegoviç: 1991 yılının Aralık ayında, yani savaştan 5 ay önce yaptığım bir konuşmada; Bosna-Hersek'te neler olabileceğini, kaygılarımı dile getirmiştim. **Bosna-Hersek'in bağımsızlığı engellendiği takdirde neler olabileceğini açıklamıştım. Bazıları bu sözlerimi müneccim sözü gibi algıladı. Çünkü ne söyledimse çıktı.**

Yugoslavya parçalanmış, Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bosna-Hersek'in ayrılmak ya da Yugoslavya'da kalmak arasında bir tercih yapması gerekiyordu. Tercih hakkımızın olmadığını, Yugoslavya'yı oluşturan Sırbistan ve Karadağ'la birlikte hiçbir geleceğimizin olmadığını düşünüyordum.

Bundan önce Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov'la Yugoslavya'nın parçalanmaması için çözüm bulmaya çalıştım. Çünkü Yugoslavya'nın bütünlüğünün korunması bizim lehimize idi. Müslümanlar Lübiyan'dan Makedonya'ya kadar geniş bir alana yayılmışlardı. Her ne kadar Müslümanlar yoğun olarak Bosna'da bulunsalar da Makedonya'da, Sancak'da, Hırvatistan'da, Kosova'da yerleşik durumdaydılar. Varlıklarını sürdürebilmeleri, bir bütün içinde ilişkilerini, bağlantılarını sürdürmelerine bağlıydı.

Yugoslavya'nın parçalanmaması, bütünlüğü bizim lehimize olduğu için onu korumaya çalıştık. Fakat elimizden gelen bir şey yoktu. Hırvatistan ve Slovenya'nın ayrılmasının ardından Yugoslavya ordusu, bu iki ülkeye müdahale etmeye başladı. 1992 yılı başında Hırvat ve Yugoslav ordusu arasında ateşkes ilan edildi. Yugoslav ordusu Hırvatistan'dan Bosna'ya çekildi. Böylece felaketin yaklaştığını fark ettik.

Burada açıkça şu hususu da belirtmeliyim: Her ne kadar muhtemel bir savaşa karşı halkımı uyarsam da, Sırpların Müslümanlara karşı bir katliama başvura-

caklarını hiç beklemiyordum. İçinde yaşadığımız zaman ve mekandan dolayı bunu beklemiyordum. Yaşadığımız mekan Avrupa, yaşadığımız zaman 20. yüzyılın sonuydu. Bulunduğumuz mekan ve zamandan dolayı bunu beklemiyordum. Kim Avrupa'nın ortasında 20. yüzyılın sonunda bir halkın diğer halka karşı soykırım uygulayacağını düşünebilirdi ki? Ne yazık ki, bu gerçekleşti ve benim 1991 Aralığında yaptığım öngörü en korkunç biçimde uygulamaya kondu.

Emre: Ülkenizin bağımsızlık savaşı sırasında çok zorluklar ve acılar yaşadığınızı tüm dünya biliyor. Bu süreç içinde sizi en çok etkileyen, unutamadığınız, geleceğe aktarmak istediğiniz anılarınızı paylaşmayı istesem...

İzzetbegoviç: Sadece beni değil, bütün Bosna-Hersek Müslümanlarını derinden sarsan en önemli olay, 95 Temmuz'unda birkaç gün içinde 7-8 bin insanımızı kaybettiğimiz **Srebrenika katliamıdır.** Bu aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük kitlesel katliamdır.

Kuşkusuz, iz bırakan çok hatıram var. Tahminen 700 binden fazla ağır silah mermisinin düştüğü **Saraybosna'da 1200 gün kuşatma altında yaşadım.** Böyle bir ortamda yaşanmış her gün kendi başına bir hatıradır.

Tarihi Mostar Köprüsü'nün yıkılması bir başka unutulmayacak hatıradır. Bu, bizim savaşta yaşadığımız en zor andı. Her taraftan kuşatılmıştık, savaşın üçüncü kışına giriyorduk. 1993 yılının Kasım ayında Mostar Köprüsü'nün bombalanışını bana kimin haber verdiğini, o anda nasıl bir haleti ruhiye içinde olduğumu, bugün bile çok iyi hatırlıyorum.

Ama bu savaşta hiç unutulmayacak, hafızalarda hep diri kalacak olan şey ise halkımızın gösterdiği direniştir. Bu direniş, **"Bosna-Hersek direniş mucizesi"** olarak anılacaktır.

Biz burada Avrupa'nın en donanımlı 4. büyük ordusunu durdurmayı başardık. Özgür toprakların büyük kısmını, büyük şehirlerin çoğunu savunmayı başardık. 65 askeri fabrikada silah imal ettik. Silah ambargosuna rağmen, büyük kısmı İslam ülkelerinden olmak üzere dışardan silah temin ettik.

Kısaca, birisi savaş sırasında beni en çok etkileyen olayın ne olduğunu sorsa, ben, verilen direniş gösteririm. Direnişe bütün dünya hayran kaldı. Biz savaşta kuşatma altında ateşle imtihanı zaferle bitiren bir halk olduğumuzu gösterdik.

Sadece Saraybosna'da 10 binden fazla insan öldürüldü. Bunun 1300'ü çocuktı. Ölülerimizi gömecek mezarlık kalmadığı için parkları bile mezarlık haline getirdik.

Şu bir gerçek ki, İslam dünyası Bosna'ya yardım etmek konusunda birleştiği kadar hiçbir konuda birleşmemiştir. İslam dünyası büyük, farklı halklardan, farklı rejimlerden oluşan, farklı etkiler altında bulunan büyük bir dünyadır.

Bunca farklılığa rağmen Bosna söz konusu olduğunda birleşebilmiş bir dünyadır. Bu gerçeği tesbit eden Huntington, bir eserinde İslam dünyasının Bosna konusunda birleşip, yardım ettiğine özellikle dikkat çeker. Bu yardım askeri olarak ya da pratik ve moral destek olarak kendini gösterdi.

Ve Türkiye de İslam dünyasında Bosna'ya yardım konusunda en ön sırada yer alan ülkelerden biridir. **Türkiye bize çok yardım etmiştir. Bu yardımların mahiyetini bugün bile tümüyle açıklayamam.** Bu bağlamda Türk halkına yardımları için müteşekkirim.

Batı dünyasına gelince, bana göre, kendi ilkelrine ihanet etmiştir. Batılıların hazırladığı soykırımı önleyen deklarasyona göre, bir bölgede soykırım uygulanıyorsa buna müdahale edilmesi gerekir. Bosna-Hersek'te tam anlamıyla bir soykırım gerçekleşti. Ve Batı dünyası bu soykırımı 3 yıl boyunca görmezlikten geldi. Avrupa'nın, kalbinde gerçekleşen soykırımı önlemede ne kadar hazırlıksız veya isteksiz olduğu ortaya çıktı.

Sonunda Batılı ülkelerin beklenen müdahalesi gerçekleşti. NATO güçleri, Ağustos 95 sonunda Sırp mevzilerini bombaladı ve kısa süre sonra savaş bitti.

Ağustos müdahalesinden sonra Kasım ayında **Dāyton Anlaşması** imzalandı. Dayton tamamen Batının özellikle Amerika'nın himayesinde gerçekleştirilen **adil olmayan bir anlaşma**ydı. Ama her şeye rağmen sonuçta barışı sağladığı için bu anlaşmayı imzalamak zorunda kaldık.

Fakat Dayton anlaşması, Bosna- Hersek sorununu çözmemiştir. Dayton'un getirdiği ağır şartlar nedeniyle devletin işleyişi ile ilgili ciddi sorunlar ortaya çıktı.

Batı ülkelerinin fonksiyonu buraya kadardı. Belirtmem gerekir ki, batı ülkeleri bizim için çok önemli olan mültecilere kapılarını açarak yardımcı oldular. BM, Mülteciler Yüksek Komisyonu aracılığı

ile yardımları organize ederek açlıktan toplu ölümleri engelledi.

Emre: Bir bakıma suçluları ödüllendiren bir anlaşma da olsa Dayton silahları susturdu. Bosna-Hersek yeni bir geleceğe doğru yürüyor. Sayın Cumhurbaşkanı, siz bu geleceği nasıl görüyorsunuz?

İzzetbegoviç: Müslümanlar, Bosna'nın bütünlüğünü, tüm kültürel ve dini farklılıklara rağmen **bir arada yaşama idealini** gerçekleştirmeyi savundular. **Bunu, Yugoslavya'da sadece Müslümanlar savundular ve sadece Müslümanlar başarıyla gerçekleştirdiler. Saraybosna, Avrupa'da bile örneği olmayan bir tecrübenin, İslâm-Osmanlı medeniyet tecrübesinin abidevi bir sembolüdür.** Üç etnik gruptan oluşan Bosna-Hersek'in varlığını sürdürmesinin garantisi, Müslümanların varlığıdır.

Bosna'yı bir Avrupa ülkesi olarak görüyorum. Geleceğini Avrupa ailesinin bir üyesi olmasında görüyorum. Ancak bizim kimlik sorunumuzu çözmemiz gerekiyor. Avrupa'ya olan aidiyetimiz bizim fiziki varlığımızı sürdürmemizi sağlar. Ama diğer taraftan manevi varlığımızı yok edebilir. Bosna-Hersek halkı olarak maddi ve manevi varlığımızla ilgili sorunları çözmek zorundayız.

Türkiye'nin de benzer sorunlarla karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. Türkiye de hem Avrupa ile entegrasyona girmek istiyor, hem de kimliğini korumak zorunda. Aynen Türkiye gibi Bosna-Hersek'in **Doğu-Batı arasında köprü** olması gerektiğini düşünüyorum. Bosna iki güçlü kaynağa, Batı kültürü ve Doğu geleneğine yaslanmak zorunda. İşte bu Boşnakların ve Türklerin çözmesi gereken temel sorundur.

Emre: Sayın Cumhurbaşkanı, bize zaman ayırdığınız ve hem bir entelektüel ve siyaset adamı olarak kendiniz hakkında, hem de Bosna direnişinin öyküsü, Bosna'daki müslüman kardeşlerimizin temel sorunları, Bosna'nın ve İslam dünyasının geleceği hakkında yaptığınız bu önemli açıklamalardan ötürü size çok teşekkür ediyorum.

İzzetbegoviç: Müslüman Türkiye'li kardeşlerime konuşma imkanı sunduğunuz için, asıl ben teşekkür ederim. ■

İSLÂM DÜNYASININ ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

HASAN TÜRABİ

Türkçesi: Metin Çıgırıkçı

Son zamanlarda “terör/şiddet”, çok sık kullanılan bir sözcük oldu. Ancak *terör*’ün herkes tarafından kabul edilebilir bir tanımı yapılamadığından bu kavram hayli müphem, soyut ve muğlak bir muhteva kazanmış bulunuyordu. İstilahî anlamda; dinin caydırıcı gaybî cezalarını ve toplumsal ahlakaya aykırı davrananlara uygulanabilecek şer’î kıstasları kabul etmemek “terör”dür. Ancak, günümüzde kelimeler ve kavramlar çokça kullanılan popüler anlamları ile özdeş hale gelmiştir. Zira modern hayat, olayları daha çok sonuçlarıyla değerlendirmektedir. Hayat izdihamlara ve derin menfaat çatışmalarına sahne olmaktadır: Yakma, yıkma, dağıtma, cinayet gibi hareketlerin sonuçları bütün bir toplum hayatını etkilemekte ve böylece şiddetin travmatik sonuçları ortaya çıkmaktadır. Bugün, sosyal hayat karmaşık ve girift ilişkiler ağı ile oldukça bunaltıcı bir hale gelmiştir. Böyle bir ortamda şaşkına dönen insanlar sayısız *korkular* üretmektedir. Yapılan yeni buluşlar, hızlanan iletişim ve ulaşım araçları, huzur sağlayacağı yerde huzursuzlukları artırmakta, karmaşa ve şiddeti beraberinde getirmektedir. İnsanların dünyadaki tüm gelişmelerden ve hergün yaşanan üzücü terör eylemlerinden anında haberdar olmaları da insanın doğasında bulunan şiddet eğilimlerini kışkırtmakta, kamçılamaktadır. Bu ortamda *terör* kavramının anlamı daralmakta, içeriği değişmektedir. Günümüzün egemen siyasal otoriteleri, terör kelimesini işte bu daraltılmış anlamıyla, sadece kendi konumlarını saracak girişimleri mahkum etmek için kullanmaktadır. Böylece herhangi bir muhalif hareketi *terör*’le suçlayabilmekte, dilediklerini “*terörist*” ilan edebilmekte ve zihinleri bulandırmaktadırlar.

“Terör”ün Tanımına İlişkin Temel Kıstaslar

İmdi, *terör*’ün efradını cami, ağyarını mani bir tarzda gerçekçi bir tanımının yapılması, tüm insanlığın önünde duran ortak bir sorumluluktur. Bizce “*terör*”ün tarifi yapılırken şu temel kıstaslar dikkate alınmalıdır:

1. *Terör*, insanlar arasındaki ilişkileri temelinden sarsan aykırı bir eylemdir. Bireysel ve toplumsal ilişkilerin temeli ise, barışı temin eden ortak dini ve insani ilkelerdir. Kendi özgürlük ve güvenliği için başkalarıyla uyum içinde yaşayan her birey, tutum ve davranışlarını hiçbir zorlamaya, gerilim ve şiddete ihtiyaç duymadan, kendi rızasıyla bir ahid ve karşılıklı anlayış çerçevesinde gerçekleştirir. Allah’a ve dini ilkelere bağlılık ise, çıkar çatışmalarını dengeler, karşılıklı saygı ve sevgiyi pekiştirir, anlaşma ve ahitlere sadakati güçlendirir. Oysa, günümüzde barış ve demokrasiyi yaygınlaştırmak adına nice işgal, yıkım ve katliamlar gerçekleştiren siyasi mekanizmalar, muhaliflerini *bozgunculuk* yapmakla, *fitne çıkarmakla* ve *asayiş bozmakla* itham edebilmekte, onları popüler manasına göre “*terörist ve saldırgan*” olarak damgalayabilmektedir.

2. *Terör/tedhiş* kelimesi *taşkınlığı* ifade eder; genel geçer örfe, kanunlara uymayan davranışları kapsar. Böylesi bir eylemi din, insanlık ve gelenekler karşısında gayrı meşru kılan şey ise; diğer insanlara zarar verici oluşu ve barış, özgürlük, hak ve hukuka saygı gibi ilkeleri sekteye uğratmasıdır. Bu da gayrı meşru davranışları, düşmanlıkları, taşkınlıkları, şiddet ve öfkenin yaygınlaşmasını beraberinde getirir.

3. *Terör* kelimesinin bir başka anlamı; dini ilkelere, insani adalet ve ölçülere dayanan barıştan uzak-

laşarak sert ve kırıci davranışlara yönelmektir. Barış ise; düşmanlığı ve saldırıyı engellemeyi öngören doğal hakların eşit kullanımının garantisidir. Bireylerin birbirine karşı nefsin ve malını koruması sözkonusu edildiğinde siyasal iradenin aşırı davranışları engelleyecek bir caydırıcılığa sahip olması gerekir. Toplumsal huzuru bozacak davranışları affetmenin olumlu etkileri vardır; ama büyük fitne ve fesadın vukuunda af sözkonusu olamaz. Siyasetin görevi barışı korumak olmalıdır. İnsanlar arasındaki problemleri en aza indirgeyecek hükümler, hayatın bütününe yön verecek unsurlardan oluşmalıdır. Ancak bu makalenin sınırları bu unsurları detaylandıracak çapta olmayacaktır.

İmdi, günümüzde cari olan siyaset bütün dünyayı meşgul eden *tedhiş* siyasetidir. Terörü bütün yöntemleriyle bir politika olarak benimseyen despotlar, kendilerine tepki gösterenleri, başkaldıranları şiddetli cezalara mahkum etmekte ve son derece baskıcı yöntemler kullanmaktadırlar. Ezilmiş ve mazlum halklar ise zalim despotların taşkınlıklarını bertaraf etmek için uğraşıp durmaktadırlar. Bundan dolayı devlet otoritesi ile siyasi organizasyonlar ve diğerleri arasındaki kuvvete dayalı ilişkiler son derece dengeli ve açık olmak zorundadır. Değilse, sorunlu siyasal ilişkiler, bir grubun diğerine yahut meşrû siyasi otoriteye karşı şiddete dayalı düşmanlıklarını arttırır.

Savunma ve Saldırganlık Arasındaki Hassas Sınır

Barış, özgürlük, müsamaha, salih davranışlar... Kur'an'ın sıkça vurguladığı temel konulardır. Bütün peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in mesajı da bu temel konular etrafında şekillenir. Düşmanlığın yasaklanması, özellikle din hususunda baskı yapılmaması, insanlara haksız muamelede bulunulmaması, müs-

lumanlarla ve meşrû yasal otoriteyle çatışmaya girilmemesi... bu mesajın diğer vurguları arasındadır. Kur'an zulmün bertaraf edilmesi noktasında cezalandırmayı gerekli görür; fakat cezalandırmanın sınırlarını da tayin eder ve bu konuda Allah' tan korkarak ölçülü davranılmasını emreder. Kur'an, problemlerin çatışmaya meydan vermeden, uzlaşma yoluyla çözülmesini tavsiye eder.

Hz Peygamber(s) Medineli gruplarla anlaşma yaparak, onlara barışı getirerek halkın sevgi gösterileriyle şehre girmişti; terör yöntemleriyle değil. Kur'an müminlerin başka-

larına karşı barışçı ve sabırlı olmalarını, baskıcı davranmamalarını tavsiye eder. İslam'ın başarısının sırrı da burada yatar.

Özgürlük mücadelesi veren bir kurtuluş hareketinin, düşmanca tavırlar sergileyen zalim otorite karşısında haklarını şiddete başvurmadan savunması gerekir. Bir hareket barışçı yöntemlerle hayatın seyrini değiştiremiyor, şûraya dayalı bir mekanizma oluşturamıyorsa, işte o zaman sabırdan başka yapılacak bir şey yoktur. Eğer Allah'a kulluğun unsurları gereği gibi yaşanamıyorsa, o zaman tek çıkar yol, önce başka bir diyara hicret etmek; arkasından da tam bir dayanışmayı başaran bir birliktelik ve herkesçe kabul edilen bir liderlik mekanizması oluşturmaktır; işte o andan itibaren eşitlik ve özgürlükler uğruna zulme karşı büyük bir inkılabi harekete girişilebilir. Sonuçta fitne kalkıp yeryüzünde din Alah'ın olacak; ma'rûfu emreden, münkerden sakındıran bir nizam tesis edilecektir. İşte bu *cihad ve savunma* devrimidir; *dayatmacı ve baskıcı* bir yol-yöntem asla değildir.

Bir yönetim mekanizması, kendisini başa getiren halka karşı güç kullanarak otoriterleştiği ya da güç ve servetine güvenerek özgürlükleri ve adaleti zorbaca yok edip halkını hiçe sayar hale geldiği zaman, artık

izzet, onur, özgürlük, demokrasi ve kurtuluş için kitlesel eylemler kaçınılmaz hale gelir. Sözkonusu yönetim ister işgalci olsun, isterse de onların işbirlikçisi olsun, farketmez. Avrupa tarihinde zalim kral ve imparatorlara karşı yapılan çok sayıda bu tip devrim hareketine rastlarız; Fransız devrimi bunlar içinde önemli bir konuma sahiptir. Bu devrim azgınlaşmış aristokratik sınıfa karşı verilen bir özgürlük mücadelesidir. Bugün de dünyanın çeşitli bölgelerinde benzer devrimci hareketlere tanık olmaktadır. Elbette bu tür hareketler terörist olarak isimlendirilemezler; asıl teröristler bu hareketlerin doğmasına sebep olan despot yönetimler ve sistemlerdir.

Bugün de müstekbir ve zalim diktatör yönetimler mazlum halklarını zillete düşürmekte, güç ve servetlerine dayanarak zulümlerini devam ettirmektedirler. İslam, müstaz'aflara zilleti ve miskinliği kabul etmemelerini, tağutî zalim sistemlere başkaldırımlarını ya da hicret etmelerini önerir. Bu bağlamda müstazafların yaptıkları taşkınlıkların, zalim müstekbirlerin zulümleri yanında bir hiç olduğunu, onların adalet, eşitlik ve barış uğruna yaptıkları mücadelenin de asla terör diye nitelendirilemeyeceğini belirtmeliyiz.. Kahredici zulümlere maruz kalan toplumluklar *meşrû direnme hakkına* sahiptirler. Yaptıkları ne bir terör ve ne de bir taşkınlıktır. Örneğin İngiliz hegemonyasına karşı bağımsızlık mücadelesi yürüten İrlanda halkı, İspanya'daki Basklar, Sırp'lara direnen Balkan müslümanları, Ruslara karşı bağımsızlık savaşı veren Çeçenler, Makedonya'daki Arnavutlar, Hindistan zulmüne karşı mücadele eden Keşmir müslümanları.. bütün bunlar direnmekte haklıdırlar.

Dinen de, örfe de, insani olarak da meşrû kabul edilen, sınırları ve hedefi belirlenmiş bir *özgürlük mücadelesi* düşman tarafından "terör" diye nitelendirilse de o meşrû bir savunma ve direniş hareketidir. Meseleye bu temel mantıkla yaklaşıldığında *savunma*; maruz kalınan zulmün ardından ortaya konan tepkidir. Zulme ve haksızlığa uğrayanlar, doğal olarak adalet arayışı içine girer, barış ve huzuru elde etmeye çalışırlar. Ancak zulmü önlemek isterken, bir diğer zulmü işlemek yani zulmü zulümle yoketmeye kalkışmak da

Zulme ve haksızlığa uğrayanlar, doğal olarak adalet arayışı içine girer, barış ve huzuru elde etmeye çalışırlar. Ancak zulmü önlemek isterken, zulmü zulümle yoketmeye kalkışmak da bir sapmadır.

bir sapmadır. Avrupa'da görülen şiddet hareketleri bu sapmaya verilebilecek en belirgin örneklerdir. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya vb. ülkelerde demokrasinin imkanlarını kullanan bu intikamcı aşırı sağ ve aşırı sol gruplar başlangıçta itidalli tepkiler ortaya koyarken, giderek haddi aşmışlar, şiddete kaymışlardır. İşin ilginç, başlangıçta masum gerekçelerle ortaya çıkan kimi devrimci hareketler de belli bir başarıya ulaştıktan sonra intikam hırsıyla aşırılığa kaçmış, zamanla teröriste olmuşlardır. Yine Fransız Devrimi bu konuda örnek teşkil eder; bir yandan siyasi hak ve özgürlüklerin elde edilmesi için mücadele sürerken yağma ve şiddete varacak öfkeli ey-

lemler, hareketi ana hedeften uzaklaştıran saldırılar, talepleri gayrı meşrû konuma düşürecek davranışlar ve eylemler devrimi asli mecrasından çıkaran unsurlardır.

İslam'da Cihadın Esası

Kur'an'daki cihad âyetlerinde beyan edildiği üzere, düşmanla karşılaşan müminlerin amacı mutlaka *savaş* değildir; aksine düşmanla çatışmadan *eşit şartlar*da ve ihanetten uzak bir *barışın* tesisi için ısrar ederler. Doğrudan savaş açanlar müstesna, düşmana hemen saldırmayı hedeflemezler. Bütün bunlara rağmen savaştıklarında ise, fiilen savaşa katılan düşmanın silah ve mühimmat depolarına saldırır, savaşa katılmayan tarafsızlara ve sivil yerleşim bölgelerine zarar vermezler. Genel örfün kabul ettiği kutsal ibadet mekanlarına saldırmaz, savaşın hoş görülmediği kutsal zamanlara saygı gösterirler; bu dönemlerde kan dökmezler.

Cihadın nihai hedefi de, hakkın ikame edilmesi için batılın düşmanlığını ve diktatörlerin sınırlamalarını ortadan kaldırmaktır. Nihai amaç, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, tüm insanlığı adalet ve huzura kavuşturacak barışçı İslami model tesis edip yaygınlaştırmaktır.

Kur'an sükûneti, barışı tesis etmeyi ve insanlar arasındaki ihtilafları gidermeyi öngörür. Ancak, düşmanla mücadele etmek, zalimlere başkaldırmak,

müstaz'aları himaye etmek de müminlerin görevleri arasındadır.

Yine cihad esnasında tarafsız kalanlara ilişilmesi Kur'an'ın önemli emirlerinden biridir.

Ayrıca Kur'an'da; zafer elde edildikten sonra birbirlerine nasihatlerde bulunma, istişare etme, kamu mallarını yağmalamama, intikam hırsına kapılmama ve insanlara haksız bir şekilde zulmetmeme biçiminde uyarılar da yer alır.

Peygamberin Mekke'nin son döneminde ve Medine'de sergilediği barış yanlısı davranışlar, bu ilkelere örneklik teşkil etmesi açısından özellikle dikkate alınmalıdır.

İmdi, 11 Eylül saldırısı yalnızca ABD'yi değil bütün dünyayı etkilemiştir. Doğusuyla batısıyla bütün ülkelerin siyasal yaklaşımları, stratejileri, kültürel duruşları değişmiştir; diplomatik ilişkiler, askeri diyaloglar sıklaşmış, finansal hareketlilikler artmış, yeni küresel konseptler oluşturulmuştur. Medeniyetler ve kültürler arasındaki farklılıkların vurgulanması ve yeni savaş senaryolarının gündeme gelmesiyle bölgesel ve küresel gerilimler alabildiğine artmıştır. Bu gerilimden yararlanarak dünya hegemonyasını pekiştirmeyi ve ekonomik çıkarlarını güvence altına almayı planlayan ABD, oldukça tehlikeli manipülasyonlara girmektedir. Özellikle İslam coğrafyasına yönelik senaryolar ve müslüman toplumları kuşatmayı hedef alan organize girişimler, yeni çatışmaları da beraberinde getireceği benzetilmektedir.

11 Eylül saldırısında binlerce masum sivilin öldürülmesi -kim tarafından ve hangi amaçla yapılmış olursa olsun- ABD'nin küresel operasyonlarına ve yeni dünya düzenine meşrûiyet kazandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. ABD, uluslararası hukuk kurallarını bir yana bırakarak hemen Üsâme bin Ladin'i hedef göstermiş ve suçlu ilan etmiştir. Yıllardır Afganistan'da önemli bir cihad hareketi yürütmüş olan Bin Ladin'i bahane ederek ürettiği savaş senaryolarını uygulama planına koyarak yaşlı, kadın ve çocuk demeden sivil halkın üzerine tonlarca bomba yağdırmıştır.

Bu arada Amerika'daki müslümanlar töhmet altı-

na sokularak hedef haline getirilmiş, onlara karşı kin ve intikam duyguları kabartılarak zor durumda bırakılmışlardır. ABD ve Batı dünyasında yapılan açıklamalar, tümüyle müslümanları hedef almış, bütün İslami hareketler suçlu ilan edilmiştir. Bu olaydan yararlanan İsrail'in Filistin'deki vahşi katliamlarına ise hiçbir tepki gösterilmemiştir. Dünyanın çeşitli yörelerindeki müslüman azınlıklara uygulanan zulümler doruğa çıkmış ve artık onlar "İslamcı teröristler" olarak görülür olmuştur.

Ve bütün İslam dünyası, ne zaman Amerikan öfkesinin muhatabı olacağını bekler hâle gelmiştir.

Ancak, bu durum, Amerika'ya ve işbirlikçilerine duyulan nefreti

artırmakta; müstekbir Batı medeniyeti ile İslami uyanış hareketleri arasındaki gerilim iyice alevlenmektedir. Bu gelişme çok daha büyük sıkıntılara yol açacağına benzemektedir. Sürekli gerilim ve bunalım üretenler, çatışmalar yaratanlar yeryüzünde asla sükûnet bulamayacaklardır.

Çatışmalar ve Bunalımlar Nasıl Engellenir?

1. Öncelikle 11 Eylül saldırılarının meydana geliş sebeplerini iyi teşhis etmek gerekir. Olayın meydana geliş sebeplerini bilmek, bu fitnenin tekrarlanmasına engel olacaktır. Politik tezgah ve entrikalardan kesinlikle vazgeçilmelidir. Müslümanları töhmet altında bırakmanın kimseye faydası yoktur. ABD ve Batı, İslam coğrafyasına yönelik emperyalist politikalarından ve zulüm uygulamalarından acilen vazgeçmelidir. Çeçenistan'da, Keşmir'de, Filipinler'de, Türkistan'da ve dünyanın diğer bölgelerinde Müslümanlar özgürlük ve adalet ortamına kavuşmadıkça asla dünya barışı tesis edilemeyecektir. İran, Irak, Libya, Sudan ve Afganistan'a karşı yürütülen düşmanca politikalar terkedilerek hakkaniyet ve hürriyet esasına dayalı bir dünya hukuk sistemi tesis edilmelidir. Amerika, İslam'ın evrensel ilkelerine, müslüman dünyanın demokrasi ve hürriyet taleplerine saygı duymalıdır. Gerek İslam dünyasında, gerekse dünyada barış ve hoşgörünün egemen olmasının ilk şartı budur. Aşırılıklar, şiddet olayları, saldırganlık ve çatışmalar-

dan emin olmak ancak böyle mümkün olabilir. ABD ve Batı, İslâm'ı küçümseyen, Arapları ve Afrikalıları hor gören klasik sömürgeci zihniyet ve tutumlarından vazgeçmek zorundadır. Batı dünyası, İslâm'a yu-
karıdan bakan tavrını bir yana bırakıp onunla tanış-
mayı, iletişim kurmayı denemelidir. Batı, İslâm'ı ta-
nıdığı oranda kendini daha güvende hissedecek ve
şiddet paranoyasından kurtulacaktır.

2. Afganistan'ın yaralarını sarmak için bütün
müslümanların harekete geçmeleri ve İslâm kardeşli-
ğinin en güzel örneğini sergilemeleri gerekir.

Bilindiği gibi Afganistan Ruslara karşı verdiği ba-
ğımsızlık mücadelesi ve cihadla dünyadaki pek çok
devrimci harekete örneklik teşkil etmişti. Ancak,
Afgan cihadı zaferle sonuçlanmasına rağmen, gerek
fikri ve gerekse siyasi tecrübesizlikler nedeniyle den-
geli ve paylaşımcı bir yönetim, özgür bir seçimle şû-
raya dayalı bir siyasi yapı oluşturulamamış, bu yüzden
de iç çatışmalar sürüp gitmişti.

ABD'nin Afganistan'da önemli çıkarları olduğu
ve bu çıkarlara engel teşkil edecek İslami uyanış ha-
reketlerine fırsat vermek istemediği malumdur. Yine
Rusya'nın hala Afganistan trajedisini unutmadığı ve
güneyindeki İslami gelişmelerden rahatsız olduğu;
Çin'in de kuzeybatısında bir İslâm varlığı istemediği
bilinir. Avrupa ise kendi içinde giderek güçlenen bir
İslâm'dan çekinmektedir. Asya ve Afrika'da sömür-
gecilğe karşı koyan İslami hareketler hoş karşılan-
mamakta; İslâm ülkelerindeki despotik yönetimler
de İslamcı hareketlerin iktidara gelmesinden kork-
maktadırlar.

Afgan halkı dinine son derece bağlı, savaşçı ve
nice sömürgeci devletleri dize getirmiş bir toplum-
dur. Etnik çeşitliliğe rağmen Afgan birliğini sağlayan
tek unsur da dindir; ancak kabile çatışmaları ve ikti-
dar kavgalarının sürüp gitmesi emperyalistlerin işini
kolaylaştırmaktadır. Savaş Afganistan'ın bütün güç
kaynaklarını tüketmiş ve diğer devletlere muhtaç ha-
le getirmiştir. Şimdi, Afgan halkıyla yakın bağları
olan müslüman ülkelerin onların yardımına koşması
kaçınılmaz bir görev haline gelmiştir. Müslümanla-
rın örnek İslâm kardeşliğini kanıtlamalarının tam da
zamanıdır.

3. Tetöristlikle suçlanan Üsame bin Ladin ve el-
Kaide örgütü, İslami uyanış ve dirilişi amaçlayan bir
cihad hareketi yürütmekteydi. Herşeye gücü yettiği-
ne inanan ABD, Üsame sorununu zorbalıkla hallet-

mek istemektedir; ancak bu çok tehlikeli bir yöntem-
dir. Bu yöntem, Kaide taraftarlarının kahramanlaş-
masına (bir zamanların Yahya Halet'i gibi) ve sayıla-
rının artmasına da yol açabilir. ABD, Afgan komu-
tan ve yöneticilerle sağlıklı ve dengeli bir diyaloga
girmelidir. Müslüman kamuoyunu rahatsız edecek
dayatmalar ABD açısından büyük bir yanlış olur.

4. Müslüman halklar Afganistan'daki ve dünya-
daki gelişmeleri yakından takip etmeli, olayların ar-
kaplanını görmeye çalışmalı ve birbirlerinin sorun-
larının çözümüne yardımcı olmalıdırlar; böylece üm-
metin onurlu birlikteliği sağlanabilir. Müminler han-
gi hal üzerinde iseler, Allah onların öylece idare
olunmalarına fırsat verir. Dünyanın yeni konjonktürü,
müslümanların kendi konumlarını yeni baştan
gözden geçirmelerini, dinin temel ilkeleri çerçeve-
sinde kendilerini yenilemelerini, şûra, özgürlük ve ci-
had kavramlarını önemseyerek tek bir güç halinde
seslerini yükseltmelerini zaruri kılmaktadır. İşte o za-
man Müslümanlar sonraki nesillere örneklik teşkil
edebilecek dengeli bir sistem inşa edebilirler.

5. 11 Eylül ve Taliban olayından hareketle
müslümanlara söylenebilecek son söz: Öncelikle te-
rör (şiddet) kavramı başta olmak üzere temel siyasi
kavramlar üzerinde konsensüs sağlanmalı ve ortak
tanımlamalara gidilmelidir. Sorunların sağlıklı bir şe-
kilde tartışılabilmesi ve gerçekçi çözümlerin üretil-
bilmesinin ilk şartı budur. İslâm'ın bütün boyutlarıyla
insanlığa sahih olarak sunulabilmesi de buna bağ-
lıdır. Gayb'e imanı hatırlatan, sevgiye ve Allah'a
şükretmeye yönelten, toplumsal dinamikleri hareke-
te geçiren "teşvik" kavramı ile birlikte, caydırıcı si-
lahlarla kuşanmayı öngören "tehdit" kavramı, insan
hayatını dengeleyen iki önemli unsur olarak bu nok-
tada karşımıza çıkar: Kur'ân, düşmanı caydırmak ve
barışı garanti altına almak amacıyla müslümanlara
silahlanmalarını tavsiye ederken; kendilerinin terö-
rizmle suçlanmalarına fırsat verecek davranışlardan
uzak durmalarını da vurgular. Özetle müslümanlar,
dünya ile ilişkilerinde tehdit ile teşvik arasında den-
geli bir üslûp tutturmalı; insanlığın genel maslahat-
larını ve hayırları öne çıkaran ilkel bir yol iz-
lemelidirler. ■

Not: Bu metin, *Türabi'nin düzenli olarak hapishaneden
yazdığı el-Hayat gazetesinin 18 Ocak 2002 tarihli nüs-
hasından çevirilmiştir.*

TAASSUB İLE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ARASINDA İSLAM

M. HÜSEYİN FADLALLAH

Türkçesi: Sedat Akyüz

Bazılarına göre Arap ve İslam aleminde görülen olgulardan biri de kendini herhangi bir dinin, grubun veya sistemin polisi veya hamisi gibi gören, kendi görüşünde olmayanlara karşı sert bir tavır alan sade vatandaş portresidir. Bu olgu biraz daha araştırıldığında şunu görürüz ki, vicdanlarında içselleştirdikleri dini müfredatı, etrafında olup biten vakialara uyarlayan bir vatandaş ortaya çıkar. Gerçekte din tabiatı gereği insanın mukaddesatı ile ilgilidir ve aklından önce şuuruna hitap eder ve etkiler.

Dolayısıyla ihtilafları birbirine meydan okuma derecesine ulaşmasa bile hangi çeşitten olursa olsun bu insanda ve sahip olmuş olduğu araçlarda, usullerde keskin bir şuur hali yaratır. Tabidir ki bu kişinin kültür seviyesine göre araç ve usulleri farklılık arzeder. Bu etkileşimin sadece müslümanlarda değil dünyadaki herhangi bir din mensubunda bulunması doğaldır. Bu sebeple böyle bir olgunun olması İslamı alçaltmaz.

Toplumdaki Şiddetin Sebepleri

Yukarıda bahsedilen durumun, probleme biraz daha yakından bakıldığında problemin dini olmaktan çok şarklılara has arızı bir durum olduğu görülür. Şöyleki Rönesanstan bugüne kadar doğuda içselleştirilen laiklik tecrübesinin faşist, marksist ve bazı milliyetçi akımların aynı üslubu paylaştıklarını görürüz örneğin, zındık, kafir, fasık gibi dini müfredatta yer alan literatüre karşılık gerici, hain, mürteci ve şeriatçı gibi kelimeler kullanılmıştır. Bunun ötesinde nazi, faşist, totaliter, gibi kavramlar da İngilizce veya Fransızcadan alınarak ortak kullanılmıştır. Dolayısıyla doğuda Müslüman dindar bir insanın yaşadığı katı,

baskıcı ortamı aynı oranda laik bir insan da yaşamaktadır. Özellikle de gericilik, ilerencilik gibi genel siyasi meseleler etrafında dönüp duran müfredatla irtibatlandırdığımızda bu durum daha iyi anlaşılır. Bu sebeple meseleyi salt dini bir olgu olarak göremeyiz. Aksine sorun daha çok doğu tepkiselliği ile ilgilidir. Bu durum marksizmin karşıt insan veya karşıt görüş muvacehesinde edindiği üslup ve tavır dolayısıyla daha da derinleşmiş, doğu toplumlarına has infiali bir olgu olmuştur. Öyle zannediyorum ki islamcılar da siyasi meselelerde bazı keskin üsluplara yöneldiklerinde islami uygulama adına marksist bir tavır sergilemişlerdir. Bununla beraber farklı olarak anladığı milliyetçiliği veya laikliği veya islamcılığı tutarlı bir akılcılıkla yaşayanlar da olmuştur.

Bir başka görüşe göre toplumdaki şiddetin sebebi, kendi inancını diğer pozitif kanunlar ve beşeri kanunlar önünde üstün ve mutlak gören anlayıştır. Şiddet içeren siyasi ve fikri mücadelenin temelinde bu vardır.

Bize göre sorun şudur. Diyelim ki bir kanunu kabul ettiniz, bu durumda siz başka herhangi bir kanunla bu kanunun işlevi arasında ayırım yapmayacak mısınız? Çünkü muhalif veya tepkisel bir hareketle işe başladığınızda kesinlikle bir ilkeye dayanmalısınız. O ilke: kabul ettiğiniz düşünce ve yaşadığınız siyasi bir ortamdır. Bu ikisi belirli bir durumu teşkil eder, dolayısıyla konjonktürel esasa bağlı bu ilkeye karşı geçmeniz milletinize, insanlığa hatta kendi laik anlayışınıza baş kaldırmak anlamına gelir. Şu halde bu durumda dindar insan ile bir başkası arasında fark yoktur. Fakat sorun eğer dini muhteva sorunu ise -yani dinin mutlak kabul edilmesinin problem çıkarması ve şiddetin sebebi olması-bu tanrı ile ilgili mesele-

lerde böyledir. Aynı ilgi fikri muhtevanın içine sokulduğunda Allah'ın kanunları ve iradesini anlamada birçok içtihadın var olmasının mümkün olduğunu görürsünüz. Öyle ki dini düşünce de mutlak değişmez olan fikri meselelerin tafsilatlarına girdikçe değişken hale gelir.

Bu sorunu (karşılıklı şiddet) doğal çerçevesine oturtmak istediğimizde şunu sorgulamamız gerekir: Örneğin siyasi otoriteyle (sistemle) uyumlu bir şekilde yaşayan kavmiyetçi birini düşünelim; önce bu otoritenin haklarını belirleyelim. Sistem kavmiyetçilik fikrine hoşgörüle yaklaşıyor mu? Kavmiyetçilik fikrini oluşturacak kanunlara, yöntemlere ve uygulamalara açık mı? Yoksa fikre karşı mı?

Eğer kavmiyetçi biri onun fikrine zıt olan bir sistemin karşısında duruyorsa, onun durumu sisteme göre illegal olacaktır. Dolayısıyla otoriteye sert bir tutum takındığında ve ona karşı hareket ettiğinde baskıya maruz kalacaktır. Gayri islami bir sultaya karşı durduklarında müslümanların da durumu aynıdır. Kavmiyetçi biri kavmiyetçi düşüncenin muhtevasından anladığı kadarıyla onda meşruiyet görüyorsa, aynı şekilde Müslüman da meşruiyeti İslamda görecektir. Öyleyse bu bağlamda ikisi arasında fark yoktur. Kavmiyetçi birini birçok durumda şartlar uygun olmasına rağmen devrimci olarak bulman mümkün değildir. Birçok durumda da müslümanları devrim için objektif şartlar bulunsa bile devrimci olarak göremezsin. Hatta birçoğu "Allah'a, Rasulüne ve sizden emir sahiplerine itaat edin" (Nisa 59) ayetini söyleyerek devrimciliği uygun bulmazlar. Emir sahipleri yoldan çıkmış ya da hain olsalar bile. Ancak mesele islami hareketçiler tarafına yöneldiğinde onların da kavmiyetçiler gibi davrandığı görülür.

Burada meseleye gerekçeci biakıl veya eleştirel açıdan bakmıyorum. Aksine olguyu nesnel bir şekilde anlamaya çalışıyorum. Çünkü şu ana kadar ele aldığımız fenomenin doğru ve yanlış karakterinden değil yeryüzünde mevcut olan yansımalarından bahsediyorum. Belki pozitivist veya dini düşünceye sahip olabilir ve detayları bu esasa göre değerlendiriyor olabilirsiniz...

Herhangi bir yerden fetva (direktif) alan şiddet hareketlerinin çoğu süper güçlerin yönelttiği meydan okumalara maruz kalmış 3. dünya veya doğuda bulunan bölgelerde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sorun dini meselelerin siyasi veya güvenlik meseleleriyle karışmasından doğmuş olabilir. Fakat nedense insanların çoğu vakıanın dini meseleden değil de daha hassas siyasi veya ondan da daha hassas bir güvenlik sorunu olacağını araştırmadan sürekli bir noktayı işaret etmekte ısrar ediyorlar.

Düşünce, Hürriyet ve Hakaret Mantiği

Fetvaların çeşitliliğine gelince durum pozitivist düşüncede olduğu gibi ele alınmalıdır. İnsanlar herhangi bir kanunu yorumlarken ayrılığa düşmüyorlar mı? Hakimler çeşitli kanunlarda değişik içtihadlarda bulunmuyorlar mı? Fetvalar da tamamen şeriat ve düşünce kurallarından çıkar. Fıkhi hükümler ve fetvalar örneğin mürted meselesinde olduğu gibi islami muhtevaya dayanır. Ancak bunla beraber islam aleminde mürtedlerle ilgili mutlak fıkhi uygulamalar bulamayız. Ancak Selman Rüşdi'nin durumu gibi bir durumla karşılaştığımızda İslam ve Batıyı karşı karşıya getiren bir daire içinde etkili olduğunu görürüz. Bunun sebebi meselenin dini olduğu kadar siyasi bir boyut kazanması buradan da düşünce hürriyeti kapsamına dahil edilmesindendir. Selman Rüşdi İslama karşı batı meydan okumasının sembolü haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak da İslam ülkelerinden bu meydan okumaya sert bir tepki doğmuştur. Rüşdi hürriyet adına islam karşıtı batı'lı sembole dönüşürken Peygamber Efendimiz (sav)'e hakaretlerinden dolayı İslamı reddedişin de sembolü olmuştur. Halbuki Necip Mahfuz veya Taha Hüseyin gibi yazarların görüşleri İslam aleminde sade vatandaşlar gözünde Rüşdi gibi tepkiye değer bulunmamıştır. Çünkü onların korunu kültürel sonularla ilgiliydi. Kültürle alakalı sorunları soğukkanlılıkla ele alabilirsiniz. Rüşdi hakkında yapılan araştırmalara saygı duymamızla birlikte Şeytan Ayetleri'nin müellifi konusunu objektif anlamda düşünce hürriyeti kapsamına indir-

geyemeyiz. Alaycı ve hakaretvari bir üslupla Peygamber(sav)'den bahsetmesi bütün müslümanları rencide etmiştir.

Bu makamda alaycı üslubun sanat ve orjinallik olarak algılanması mümkün değildir. Haddi zâtında orjinallik ve sanat çizgisinden de uzaktır. İşte bütün bunlar için bu kadar büyütülmesine neden olmuştur. Çünkü müellif saygıdan uzak bir üslupla, kamu vicdanını zedelemiştir. Dini hüküm içeren mürted meselesinde olduğu gibi belirgin yönlerden ortaya çıkmış unsurlar dahi olsa meseleleri bütün boyutlarıyla araştırmamız gerekir.

Bu olguyu kültürel sükunet çerçevesinde konuşmakla, her iki tarafın silahlarını çektiği sıcak bir savaşın içinde konuşmak arasında fark vardır. Savaş esnasında insanlar silahlarını atmazlar. İran'da, Arap ve İslam aleminde birçok mürted yazar vardır. Bu konuda yazar çizerlerin hiçbir surette öldürülmeleri ile ilgili fetvalar verilmemiştir. Olsaydı, bu olguyu hacmine münasip bir şekilde çalışma yaparak incelememiz gerekirdi.

İslam tarihine gözettiğimizde sanat, yaratıcılık ve kültürün bugün birçok kişi tarafından gerici olarak nitelendirilen islami ortamlarda gelişme gösterdiğini görürüz. Aynı zamanda dünya tarihinin herhangi bir döneminde gerçekten iğrenç uygulamaları görmemiz de mümkündür.

Lübnan'daki realiteye gelince; gazeteciler, siyasilere, düşünürler ve alimleri içine alan geniş bir yelpazede dış güçlerin elleriyle idare edilen fitne ortamında birçok cinayetler işleniyor. Kulakları sağır eden ve hiçbir sesin çıkmasına izin vermeyen devamlı şiddet içeren bir delilik ortamında mesele salt fikri bir çekişme olmaktan çıkar. Cinayetlere karşı suskunluk yakın tarihimizde kanıksanmış bir olgudur. İster din alimlerinin bazı aydınlara, ister laik kesimin bazı din alimlerine karşı takındıkları tavır birbirinden farklıdır. Mesela Muhammed Bakır es-Sadr'ın idamında laikler neredeydi? Marksistler neden idama karşı çıkmadılar? Evet belki dine karşı gelen birinin idamı din adamları tarafından karşı çıkılmaya layık bulunmamış olabilir, ancak bunun sebebi mutlak anlamda dü-

şünce hürriyetine karşı olmak anlamına gelmeyip aksine sahanın aktörleri olan "dinciler"le laikler arasında süregelen sıcak çatışmanın bir sonucudur. Burada benim yaptığım vakıyı doğru bir şekilde okumaktadır ancak propaganda araçlarını ve medya gücünü gözönünde bulundurduğumuzda islamcılarının ve diğer grupların taraf olduğu bir çatışma durumunda bütün suçlamaların islamcılara yöneltildiğini görürüz.

Doğru Ve Yanlışın Ölçütlerinin Belirlenmesi

İslam'da doğru ve yanlışın ne olduğunu *burhan* ve *hüccet* belirler.

Bu ikisi yani *burhan* ve *hüccet*

akılcılığı da destekler. Bir işin doğru veya yanlış olması, dinin temel meselelerine uygun olup olmamasını da belirler. Bu manayı destekleyen pek çok ayet bulabiliriz Kur'an 'da. Örneğin Neml 64, Ali İmran 66, İsra 36 gibi.

Öncelikle şunu vurgulamamız gerekir İslam'da ruhban sınıfı olmadığı için Kur'an'ı anlamak, onu tefsir etmek meşruiyeti herhangi bir zümrenin tekelinde değildir. Böyle olmadığı gibi onların yorumunun mutlak olarak kabul edilmesi de söz konusu değildir. Aksine Arap diline ve bunun yanında başka konu ile ilgili ilimlere vakıf olan kişiler tefsir edebilir. İslami metinleri anlayabilecek donanımına sahip kimseler yaptıkları Kur'an ve sünnet yorumlarında tıpkı diğer bilim dallarında çalışanlarda olduğu gibi hata da yapabilir ve diğerleri tarafından dikkati çekilir, görüşünden vazgeçilebilir... Ancak İslam'da içti-hat yapabilmek belli şartlara sahip olmayı gerektirir. Arap dili kuralları ve metni anlamaya yardım eden diğer kurallar ile bunların dışındaki kültürel ve ilmi kurallar bilinmelidir. Diğer sosyal bilimlerde söz konusu olduğunda kendimizi bu metinleri anlamada ve yorumlamada daha serbest hissederiz. Durum böyle olunca da bu konularda belirlenmiş islami sonuçlara ulaşamayacağımız açıktır. Fakat dini metinleri daha iyi anlayabilmek için sosyal ilimler açısından anlamaya, yorumlamaya çalışmak da mümkündür. Böyle olduğu gibi başkalarının bu sonuçları yani yorumları tartışmaları mümkün ve gereklidir. Biraz izah etmek

gerekirse, bilindiği üzere bir ilmi gerçekler vardır, bir de *nazariyeler*. İlmi nazariyeleri ilmi gerçek olarak adedemezzsiniz. Bazı insanlar ilmi hakikat ile nazariyeleri karıştırır, işte bunun için pek çok eğitilmiş insan ilmi bir teori (nazariyel) olan Darwin teorisini ilmi bir gerçek olarak kabul eder. Dünyanın yaşı veya insanlık tarihi gibi diğer bir çok teoride de aynı yanılgıya düşürler. Oysa İslam Kur'an'da veya başka kaynaklarda nakledilen tarihin bile tartışılmasına mani olmaz. İslam kültürü bu sebeple zengin nazariyelere sahiptir. Eğer metin ilmi gerçeklere muhalif ise ilme göre tevil edilir. Bu tevil yapmacıklık ya da bir ikiyüzlülük sebebiyle veya zorlamalarla değil, aksine mecaz, kinaye, istiare gibi dilin zenginliklerinden istifade edilerek yapılır. Bundan yirmi beş yıl önce Irak'ta bir dergide yazdığım bir yazıda "İslami çalışmalar yaparken sadece senet üzerinde yoğunlaşmamalıyız, çünkü sika ravilere makul olmayan şeyler atfedilebiliyor. Bu sebeple bizim hem senedi hem de metni inceleyerek, metnin içinden geçtiği şartlara objektif bakarak daha köklü ve derin bir şekilde anlamaya çalışmamız gerektiğini" ifade etmiştim. Kısa İslam Dünyasındaki fotoğraf; cehalet, ilme bilme-yenler belenlere hükmeder şeklindedir. Bu olumsuzluk sadece İslam Dünyasına has da değildir. Dünyanın çeşitli yerlerinde görüntü benzerdir. Açıktır ki günümüzde dünyayı yönetenlerin ileri bir fikri seviyeleri yoktur.

Problem inançta mı yoksa belli bir düşünceye inananların o düşünceyi ne şekilde temsil ve tasavvur ettiklerinde mi?

Kendisinden sıkça bahsedilen islami taassub (bağnazlık) gerçekte harici amillerin insan üzerinde bıraktığı olumsuz tesirler sebebiyle katı bir şekilde temsil edilmesi sorunudur. İslami taassub, kendisinden başkalarının varlığını adeta kabul etmeyerek, onların kendi düşüncelerini ifade etmelerine imkan vermemektedir. İslamcı, hristiyan veya laik olarak kendini gösteren taassub, gerçekte İslam veya hristiyanlık yada laiklik fikrinden kaynaklanmıyor. Problem şu yada bu fikre müntesib olanların gerek siyasi durum gerekse güvenlikleri bakımından ve kültürel açıdan baskı altında olmaları, sert bir ortamda yetişmeleridir. Böyle bir ortamda insanın kendi özgürlüğünün haciz edileceğini hissetmesi tabiidir.

Ancak şu da var ki, belli bir inanca, düşünceye bağlılıkla (iltizam) taassub göstermek farklıdır. İltizam bir düşünceye mensub olmakla beraber başka gö-

rüşlere de açıklık göstermendir. Taassub ise bir görüşe mensub olup başka görüşlere karşı tamamen kapalı olmandır. Burada ehli beyt imamlarından Zeynel Abidin'e ait ve benim de sık sık tekrarladığım bir söz var. "Sahibini günaha götüren taassub kişinin kendi kavminden olan kötü, şerli kimseleri diğer kavmin hayırlılarından üstün görmesidir. Yoksa kişinin kendi kavmini sevmesi asabiyet değildir. Ancak kavmine veya kavminden olana zulümde yardımcı olmandır". Yine katımızda bu konuyla ilgili bir söz var: "Kim taaassup gösterir veya kendisine taassub gösterilirse boynundaki islam halkasını çıkarmış olur". Buz taassubu dindarlık olarak görmüyoruz. Zira dindarlık bir inancın gereklerini yerine getirmektir. Taassub ise başkalarının fikrini tartışmadan menetmektir. Taassub bir vakadır. Bunda islamcılara veya şarklılara bir hakaret yoktur. Aynı şekilde batıda da bir taassub vardır. Özellikle doğuya karşı olan söyleminde kendine has müfredatı içinde hareket ettiğinden batı bağnazdır.

Bugün problem olarak karşılaştığımız taassub fikri bir durum olmayıp, bir fikrin yanlış temsil edilmesidir. Bu sebeple fikrin tabiatı ile ilişkilendirilemez. Ancak şurada ya da burada bir düşünceye mensup olanların hareket ettiği ortamın problemidir. Ben din alimlerinin en fazla açık fikirliliğe sahip insanlar olduğunu düşünüyorum. Öyle ki Allah'ın varlığı dahil her konuyu kendileriyle tartışabilir, konuşabilirsin. Böyle alimler az olabilir. Öyledir de. Fakat fikir fenomeninden bahsediyorsak konunun tabiatı gereği düşüncenin sorumluluğuna sahip insanlardan konuşmalıyız. Düşünce sorumluluğuna sahip olmayanları düşünce sahibi olarak değerlendiremeyiz. Onlar bir fikrin sosyolojik kitleleri veya bir düşüncenin siyasi yansımasıdır. Siyaset de çoğu kere katı bir şekilde harici şartlara boyun eğer. Bu durumda bizim yapmamız gereken toplumdaki diğer taassub çeşitleriyle beraber dini taassuba da çözümler getirmektir.

Bize göre problem siyasi, fikri ya da dini olarak tezahür eden bir hummadır. Ve bu hastalığın tedavi edilmesi için birlikte çaba sarfetmeliyiz. Bunu yaparken de hummalıyı öldürmeden hastayı iyileştirmek gerektiğinde ayırdında olmamız gerekmektedir.

Dini Mukaddesata Saldırı Hainliktir

Arap aydınlarının islami cemaatlerle sistem arasına adeta sıkışmış ve savunmasız bir şekilde asılı durması

beni aydın ve sistemler gibi kavramları yeniden sorgulamaya yönlendirdi. Acaba aydını zamanın dışında, insanların hayatını ilgilendiren yaşadığı toplum gerçeklerinin dışında düşünmek mümkün müdür?

Örneğin bir aydının salt felsefe yapmak amacıyla kendi ülkesinin başka bir ülke tarafından işgalini teşvik etmesi düşünce yönünün sorgulanmasından çok siyasi yönünün sorgulanmasını gerektirir. Bu nedenle ülkesinin insanlarından veya bu teşviğinin işgalciye milli ve ulusal mukaddesatın ilgasına yardım ettiği gerekçesiyle devletinden işkence gördüğünde, biz bu aydını yaşayan bir şehit veya heykeli yapılması gereken biri olarak göremeyiz. Bu konuyu daha fazla uzatmak istemem, fakat korunması gereken milli ve ulusal mukaddesatın varlığını kabul ediyorsak, neden dini mukaddesatında hürmet ve kutsallığını kabul etmeyelim? Niçin birinci davranışı millete ve vatana ihanet olarak algıladığınız da, dini mukaddesata saldırıyı ihanet olarak algılamayız? Halbuki sadece insanla sıkı ilişkiyi temsil eden toprak değil aynı zamanda dini mukaddesattır. Bilinmelidir ki Hz. Peygambere küfredip, onu alaya almakla, İslam fikrini tartışmak farklı şeylerdir. Yine işgal meselesini vb.. milli boyutuyla siyasi bir mesele olarak tartışmakla, oturup direniş hareketiyle alay etmek ve işgalciler için değişik bahaneler... bu ikisi birbirinden çok farklı hadiselerdir.

Fakat meseleyi insani boyutu ile incelemek istediğimizde biz deriz ki; aydın kişi nasıl vatana ihanet etmede hür değilse, dini mukaddesatla ilgili konularda da hür değildir. Yoksa biz niye vatana ihanet suçunu işleyen kimseyi idam cezasına mahkum ederiz ki?

Kültürel Fakirliğin Her Kesimi Kapsaması

3. Dünya ülkeleri ve Arap ülkelerindeki mevcut fikir baskısı esasen sistemin baskısıdır. İslamcıların veya laiklerin uyguladığı baskıya bakacak olursak, (islamcıların uyguladığı baskı % 10'u geçmez sistemin yaptığı düşünce hürriyetini engelleme veya fikre darbe indirme gibi uygulamalar islami bakış açısından kaynaklanmamaktadır. Bunun dışında ben laik kesimin islamcılarla açık bir diyaloga girmeye hazır olmadığını düşünüyorum. İslamcılar ise fikir düzeyleri farklı da olsa tartışabileceğiniz bir anlayışa sahiptirler. Fakat bu düşünceyi bağnazlık, zalimlik, geri kalmışlıkla suçlamadaki ısrar niye? Neden ulusal bir *kültür fakirliği*ni itiraf etmiyoruz.

Aynı şekilde milliyetçilerin birçoğu ile oturup

milliyetçiliği, Abdünnasır'ın düşüncesini veya Mişel Eflak'ın düşüncesini vs. tartışamazsınız. Ben vakıadan uzak olmayan bir islamcı olarak kendimi bileli marksistlerle, Nasırcılarla ve milliyetçilerle konuşarak büyüdüm. Açık bir şekilde Kuran şöyle der:

“Muhakkak ki ya biz ya siz doğru yol üzeresiniz ya da apaçık bir yanlışta.”

Bu İslam'ın tartışma metodudur. Bazen akılcı bir yolla sana Kur'anı bir düşünceyi anlatabilmem için ayet okurum. Çünkü - Ey laik kardeşim - Kur'an ayeti sana okunduğunda seninle bağdaşmaz (sana uymaz). Sen Kur'an'a inanırsın ya da inanmazsın. Fakat her iki halde de , ben kendi düşünce çizgimi ifade edebilmek için sana Kur'an'dan örnek veririm ki bu sayede benim düşüncemi anlayabilirsin. Böylece fikirlerimizi karşılıklı bakış açılarından tanıyarak tartışmaya olanak sağlamış oluruz.

Yine birçok islamcı aydının yazdığı, milliyetçiliği ya da marksizmi tüm açıklığıyla ele alarak objektif ilmi metodlarla incelediği kitaplar bulunmaktadır. Örneğin Muhammed Bakır es-Sadr'ın “İktisadımız” ve “Felsefemiz” adlı kitaplarındaki düşüncesini okurken, hiç bu düşünceyi ötekine bir fikir baskısı olarak algılayan var mı?

Fakat bunun yanında düşünce yönünden fakir milliyetçi aydınlar ve cahil din adamları vardır. Bu geri kalmışlığı araştırıyorlar. Halbuki cehalet bu çevrelerin hepsinde yaygındır. Kur'an kendisine inananmayanları sorumlu tutmaz ayette “eğer doğrulardansanız delilinizi getirin” der.

Son olarak: entelektüel ve bilim adamlarının her şeyi tartışmalarının üzerlerine bir vazife olduğunu düşünüyorum. Bu konuda konuşulup tartışılmayacak bir konunun olduğuna inanmıyorum. İşte bu yüzden tekrar vurguluyorum; karşılıklı konuşmada sınır yoktur. Yine kendisiyle konuşulmayacak kimse yoktur... Ancak konu siyasi bir meseleye taalluk ediyorsa ve bu diyalog siyasi mücadelenin bir aracı kılınıyorsa farklıdır (istisnadır). Fakat mutlak fikri konularda herkesle herşeyi konuşabilirsiniz ve bunda da *delil* ve *burhan* esastır. Bu anlamda biz İslam tarihine ve onun yaşadığı tecrübelerle baktığımızda aynı zamanda bu tarihin bir kültür renkliliği tarihi olduğunu ve bu renkliliğin zengin İslam medeniyetini ve İslam insanını oluşturduğunu görürüz. ■

Not: Bu metin, Seyyid Hüseyin Fadlallah'ın “Nakid” dergisinde yayınlanan makalesidir.

İSLÂMÎ HAREKETLER: ÖZELEŞTİRİ VE YENİDEN-DÜŞÜNME

RÂŞİD EL-GANNÜŞÎ

Türkçesi: Turan Kışlakçı

Bugün dünya genelindeki İslâmî uyanış hareketlerine baktığımızda, bunların ilerleme gösterdiğini görürüz. İslâmî uyanıştan kastımız ferdin, toplumun yeniden inşâsı ve milli düşünce ve siyasetin İslami temeller üzerine oluşturulmasıdır. İslâmî uyanış hareketleri, bugün dünyada hiçbir ideolojinin kazanamadığı zaferleri elde ediyor. Gelişme, fikir ile sınırlı değildir, çünkü fikrin kendisi gelişiyor. İslâmî hareket, İslâm'da yeni alanlar keşfedebilir. Cemaleddin Afgani tarafından ortaya konulan keşifler, son yüzyılda Hasan el-Benna ve Ebu'l A'la el-Mevdudi tarafından sürdürüldü. Bu fikir adamlarının görüşleri, modern İslâmî hareketleri doğurdu. Bu fikirler, İslami esaslar üzerine hayatın inşasını tekrar keşfetti. İslam ferdi inançlar mecmuası, ritüeller ve kişisel davranışlar biçimi değildir; hayatın tümünü kapsar. İslam, modern İslami hareketlerden önce de vardı. Fakat İslâm, cenneti elde etmek için bir hazırlık olarak düşünü-lüyordu, yoksa topluma biçim veren bir sistem olarak değil.

Bugün İslâm çok güçlü bir şekilde ilerlerken, sekülerizm (laiklik) ise hızlı bir şekilde çöküyor. İslâm, adaleti arayan insanları cezbederken, sekülerizmin ise başlıca dayanakları çözülüyor ve sekülerizm, şiddet dışında, kendini müdafaa edecek gücünü de kaybediyor. Eğer seküler bir devletin müteaddid defalar şiddete başvurduğunu görürseniz, bilin ki, bu onun iflas ettiğinin göstergesidir. Seküler yönetim, meşruiyetini kaybetmiştir. Bu yö-

netimler, halk desteğine dayanması gerekirken, sırtlarını uluslararası yardım ve şiddete dayandırarak ayakta duruyorlar. Bu arada İslâm aşağıdan ve yukarıdan tüm toplum kesimlerine hızlı bir şekilde yayılıyor. Siyasetten ekonomiye, sanattan –kadın konusu da dahil insan kaynaklarının geliştirilmesi ve kurumların inşasına kadar pek çok alanda iyi gelişmeler oluyor.

Bu muhteşem ilerlemeye rağmen, mamafih bazı negatif durumlardan da bahsetmem gerekiyor. İslâmî hareketlerin çalışmalarındaki bazı kusurlar üzerinde durup, onları bazı tuzaklar karşısında ikaz etmek istiyorum. Çünkü biz eşyaların, daima pozitif yönleri üzerinde odaklaşamayız. Tövbe unsurlarından biri, yeniden düşünmektir. Hergün hareketlerimizi yeniden gözden geçirmeliyiz. Biz gerçekten hak yol üzere

miyiz; yoksa Kur'an-ı Kerim'in şu ayetinin vafettiği kişilerden miyiz: "Atalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izinde gidiyoruz" (Zuhruf/23). Bu ayet müşrikleri vafediyorsa da, biz onun vermek istediği daimi mesajı alıp üzerinde düşünmeliyiz. Böylece tövbe, Allah (c.c) ile olan ilişkilerimizi sınırlayan bir şey olmaz; hayatın her safhasında kendimizi yeniden gözden geçirmemizi de içerir. İşte bundan dolayı özeleştirici çok önemlidir. Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Hesaba çekilmeden önce, kendinizi hesab çekin." Bu, her hareketin kendi çalışmasını ye-

niden gözden geçirmesi için zorunludur. O halde sormalı: Planımızı yerine getirdik mi? Yarın gecikmeden kaçınmak için ne yapabiliriz? Eğer bir hareketin bir seçimde, parlamentoda 20 üyesi varsa ve bir sonraki seçimde üye sayısı 5'e düşmüşse, o zaman kendisine bunun nedenlerini sormayacak mı? Eğer yönetim bize karşı fesat çıkarıyorsa; bu fesadı niçin ve nasıl başarabiliyor? Bu tür hareketlere kızmamalı. Çünkü biz ona kendisini yeniden gözden geçirmesini öneriyoruz. Biz hareketimizde bu tür tekrar gözden geçirmeleri yaptık ve ülkemizdeki rejimler ile ilişkilerde yaptığımız bir çok hataya parmaklarımızı basabildik.

Şimdi aktaracağım yorumlar benim şahsi kanaatlerim. Kimi insanlar, bunları kabul edebilir de, etmeye bilir; ya da tamamen reddedebilir de.

Müslüman Azınlıklar Nasıl Hareket Etmeli?

1- Birinci yorumum İslami hareketlerin azınlıklar ile ilişkilerindeki konumlarıdır.

Müslüman azınlıklar, dünya genelindeki Müslüman nüfusun yüzde 45'ini oluşturuyor. Bunlar İslam davetçilerinin öncülerindendir ve tüm müslümanlar için çok değerlidir. Onlar ya yolun açık olmasına yardımcı olacaklar ya da yok olacaklardır. Uzaktaki bu bölgeleri desteklemek, onların yok oluşlarından önce bizim önceliğimiz olmalıdır. Balkanlarda neler olduğuna bir bakın. Osmanlı döneminde, İslam bu topraklarda çok hızlı yayılıyordu. Halifeliğin çöküşünden sonra, İslam'ın o topraklardaki vücudiyeti, tıpkı bir denizin bıraktığı tuzlu su birikintisinin, kurumayı

bekleyişine benziyor.

Uluslararası güç dengesi, azınlıkların bu yönü üzerinde değildir. Müslüman azınlıklar, gereğinden fazla kaynaklarını çoğaltmamalı ve İslami yönetim yükünü taşımamalıdır. Bu, müslüman çoğunluğun yaşadığı ülkelerin rolüdür. Eğer bu Müslüman azınlıklar Seyyid Kutub ve diğer bazı düşünürlerin ortaya koydukları İslami yönetim ile ilgili fikirlerini benimserlerse, bu, onların kendi ölüm fermanlarını hazırlamaları anlamına gelecektir. Benim Müslüman azınlıklara tavsiye edeceğim rol, yaşadıkları ülkelerde İslâm'ın gücünü ve etkinliğini takviye etmek olmalıdır. Müslümanların varlığının korunması ve sürdürülmesi ile İslami bir devletin inşası için uğraşmak arasında çok büyük bir fark vardır. Azınlıkların çoğu, siyasete iştirak etmeyi temenni ediyorlar. Hakikatte, siyaset dünyasına girmeleri bazen azınlıkların elde ettikleri dikkat için asıl sebep olabiliyor. Onun için azınlıkların, sosyal işler üzerinde odaklanmaları daha iyi olur. Siyaset bir öğütme alanıdır. Hükümet için yarış, servet ve güç yarışıdır.

Bazen İslami azınlıkların bağımsızlık ya da ayrı müstakil bir devlet istediklerine şahit oluruz. Tabi ki, legal açıdan buna izin veriliyor, ancak hakikatte ona izin verilmemelidir. Soralım: Bağımsızlık için çabalamak gerekli midir? Ya da çok küçük bir nizam (self determinasyon gibi) hariç İslamın gelmesi için mi hazırlık yapmalıyız? Bu Çeçenistan'a tatbik edilebilir. Zira İslami azınlık, Rusya'dan ayrılıp bağımsızlığını elde etmek istiyor. Rusya fesad imparatorluğudur; İslam'ın Rusya'ya ulaşması zamanla mümkün olacaktır.

Ancak şu şartlarda Çeçenlerin bağımsızlık için savaşmaları, imha edilmeleri ile sonuçlanabilecek yanlış bir politikadır. Ayrıca, bağımsızlığı sürekli talep etmek, Müslüman dünya ile Müslüman azınlıkların bağımsızlıklarını elde etmek istedikleri ülkeler arasındaki ilişkileri bozar. Eğer Çin'deki Müslüman azınlık günün birinde bağımsızlık isteğini benimserse, Müslümanlar bazı müşterek düşmana karşı Çin ile bir ittifak imkanı bulurlarsa, o zaman Müslümanlar büyük bir çıkmaz ile yüzyüze geleceklerdir. İslam ümmetinin bugünlerde, Çin, Hindistan ve hatta Yugoslavya ile savaş çıkarma gibi bir niyeti yoktur. Her nerede Müslüman azınlıklar güvenli yaşayabiliyor, dini ritüellerini özgürce yerine getirebiliyorsa, orada onlar için bağımsızlık gerekli değildir. Doğrusu bağımsızlık için çabalamak ölümcül olabilir. Genel olarak, Müslüman azınlıkların İslam'ı yaşadıkları ülkelerde onlardan o ülkeyi idare etmeleri, ya da bağımsızlığı düşünmeleri istenmiyor; çünkü bu onların toplu katliamına sebep olabileceği gibi, tüm İslam ümmetini de tehlike içine sokabilir.

yoluyla yapılan çalışmalar ise kalıcıdır. Çünkü ikna etmeye dayanmaktadır. İnsanlar zorlamayı sevmeyiz. Mekkeliler Hz. Muhammed (s.a.v)'e devleti sundular, fakat o kabul etmedi, daveti inşa etmeyi tercih etti.

İslami hareketlerin birinci önceliği iktidara gelmek olmamalıdır. Hükümet idaresini ele geçirmek de, muhtemel en büyük başarı olarak görülmemelidir. En büyük başarı, insanların İslam'ı ve onun liderlerini sevmelerini sağlamaktır. Tüm çalışmamız, Ömer bin Abdulaziz'in iki yıl süren İslam devleti ve ondan önceki Hulefa-i Raşidin dönemini örnek almalıdır. Kim, Emevi ve Abbasi halifeliğinden bir şeyler hatırlıyor? Ömer bin Abdulaziz bir meşaleydi; çünkü o nübüvvet şekli üzerine hükümeti yeniledi. Meselemiz, ne kadar yönettiğimiz değil, ne yaptığımızdır. Ömer'in yönetim yılları, tarihin diğer dönemlerinde Müslümanların kalplerinde büyük

bir tesir icra etmiştir. İslamcılar için en tehlikeli şey, insanlar tarafından önceden sevilip; güç elde ettikten sonra nefret edilmektir.

Sivil Toplumu Geliştirmek

Toplumsal mı Siyasal mı Öncelemeli?

2- İkinci yorum önceliklerimiz hakkındadır. Bizim önceliğimiz toplumsal faaliyetler mi, yoksa güç elde etmek mi olmalıdır? Bu iki konu birbirine zıt olmayabilir -İslam, siyaseti ve toplumu eşzamanlı olarak islamileştirmek ister- fakat eğer sosyal davetin maslahatı, siyasetin maslahat ile çelişirse, o zaman sosyal maslahat herşeyin önünde tutulmalıdır. Sosyal başarının, siyasal başarıdan daha iyi ve süreklilik arzettiği kanıtlanmıştır. Modern tecrübe bize, devlet aracılığıyla elde edilmiş başarıların hızlı fakat yanı zamanda kısa ömürlü olduğunu öğretmiştir. Çünkü onlar kuvvete dayanmaktadır. Ancak toplumsal faaliyetler

3- Üçüncü yorumum ise sivil toplum üzerinedir. İslami hareketler sivil toplumun gelişmesi ve desteklenmesi için duyarlı olmalıdırlar; hatta devletin inşasından sonra bile. Öte yandan İslami devlet herşeyi kontrol altına almamalıdır. Hükümet, sivil toplum kurumlarının küçük bir parçasıdır. Hükümet, toplumu güçlendirmek ve desteklemek için vardır. Sivil toplumun kurumları çok olmalı ki, insanlar devlete yeteri kadar ihtiyaç duymasınlar. İslami hareket, halk / sivil toplum kurumları aracılığıyla toplumda gücünü elde etmelidir. Bu kurumlar, seçilmiş yetkililer tarafından idare edilmelidir. Sadece İslamcılara has kurumlar da olmamalıdır. Onlar için en iyisi, ül-

ke genelinde kurumlarının olmasıdır. Sol öğrenci organizasyonları ve Müslüman öğrenci organizasyonları gibi kurumlara sahip olmak zaman kaybıdır. İslami hareket, hiçbir zaman bir halkı bölen ve bölme bahanesi olmamalıdır. İslamcıların iştirak ettiği herhangi bir parti, ulusal bir parti olmalı ve herkese açık olmalıdır.

Şiddete Değil Barışçı Yöntemlere Başvurmak

4- Dördüncü yorumum, mevcut İslami hareketler ile seküler devletler arasındaki mücadeleye ilişkindir. İslâmî hareketler, yoğun baskı ve şiddet uygulamalarına maruz durumdadırlar. Soru şu: Müslümanlar, seküler devletlerin baskılarına nasıl cevap vermelidirler? Devletin şiddetini, müslüman halkın da şiddete başvurmasını mazur göstermeli midir? İslâmî kaynaklara dayanarak bu sorulara çeşitli cevaplar verilebilir. Ancak İslâm alimlerinin ve bilginlerinin çoğu, kendini İslami olarak adlandıran yönetimlere karşı şiddeti kabul etmezler. Gerçekçi konuşursak, bizzat tanık olduğumuz örnekler, islamcılarının şiddete şiddetle karşılık verdikleri devletlerde, olayların sonucu hep olumsuz olmuştur. Halkın, meşru haklarının ihlal edilmesi nedeniyle şiddete şiddetle karşılık vermesi, İslami olsun olmasın, halihazırdaki herhangi bir rejime zarar verememiştir. Solcular ve İslamcılar zaman zaman şiddete şiddetle karşılık verdiler; ama bugün çok açık bir şekilde görüyoruz ki, şiddete şiddetle karşılık vermek sadece felaketle neticeleniyor; tıpkı Su-

riye'de olduğu gibi.

İslami hareket, mutlaka barışçı metodlara başvurmalı ve askeri aktivitelerin tüm formlarını reddetmelidir. Bu dersi, Türkiye'deki Refah Partisinden öğrenebiliriz. İslami hareketlerin bir çok başarıları, ordu tarafından engellenmiştir. Çeşitli ülkelerdeki İslami hareketler, kitleleri, orduya karşı devrim yapmaya davet ediyorlar. Bu, kesinlikle çılgınlıktır ve beraberinde büyük facialar getirir. Bugün Mısır'daki İslami hareketler büyük sorunlarla karşı karşıyalar; ancak bu hareketlerin liderleri şiddet içine sürüklenmeyi büyük ölçüde reddediyorlar. Bu rejimler, küresel güçlerin tahrik ve teşvikleri ile, İslamcılarını savaş alanına çekmek istiyorlar; çünkü kaynakları çok daha fazla. Bu rejimler şiddette uzmanlaşmışlardır ve o yüzden önlerine gelen her şeyi ezmekte son derece tecrübe sahibi olmuşlardır. İslamcılarının faaliyet göstermeleri gereken ve asıl kalıcı sonuçları olacak yegane alan, düşüncedir, düşünce üretimidir. Ki, bu alanda, seküler elitler ve aydınlar, tam anlamıyla iflas etmişlerdir. Müslümanlar, onların kazanacakları alanlara çekilmemeye özen göstermelidir.

Demokrasi Tecrübesini Dikkate Almak

5- Beşinci yorumum, demokrasi ile alakalıdır. Bir çok İslamcı, demokrasinin inanç değil de, dışardan dayatma sorunu olduğu konusunda birleşiyor. Demokrasi, düşünce, toplantı özgürlüğü ve seçim sandıklarının, yönetimle barışçı yarışının da bir garantisidir. İs-

lami hareketlerin demokrasiye karşı olumsuz tavırları onları durduruyor. Bizim islami aktivitelerde demokrasinin yerini tutacak hiçbir modern tecrübemiz yok. Muhakkak ki demokrasinin islamileştirilmesi şuranın tatbikine daha yakındır. Bu düşünce sistemini reddedenler, tek parti sisteminden başka bir şey üretemiyorlar.

İslamcıların önlerinde iki örnek tecrübe var: İran ve Sudan. Her ikisi de kimliklerini ve modern İslami yönetim şeklini arıyorlar. İslami yönetim şeklini tatbik edeceğimiz modern bir örneğimiz yok. Bazı cahiller sanıyorlar ki, İslami programlar, "hazırlop lokma gibi", hemencecik ve kolayca uygulanacak programlardır. Bu programları da insanlar hazırlıyor. O yüzden, bu programların, hemen her şeyi düzeltmeleri beklenmemelidir. Ben demokrasi düşüncesi dışında kabul edeceğimiz herhangi bir seçenek göremiyorum. Demokrasiyi de ihmal etmenin büyük bir hata olduğunu düşünüyorum. Hatta İslami hareket için en tehlikelisi iktidara geldikten sonra, orada sürekli kalmaya ya da pragmatik davranarak programlarını uygulamaktan kaçınmaya kalkışmalarıdır; ki, her iki durum da yanlıştır; gayr-ı İslami'dir. Hareket, seçeneklerin mutlaka vuücdiyetini garanti altına alması için açık olmalıdır. Demokrasiden en çok fayda elde edecek olanlardan biri de Müslümanlardır. Müslümanlar demokrasi konusuna eğilmelidirler. Özgür seçimler yapıldığı zaman, Müslümanlar iktidara kolaylıkla gelebilirler. Çünkü sekülerler bugün azınlıktırlar. Müslümanların demokrat olmadıkları suçlaması bilinçli yapılan bir suçlamadır ve yanlıştır. İslam, insanların kendi tercihlerine karşı çıkmaz, tam tersine kendi tercihlerini kendilerinin yapmalarını teşvik eder. Bu konu, tartışmaya mahal vermeyecek kadar açık ve nettir. İslam dünyasında demokrasi ile problemleri olanlar gerçekte müslümanlar değil, seküler ve otoriter elitlerdir. Sekülerler İslam dünyasında demokrasinin köksalmasını istemiyorlar; aksine engelliyorlar, çünkü sekülerler her geçen gün daha bir güven ve güç kaybediyorlar. Aslında bu son derece doğaldır. Çünkü sekülerler, müslüman toplumlarından çok belli küçük bir zümrenin ve bu zümrenin her bakımdan bağımlı olduğu Batılı güçlerin çıkarlarını koruyorlar. Bu durum da, sömürgeciliğin sona ermesinden bu yana ortaya konan seküler tecrübelerle kanıtlanmış apaşikâr bir gerçektir.

İslam zekası, eşyayı hakiki ışığında görüncüye kadar kendini buna (demokrasiye) alıştırmalıdır. Ame-

rika, siyonistler ve sekülerler İslam dünyasına demokrasinin gelmesinden korkuyorlar. O halde, ey din kardeşim, sen peki neden onlar ile aynı korkuyu paylaşıyorsun ki? Bu güzel düşünceyi yok etmeleri için onlara neden destek oluyorsun?

İslamcılar, İslami hareketin başarılarına rağmen güç dengesinin mücadelelerinin basit şeyler olduğunu, gücü / iktidarı ele geçirmek gibi bir amaçları, maslahatları olmadığını idrak etmelidirler. Güç dengesi sekülerlerin maslahatıdır. Yönetim, İslami hareketin tek başına yapamayacağı bir şey olabilir. Belki en iyi seçenek, güç dengesi ne olursa olsun yönetime iştirak etmektir. Bu zamanın geçmesiyle İslami hareketin elde etmiş olduğu başarıları korur. Yönetimin tek elde olması, İslamcıları bir projektörün altına sokar ve daha sonra yalnızlıklarını getirir. Daha doğrusu İslami hareketler tüm politik güçlere açık olmalı ve ulusal partiler ile ittifak yolunu geliştirmelidirler. İslamcılar ulusal partiler ile hatta batıdan gelen zarar vermeyen düşünceler ile ortak zeminde diyalog inşa etmelidir; ki böylece siyonist tehdide karşı ortak göğüs gerelim. Siyonizm tüm İslam ülkeleri ve dünya için tehdit oluşturuyor. Siyonist tehdit, değerleri, aileyi ve dini tehdit ettiği gibi tüm insanlık için iyi olan herşeyden kurtulmanın yollarını arıyor. İslam dünyasında, İslami yöneliş ile diğer siyasi yönelişler arasında çatışmayı azaltmalıyız. Allah hepimizin yardımcısı olsun.

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona sıkıntıdan çıkış kapıları açar. Onu hiç ummadığı yerlerden rızıklandırır. Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir" (Talâk/2-3).

Bu gibi vaatler mutlaka bizim ruhumuza ve gelecek nesillerin ruhuna mezcedilmelidir. İslam güneşi, alemi aydınlatacaktır. Ancak kendimizi İslam ile eğitmeli, Allah'dan korkmalı, namazlarımızı muhafaza etmeli, Kur'an okumalı ve Allah'ı (c.c) günlük yaşantımızın her anında hissetmeliyiz. Allah'ın yardımını olmadan hiçbir şeyi değiştiremeyeceğimize inanmalıyız.

"Allahu Teala iradesini yerine getirmekte her zaman mutlak Galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler" (Yunus/21). ■

Not: Çağımızın önemli İslami düşünürlerinden olan Raşid el-Gannuşi, Tunus'taki el-Nahda hareketinin lideridir. Gannuşi, halen İngiltere'de sürgünde yaşıyor.

DÜŞ ÜLKESİNİ ZİYARET

HASANALİ YILDIRIM

"Sizin, sanatımızda fantezi sandıklarımız bizim gerçeğimizdir.
Tıpkı sizin üçyüz yıl önceki gerçeğinizin şimdi size düşü anımsatması gibi."
Marquez (Nobel konuşmasından)

Iki tür insanın başı gerçeğe derde girer: onu anlama yetkinliğine erişmiş olan ve onu anlama yetisinden yoksun olan.

İlk bakışta zaten tüm insanlığın bu iki başlık altında değerlendirilebileceğini, başka bir deyişle, her insan tekinin eninde sonunda bu sınıflandırmadaki iki öbektten birinde yer almamasının olanaksız olduğunu, dolayısıyla bu önermeye göre bütün insanların gerçeğe başının derde girmesi gerektiğini sanabilirsiniz; ama ilk bakışta. İlk bakış, beraberinde kesinlikle yanlış getiren bir bakış değilse bile, yanında en çok yanılgıyı taşıyan bakış olduğuna göre, insanın gerçeğe ilişkisine dair yukarıdaki ifadenin, öyle hemencecik yere devrilebilecek bir yargı olmadığını ılık hı zıyla kavramak gerek.

Öyle ya, gerçeği anlama yetkinliğinden yoksun olan başka neye maliktir ki!

Peki ya gerçeği anlama yetkinliğine kavuşabilmiş olan? Gerçeği anlama yetkinliğine kavuşabilmiş olan neden mahrum kalır dersiniz? Evet, gerçeğin yerine geçirilebilecek tüm varsaymacalardan: yalan, yanlış, mazeret, perde, masal, örtü, buğu, uydurmaca, kurmaca... Gerçek olanı örten, peçeleleyen, zede-

yen, değiştiren, dönüştüren, başkalaştıran, benzeştiren ne varsa ondan yoksun kalmak. Peki 'gerçek'le, saf ve katışıksız gerçeğe baş edebilir bir yaratık mıdır insanoglu? Bırakalım baş etmeyi, katışıksız gerçeği, kendinden hiçbir şey katmaksızın algılayabilir mi insan? Hangi çeşidine olursa olsun, gerçeğe ne tür bir bakış, onun bizzat kendini, nasılsa öyle alabilir ve içselleştirmeksizin kavrayabilir?

'Gerçek' Dünya

Tümüyle gerçeklerden oluşan bir dünya yaşanabilir midir? Her ögesi gerçeğin sarp soğukluğuyla örülü bir dünya, her ögesi varolmayan üzerine kurulu bir dünya kadar kof ve yaşanılmaz değil midir? O yüzden gerçeğin hemen yanı başında, dilediğimiz anda seçebilmemiz için gerçeğin cins cins benzerleri de yer almaz mı? O yüzden gerçeği olduğu gibi algılayamadığımızda, yani neredeyse tüm algı aşamalarında, onu benzeştirerek kavramaya çalışmaz mıyız?

İşte bu benzeştirmeler, insan algısının sağlığı için kesinkes gerekli. Gerçek, som altın gibi asla biçime gelmez; o ancak biçim alabilir öğelerle karıştırıldığında algı kapı-

larımızdan içeri süzülerek bize anlam dünyasının kapılarını açabilir. O yüzden en çok, benzetme yeteneği gelişkinlerin, şairlerin ve kâhinlerin gerçeği elinde tuttuğu kabullenilmemiş mi? O yüzden düşünce tarihi çeşit çeşit Karanlık Herakleitoslar'la dolu değil mi?

Gerçek, daha bir açılıp saçılabilmek için kendinden başkasına gereksinmekte: benzerine, sese, buğuya, düşe, kurguya... Çoğun denli flulaştırılabiliyorsa, o denli berraklaşıyordur da.

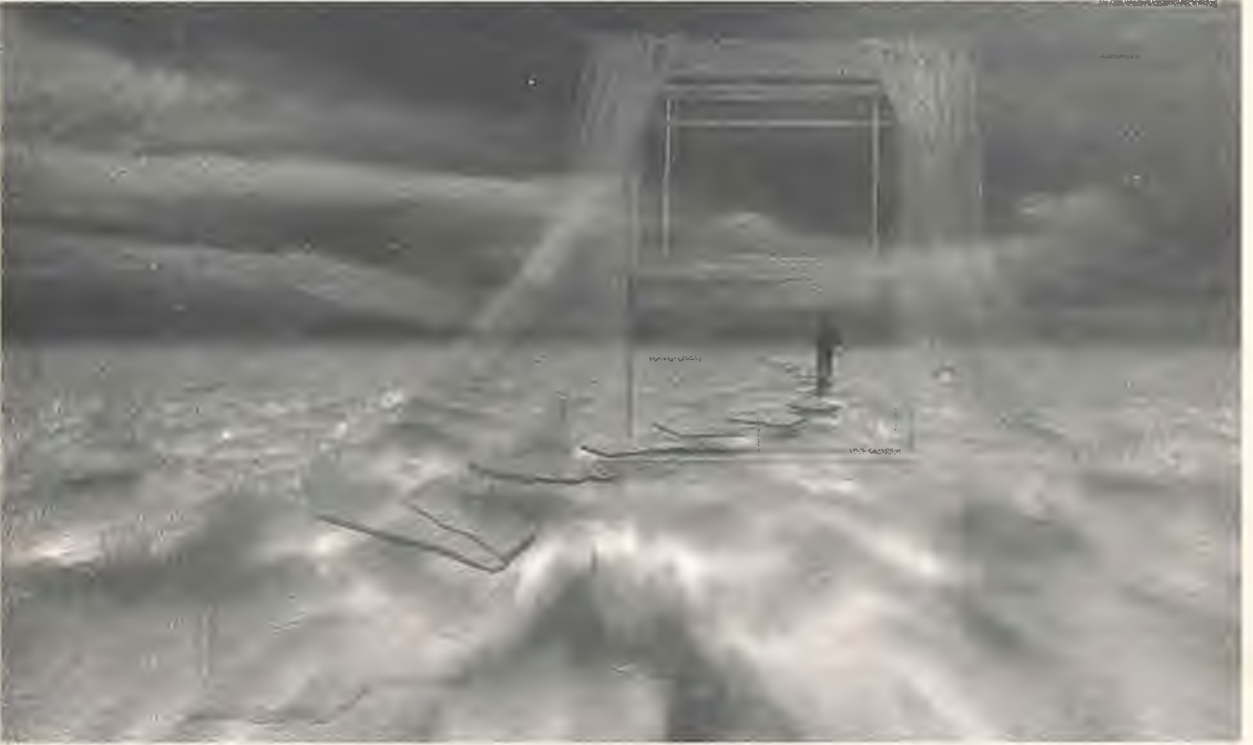
Öyleyse gerçek, ikizi kendi zıddına muhtaç; hem varolabilmek, hem de algılanabilmek için. Bir başına gerçek, yeryüzünde bir başına yaşıyor olmak denli katlanılmaz bir gerçek.

Dünyayı Tanımak İsteyenler ve Değiştirmeye Sıvananlar

Hazır ikili sınıflandırmaya alışmışken, bu kez insanların dünyayla ilişkilerini merkeze alan bir sınıflandırmaya sıvanalım. İnsanları dünyaya yönelik tavırlarıyla (da) ikiye ayırabiliriz: dünyayı tanımak isteyenler ve onu değiştirmek isteyenler.

İlk bakışta fark ettiğiniz gibi yukarıdaki sınıflandırmadan bunun önemli bir farkı var: bir kısım insanı dışarıda bırakan bir tasnif bu. Kalabalık dediğimiz kitle, bu iki sınıftan herhangi birine girmeyenler. Onlar daha çok yeryüzünde olagelenlerden kimilerini tanımayla, anlamayla, bilemediniz göze almaya yönelik bir tavır içinde olmayı yeterli bulurlar.

Zihin etkinliklerinde olanlarsa

dünyada olagelenlerden yola çıkarak onun tam olarak 'neliğini' sorgularlar; böylelikle de ona tavır almanın mı, yoksa ona kendini uyarılmanın mı gerektiğini anlamaya çabalarlar.

Dünyayı değiştirmeye çalışan zihin etkinliklerinin başındaysa ideolojiye yakın düşen dünya görüşleri ile bir ideolojiye düzayak bağlı kalmasa da, kabullendiği dünya görüşünün insan ve toplum sorunlarına uygulanmasının birincil gereklilik olduğunu düşünenlerin yapıp ettiklerini anmak gerekir. Her iki etkinliğin de dikkat çekici yönü, düşe verdikleri payın oranı: sıfır! O yüzden inananı çok olsa da başarısı bu denli az.

Fantazya da Ne İşe Yarar ki!

Halbuki dünya 'düş'ünülerek algılanan ve algılandıktan başka bir yere oturtulmak istenen bir varolan değil mi? Bir evreden sonra düşünmek, sistematik bir düş kur-

makla örtüşmez mi?

Jan Potocki tarafından yazılmış Saragoza'da Bulunmuş Elyazması'nın, dünyayı bilim keşiflerinin ve teknik oyuncakların en yetkin biçimde başkalaştıracağına en çok inanılan devirde, XVIII. yüzyılın ortalarında kaleme alınmış olmasını başka nasıl açıklayabiliriz? Fantastik edebiyatın atası sayılan bu eserin Saragoza'da, yani Batı'da Doğu'nun başladığı yerde 'bulunmuş' olması sıradan bir rastlantı sayılabilir mi?

Demek ki düş kurmak, ona en uzak gibi duran alanların bile önünü açıcı, ufkunu genişletici nitelikte bir eyleme. Bir belirsizlik gibi dursa da gerçeğin belirsizliğiyle birleştiğinde en kesin belirlenmişliği beraberinde getiren bir güç. Çünkü akıl uyuduğunda yalnızca canavarlar yaratmaz. Düş, bir canavar gibi karşısına dikilen gerçek putlarına kendi ruhundan üfler ve onları munis bir kediye dönüştürür: uysal, sevimli, ele avuca gelir

ve işe yarar bir hayat arkadaşı... Gerçek'in tekdüze kurallarını katlanılabilir kılan büyülü değnek...

Düş Ülkesinin Prensleri

Edgar Allen Poe, Ambrose Bierce, H. P. Lovecraft, Franz Kafka, Arthur C. Clarke, Italo Calvino, Julio Cortazar, Jorge Luis Borges, J. R. R. Tolkien... Düş ülkesinin çağdaş prensleri... Tümünün bir başka ortak paydası daha var: gördükleri düşlerle de başkalarından ayrılmakta bu adlar. Varolmayan yaratıkların cirit attığı düşülke'lerde geçen maceralarla dolu, çoğun kâbusa yakın karabasanlarla yoğrulmuş düşlerini birer 'gerçek' olgu olarak ele alıp onları kaleme geçirmiş olmaları.

Gerek günlüklerinde, gerek yazarlıklarıyla ilgili yazdıklarında, gerekse söyleşilerinde itiraf etmekten çekinmedikleri gerçek: hazinelerini hep düşlerinden devşirmekteler.

Yeni Bir Bilgisayar Programı 'Düşü'

Demek ki düşlerimiz bizi yalnızca öte dünyaya hazırlamamakta, bu dünyayı da daha yaşanılır kılmamıza yardımcı olmakta.

İnsan, hangi yaşa gelirse gelsin 'kendince' masallar üretmekte ve bu masallarla hemhal olmakta. Özellikle dünyayı yaşanılır bir masal ülkesi yapamayanlar, masalı dünyevileştirme yolunu seçmekte. Bunun zamanımızdaki alt örneklerinden biri de sanal gerçeklik oyunları... Düşleri bütünüyle elinden alınmış son neslin 'gerçek'e isyanı ya da ondan kaçmak için sığındığı sanal liman.

Yakın bir gelecekte yeni bir bilgisayar programıyla karşılaşabiliriz. Şimdilerde, bir ucunu kafamızın bir yerlerine yerleştireceğimiz bilgisayara bağlanmış birkaç kabloyla uykuya yatıp, elimizden alınan düşlerimizi bize 'yeniden kazandırmaya' yarayan bir programın üzerinde çalışılmadığını nasıl savunabiliriz?

Dünya, masal, düş, kurgu ve gerçeklik.... Kimileyin birbirinin yerini tamamlamak için varolan, kimileyin birbirinin yerini alan ve bir başkasıymış gibi davranmaya meyilli bu olguları bize en iyi tattıran edebiyat. Bu tattırmayı bir ziyafete dönüştürerse fantastik edebiyattan başkası değil.

Sorun şu: bilgisayarın bir parçasıymış gibi ona kablolarla bağlanarak sanal düşler görmek mi tercih edilmeli yoksa gerçeği olduğu gibi kabullendikten sonra ona kendi ruhundan üfleyerek algılamak mı? ■

AKTİF UMUTLAR İÇİN

ATASOY MÜFTÜOĞLU

G ünümüz dünyası siyasal anlamda büyük bir tikanıklık ve büyük bir tüketiş içerisinde. Yeni emperyalizm, dünyayı siyasal anlamda, ekonomik ve kültürel anlamda, istediği şekilde biçimlendirmek istemektedir. Bütün bir dünya militer bir tehditle kontrol edilmektedir. Ege-men söylem, gündemde tutulan söylem, Batı dünyasının ve değerlerinin; üstün, benzersiz ve nihai olduğu fikrini, bağnazca, ısrarla ve saldırgan bir dille savunabilmektedir. Siyasal sorunları, bunalımları, güç kullanarak çözmeyi gelenek haline getiren hegemonyacı bir

rail perspektifleriyle kuşatıyor. ABD ve İsrail perspektiflerine mahkûm olan politika, ABD ve İsrail perspektiflerine mahkûm olan kültür ve medya; hakikatin, gerçeğin, iyinin, doğrunun sesi, vicdanı ve temsilcisi olamaz.

Yeni emperyalizm döneminde bütün çabalar, etkinlikler, arayışlar ve kurumsallaşmalar, İslam dünyasında İslamın bir devlet sürecine girmesini engellemeye yöneliktir. İslam, modern Batılı yoruma uygun bir çerçeveye sınırlı bir hale getirilmek istenmektedir. İslam toplumları da, baskıcı bir dille bu yoruma ikna edilmeye çalışılıyor.

Modern entelektüel dünyanın iddiaları hilafına, endüstriyel uygarlık militarizm ve savaş üretiyor. Endüstriyel uygarlık, insanlık dışı girişimleri meşrulaştırıyor, tarihi akıldışılaştırıyor.

dünyanın, üstün ve benzersiz değerlere sahip olduğu iddiası, kuşkusuz inandırıcı olmadığı gibi, gerçek de değildir.

Bugünün dünyasında, küresel çıkarları denetleyebilecek küresel bir irade bulunmuyor. Küresel ölçekte geçerli olabilecek, politik, ekonomik ve hukuki normlar yok. Böylesi bir durum, içinde yaşadığımız dünyayı daha korkunç kılıyor. Küresel irade, dünyayı ABD ve İs-

İslam ve Müslümanlarla ilgili tanımlamalar, en yüzeysel biçimde, medyatik klişelerle, medyatik bir sömürü aracı haline getiriliyor. İçeriği boşaltılmış bir İslam anlayışının, emperyalist çerçevelere uyarlanmasının daha kolay olacağı düşünülüyor. Emperyalist siyasetleri haklı çıkarmak ve meşrulaştırmak için, resmi dini söylem ve bürokrasiler aracılığıyla bastırılıyor, etkisizleştiriliyor. Bütün bunlar ya-

pılırken; bir diğer yanda da, Batı uygarlığına özgü, fikirler, idoller, ritüeller, mutlak dogmalar halinde bütün dünya toplumlarına pazarlanıyor, Batı toplumsal, siyasal sisteminin yasaları dokunulmaz kılınıyor. Modern entelektüel dünyanın iddiaları hilafına, endüstriyel uygarlık militarizm ve savaş üretiyor. Endüstriyel uygarlık, insanlık dışı girişimleri meşrulaştırıyor, tarihi akıldışlaştırıyor. Bütün toplumlar yukarıdan sistemli bir şekilde denetleniyor. Totaliter komuta siyasetlerinin egemen olduğu bir dünyada "demokrasi" den bahsetmek çok gülünç bir şey'den bahsetmektir. İnsanlığın resmi paranoyak düşüncelere mecbur bırakıldığı; insanların ve toplumların politik süreçlere katkıda bulunma imkanlarının yok edildiği; açık tartışmaların yapılamadığı; açık eleştirinin ve muhalefetin özgür olmadığı; politikanın seyirlik bir gösteriye dönüştüğü; bilginin popülerleştirilerek yozlaştırılması ve ideolojik amaçlara uygun kalıplar içerisinde

paketlenerek sunulduğu; toplumların resmi/ ideolojik dil/ söyleme koşullandırıldığı, bir dünyada ancak bürokratik bir despotluktan söz edilebilir. Egemen propaganda aygıtlarının etkisiyle karar veren toplumlarda hiç bir alanda özgür tercihler, özgür inşalar gerçekleştirilemez.

Tutarlı, derinlikli, nitelikli bir çerçeve, ufuk ve yöntem olmaksızın, anlamlı bir eylem gerçekleştirilemez. İslami dilin ve söylemin, ideolojik çıkarların, çatışmaların, karışıklıkların, rekabetin, hesapların, çerçevesini aşabilecek bir şekilde düzenlenmesi şarttır. İslam, siyasal çıkarların, stratejilerin aracı haline getirilmemelidir. İslam ideolojik bir kılıf ve kalkan olarak kullanılmamalıdır. Siyaset'i yalnızca iktidar ve devlet bağlamında anlamak yeterli değildir, siyaset hayatın her alanında ortaya çıkan sorunlar, çözümler ve inşalarla ilgilenmektedir. Siyasallık içermeyen bir dünya görüşü, siyasallık içermeyen bir hayat görüşü ola-

maz. Toplumsal hayata hakim olamayan, kültürel ve entelektüel hayata hakim olamayan bir düşünce-nin, siyasal hayat üzerine tayin edici etkileri olamayacağı açıktır. Dünyanın ve insanlık hayatının ekonomik yoksullaştırılması, ahlaki yoksullaştırılması, ruhi yoksullaştırılması sorunları da siyasetin ilgi alanı içerisinde olmalıdır.

Sessizliğimizle, tepkisizliğimizle, hareketsizliğimizle faşizmin büyümesine katkıda bulunmamalıyız.

Referanslarımızın belirsizleşmesine izin vermemeliyiz.

Tutkularımızı kaybetmemeliyiz.

Romantik nostaljilerimiz olabilir, ancak bunlar, çerçevelerimizi, perspektiflerimizi genişletmemize, zenginleştirmemize engel olmamalıdır.

Niteliksel değerleri asla ihmal etmemeliyiz.

Gerçek umutların ruhu olabilecek, aktif umutlar için gerekli olan aktif çabaları üstlendiğimizde, İslam karşıtlarının İslam ile ilgili kibirli kehanetleri gerçekleşmeyecektir.

Yeni bir uygarlık ufku ve çerçevesi için, kültürel çerçevelerimizin sorgulanmaya ve yeniden yorumlanmaya ihtiyacı var. Yeni bir inşa sürecinde kullanılacak, varlık ve hayatîyetlerini her zaman koruyabilen kültürel unsurları savunmak ve yaşatmak gerekir. Varlık ve hayatîyeti tükenmiş, günümüzde bir değer taşımayacak kadar işlevini yitirmiş ve eskimiş kültürel unsurlara da veda etmek gerekir.

Düşüncelerimizi zamanın yeni bilgileriyle zenginleştirebilmeliyiz. Felaketli koşulların bizlere yeni imkanlar, olumlu başlangıçlar hazırlayabileceğini unutmamalıyız. ■

Bir sanat yapıtının muhatabı ile buluşması/karşılaşmasının ne anlama gelebileceği biraz da o sanat yapıtının muhatabıyla ne zaman karşılaştığına bağlı olsa gerek. Çünkü okuma, yapıt ile muhatap arasındaki bir ilişkiye dayanmakla birlikte, o ilişki, okumanın ne zaman, nerede ve hangi bağlamda olduğuyla da ilintilidir. Bunun içindir ki hangi türde, sanatın hangi dalında olursa olsun, bir yapıtın kalıcılığını, bir anlamda klasikleşmesini her yeni okumada şartlar nasıl ve nereye evrilirse evrilsin, yeni anlamlandırmalara açık olması da etkiler.

1959 yılının 11 Oscar'lı filmi Ben-Hur'u şimdi seyrederken düşündüklerim bunlar. Filmin kahramanlarının ağızdan yapılan yorumları bugünün dünyasında olanlara ve bugünün dünyasında güçler oyununa bakarak izlediğimizde çok açık yepyeni yorumlara götürüyor olması Ben-Hur'un neden değerli ve önemli olabileceği hakkında bazı yorumlar yapmamıza dayanak sağlar kanaatindeyim.

"Yönetmen William Wyler bir sinema dâhisi değildi. Ama iyi bir yönetmen ve usta bir öykü anlatıcısıydı. Wyler, 1930'larla ve sesli sinemayla birlikte yıldızının parladığını gördü. Çok iyi senaryolar seçen ve konuşmalara büyük önem veren sanatçı için bu şaşırtıcı değildi," diyor, Atilla Dorsay . (100 Yılın 100 Yönetmeni, İst. 1997: 128, [II. Basım]).

Beni de tam burası ilgilendiriyor. Yönetmenin konuşmalara büyük önem vermiş olması yani. Se-

BEN-HUR VE 'YENİ ROMA'

MEHMET HARMANCI

naryo bir edebiyat yapıtından ('Ben-Hur, a Tale of the Christ', Lew Wallace [1880]) uyarlama, yani bu yönüyle tarihi bir belge gibi kanıt olarak ele alamayız onu. Almamalıyız. Ancak, tarihin sosyal yanına tuttuğu ışığı ve tekerrür edişine sanatın metaforik kudretini kullanarak yaptığı kılavuzluğu düşünürsek film bize dün-bugün-yarın güzergâhında önemli açılımlar getiriyor. Değişmeyi ve hep değişmekte olanı, insana ait olanların temel karakterlerini veriyor yani. Bütün bunlara bir bir filminden örnekler getirmeye çalışmayacağımı söylemeliyim. Burada yapmak istediğim, filminden bazı diyalogları

aktarmaktır. Ki söylediklerime bir nebze olsun görünürlük kazandır-sın.

I.

MESSALA: Yeni valinin yardımcısı olacağım. Valerius Gratus. Yakında iki lejyonla buraya geliyor.

JUDAH BEN-HUR: Öyleyse söylentiler doğru.

MESSALA: İmparator halkını tasvip etmiyor. Yakında bir isyan çıkabilir. Ezmek zorundayız. Ama sen ve ailen için sorun yok. Ben vali yardımcısıyım ve sen benim arkadaşısın.

JUDAH BEN-HUR: Ben bir yahudiyim.

MESSALA: Romalı gibisin. Sorun yaratan serserilerden çok farklısın.

JUDAH BEN-HUR: Serseriler mi? Onlar halkım. Ben onlardan biriyim.

MESSALA: Akıllı ol Judah! Bu Roma'nın dünyası, yaşamak istiyorsan onun bir parçası olmalısın.

JUDAH BEN-HUR: Değişmişsin.

MESSALA: Büyüdüm. Kudüs'ten ayrıldıktan sonra bütün dünyayı gezdim. Roma'yı gördüm. (...) aaah hayır dünyayı medeni

kılmak için bizi kader seçti. Ve bashedik. Yollarımız ve gemilerimiz dünyanın dört bir yanına ulaşıyor. Roma hukuku, mimarisi ve edebiyatı insan ırkının şerefi.

JUDAH BEN-HUR: Ben hal-kımın geleceğine inanıyorum.

MESSALA: Elbette inanırsın. Onlara yardım edebilirsin.

JUDAH BEN-HUR: Nasıl?

MESSALA: Sen bir aristokrat-sın. Ailenin onurlu bir adamısın. Halkının prensisin, Zenginsin. Güçlüsün. Şöhretini bilmeyen yok. İsyana karşı konuşursan halkın seni dinleyecektir. Judah, Roma'ya karşı gelmenin aptalca olduğunu anlat. Bence yapılabilecek en büyük hata bu. Sonunda soyunuzun tamamen yok olacağını söyle onlara.

II.

MESSALA: (...) Günümüz dünyasında tek gerçek var. Batı'ya bakmalısın Judah! Aptal olma da Roma'ya bak artık.

JUDAH BEN-HUR: Hain ya da katil olacağıma aptal olurum.

(...)

JUDAH BEN-HUR: (...) Roma Tanrı'ya hakaret ediyor. Roma halkımı, ülkemi bütün dünyayı sömürüyor.

(...)

MESSALA: Judah, bana mutlaka yardımcı olmak zorundasın. Başka seçeneğin yok. Ya yanımda olacaksın ya da karşımda.

JUDAH BEN-HUR: Başka seçeneğim yoksa karşımda olacağım.

III.

JUDEA VALİSİ: Büyük devletlerde merhamet ve güç, hattâ duygular bile büyüktür. Hatalar da büyük olur. Hatalarımızı azaltma-

ya çalışıyoruz.(...) Mükemmel özgürlük diye bir şey yok. Yetişkinler yaşadıkları dünyayı bilirler. Ve şu anda dünya Roma'dır.(Ben-Hur'a hitaben) Genç Arius! Ben bundan eminim.

JUDAH BEN-HUR: Ben Judah Ben-Hur'um.

Ben-Hur rolünün başarılı oyuncusu **Charlton Heston**, bu rolüyle En İyi Aktör Oscar'ı almıştı.(1959).

Bunlar her ne kadar tarihi kayıtlar değil, bir kurgu ürünü olsalar da bir sanat yapıtının konusunu nasıl evrensele götürebileceğini ve insanlık durumunu derinden ifade etme gücünü yakalayışını göstermekte. Yukarda yer alan replikler, iktidar kavgası, devletler oyunu, zalim-mazlum, gücün anatomisi vb. konularda her zaman geçerli tespitler içeriyor. Orada o günün en büyük devletinin isim hanesine bugünün dünyasında günümüz süper gücünün adını yazdığımızda, "değişen nedir?" sorusuna verecek cevap bulabilir miyiz, acaba?

Tarihin sıfır noktasından bir hikâye anlatan bu filmin ilginç canlandırmalarından biri de Zalim Roma'ya karşı bir arada hareket eden, birlikte yaşayan Arap ve Yahudi unsurların Kudüs'teki yaşamlarından verilen kesitler...

Son olarak yukarıdaki diyaloglarda ya da filmi izleyerek tamamlamında bazı kelimeleri güncellemek eğlenceli olabilir. Tabii eğlenmek isterseniz. Ne dersiniz? ■

Kaynakça: *Compton's Interactive Encyclopedia, 1998 Edition, The Learning Company; Movie&Video Guide, Leonard Maltin, 2001 Edition, A Signet Book ;100 Yılın 100 Yönetmeni, Atilla Dorsay, İst. 1997 (II. Basım), Remzi Kitabevi.*

Kasım ayı içerisinde İstanbul Kitap Kültür Merkezi (İKM)'nde birincisini düzenlediğimiz *Umran Toplantıları*, Aralık ve Ocak aylarında İzmit'te ve İstanbul-Bağcılar'daki toplantılarla devam etmişti. Şubat ayının hemen başlarında Ankara Pınar Kültür Merkezi'nde dördüncü toplantımızı yaptık. Toplantıda 11 Eylül olayı, dünyada yaratmış olduğu sosyal ve siyasal etkileri açısından değerlendirmeye tabi tutuldu.

Umran; 11 Eylül hadisesini, sunulduğu gibi bir "terör" olayı olarak değerlendirmiyor: 11 Eylül, soğuk savaş döneminin sona ermesiyle dünyaya tek başına nizamata vermeye başlayan ABD'nin, geleceğe yönelik küresel projelerini uygulamaya koymasına imkan veren bir operasyon, bir start, bir başlangıç; dünyadaki yeni gelişmeleri belirlemeyi ve İslam Dünyasının kaderini tayin etmeyi hedefleyen projelerini... Dolayısıyla, şekillen(di-ril)mekte olan *yeni dünya düzeni* projesini ve buna karşılık müslüman dünyanın imkanlarını hem dergimizde hem de aylık olarak düzenlemeye çalıştığımız *Umran Toplantıları*'nda tartışmaya devam etmemiz kaçınılmaz bir görev haline geliyor.

Ankara Pınar Kültür Merkezi'nde '11 Eylül Sonrası Yeni Dünya Düzeni Ve İslam Dünyası' adı altında tertiplediğimiz etkinliğin yöneticisi Hikmet Erdem, konuşmacıları da; Abdurrahman Arslan, Cevat Özkaya, Şemsettin Özdemir idi. Öncelikle söz alan Cevat Özkaya 11 Eylül sonrasında dünyada yaşanan siyasi ve sosyal durumun bir portresini çizerek, İslam Dünyası üzerinde yürütülen 'psikolojik sa-

Umran Toplantıları: 'UMUTSUZLUK ORTAMINDA UMUT OLMAK'

NURİ GÜNER

vaş'a karşı tüm müslümanları dikkatli olmaya çağırdı. Şubat ayının ilk günlerinde Pentagon bünyesinde resmî olarak kurulması planlanan "dezenformasyon" yani yalan üretim-yaygınlaştırma merkezinin açılmış olması ve çalışma sahasını da özellikle İslam Dünyasında ABD ve Batı aleyhtarı haber ve yorumların ehlileştirilmesi üzerinde yoğunlaştırılacağına bildirilmesi Özkaya'nın konuşmasını daha da anlamlı kıldı. İkinci konuşma için söz alan Abdurrahman Arslan; 11 Eylül hadisesinin ABD ve Batı tarihi açısından nasıl okunması gerektiği ve dünyanın geleceğe dönük alabileceği muhtemel şekil üzerine ufuk açıcı tespitlerde bulundu. Son olarak söz alan Şemsettin Özdemir ise, bütün müslüman ülkeler üzerinde uygulama planına konulan "Global 28 Şubat" projesinin, müslümanların kendi imkan ve potan-

siyelerinin farkına varmaları ve Kur'an'ı bir hayat kitabı olarak algılamaları ile aşılabileceğini, bunun için de her zamankinden daha fazla Allah'ın Kitab'ına sınımsız sarılmaları gerektiğini vurguladı. Toplantının soru cevap kısmında ise, "hem Türkiye hem de dünya müslümanlarının mevcut umutsuzluk havasını aşabilmelerini sağlayacak önerileriniz nelerdir?" sorusunu, Özdemir, Ocak 1998 tarihli *Umran* dergisinde kapağa taşıdığımız "Umutsuzluk Ortamında Umut Olmak" manşetine gönderme yaparak cevapladı. Küresel ve yerel 28 Şubat sürecinde dini duyarlılık sahibi kesimlerin uğradıkları haksızlıkları Allah'ın vadettiği imtihanlar olarak görmek, zulme ve haksızlığa karşı topyekün bir sabır, direnç ve dayanışma göstermek ve karşılaştığımız/karşılaşacağımız sıkıntılı dönemleri bir "arınma" süreci olarak görüp Allah'ın kitabı Kur'an'a daha sıkı yapışmamıza vesile kılmak Özdemir'in vurguları arasındaydı.

Ankara Pınar Kültür Merkezi'ne bizleri misafir ettiği için teşekkür ediyor, önümüzdeki aylarda Türkiye'nin farklı merkezlerinde *Umran Toplantıları*'nın devam edeceği haberini de okuyucularımıza duyuruyoruz.

ÇAĞDAŞ ARAP-İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE YENİDEN YAPILANMA

NURİ GÜNER

İslam dünyasının masaya yatırıldığı bir sayıda, elbette Cabiri'den söz etmemek olmazdı. Daha önce "Arap Aklının Oluşumu" (3 cilt) ve "Felsefi Mirasımız ve Biz" adlı kitaplarıyla tanıdığımız Cabiri'nin "İslam Düşüncesi'nin Yeniden Yapılandırılması"yla ilgili çalışması yayın dünyasına kazandırıldı. Kitap; Cabiri'nin Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Paris'te neşrettiği "el-Yevmu's-sâbi" (Yedinci Gün) adlı dergide 1984-1990 arası kimlik, şeriatın tatbiki, din ve devlet, demokrasi, toplum, kültür ve milliyetçilik sorunları etrafında arap-islam düşüncesi merkezli kaleme aldığı makalelerinden oluşuyor.

Cabiri öncelikle İslam Dünyasının (Arap dünyası) son iki asırdır geçirmiş olduğu ve özellikle İkinci Dünya Savaşı ardından hız kazanan siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantıları bir analize tabi tutuyor. Ve İslam Dünyasının bu geçiş süreci boyunca farklı çıkış yollarına başvurduğunu fakat henüz yetkin bir tecrübenin ve geleceği inşa edecek bir çalışmanın mevcut olmadığını hatırlatıyor. Özellikle Abbasi dönemiyle birlikte müslümanların farklı alanlardaki birikimlerinin sistematik bir biçimde değerlendirilip şekillendirildiği ve

Cabiri'nin Tedvin (inşa) dönemi diye isimlendirdiği süreci iyi tahlil etmemiz gerektiğine vurgu yapıyor. 1900'lü yıllarla birlikte İslam düşüncesinde iki ana damarın yanı sıra gelenekçi çizgi ile modernist çizginin kıyasıya rekabetinden bir bereket yerine "kapsamlı bir kriz" in ortaya çıktığına dikkat çeken Cabiri; bu krizi aşmanın hem tedvin döneminde oluşan ve geleneği şekillendiren tüm birikimin kapsamlı bir analizinin yapılmasına hem de modern dönemin yöntemlerini tanımlayabilmiş bir düşüncenin bu ikisini iyi bir şekilde harmanlamasıyla mümkün olabileceğini söylüyor. Nihayetinde Cabiri'nin; İslam düşüncesinin gelişimiyle il-

gili tesbitini yani hem geleneği hem de an'ı anlamlandırma ve baş-baş değerlendirme çabasına ve bu inşa sürecinde "kriz"e karşı hi-zipleşmelerin üstünde "tarihsel bir blok" oluşturma çağrısına katılmamak mümkün değil. Lakin kitabın isminde de ortaya çıkan "Arap-İslam" düşüncesi vurgusu bu çizdiği çerçeveyi daraltmaktadır. Türkiye'de "Türk-İslam sentezi veya düşüncesi" vurgusunu yapanlar nasıl bir 'düşünce daralmasına' mahkum oluyorsa, aynı şekilde İslam alemi yalnızca Arap halklarının düşünsel ve tarihsel birikimleriyle sınırlı tutmak ve İslam düşüncesini Arap düşüncesi tanımlamasıyla eş kabul etmek aynı zihni krizin ürünüdür.

Nitekim biz İslam düşüncesini öncelikle İslam Dünyası adına inşa ediyorsak, bu mutlaka tüm İslam toplumlarının vasatlarından hareketle şekillenmeli ve dahası hepsini kucaklayan bir anlayışa sahip olmalıdır.

— Muhammed Abid el-Cabiri,
Kitabiyat, 227s.

İran Entelektüelleri ve Batı

Ondokuzuncu yüzyılla birlikte önce Osmanlı'da tartışılmaya başlanan "aydın" sorunu ve kimlik bunaltımı yirminci yüzyılla birlikte İslam Dünyasında ortaya çıkan hemen hemen tüm ulus devletlerin öncelikli konusu haline geldi. Müslüman dünya içine düştüğü kimlik krizini aydın'ından yöneticisine ve halkına kadar tüm ku-

rumları ile en şiddetli biçimiyle hala yaşamaya devam ediyor.

Bu tarihsel gelişimi göz önüne alındığında, kanaatimizce İran aydınının üç ayrı nev-i şahsına münhasır özelliği var: Birincisi İran İslamı bir yaşama biçimi olarak kabul etmezden önce, köklü ve sağlam bir medeniyet birikimine sahip bir ülkedir. Nitekim İslam olduktan sonra da kendisine farklı bir İslam anlayışı seçmiş (Şii) ve mümkün merteye İslam dünyasının "karakoyunu"nu oynamıştır. İkincisi; yaklaşık iki asırdır tüm müslümanların iliklerine kadar hissettiği kimlik krizini ve bunun mümessili görünen batılı hayat tarzını ve siyasal dünya egemenliğini altedip bir İslam devrimi gerçekleştirmiştir. Ve nihayet son yirmi yıl boyunca tüm dünyadaki islamî yapılanmaları moral ve fikri anlamda etkilemiş bir ülkedir. Her ne kadar tarihi misyonu itibarıyla islam devrimi beklenen "topyekün uyanış"ı sağlayamamış olsa da çok önemli bir misyonu yerine getirmiştir. Bu açıdan İran'ı ve topluma yön veren aydınlarını tanımak önemli olsa gerektir. İşte bu öneme binaen ese-

rini kaleme alan Boroujerdi; İran entelektüellerinin 1950'lerden 1990'lara kadar, kültürel, ekonomik ve siyasi dönüşümlere nasıl karşılık verdiklerini tanımlamaya çalışıyor. Bunu yaparken İran entelektüellerinin tarihini üç ana kesitle değerlendiriyor. Birincisi batı kültür ve medeniyetinin tesiri, ikincisi islam öncesi miras ve son olarak entelektüellerin bu ikisi hakkındaki yaklaşımları. Burada yazar İslam dönemini adeta ıskalıyor. Daha doğrusu Boroujerdi; "İran entelektüel seçkinlerinin bilişel haritasının, terimlerinin ve dahi devrim ideolojisinin islami olmadığını" söylüyor. Dolayısıyla devrimi Şii'liğin etkilediğini söylüyor, fakat bunun fevkinde İran milliyetçiliğinin etkisine vurgu yapıyor ve dini de bu milliyetçiliğin bir ikamesi olarak görüyor. Elbette bir toplumun kültür yapısının (ister dini ister ladini olsun) etkilerinin belli alanlarda ortaya çıkması yadsınmaz, lakin bu tespitten hareketle toplumun hafızasını yeniden kodlamayı en büyük gaye edinen bir dinin, İslam'ın, İran devrimi ve düşünsel birikimi üzerindeki belirleyici etkisi de böylesine hafife alınamaz. Yazar bu perspektiften hareketle; Ali Şeriatî, Seyyid Hüseyin Nasr, Hamid İna'yet, Abdulkarim Suruş, Rıza Daveri, İhsan Nârakî vd. birçok aydını incelemeye tabi tutuyor ve II. Dünya Savaşı sonrası İslam dünyası aydınlarının batı zehirlenmesi neticesi kendi aslına dönme söyleminin öncelikle çıkmazın teşhisi sonra da çözüm reçetesini sunması açısından umut vadeden bir gelişme olduğunu hatırlatarak kitabını noktalıyor.

— Mehrzad Boroujerdi,

Yöneliş, 311 s.

Yeni Çıkanlar

1. Teşkilat-ı Mahsusa'dan Günumüze Gizli Servisler, Emin Demirel, IQ, 467 s.
2. Kalem ve Kılıç, Leonard M. Dudley, Dost, 383 s.
3. Mücevherlerin Sırrı, A. Hamdi Tanpınar, YKY, 252 s.
4. Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Der: Hüsâmettin Arslan, Paradigma, 392 s.
5. Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, Der: Hüsâmettin Arslan, Paradigma, 388 s.
6. IMF Türkiye İlişkileri, Hasan Alpaga, Ötüken, 200 s.
7. Kültürlerin Uzlaşması, Herald Müller, Timaş, 232 s.
8. Kalemli'nin Kaleminden, Mustafa Kalemli; Doğan, 275 s.
9. Vatan Cephesi, Hakkı Uyar, Büke, 135 s.
10. Batı'nın Yeni Standartları, Noam Chomsky, Everest, 144 s.
11. Kitap ve Edebiyat, İnci Engisu, Dergah, 392 s.
12. Sosyal Hayat ve Aile, Mehmet Birekul-Fatih Mehmet Yılmaz, Yediveren, 206 s.
13. Hazret-i İbrahim'in İzinde, Ed: Cemal Uşşak, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, 385 s.
14. Elhamdülillah Laikiz, Nancy İmdisfarne. İletişim, 316 s.
15. Yenibinyılda Filistin Sorunu, Edward Said, Aram, 198 s.
16. Kur'an'da Din Kavramı, İsmail Çalışkan, Ankara Okulu, 247 s.
17. İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek, Daniel Brown, Ankara Okulu, 215 s.
18. İnsanın ve Tanrı'nın Kişiliği, Veli Urhan, Ankara Okulu, 207 s.
19. Peygamber ve Filozof, Bülent Sönmez, Araştırma, 152 s.
20. Din, İlim, Medeniyet, Ahmet Yüksel Özemer, Pınar, 352 s.
21. Bir Kayıp Sevdâ, M. Akif Ak, Pınar, 160 s.

HZ. ÖMER'İN TAVSİYELERİ

ERTUĞRUL BAYRAMOĞLU

Ben, seni Irak üzerine yürüten orduya kumandan tayin ettim. Tavsiyelerimi tut. Güç ve arzu edilmeyen bir işin başma geldin. Doğruluktan başka hiçbir şey seni kurtaramaz. Kendini ve beraberindekileri iyiliğe alıştı. İyilikle işe başla. Adet haline gelen her şeyin bir başlangıcı vardır. Hayrın başı da sabırdır. Başına gelen bela ve musibetlere karşı, sabırlı, hem de çok sabırlı ol. Sabır, sana Allah korkusunu öğretir. İki hususta, Allah'a itaat ve günahlardan kaçınmada Allah'tan korkulacağı bil. Ona, dünyaya buğz edip, ahireti severek itaat eden gerçekten itaat etmiş olur. Kalpler, hakikat hazineleridir. Allah, bu haki-

katleri kalplerden bazen gizli, bazen de aşikar olarak ortaya çıkarır. Aşikare olarak ortaya çıkardığı hakikatler, kendini öven ve yerinin haklarını eşit olarak vermesinde gözükür. Gizli olarak ortaya çıkardığı hakikatlerse, kalpteki hikmetin dilde zuhuru ve insanlara sevgi şeklinde tezahür eder. Halk tarafından seilmeyi ihmal etme. Çünkü peygamberler, Allah'tan kendilerini halka sevdirmesi niyazında bulunmuşlardır. Allah, sevdiği kulunu sevdirebilir. Sevmediği kulunu da sevdiremez. Sen de, bizzat kendinin ve emrinde çalışanların halk katında mevkilerinizle, Allah katındaki mevkini tayin edebilirsiniz.

DURUM

*Sandıkta sepette ne varsa sattım,
Bir çok borçlarımın üstüne yattım,
Akşam papuçlara bir nazar attım,
Yüzler patlamış, batan kalmamış*

*Bugün mes'ut yaşar yoldan sapanlar,
Yağma seferinden lokma kapanlar,
Ekmeksiz inliyor hakka tapanlar,
Doğruluk merdine meydan kalmamış*

*Hey Fevzi, gülistan dikenle dolmuş,
Hakikat gülleri sararmış solmuş,
Cehalet, hamakat hep gelin olmuş,
Marifet kızını alan kalmamış
Abdülbaki Fevzi*

Enes b. Malik (r.a)
şöyle anlatıyor:

Resulüllah (s.a.v.) ilk hutbesini irad etmek için minbere çıktı. Allah'a hamd-ü senadın sonra şöyle dedi:

- Ey insanlar, Allah sizin için din olarak İslamı seçti. O halde, birbirinize karşı cömert ve iyi muamele edin. Şunu iyi bil ki, cömertlik bir cennet ağacıdır. O ağacın dalları dünyadadır. Sizden kim cömertlik ederse o ağacın bir dalından tutar da Allah onu cehenneme sokar. Resulüllah daha sonra

- Allah yolunda cömert olun, Allah yolunda cömert olun! Diye buyurdu.

*Hadislerle Müslümanlık,
C II sh. 733.*

KIZILDERİLİ

Her zeminde kendisini özgürlüğün ve demokrasinin merkezi gibi gösteren ABD herkesin ve en iyi kendisinin de bildiği gibi bir kan gölü üzerinde oturmaktadır. Amerikan medeniyetinin ilk kurbanları bu kıtanın sahipleri olan Kızılderililerdi. Bu katliam tarihi iyi incelendiği zaman fazla bir şeyin değişmediği, değişenin sadece katliam aletleri olduğu görülmektedir. Önce vahşet durumuna bakalım.

ABD Kızılderilileri toplu kamplarda toplamaya başlamıştır. 1864 yılında devlet korumasındaki bu kamplardaki bir katliama katılan Robert Ben olayı şöyle anlatıyor: Kampın iyice yakınına geldiğimizde Amerikan bayrağının dalgalandığını gördüm. Kara Kazanın Kızılderililere bayrağın çevresinde durmalarını söylediğini işittim. Gerçekten de erkeği, kadını, çocuğu bayrağın çevresinde toplanmışlardı. Kızılderililerle aramızda elli altmış metre varken durum buydu. Aynı zamanda bir de bayrağın yükseldiğini gördüm. Bu iki bayrak da o kadar ortalık yerdediler ki görülmemiş olmaları aklın alacağı bir şey değildi.

Askerler ateş açınca Kızılderililer sağa sola koşuşmaya başladılar, bazı erkekler sanırım silahlarını almak için çadırlarına daldılar.... Kanımca, hepsi hepsi altıyüz Kızılderili vardı. Ama bunların içinde otuz beş kadar savaşçı, bir o kadar da ihtiyar bulunuyordu. Öteki erkekler kampın uzağında, avdaydı... Ateş açtıktan sonra Kızılderili savaşçılar squaw'ları ve

çocukları bir araya toplayıp korumak üzere çevrelerine aldılar. Bir sıranın altına sığınan beş squaw gördüm. Askerler iyice yanlarına gelince ortaya fırladılar, squaw olduklarını kanıtlamak için yüzlerini gösterdiler, kendilerini bağışlamaları için yalvardılar, ama askerler hepsini vurdu. Bacağından aldığı bir yarayla yerde yatan bir kadına

takıldı gözüm, askerlerden biri kılıcını çekerek kadının yanına geldi, kadın kendini korumak için kolunu kaldırdı, ama asker kılıcıyla vurarak kolunu kırdı kadının, bu kez öbür kolunu kaldırdı, asker kılıcıyla onu da kırdı, sonra öldürmeden öyle bıraktı gitti. Erkekler, kadınlar ve çocuklar hiçbir ayırım yapılmaksızın tüyler ürpertici bir soğukkanlılıkla boğazlanıyordu. Otuz-kırk kadar squaw korunmak için bir çukura sığınmışlardı, altı yaşlarında küçük bir kızın eline bir sopaya bağlanmış beyaz bir bayrak vererek ortaya saldı, kızcağız daha birkaç adım atmıştı ki, vurulup düştü. Daha sonra o çukurdaki bütün squaw'lar ve dışarıda kalanlar

hep öldürüldüler. Squaw'lar en ufak bir direnme göstermiyorlardı. Gördüğüm bütün ölülerin kafa derileri yüzülmüştü. Karnı ortadan yarılmış bir squaw kadını, yanibaşında henüz doğmamış bir çocuğuyla, yerde yatıyordu. Önce gözlerime inanamamıştım. Ama daha sonra yüzbaşı Soule gördüğüm manzaranın gerçek olduğunu söyledi. Beyaz Antilop'un ölüsü gözüme iliştiğinde husyelerinin kesilmiş olduğunu farkettim, askerlerden birinin Beyaz Antilop'un husyelerinden tütün kesesi yapmak istediği çalındı kulağıma. Husyeleri kopartılmış bir de squaw gördüm. Kumların içine gizlenmiş beş yaşlarında küçük bir kız gözüme çarptı. Az sonra iki asker onu gördüler, hemen tabancalarını çekip vurdular kızcağızı, sonra kolundan çekerek kumların içinden çıkardılar. Analarıyla birlikte öldürülen bir sürü küçük çocuk gördüm.

CAHİLİ YULAR

Cahilin biri yolda giderken elinde bir takım yular götüren adama tesadüf eder. Sorar:

- Sen kimsin? Bunları ne yapacaksın?...

- Ben şeytanım.... Elimdeki yulardır. Hak yolundan çıkarmak istediğim adamların boynuna takar, çekerim.

- Öyle ise göster, benim yularım hangisidir?

Şeytan güler:

- Senin gibilere yulara lüzum yok. Yular senin zaten boynunda.

ABD'NİN EN İYİ BÜYÜKELÇİSİ: BLAIR

KANI TORUN

Sevgili dostum, Temmuz 2000'de Türkiye'ye dönüşten dolayı ara verdiğim mektuplara tekrar başlıyorum inşallah.

Son üç ayda Afganistan burada da gündemin baş sırasını işgal ediyor. Birçok müslüman ülkede olduğu gibi burada da müslüman ahalinin hemen tamamı ABD'nin Afganistan müdahalesine karşı tavır aldı. Yapılan kamuoyu araştırmalarında bu açıkça görülüyor. İngiliz hükümetinin ABD'ye açık destek vermesi insanlarda kızgınlık ve öfkeye sebep oldu. Tepkiler daha çok hissi idi. Bazı yerlerde yapılan gösterilerde Bin Ladin posterleri taşımak gibi İngiliz kamuoyunun tepkisini çeken hareketlerde bulundular. İngiltere kamuoyu büyük ölçüde harekate destek verdi. Fakat özellikle Londra'da yapılan savaş karşıtı gösteride İngiltere'deki muhalif gruplarla işbirliği yapılarak vaziyet bir ölçüde kurtarıldı. Burada sanatçılar, Tony Benn gibi politikacılar, konuşmalar yaparak savaşı protesto ettiler.

Dostum, ben asıl burada yaşayan gençliğin psikolojisinden söz etmek istiyorum sana. Kimlik krizi içinde bulunan ikinci kuşakta İslam'a büyük eğitim var, ancak gelenekle bağları kopduğu için selefi grupların etki alanlarına giriyorlar ve kendine zarar veren absürd bir radikalizm geliştiriyorlar. Bu yüzden burası Hizbut-Tahrir ve El Kaide gibi örgütlerin eleman devşirmesi için mümbit bir vasat. Tabii bu genellenemez ancak selefilik buralarda olumsuz bir işlev görüyor. Özellikle

Taliban'ın hızlı bir şekilde çökmesi gençler üzerinde büyük bir moral bozukluğu yaptı, düşününki bu insanlar Taliban'ın İslam hakimiyetini dünyaya yayacağına inanıyorlardı. Herşeye rağmen büyük çoğunluk kalıcı işler yapma çabasını sürdürüyor. İnsanlar camilerde Kuran eğitimi veriyor, islami okullar açıyor, özellikle eğitim alanında çalışıyorlar. 11 Eylül her ne kadar bir takım faaliyetleri etkilese de eğitim alanındaki faaliyetler aynı hızla devam ediyor. Hatta bu islami eğitim faaliyetleri için devlet okulları, binaları tahsis ediliyor. Bir örnek vermek gerekirse, (şimdi Yusuf Kaplan yine sublime yapıyorsun diyecek ama) bizim mahallenin devlet ilkokulunda mahalledeki müslümanların organizasyonuyla haftada iki gün ilk ve ortaokul öğrencilerine yönelik Kuran, Arapça ve İslam dersleri veriliyor. Tamamen sivil bir grubun yaptığı işte devlet okulu kullanılıyor ve bu 11 Eylül'den sonra da devam ediyor. (Buarada Türkiye'deki kısıtlamalar gözümde canlanıyor)

Bildiğiniz gibi İngiltere Başbakanı Tony Blair ABD'ye baştan beri en açık destek veren Avrupalı liderdi. Hatta iş o kadar ileri gitti ki Amerika'nın en iyi büyükelçisi gibi tanımlanmaya başlandı. Tabii bu İngilizlerin gurun dokundu, muhalefet Blair'in sürekli uluslararası işlerle uğraşıp içerdeki işleri ihmal ettiğini söylüyor. Doğrusu içeride de işler iyi gitmiyor. İşçi partisi iktidara geleli 5 yıl oldu hala ülkenin en önemli iki başağrısında (trenler ve sağlık sistemi) iyiye doğru

bir gidiş yok aksine kötüleşiyor. İlk buharlı lokomotifin kullanıldığı İngiltere bugün tren ulaşımında Avrupa'nın en kötüsü. Sağlıkta durum daha vahim. Bir zamanlar Avrupa'nın en sağlık sistemine sahip olmakla övünen İngiltere bugün hastalarını ameliyat ettirmek için Fransa'ya gönderiyor. Geçenlerde bir gazetede İngiltere'nin en iyi hastanesi(o da Fransa'da) diye yazdı, karşı sayfada da Glasgow'da -hijyenik koşulları iyi olmadığından- yüzlerce insana hastalık bulaştığı için kapanan hastanenin resmi konmuş ve altına da Delhi'deki hastanelere benzediği notu düşülmüştü. Son günlerde Muhafazakarların lideri 94 yaşında bir kadın hastanın Londra'da bir üniversite hastanesi acil servisinde 2 gün bekletilmesi üzerine iktidarı yaylım ateşine tuttu. Bütün bunların iktidarı yıpratmasına rağmen Tony Blair'i yıpratmıyor. Bu yüzden "Teflon Tony" diyorlar, hiç birşey yapışmıyor. Son kamuoyu yoklamalarında Blair hala %50'nin üzerinde destekleniyor(partinin oy oranının üzerinde). Hatta ilginçtir muhafazakar seçmenlerin %25'i, liberal-demokratların %35'i bile Tony Blair'in (kendi liderlerinden) daha iyi başbakanlık yapacağına inanıyor.

Son günlerin sıcak gündemlerinden biri de Amerika'nın Taliban esirlerine yaptığı muamele. İktidar ve muhafazakar muhalefet Amerika'ya yaptığı muameleden dolayı destek vermesine rağmen insan hakları kuruluşları ve bazı gazeteler Amerika'ya muhalefet ediyor ve Amerika'nın kendini beğenmiş tavrından rahatsızlıklarını basın yayın organlarında beyan ediyorlar. İngiltere'de herşeye rağmen basın ve TV'ler muhalif seslere yer veriyor, ABD gibi tek sesli bir görüntü vermiyor.

Şimdilik İngiltere'den yazacaklarımız bunlar. Gelecek Umran'larda buluşmak dileğiyle, Allah'a emanet olun.

2015'e Doğru Global Trendler -II

Türkçesi: Tevfik Emin

Umran dergisinin Mart 2002 sayısında “ek” olarak verdiğimiz bu rapor, Şubat 2002 sayısında özet olarak sunduğumuz “2015’e Doğru Global Trendler” adlı CIA raporunun devamıdır. Aralık 2000’de, yani 11 Eylül 2001’den yaklaşık bir yıl önce yayınlanan rapor CIA tarafından ‘bağımsız kuruluşlar’a hazırlanmıştır.

Bu tür raporların ABD’nin küresel projelerini belirlemede yönlendirici etkiye sahip olduğu ve söz konusu ‘bağımsız’ kuruluşların ABD hükümetiyle olan bağlantıları göz önüne alındığında, elinizdeki rapor daha bir anlam ve önem kazanmaktadır. Okuyucularımızın, ‘tek kutuplu’ dünyanın ‘tek süper gücü’ konumundaki ABD’nin küresel projelerini ve geleceğe yönelik projeksiyonlarını dikkatle okumalarını ve satır aralarında yer alan incelikli planları gözden kaçırmamalarını diliyoruz.

Başlıca Bölgeler

Aşağıda, global trendlerin değerlendirilmesi ve bölgesel uzmanların tahminleri yoluyla belirli ülkelerin gelecek 15 yıldı ki konumları resmedilmiştir. Raporda yer alan yargılara ulaşabilmek için kurumumuzun düzenlediği konferanslarda ya da çalışma toplantılarında dışarıdan birçok uzmanın görüşünü bir süzgeçten geçirdik. Sonuçların bir görüşün diğer bir görüşe tercih edilmesini değil; bir tartışma başlatmasını diliyoruz.

Doğu ve Güneydoğu Asya

Bölgesel Trendler: Önümüzdeki 15 yılda Doğu Asya’yı hem ülkeler arasında hem de ülke sınırlarında beklenen ekonomik dinamizm, ideolojiden çok ulusal bilinçler ve çatışmaya dönüşmesi muhtemel olmayan stratejik gerginlikler şekillendirecek.

Bölge ülkeleri çoğunlukla belirli bir ideoloji değil, ulusal kimlikler ve ekonomik gelişme üzerinde odaklanan milliyetçi hükümetler tarafından yönetilecek. Bu ülkeler ekonomilerini modernize etmek için serbest bilgi akışı konusundaki uluslararası normları, serbest pazar koşullarını ve uluslararası suçlar ve afetler ile mücadeleyi benimsemiş olacaklar. Ayrıca bu ülkeler daha fazla siyasi çoğulculuk, demokrasi ve insan haklarına saygı konularında baskı altında olacaklar. Popüler istekleri yerine getirmedeki başarısızlıklar demokratik ülkelerde hükümet değişikliklerine, otoriter devletlerde ise protesto ve şiddet yoluyla rejim değişikliklerine yol açacak.

Siyasal ve Güvenliğe Dair Trendler: Bölgedeki büyük güçlerin dağılımı ve Soğuk Savaş sonrası dönemin değişken güvenlik ortamında bölge liderlerinin, büyük güçlerin rekabeti (ABD-Çin, Çin-Japonya, Çin-Hindistan), bölgesel sı-

cak konular (Tayvan, Kore, Güney Çin Denizi), sorunlu siyasi rejimlerin geleceği (Endonezya, birleşme olmaması halinde Kuzey Kore, Çin) ve kitlesel gerilimler ve azınlıklar gibi konuları nasıl ele alacağı merak konusu. Rakiplerin sayısı ve uzaklıkları önümüzdeki 15 yıl için bizlere askeri çatışmalar boyutunda olmasa dahi birtakım mücadele alanlarının varlığını haber veriyor.

Bir ekonomik ve artan bölgesel askeri güç olarak yükselen Çin, Komünizm ve otoriter etkilerin azalmasına rağmen, bölgede en büyük belirsizliği oluşturuyor. Bu belirsizliğe önümüzdeki 15 yılda Kore’nin birleşmesi beklentileri ve etkilerini ve Japonya’nın bölge liderliği isteklerinin ve imkanlarının geçireceği dönüşümleri de ekleyebiliriz.

Rusya ve Orta Asya’daki istikrarsızlık ve Hindistan ile Pakistan arasındaki nükleer yarış çevresel konular olmasına rağmen Doğu Asya güvenlik hesaplarında önemli yerlere sahipler. Ortadoğu birincil enerji kaynağı olması nedeniyle artan bir öneme sahip olacak.

Ekonomik Dinamizm: Bölge hükümetleri mülkiyet, piyasalar, ticaret ve yatırım konularında uluslararası normlara uyumun gerekliliğini kabullenmelerine rağmen, küreselleşmenin ters ekonomik, siyasal ve sosyal sonuçlarını engellemeye ya da yavaşlatmaya çalışacaklar.

Gerçekleşmesi en muhtemel ekonomik gelecek, Japonya, Kore, Hong Kong, Tayvan, Singapur ve Çin’in bir kısmındaki gibi zengin topluluklar daha da zenginleşecekler ve Japonya’nın önderliğinde Bilim ve Teknoloji geliştirme ve bunların ticari uygulamaları alanlarında lider konumlarını sürdürecekler. Karşılaştırma yapılırsa, Vietnam, Kamboçya, Laos’taki ve Batı Çin’in kırsal kesimlerindeki yoksul topluluklar daha da geride kalacak. Yatırımların ve altyapının gelişmesiyle birlikte, Tayvan, Hong Kong ve Güney Çin arasında daha büyük ekonomik bağlantılar yapılacaktır.

Çin, doğrudan dış yatırımlar, ticaret ve uluslar arası sermaye piyasaları yoluyla dünya ekonomisine daha fazla entegre olacak. Kaynakların mülkiyeti ve sınır anlaşmazlıkları gibi uzayan meselelere rağmen enerji piyasaları bölge ülkelerini daha da yakınlaştıracak.

Kilit belirsizlikler; Japonya için yaşanan nüfusunun artırdığı emekli aylığı ve hizmet giderlerini de içine alan ekonomik performans ve siyasi istikrar sorunu; Çin için enerji ve su yetersizlikleri sorunu; Endonezya ve Çin için siyasi liderlik sorunu ve Kamboçya, Tayland ve Vietnam için AIDS sorunu olacak.

Bölgesel Münasebetler: Bölgesel siyasi-savunma anlaşmalarının zayıflığına binaen bölgedeki Amerikan siyasal, ekonomik ve askeri varlığı devam edecek. Aynı zamanda birçok ülke ABD'nin hem bölgeden ayrılması ve hem de bölgede tek başına var olması korkusuyla ABD'nin hedefleri açısından belirsizliklerini koruyorlar. Kilit ülkeler, belirgin bir biçimde Çin ve Japonya, diplomasi, askeri hazırlıklar gibi özellikle bölgesel anlaşmazlıklarda kendi çıkarlarını koruyacak yöntemlerle birbirlerine ve bölgedeki ABD varlığına cevap vermekten kaçınacaklar.

Japonya ve diğer ülkeler Çin'in etkileriyle başa çıkabilmek için bölgesel bir ABD varlığını isteyecek. Ekonomik ve diğer bağlar Japonya'yı ve Çin'i birbirine bağlayacak ancak tarihsel, bölgesel ve stratejik ayrılıklar bu ikilinin aralarında devam eden çatışma durumunu sürdürecektir. Çin bir yandan ABD ile iyi ekonomik ilişkiler geliştirmek isterken, bir yandan da muhtemel bir ABD baskısı ile başa çıkabilmek ve ABD'nin Doğu Asya'daki askeri varlığını ve Tayvan'a verdiği desteği zayıflatmak amacıyla Rusya ve diğer ülkeler ile olan bağlarını kesmeyecektir. Tayvan konusunda ya da daha geniş askeri/ güvenlik meselelerinde bir ABD-Çin çatışması muhtemel görünüyor.

ABD ile olan ittifaklarını korumalarına rağmen, Japon liderler birtakım askeri meselelerinde ABD'ye güvenmek hususunda daha belirsiz durumdadır. Askeri konuları bağımsız bir şekilde yürütebileceğine olan güvenleri arttıkça, Japon liderler kendi çıkarlarına yönelik iç ve dış tehditleri ABD ile olan ittifaklarına başvurmadan karşılamaya çalışacaklar.

Güney Asya

Bölgesel Trendler: İki rakip ülke Hindistan ile Pakistan arasındaki stratejik ve ekonomik farkın açılması -ve aralarındaki mücadeleden ötürü ortaya çıkan dinamik etkileşim ve Orta Asya'daki istikrarsızlık- 2015'te Güney Asya bölgesinin durumunu belirleyen faktörler olacak.

Hindistan, deniz kuvvetleri ve nükleer gücü dahil, büyük askeri gücü ve dinamik ve büyüyen ekonomisi ile rakipsiz bir bölgesel güç olacak. Hindistan-Pakistan arasındaki giderek açılan fark, her iki ülke arasındaki derin siyasal, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle birlikte tek başına bir istikrarsızlık kaynağı olacak.

Pakistan daha hırçın, daha yalnız ve uluslar arası finansal desteğe daha fazla muhtaç olacak.

Bangladeş, Sri Lanka ve Nepal gibi diğer Güney Asya ülkeleri Hindistan'a ve Hint ekonomisine daha yakın ve bağımlı olacak. Afganistan bölgede ve dünyada zayıf ve istikrarı bozucu bir unsur olarak kalacak gibi görünüyor.

Çin'e karşı dikkatli olan Hindistan, gözünü gittikçe Batı'ya doğru çevirmiş durumda, ancak artan enerji ihtiyacı dolayısıyla Pakistan'ın Arap dünyası ile olan bağlarını dengelemek amacıyla Basra Körfezi'ndeki ülkelerle olan bağlarını da güçlendirmeye çalışacak.

Demografik Sorunlar: Güney Asya'da nüfus artış hızları düşecek olmasına rağmen, 2015'te nüfus yine de yaklaşık olarak yüzde 30 artacak. Yalnızca Hindistan'ın nüfusu 1.2 milyarın üstüne çıkacak. Pakistan'ın 140 milyondan, 2015'te 195 milyona çıkması beklenen nüfusu zaten mevcut nüfusun gereksinimlerini karşılayamayan ekonomiyi daha da yıpratıcaktır. Şehirli nüfusun bugünkü oranı olan yüzde 25-30'dan yüzde 40-50 oranına yaklaşması şehir hayatının kalitesi üzerinde son derece olumsuz etkilere neden olacak. Farklı nüfus artış oranları zenginlikteki eşitsizlikleri daha da şiddetlendirecek. Bölgedeki eyalet yönetimleri ile merkezi yönetimler arasındaki bağlar giderek zayıflayacak.

Kaynaklar ve Çevresel Sorunlar: Su, Güney Asya'nın en hayati ve aynı zamanda üzerinde en çok mücadelenin olacağı kaynak olacak. Sürekli büyüyen nüfus ve ekonomi ile giderek yaygınlaşan sulu tarım önümüzdeki 15 yılda su kaynaklarını oldukça zorlayacak. Ayrıca yeryüzü- yeraltı su kaynaklarının kirliliği ciddi bir sorun olacak. Hindistan'da kişi başına düşen su kaynağının oranı yüzde 50 ila 75 arasında düşecek. Bölgenin su havzalarının birçoğu ülkeler arasında olduğu için, su yeni sürtüşmelerin kaynağı olabilir. Ormanların yok oluşu Hindistan'da ve Nepal'de kirliliği ve selleri, Bangladeş'te ise büyük toprak kaymalarını şiddetlendirecek.

2015'te Hindistan: Hindistan demokrasisi seküler- Hindu milliyetçisi çatışmalarına, bölgeler arası büyüyen farklılıklara ve partiler arasındaki rekabetin kızışmasına rağmen sağlamlığını muhafaza edecek. Hindistan ekonomisi, uzun dönem müdahaleci bir yapının baskısı altında, reformların uygulanırılığı oranında sürdürülebilir bir büyüme yaşayacak. İleri teknoloji şirketleri dört şehir merkezinin -Bombay, Yeni Delhi, Bangalore ve Chennai- en dinamik unsurları ve aynı zamanda başarılı hizmet sektörünün liderleri olacak. Bilgisayar yazılım hizmetleri ve özel uygulama alanları, Hindistan uluslar arası piyasalarla bağlarını güçlendirdiği ölçüde büyüyecek. Eczacılık ve tarım-geliştirme endüstrileri küresel çapta rekabet edecekler. Birçok faktör Hindistan'a küresel ekonomide rekabetçi avantaj sağlıyor. Gelişmekte olan ülkeler arasında en geniş İngilizce konuşan nüfusa sahip; eğitim sistemi milyonlarca bilimsel ve teknik personel yetiştiriyor. Hindistan dış dünyayla bağlarını sağlamlaştırmaya çalışan, ticari zihinli gittikçe büyüyen bir orta sınıfa sahip ve aynı zamanda yurtdışındaki geniş Hintli nüfus dünyanın her yerindeki piyasalarla güçlü bağlantılar sağlıyor.

Hızlı ekonomik büyümeye rağmen, yarım milyardan fazla Hindistanlı korkunç bir yoksulluk içinde olacak. Ta-

rımı geliştirmek için hızla ilerleyen teknoloji, 2015'te yoksulluğu hafifletmekte Hindistan'ın ana sorunu olacak. "Varlıklı" ve "yoksul" bölgeler arasındaki artan uçurum ve reformların gidişatı ve yapısı üzerindeki anlaşmazlıklar bir iç mücadele kaynağı olacak. Hızla büyüyen daha fakir kuzey eyaletlerde sübvansiyon kaynaklarının suyu çekilecek ve sosyal refah azalacak.

2015'te Pakistan: Pakistan, on yıllarca süren yanlış siyasi ve ekonomik yönetimler, bölücü siyasetçiler, hukuksuzluk, yolsuzluk ve etnik sürtüşmeler nedeniyle kendisini kolay toparlayamayacak. Gelişmeye başlayan demokratik reformlar muhalefetin o bildik değişmez siyasi elitler ile radikal İslami partilerden oluşan yüzünü kısmen değiştirecek. Daha ileri boyuttaki ulusal zaafılar, ulusal politikadaki ağırlıklarını belirgin bir biçimde arttırabilecek ve Pakistan'ın en büyük kurumu olan ordunun yapısını değiştirebilecek olan İslamcılara yarayacaktır. Devam eden bir iç kargaşa ortamında merkezi hükümetin kontrolü azalarak, Pencap eyaleti ve Karaçi ekonomik merkezine doğru geçecektir.

Diğer Bölge Ülkeleri: Afganistan, Bangladeş ve Sri Lanka için 2015 beklentileri oldukça kasvetli bir havaya sahip. On yıllar süren işgaller ve iç savaş sonucunda Afganistan toplumu ve ekonomisi çökmüş durumda. Ülke uluslar arasında yalnızlaş(tırıl)mış, büyük bir uyuşturucu ihracatçısı ve aynı zamanda radikal İslamcılar ve teröristler için bir cennet olma konumunu sürdürecektir. Bangladeş tam manasıyla demokrasiye sahip olmasa dahi ülke koalisyonlar veya zayıf tek parti hükümetleri, kırılğan yönetim kurumları, büyük liderlik çekişmeleri ve muhalefet yokluğu gibi unsurlar tarafından şekillendirilecek.

Askeri ve Siyasal Kaygılar Ön Planda: Hindistan ile Pakistan arasında olası büyük bir çatışma önümüzdeki 15 yıl boyunca tüm diğer bölge meselelerini gölgeleyecek. Afganistan ve Pakistan'da sürmesi olası karmaşa Keşmir ve alt kıtanın diğer bölgelerine de sıçrayabilir. Bu türden bir gelişme ise Hindistanlı liderleri savunmaya veya intikama yönelik daha sert tedbirler almaya itebilir. Yeni Delhi'nin üstün ekonomik konumu sonucunda Hindistan'ın konvansiyonel askeri üstünlüğü artacak. Hindistan ayrıca Basra Körfezi petrolünün Asya'ya geliş yolu olan Hint Okyanusu'nu kontrol altına alabilmek için okyanusa dayanıklı bir donanmayı yapılandırmayı sürdürüyor. Konvansiyonel askeri gücün Hindistan'ın lehine değişmesi önümüzdeki yıllarda bölgeyi daha çalkantılı ve istikrarsız yapacaktır. Hindistan ve Pakistan, her ikisi de, kitle imha silahlarını stratejik bir zorundalık olarak görüyor ve nükleer savaş başlıkları yığmaya ve çeşitli füze rampaları inşa etmeye devam ediyorlar.

Rusya ve Avrasya°

Bölgesel Trendler: Belirsizlikler gelecekteki iç yapıya, jeopolitik dinamiklere ve eski Sovyet devletleri arasındaki çalkantıların derecesine bağlı. Rusya ve diğer Avrasya ülkeleri Sovyet döneminin kötü etkilerinden kurtulma çabalarında ekonomik ve siyasal reformların önündeki engelleri or-

tadan kaldırmada zorlanacaklar. Değişen demografik yapı, kronik ekonomik güçlükler ve yönetim hakkındaki bitmez tükenmez şüpheler, Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerin güneyine yönelik projeler yapmasını sınırlandıracak, Ukrayna'nın Batı ile olan yakınlaşmasını zorlaştıracak ve Kafkasya ve Orta Asya'da istikrarlı, açık siyasi yapıların gelişmesini geciktirecektir. Potansiyel enerji kaynakları üzerinden gelişmelerini sağlayabilen ülkeler yolsuzluklar ve yapısal ekonomik reformların yokluğu nedeniyle başarısız olacaklar. Hızla ilerleyen bilimsel ve teknik ilerlemeler ve tabii ki küreselleşme, bu ülkeleri Batı'nın daha da gerisine itecektir; hatta büyük gelişmekte olan piyasaların da gerisine itecektir.

Yetersiz yapısal reformlar, Batı standardı ile karşılaştırıldığında tarımda düşük verimlilik, bozulan altyapı ve çevresel çözülme gibi ekonomik sorunlar bu ülkelerde yıldırıcı etkenler olacak. Uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama ve diğer kanun dışı girişimler ve birçok durumda siyasiler tarafından beslenen yolsuzluklar ve organize suçlar devam edecek.

Ayrıca demografik baskılar bu ülkelerin ekonomik performanslarını ve siyasi bağlılıklarını etkileyecek. Düşük doğum oranları ve yaşam süreleri nedeniyle Slav ırkının ve Kafkasya'nın büyük bölümünün nüfusu azalmaya devam edecek; Rusyalı uzmanların tahminine göre ülkenin 146 milyon olan şimdiki nüfusu 2015'te 130-135 milyon arasında olacak. Spektrumun diğer bir ucunda ise, daha tedrici bir nüfus artış hızına ulaşmadan önce, 2010 yılında artık zirveye ulaşmış genç nüfusun görüleceği Orta Asya ülkeleri bulunuyor.

Rusya'nın merkeziliği önemini gittikçe kaybedecek ve 2015'te "Avrasya" artık birleşik bir siyasi, ekonomik ve kültürel gerçeklik olmaktan çok bir coğrafi konumu belirtiyor olacak. Rusya ve batı Avrasya ülkeleri kendilerini Batılı saymalarına rağmen mecburen Avrupa'nın dışında kalacaklar. Coğrafi yakınlık ve kültürel eğilimler nedeniyle Kafkasya güney ve batı komşularına daha da yaklaşacak, Orta Asya ise Güney Asya ve Çin ile yakınlaşacak. Yine de, özellikle enerji havzalarında, önemli karşılıklı bağımlılıklar sürecektir.

Rusya eski Sovyetler Birliği'nin en önemli parçası olarak kalacak. Ancak, diğer bölge ülkeleri ve komşu bölgelere göre gücü oldukça azaldı ve isteklerini gerçekleştirecek kaynakları günden güne azalıyor.

Sovyet ekonomik mirası Rusya'nın başını ağrıtmaya devam edecek. Harap olan altyapının dışında, yıllar boyu süren çevresel ihmaller nüfusa ağır bir darbe indirdi, öyle bir darbe ki, değişimin alkolizm, kalp hastalıkları, uyuşturucu ve batan bir sağlık sistemi gibi sosyal bedellerin daha da ağırlaştırdığı bir darbe. Rusya nüfusu yalnızca küçülmekle kalmıyor aynı zamanda bir ekonomik düzelmenin motoru şeklinde çalışmayacak derecede sağlıksızlaşıyor. Makroekonomik terimlerle Rusya'nın GSMH' si dibe vurmuş durumda. Rusya, tüm çabalarına rağmen 2015 itibarıyla global finans ve ticaret sistemine tam entegre olamayacak. En iyi senaryoyla, yıllık yüzde 5 büyüme hızına sahip bir Rus-

ya ABD ekonomisinin beşte birinin altında bir büyüklüğe ancak ulaşabilir.

Rusya için, siyasi dirilişten çözülmeye kadar birçok gelecek senaryosu mümkün. Ancak genel eğilim, Sovyet dönemindeki kadar olmasa dahi otoriter bir yönetim yönünde. Bu eğilimi destekleyen faktörler Başkan Putin'in Moskova'yı kendi istekleri yönünde bir hiyerarşi içinde yönetmesi; nüfusun Sovyet sonrası döneme geçişte yaşanan karmaşıklıklar ve sosyal bozulmalara karşı bu eğilimi bir çare olarak görmesi; etkili bir ulusal muhalefetin yokluğunda siyasi elitin gücü elinde rahatça tutması, dolayısıyla kimseye hesap vermemesi; ve vergi gelirlerinin çevreden merkeze doğru akışı şeklinde sıralanabilir. Bu merkezileşme temayülü çarpık bir yönetimi destekliyor. Rusya gibi büyük, dağınık ve düzgün, disiplinli bir ulusal bürokrasiden yoksun bir ülke için böylesi bir merkezileşme altında etkili yönetim neredeyse imkansız. Ancak yeni bir merkezileşme, küresel bilgi devriminin getirdiği karşılıklı bağlantılar ve tedrici de olsa gelişen sivil toplum nedenleriyle sınırlı kalacak.

Rusya dış politika hedeflerini eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde kaybettiği etkisini yeniden kazanma, Avrupa ve Asya ile olan bağlarını kuvvetlendirme ve kendisini ABD kadar etkili bir oyuncu şeklinde sunma üzerine kuracak. Ülkenin enerji kaynakları bu isteklerini gerçekleştirmede önemli bir unsur olacak. Ancak, ulusal hastalıkları eski süper güç iddiasını diriltme çabalarını sınırlayacak. Rusya eski konumunun bir eseri olarak dünyadaki en büyük ikinci nükleer güç olmaya devam edecek. Bu trendlerin net sonucu olarak Rusya içeride zayıf ve dışarıda BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği yoluyla uluslar arası sisteme bağ olacak.

Ukrayna'nın Batı'ya doğru giden yolu yaygın yolsuzluklar, suç örgütlerinin yükselen gücü ve hukukun üstünlüğüne bağlı kalacağına dair soru işaretleri ile dolu. Kiev, en başta devam eden enerji bağımlılığı yüzünden, Rusya'nın baskılarına karşı hassas durumda. Ancak her çizgiden Ukraynalı politikacılar ülkenin yeniden Rusya'nın etki alanına girmesinden çok bağımsızlığı tercih ediyor. 2015'te Güney Kafkasya çözülmemiş yerel çatışmalar, zayıf ekonomik temeller ve Rusya'nın devamlı müdahalesi nedenleriyle karışıklık içinde olacak. Gürcistan büyük olasılıkla enerji geçiş gelirleriyle sağlanan bir miktar siyasal ve ekonomik istikrara kavuşacak ancak Rusya'nın dikkati sürekli üzerinde olacak. Ermenistan büyük oranda yalnızlaşacak ve bir Rusya ya da İran müşterisi olarak bölgenin yaramaz çocuğu olacak. Azerbaycan'ın enerji sektöründeki gelişim başarısı ülkeyi geniş zenginliklere taşıyamayacak: Bakü toplumun her katmanında büyük yolsuzluklara sahne olan tek sektör ekonomisi olacak.

Orta Asya'da, sosyal, çevresel, dini ve belli de etnik gerginlikler artacak. Verimsiz sulu tarım uygulamaları ve yer altı suları ile ekilebilir alanların kirliliği tarım ve enerji üretiminde yetersizliklere yol açabilir. 1980'lerde ve 90'ların başında görülen yüksek nüfus artış hızları eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerde büyük sorunlar yaratacak. Ayrıca bölge, Rusya, Çin, Hindistan, İran ve belki Türkiye gibi böl-

gesel güçlerin kontrol, etki ve enerji kaynaklarına sahip olmak için artan rekabetine sahne olacak. Afganistan ve Pakistan'daki gelişmeler bölge istikrarını tehdit edecek.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika

Fas'tan İran'a bölgedeki bütün rejimler içeriden demografik, ekonomik ve sosyal baskılarla, dışarıdan ise küreselleşme ile başa çıkmak zorunda kalacak. Küreselleşme olgusunun bir Batı işgalinden başka bir şey olmadığı düşüncesinin yaygınlık kazanmasına rağmen bölge ülkelerini bir araya getirebilecek tek bir ideoloji veya felsefe olmayacak. Siyasal İslam değişik şekillerde milyonlarca bölge Müslümanı açısından çekici bir alternatif olacak ve birtakım radikal gruplar bölücü sosyal ve siyasal güçler olmaya devam edecek.

2015'te, İsrail komşularıyla yalnızca sınırlı sosyal, ekonomik ve kültürel bağlar kurduğu bir soğuk barış imzalamış olacak. Bir Filistin devleti olacak ancak İsrail- Filistin gerilimi devam edecek ve ara sıra krizlere neden olacak. Birçok bakımdan ortak kökenleri bulunan Mısır, Suriye, Irak ve İran gibi ülkeler arasında eski rekabetler yeniden canlanacak. Uluslar arası camianın dikkati önemi gittikçe artan bir enerji kaynağı olarak Basra Körfezi üzerinde yoğunlaşacak. Irak, İran ve Suudi Arabistan gibi büyük petrol gelirleri bekleyen ülkeler açısından yeni stratejik ve potansiyel olarak istikrarı bozucu seçenekler ortaya çıkacak. Coğrafi bölgeler arasında yeni ilişkiler gelişecek: Kuzey Afrika ile Avrupa arasında (ticari); Hindistan, Çin ve Basra Körfezi ülkeleri arasında (enerji); İsrail, Türkiye ve Hindistan arasında (ekonomik, teknik ve Türkiye ile güvenlik) olası ilişkiler meydana gelecek.

Önümüzdeki 15 yıl boyunca bölgeyi şekillendirecek esas faktör, özellikle istihdam, yerleşim, kamu hizmetleri ve hızla büyüyen şehirli nüfusun sübvansiyonu gibi alanlarda görülen, demografik baskılar olacak. 2015'te, birçok Ortadoğu ülkesinin nüfusu daha kalabalık, daha fakir, daha çok şehirleşmiş ve daha bilinçli olacak. Hemem hemen tüm Ortadoğu ülkelerinde şimdiki nüfusun yarısından fazlasını 20 yaşın altındakiler oluşturuyor. Bu nüfus 2015'e doğru geniş insan yığınları halinde büyümeye devam edecek ve toplam işgücü yıllık yüzde 3.1 oranında artacak. İstihdam problemi zayıf eğitim sistemi ile birleştiğinde ekonomik büyümeyi sağlayacak kalifiye eleman yetiştirilmesi oldukça güçleşecek.

Küreselleşme: İsrail dışındaki Ortadoğu ülkeleri, küreselleşmeyi bir imkandan çok bir sorun şeklinde görüyor. İnternet, görece yüksek masraflı, gelişmemiş altyapı ve kültürel engeller nedeniyle küçük bir elitin imkanında olmasına rağmen, bilgi devrimi ve diğer teknolojik ilerlemeler Ortadoğu ülkelerinde beklentileri yükselterek, gelir eşitsizliklerini artırarak ve rejimlerin kamuoyunu yönlendirme gücünü kırarak açık istikrarsızlıklara yol açacak. Yabancı yatırımcıları da ülkeye çekmek oldukça zor olacak. Çünkü, enerji sektörü dışında, yatırımcılar, sektörlerdeki kamu ağırlığı; ağır, mantıksız ve keyfi hükümet uygulamaları; gelişmemiş finansal kurumlar; yetersiz fiziki altyapı ve siyasi istikrarsızlık tehlikesi gibi nedenlerle bu ülkelere yatırım yapmaktan kaçınacaklar.

Siyasal Değişim: Birçok Ortadoğu ülkesi ekonominin ye-

niden yapılandırılması ve hatta daha fazla siyasi katılımın sağlanması gereklerinin farkında. Ancak yönetimlerinin tehlikeye girmesi korkusuyla çekingen davranacaklar. Bazı hükümetler ya da topluluklar yeni ekonomi ve sivil toplum kavramlarını benimserken diğerleri ise geleneksel paradigmalarına sarılacak, dolayısıyla ülkeler arasında ve içinde eşitsizlikler büyüyecek. Daha çoğulcu olan ülkelerde güçlerini yitiren seküler elitlerin yerine İslamcılar iktidara gelecek.

Alt-Sahra Afrikası

Bölgesel Trendler: Afrika'nın 2015'te yaşayacağı marjalleşmenin ana etkenleri demografi ve afetler ile kötü yönetimlerin karşılıklı etkileri olacak. Birçok Afrika ülkesi küreselleşme ile bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin meydana getirdiği ekonomik büyümeyi yaşamayacak. Yalnızca birkaç ülke daha iyi konumda olurken, bir avuç ülke için ise kendi vatandaşlarının hayatları dahi pek önem taşımayacak. Alt-Sahra Afrika'sının sayısız ve birbirine bağlı problemleri bir araya geldiğinde, kimi zaman ülkeleri bölünmenin eşiğine kadar getiren ve açık çatışmalara neden olan etnik ve toplumsal gerginlikler ortaya çıkacak.

Ciddi bir tıbbi müdahalenin yokluğunda, AIDS'in amansız ilerleyişi, ekonomik olarak üretken yetişmiş nüfusu yok edecek. Dolayısıyla bu süreç genç neslin önemini artıracak ve büyük bir kimsesiz çocuklar topluluğu ortaya çıkacak. Bu durum, aile kurumunun yapısını ciddi şekilde zedeleyecek ve daha yüksek oranlarda hoşnutsuzlukları, suçları ve siyasi çalkantıları beraberinde getirecek.

Yoksulluk ve kötü yönetimler doğal kaynakları daha da tüketecek ve hızlı şehirleşmelere yol açacak. Kötü beslenen insanların kırsal kesimleri terk etmesiyle birlikte, 2015'te şehirli nüfus iki katına çıkacak ancak kaynaklar su, kanalizasyon ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması gereksinimini karşılayamayacak. Şehirler, etnik ve dini farklılıkların daha kıt olan iş kaynakları için verilen mücadeleyi şiddetlendirmesi ile birlikte birer suç ve istikrarsızlık kaynağı olacak. İç savaşların ve sürekli tekrar eden doğal afetlerin mani olduğu yardımlar neticesinde kötü beslenen insanların sayısı yüzde 20'den fazla artacak ve açlık tehlikesi varlığını sürdürecektir.

Ekonomik Beklentiler: Alt-Sahra Afrikası'nda ekonomik gelişme için gerekli olan koşullar, süregelen çatışmalar, zayıf siyasi liderlikler ve yolsuzluklar ve belirsiz hava koşulları nedenleriyle sınırlı. Afrika'nın en iyi eğitilmiş kişileri ya kamu sektöründen uzak duracaklar ya da yurtdışındaki daha fazla gelir ve güvenlik imkanlarını değerlendirecekler. Demokratik olmayan ve yozlaşmış toplumlardan etkili ve dürüst liderler çıkması uzak bir ihtimal.

Belki genetik değişikliğe uğramış ekinler dışında, önümüzdeki 15 yılda kaydedilecek birçok teknolojik imkanın Afrika ekonomileri üzerinde olumlu hiçbir etkisi görülmeyecek.

2015'te Kuzey Amerika petrol ithalatının yüzde 25'ini sağlayarak küresel enerji piyasalarında önemli bir rol oynayacak olmasına rağmen Batı Afrika'da petrol zenginliklerinin yolsuzluklara kurban edilmesi ekonomik gelişmeye nazaran daha muhtemel bir sonuç olacak.

Bu karamsar gelecek tablosunda bazı değişiklikler olabilir. Kaynakların paylaşımından çok yönetimlerin kalitesi, Afrika ülkeleri arasında gelişmenin ve farklılıkların esas belirleyicisi olacak.

Kıtanın en büyük iki ekonomisi olan Güney Afrika ve Nijerya, 2015'te de bölgenin belirleyici güçleri olacak. Ancak bölgelerinde birer ekonomik lokomotif ve istikrar unsuru olmaları önünde, istihdamı, büyümeyi ve AIDS'le mücadele de dahil olmak üzere sosyal hizmetleri harekete geçirecek kaynaklara yönelik karşılanamayan yurtiçi talepler gibi bir engel duruyor. Güçlü bir Güney Afrika dahi Güney Afrika Gelişme Topluluğu(SADC) üyelerini sürüklemeyi başaramayacak. Güney Afrika ekonomisinin başarısı Alt-Sahra Afrikası değil daha geniş küresel ekonomi ile olan ilişkilerinin sağlamlığına bağlı.

Sivil Kuruluşların Rolü: Avrupalı güçlerle onların eski Afrikalı kolonileri arasında gittikçe körelen özel ilişkiler 2015'te hemen hemen bitecek. Bu vakumu dolduracak olanlar ise uluslararası organizasyonlar ve her türden sivil kuruluşlar olacak: Uluslararası dini kuruluşlar; uluslararası kar amacı olmayan kuruluşlar, uluslararası suç örgütleri ve uyuşturucu kaçakçıları; yabancı simsarlar; ve güvenli bölgeler arayan uluslararası teröristler gibi.

Köktenci hareketler, özellikle de İslamcı gruplar, temel ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif yollar arayan Afrikalılardan faydalanacaklar.

İç savaşların cazibesi ve bazen de liderlerin daveti yüzünden yabancı suç şebekeleri ya da simsarlar ülkenin ulusal varlıklarını yağmalamaya yardımcı olacaklar. Bu arada sarsılan rejimler nakit karşılığında bağımsızlıklarını satacaklar.

Uluslararası kuruluşlar önümüzdeki 15 yıl boyunca, artan ihtiyaçları ve diğer bölgelere göre yavaş büyümesi nedeniyle Alt-Sahra Afrikası ile yakından ilgilenecekler. Afrika dünyasının diğer bölgelerine göre kişi başına daha fazla gelişme yardımı alacak.

Birçok yardımsever ülkenin bölgeye yardımlarını akıtması dolayısıyla, Afrika'da uluslararası finansal kuruluşların varlığı devam edecek.

Bölgedeki kötü yönetimler ve devam eden toplumsal çatışmalar nedeniyle sık sık ortaya çıkan krizler uluslararası insani yardım çabalarını artıracak.

Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu(ECOWAS) ve SADC, iki bölgesel güç olan Nijerya ve Güney Afrika'nın liderliğini sürdürdüğü bölgenin birincil ekonomik ve siyasi araçları olacak.

Avrupa

Bölgesel Trendler: 2015'te Avrupa'nın büyük bir bölümü barış içinde ve zengin durumda olacak. Kıta sakinleri dünyanın geri kalan kısmıyla daha büyük iş yapacaklar ancak siyasal olarak 2000 yılı Avrupa'sının vatandaşlarına göre daha içe dönük olacak. 2015' baktığımızda, Avrupa'nın gündeminde AB'nin son parçalarının entegrasyonu; küreselleşmenin avantajlarını yakalamak; değişen demografi ile başa çıkmak için güçlü bir IT(Bilgi Teknolojisi) ve S&T(Bilim ve Teknoloji)

emeli sağlamak; ve Balkanları nefrete dayalı milliyetçilikten vazgeçirmek bulunuyor.

AB genişlemesi, kurumsal reform ve ortak bir güvenlik ve savunma politikası önümüzdeki 15 yılda gerçekleşecek, böylelikle 2015'le birlikte "Avrupa Projesi" nin son hatları da şekillenmiş olacak. En azından 10 yeni üyeyi içine alarak, Avrupa Birliği kendi coğrafi ve kurumsal sınırlarını yakalamış olacak.

AB üyeliğinin uzun sürmesi ve üyelik sonrası etkiler nedeniyle Orta ve Doğu Avrupa liderleri hem sağ hem de soldan birtakım otoriter ve milliyetçi baskılarla karşılaşacaklar. Bu güçler, AB politikasının ve küreselleşmenin işsizlik, yabancı mülkiyet ve kültürel geçişkenlik gibi etkilerine olan kamuoyu tepkisini arklarına alacak.

AB Rusya'yı içine almayacak. Yine de, Avrupalılar istikrarı korumak ve diyalog geliştirmek için Moskova ile yakınlaşacak. Rusya'nın Avrupalı hükümetler nazarında değerinin giderek azalmasına rağmen, ABD'nin Rusya politikası Washington'un ne derecede iyi liderlik yaptığının ve Avrupa'nın çıkarlarını nasıl savunduğunun bir göstergesi olacak.

Ekonomik Reform& Küreselleşme: AB hükümetleri devlet kontrolü ile vahşi kapitalizm arasında bir "üçüncü yol" arayışında olacaklar. Parça parça ve genellikle kapalı ekonomik reformlar denizaşırı şirket ilişkilerinde ve değişen ortak yönetimlerde görülecek. Devam eden piyasa kısıtlamaları ve devlet müdahaleleri yeniden yapılanmayı, yeni araç ve yatırım stratejileri geliştirmeyi engelleyecek. Avrupa girişimcilik ve keşifler konularında, bu faktörlerin sosyal etkilere karşı desteklenmesini istedikleri için, ABD'nin peşinden sürüklenecik. Böylece, Avrupa'nın küresel ekonomik sisteme şekil vermek bakımından ABD ile eşit konumda bulunan bir güç olma rüyası tam anlamıyla gerçekleşmiş olmayacak.

Prag, Viyana ve diğer Avrupa başkentlerinde, protestocular küreselleşmenin faziletlerini sorguluyor. 2015'te, Avrupa bir kısım siyasi retoriğinin öngördüğünden daha geniş bir biçimde küreselleşmiş olacak. Kıta, yüksek eğitim ve teknolojik seviyesinden ötürü hızlı değişimlerle başa çıkmakta diğer bölgelere nazaran daha az zorluk çekecek. Devletler özel sektörün uluslararası pazarlarda daha rekabetçi olmasına çalışacak. En büyük beş bilgi teknolojisi merkezinden üçü Avrupa'da olacak: Londra, Münih ve Paris.

Birçok Avrupalı dış politikanın rolünü, küreselleşmenin "aşırılıkları"ndan ve onun "süper patronu" olan ABD'den kendi sosyal ve kültürel kimliklerini korumak şeklinde algılıyor. Liderlerin bir türlü cevaplaması gereken meselelerden biri uluslararası finansal ve ticari kuruluşlar üzerinde daha fazla siyasi kontrol için haykırımlar olacak.

Yaşlanan nüfus ve düşük doğum oranları Avrupa'nın varlığına ve bütünlüğüne yönelik en büyük sorunlar olacak. Yaşlanmaya ayrılan bütçe payı artacak ayrıca IT ve diğer mesleklerdeki yüksek vasıflı temel hizmetlerde ise vasıfsız işgücü açıkları kronik bir hal alacak. Yasal ve yasal olmayan göç, işgücü açıklarını bir yere kadar azaltacak ancak bu göçlerin sosyal sürtüşme ve suç işleme gibi bedelleri olacak. AB hükümetleri göç politikası ile Avrupalı ve ulusal kimlikleri birleştirmeye çabalarlarken, özellikle Batı Avrupa'da göç karşıtı duygular siyaset arenasında revaçta olacak.

Türkiye: Türkiye'nin hem iç hem de jeopolitik yönlerden gelecekteki yönelimi, bölge ve ABD'nin ve Batı'nın çıkarları açısından büyük öneme sahip. Değişen siyasi dinamikler; kimlik, etnisite ve ülkede dinin rolü; ve sivil toplumdaki ilerlemeler Türkiye'nin yurtiçi gündemini belirleyen unsurlar olacak. Türkiye'nin AB üyeliğindeki yolu uzun ve zor olacak. AB üyesi ülkeler Türkiye'nin üyeliğini yalnızca ekonomik performans temelinde değil, geniş bir gündemle ne kadar iyi başa çıkabildiği ölçüsünde değerlendirecekler. Türkiye'nin başarısının bir parçası, ülkenin reform çabalarını geliştiren ve giderek büyüyen bir özel sektörün etkinliğine ve Batı ile tam entegrasyon hedefine bağlı. NATO'nun Balkanlar'daki varlığı ve Güney Avrupa yönünde genişlemesi süreci Türkiye ile Batı arasındaki bağları artıracaktır.

Tarihinin, konumunun ve çıkarlarının gücüyle Türkiye kuzeyde Kafkasya ve Orta Asya ile, güneyde ve doğuda ise Suriye, Irak ve İran ile meşgul olacaktır. Bu bölgelerdeki ülkeler pek azı dışında yönetim problemleri yaşayacaklar. Türkiye bu bölge ülkelerine yönelik tutarlı bir politika tutturabilirse, tek başına herhangi bir konu ülkenin güvenlik gündemini işgal etmeye yetmeyecektir. Aksi takdirde Ankara, iç ve dış çatışmalara yönelik hangi politikaları uygulayacağı da dahil, kitle imha silahlarının üretimi, enerji geçişlerinin siyasi ve ekonomik boyutları ve su hakları gibi bölgesel sorunlarla baş etmek durumunda kalacaktır.

Avrupa ve Dünya: Avrupa'nın gündeminde nüfus ve ekonomik büyüklüğü nispetinde uluslararası konularda etkinlik göstermek gerekliliği bulunuyor. AB'nin küresel gücü daha çok, ABD ile olan sağlam ticaret ve yatırım bağları ve Doğu ve Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ile büyüyen bağları nedeniyle ekonomik temelli olacak.

Bölge dışı meselelerde, Avrupalı liderler kendi küresel sorumluluklarının yasal mekanizmalar inşa etmek, diplomatik bağlantıları desteklemek ve sınırlı da olsa insani yardım sağlamak olduğunu anlayacaklar. Dış krizlere BM ve Washington'la olan "gönüllü koalisyonlar" yoluyla arada sırada müdahalede bulunacaklar ancak güçlü ve tutarlı denizaşırı anlaşmalar yapmayacaklar, özellikle de asker gönderme konusunda.

Transatlantik Bağlantılar: 2015'le birlikte ekonomik meseleler güvenlik meselelerinden daha büyük öneme sahip olacaklar. ABD barış girişimlerini sağlama almak için Avrupa ile olan ilişkilerini, AB yoluyla yürütecek ve yalnızca ticari temelde değil; yardımlar ve tercihli ticaret rejimleri gibi ekonomik araçlar bağlamında değerlendirecek.

2015'te, NATO tamamını değilse de, birçok Orta/ Doğu Avrupa devletini içine almış olacak. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası NATO'nun yerini almaya değil birlikte çalışmaya yönelik olacak.

Latin Amerika

Bölgesel Trendler: 2015'te, birçok Latin Amerika ülkesi gelişen yarı küresel ve küresel ekonomik bağlantılar, bilgi devrimi ve azalan doğum oranları neticesinde daha büyük refahın tadını çıkaracak. Brezilya ve Meksika yarı küresel meselelerde daha fazla söz sahibi, kendine güvenen ve imkanları geniş böl-

gesel aktörler olacak. Fakat bölge, dış finansal kaynaklara olan bağımlılığı ve birçok ekonominin tek sektör ekonomisi olması nedeniyle finansal krizlere karşı hala korumasız olacak. Bölgedeki en zayıf ekonomiler, özellikle de And bölgesinde, daha da geriye düşecekler. Bazı ülkelerde demokratik sürecin tersine dönmesi, popüler istekler, suç, yolsuzluk, uyuşturucu kaçakçılığı gibi meselelere etkin çözümler bulunamaması ile desteklenecek.

Latin Amerika, özellikle Venezüella, Meksika ve Brezilya, 2015'te önemi artan bir petrol üreticisi ve Atlantik Havzası enerji sisteminin önemli bir parçası olacak. Bölgenin ortaya çıkarılmış petrol rezervleri Ortadoğu'da bulunanlardan sonra dünyanın en büyük ikinci rezervleri.

Küreselleşme: Getirileri ve Sınırları: Latin Amerika içinde veya dışında yapılan serbest ticaret anlaşmalarının genişlemesi ve süregelen ticaret ve yatırım liberalizasyonu büyümeyi hızlandıran belirleyici bir etken olacak. MERCOSUR gibi organizasyonlar yoluyla sağlanan bölgesel ticari entegrasyon ve Amerikan Serbest Ticaret Alanı, hükümetlerin istihdam ve diğer siyasi sorunlarının çözümüne yardımcı olacak.

Latin Amerika'nın internet pazarı, ticareti, yabancı yatırımı, yeni iş alanlarını ve üretkenliği canlandıracak şekilde katlanarak büyümeye müsait. İnternet bütün bölge şirketlerinin büyümesine yardımcı olmasına rağmen, Brezilya, Arjantin ve Meksika bu gelişmelerden en çok faydalanacak ülkeler olacak.

Değişen Demografi: Latin Amerika'nın değişen demografisi, açık bir şekilde, bazı ülkelerin sosyal problemlerinin hafifletilmesine ve ekonomik büyümelerinin desteklenmesine yarayacak. Önümüzdeki 15 yıl boyunca, birçok ülkede iş arayanların sayısı azalacak, dolayısıyla işsizlik azalacak ve ücretler artacak. Ancak Bolivya, Ekvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua ve Paraguay gibi ülkeler hızla artan işsiz nüfuslarla karşılaşacak.

Demokratikleşme Yolunda İlerlemeler ve Engeller: 2015'e doğru bazı kilit bölge ülkeleri daha sağlam demokratik kurumlara sahip olacak. Meksika, Arjantin, Şili ve Brezilya gibi ülkelerdeki demokratik kurumlar devamlı büyüyen güçlerine destek olacaklar. Diğer ülkeler, suçlar, kamu yolsuzlukları, yoksulluğun artması ve hükümetlerin gelir eşitsizlikleri ile mücadelede başarısız olmaları nedenleriyle popülist ve otoriter siyasetçiler için uygun zeminler oluşturacak. Yükselen suç oranları polisın daha dikkatli olmasına ve hukuk dışı ölümlere sebebiyet vermesine yol açacak. Küba'da demokratikleşme Fidel Castro'nun sahneyi ne zaman ve nasıl terk edeceğine bağlı.

Büyüyen Bölgesel Farklılıklar: 2015'le birlikte, Latin Amerika'nın daha zengin ve demokratik devletleri ile diğerleri arasındaki fark açılacak. Reformları gerçekleştiremeyen ya da istemeyen ülkeler en iyi ihtimalle düşük oranlı büyümeler görecek. Birçoğu aralıklı olarak suçlar, yolsuzluklar ve petrol gibi tek bir ürüne olan bağımlılık gibi ciddi ulusal siyasi ve ekonomik problemlerle karşılaşacak. Bu ülkeler benzer sorunlar nedeniyle ekonomik reformları gerçekleştiremeyecek ve düşük büyüme beklentileri ile karşılaşacak. Bölgede yoksulluk ve gelir eşitsizlikleri yerel problemler olmasına rağmen yüksek

doğum oranlarına sahip ülkeler daha yüksek yoksulluk ve işsizlik oranları ile karşılaşacak.

Kolombiya, Venezüella, Ekvador ve Peru gibi And bölgesi ülkeleri farklı yapıda ve kökende sorunlarla mücadele edecek. Sınırlı kaynaklar için yapılan rekabet ve demografik baskılar nedeniyle bu ülkeleri gelecekte oldukça sıkıntılı dönemler bekliyor. Kastro yönetimindeki Küba ekonomisi, küreselleşmeyi benimseyen ve serbest piyasa uygulamalarını hayata geçiren birçok Latin Amerika ülkesine göre geri kalacak.

Yükselen Göç: Bölge içine ve ABD'ye yönelik yasal veya yasadışı göç baskıları önümüzdeki 15 yılda artacak. Demografik faktörler, siyasi istikrarsızlık, kişisel emniyetsizlik, yoksulluk, ücret farklılıkları, mülteci ticareti yapan örgütlerin büyümesi ve geniş aile bağları daha fazla Latin Amerikalı çalışanın Amerika'ya gitmesine neden olacak. El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua daha büyük yasadışı göçmen kaynakları olacak. Meksika'da, azalan nüfus artış hızı ve güçlü ekonomik beklentiler tedrici olarak yurtdışına olan göçü azaltacak ancak hayat standartlarındaki dengesizlikler, ABD'nin işgücüne olan talebi ve aile bağları güçlü çekim sebepleri olmaya devam edecek. Küba'da olası bir geçiş sürecinde siyasi istikrarsızlık nedeniyle toplu göçler gerçekleşebilir.

Bölge içinde gerçekleşen yasadışı göçler Latin Amerika hükümetleri arasında daha sıkıntılı meseleler haline gelecek. Arjantin ve Venezüella zaten komşu ülkelere gelen milyonlarca kayıtdışı işçinin çalıştığı ülkeler. Birçok Haitili ise başta ABD olmak üzere diğer Latin Amerika ülkesine göç edecek.

Belirgin İnkıtarlar

Bu çalışmada bahsi geçen trendler, önümüzdeki 15 yılda görülmesi muhtemel çeşitli etkilerin kombinasyonları temel alınarak belirtilmiştir. Ancak yine deçbu etkiler yukarıda anlatılanlardan farklı trendler üretebilir. Aşağıda bu çalışmanın genel yapısı dışındaki olasılıklar belirtilmiştir:

Birçok büyük Ortadoğu ülkesinde geniş toplum kesimlerinin hayat standardının bozulması ve İsrail ile Filistin arasında bir "soğuk barış" yapılamaması halinde Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde ciddi, şiddetli siyasi karışıklıklar ortaya çıkacaktır.

Daha dağınık, serbest hareket eden uluslar arası terörist örgütler, Batı karşıtı hedefleri olan bir terörist koalisyon oluşturabilir ve WMD(Kitle İmha Silahları) elde edebilirler.

İran, Nijerya, İsrail ya da Suudi Arabistan gibi ABD'nin stratejik çıkarlarının bulunduğu ülkeler ciddi dini ya da etnik bölünmeler ve sonuç olarak krizlerle karşılaşabilir.

Büyüyen bir küreselleşme karşıtı hareket, Batılı hükümet ve işbirlikçilerin çıkarlarını tehdit eden güçlü, devamlı bir küresel ve kültürel güç halini alabilir.

Çin, Hindistan ve Rusya ABD ve Batı etkisini dengelemek için de facto bir jeostratejik ittifak oluşturabilirler.

ABD- Avrupa ittifakı çökebilir ve her biri ayrı ticari yönelimler içine girebilir ve güvenlik konularında liderlik için rekabet edebilirler.

Büyük Asya ülkeleri, bir Asya Para Fonu veya düşük bir

ihtimalle bir Asya Ticaret Örgütü kurarak IMF(Uluslar arası Para Fonu) ve WTO(Dünya Ticaret Örgütü) gibi kuruluşlara zarar verebilir.

Dört Alternatif Küresel Gelecek Senaryosu

Birinci Senaryo: Kapsayıcı Küreselleşme

Teknoloji, ekonomik büyüme, demografik faktörler ve etkili yönetim konuları etrafında, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun küreselleşmeden faydalanabilmesini sağlayan, düzgün bir çember gelişecek. **Teknolojik** ilerlemeler ve yayılmalar, gelişmekte olan dünyanın birçok çevresel ve sağlık problemini çözmede yardımcı olacak. Ekonomik liberalizasyon üzerinde sağlanmış güçlü bir siyasi konsensusla desteklenen sağlam küresel **ekonomik büyüme** refahı geniş kitlelere dağıtacak ve birçok demografik ve doğal kaynak sorununu hafifletecek. **Yönetimler** hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde etkili olacaklar. Birçok ülkede devletin rolü, görevlerinin özelleştirilmesi ya da özel kuruluşlarla birlikte yürütülmesi sonucunda azalacak. Birçok uluslar arası konu üzerinde mutabakat sağlanacak. Küreselleşmeden yararlanan ülkeler içinde ve arasında **savaşlar** asgari düzeyde olacak. Dünya nüfusunun azınlığını oluşturan kesimleri, Alt-Sahra Afrikası, Ortadoğu, Orta ve Güney Asya ve And Bölgesi halkları, bu olumlu değişimlerden faydalanamayacaklar ve bu bölge ülkeleri içinde ve etrafında iç çatışmalar sürecek.

İkinci Senaryo: Zararlı Küreselleşme

Küresel elitler dışında dünya nüfusunun geniş bir bölümü küreselleşmeden faydalanamayacak. **Nüfus artışları ve kaynak kısıtlıkları** birçok gelişmekte olan ülke üzerine ağır yükler getirecek ve göç ülkeleri arasındaki gerilimlerin başlıca kaynağı olacak. **Teknolojiler** gelişmekte olan ülkelerde yalnızca hedefine ulaşmamakla kalmayıp; olumsuz ve zararlı örgütler tarafından istikrarı bozucu bir silah olarak kullanılacak. Küresel **ekonomi** üç ayrı şekilde gelişecek: Gelişmiş ülkelerde büyüme sürecek; birçok gelişmekte olan ülke gelişmiş ülkelerle arasındaki farkın açılmasına neden olan düşük veya eksi kişi başına düşen milli gelir oranları ile karşılaşacak; ve kayıtdışı ekonomi olağanüstü bir biçimde büyüyecek. **Yönetim** ve siyasi liderlik hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde kötü olacak. Artan talepler, eşitsizlikler ve yükselen toplumsal gerilimlerin beslediği iç **savaşlar** artacak.

Üçüncü Senaryo: Bölgesel Rekabetler

Avrupa, Asya ve Amerika'da bölgesel kimlikler belirginleşecek. Bu belirginlikler, Avrupa ve Doğu Asya'da ABD'nin küresel üstünlüğüne ve ABD liderliğindeki küreselleşmeye karşı siyasi direniş şeklinde görülecek. **Teknolojinin** yavaş bir biçimde yayıldığı görülecek. Bu yayılma bölgesel entelektüel varlığı ve biyoteknolojiye olan yaklaşımı yansıtacak. Ticarette ve finasta bölgesel **ekonomik** entegrasyon artarak, yüksek büyüme oranlarına ve artan bölgesel rekabetlere neden olacak. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde **yönetimler** mevcut sorunları çözmekte başarılı olacaklar. Bu üç ana bölge dışında kalan Alt-Sahra Afrikası, Ortadoğu ve Orta ve Doğu

Asya bölgeleri pek az siyasi destek görecekler. Bu üç ana bölge arasında veya içinde askeri bir **çatışma** olasılığı zayıf ancak diğer ülkeler arasında veya içinde görülebilir.

Dördüncü Senaryo: Kutupsuz Bir Dünya

ABD ekonomisi önce yavaşladığında sonra da durgunlaştığında, ABD'nin ulusal meşguliyeti artacak. Avrupa ile ekonomik ve siyasi gerilim artacak, ABD'nin birliklerini çekmesi ve Avrupa'nın kendi kurumlarına güvenerek içe yönelmesi sonucunda ABD- Avrupa ittifakı bitecek. Aynı zamanda, Latin Amerika'da özellikle de Kolombiya, Küba, Meksika ve Panama gibi ülkelere ortaya çıkacak **hükümet** krizleri nedeniyle bölgesel istikrarsızlıklar yaşanacak ve ABD'nin bölge üzerine eğilmesi gerekecek. Endonezya da iç krizlerle karşılaşacak ve Çin'in bölgesel bir barış ve istikrar unsuru olmasına yol açılacak. Kore'nin normalleşmesi ve de facto birleşmesini Çin ve Japonya finansal kurumları ile destekleyecek ve ABD Kore'deki ve Japonya'daki birliklerini geri çekmeye başlayacak. Zaman içinde, bu jeostratejik değişimler, Asyalı güçler arasında uzun süredir sükun bulan çatışma konularını yeniden ateşleyecek ve şimdiye kadar durgun veya gizli olan WMD(Kitle İmha Silahları) programlarını yeniden başlatacak. Bölgesel ve küresel kurumlar Asya'daki rakipler arasındaki çatışmayı önlemede yetersiz kalacak. Çin'in Japonya'ya nükleer programını Çin kontrolüne açması yönünde bir ultimatom vermesi ve Japonya'nın ABD'den yardım istemesi durumunda büyük bir savaşın eşiğine kadar gelinebilecek ters neticeler ortaya çıkabilir. Asya, Amerika ve Avrupa'nın öncelikleri göz önüne alındığında, bu üç bölge dışında kalan bölgeler marjinalleşerek neredeyse hiçbir siyasal ve finansal destek alamayacaklar.

Senaryolar Doğrultusunda Genellemeler

Bu dört senaryo iki çift gruba ayrılabilir: birinci çift küreselleşmenin "olumlu" ve "olumsuz" etkilerini karşılaştırıyor; ikinci çift ise rekabetçi ama çatışmacı olmayan bölgeselcilik ile bölgesel askeri çatışmalara yönelimi karşılaştırıyor.

Birinci senaryoda, küreselleşme geniş küresel ortaklıklar yaratmıyor. İkinci senaryoda, küreselleşmenin olumsuz etkileri geniş coğrafi karışıklıklara ve çatışmalara yol açıyor, üçüncü ve dördüncü senaryoda ise küreselleşme ülkeleri bölgeselleşmeye itiyor.

Her dört senaryoda da, nüfus artışları, kaynak kısıtlıkları ve kötü yönetimler nedeniyle küreselleşmeden faydalanamayan ülkeler iç savaşlara ve rejim tehlikelerine mütemayiller.

Her dört senaryoda da, ulusal, bölgesel ve uluslar arası yönetimlerin etkinliği ve en azından düzenli bir ekonomik büyüme gerekli.

Her dört senaryoda da, ABD'nin küresel etkisi azalıyor.■

Not: Bu metin, CIA'ın Aralık 2000'de yayımladığı Global Trends 2015: A Dialog About the Future With Nongovernment Experts adlı raporundan alınmıştır.